

STREJFLYS
OVER
ENEVÆLDENS
RETSLIV

AF
TROELS G. JØRGENSEN

ARNE FROST-HANSENS FORLAG
KØBENHAVN
1949

Udgivet med Støtte af
det Finneske Legat og den Hjelmstjerne-Rosencroneske Stiftelse

S. L. MØLLERS BOGTRYKKERI, KØBENHAVN

INDHOLD

	Side
I. Planen om Landslovens Revision i det 18. Aarhundrede	7
II. En Episode af Edsaflæggelsens Historie	27
III. Prøver paa Retsafgørelser med tilhørende Advokatur i det 18. Aarhundrede	41
IV. Træk af dansk Retspleje i det 18. Aarhundrede	65
V. Et Afsnit af Tyverilovgivningens Historie	72
VI. Kriminallovskommissionen af 1800	90
VII. Sagen mellem Chr. Colbjørnsen og C. F. T. v. Lüttichau	103
VIII. Tiltalen mod Grev Schulin, de Coninck og Falch Rønne efter Belejringen af København 1807	129
IX. Sagen om Orla Lehmanns Tale paa Falster 1841	140
X. Kirkelæren og Domstolene	152
Af ovennævnte Afhandlinger har II., V., VI., VII. og IX. tidligere været offentliggjort, nemlig saaledes: II. i Kirkehistoriske Samlinger, 6. Række, 5. Bind, 1947, V. i Nordisk Tidsskrift for Strafferet, 1945, VI. sammesteds, 1946, VII. i Festskrift til Aage Friis, 1940 og i Juristen s. Aar og IX. i Juristen, 1940. De har dog alle modtaget Ændringer og Tilføjelser.	

1

1. The first part of the document is a list of the names of the members of the committee.

Planen om Landslovens Revision i det 18. Aarhundrede.

Ikke ret længe efter sin Grundlæggelse — allerede i Aarene 1683 og 1687 — havde den dansk-norske Enevælde været i Stand til at udgive Lovbøger for hvert af Rigerne. Man havde deri samlet de Bestemmelser, som skulde forblive i stedsevarende Brug, hvorimod det, hvorom der ikke kunde gøres stadige Love og Anordninger, ifølge Fortalen henvistes til en særlig Samling kaldet Politiorrdningen, der iøvrigt ikke fremkom. Med Rette ansaa den enevældige Lovgiver disse Landslove, der understregede Kongemagtens Betydning, for vigtige Midler til at sammenbinde Landsdele og Befolkningsklasser under en ensartet Ordning, og dertil kom den rent praktiske Nytte ved at have saa meget samlet i en enkelt Bog. Den skulde for hver og en af hans Under-saatter blive som en verdslig Bibel til Oplysning om Pligterne i alle Samfundets Forhold.

Men Lovproduktionen lader sig ikke standse, og i Løbet af nogle Decennier forelaa der en Række Forordninger til Ændring eller Fuldstændiggørelsen af Landsloven. Der var nu to Muligheder for Lovgiveren. Han kunde lade det gaa sin Gang med de nye Forordninger, men saa vilde der tabes den praktiske Fordel ved at have Lovstoffet samlet i det enkelte Bind. Og Lovbogens Anseelse vilde tage af, naar mere og mere af dens Indhold blev dækket af opvoksende Forordninger. Han kunde imidlertid ogsaa forny Christian V's Lovværk ved at indlemme de nye Forordningers Indhold i Landsloven og derpaa ophæve hele Rækken af Forordninger, efter at Landsloven paa denne Maade havde faaet en ny Start i den regerende Konges Navn. Det var den sidstnævnte Vej, man slog ind paa gennem Bestræbelser, der strakte sig over det meste af det 18. Aarhundrede. Hovedtrækkene i disse er nævnt hos Edvard Holm: Danmark—Norges Historie 1720—1814, 2. Bd. S. 343 og 3. Bd. 2. Afd. S. 22 se ogsaa I. H. Deuntzer: Henrik Stampe (1891) S. 99—101, men en noget fyldigere Fremstilling deraf er ikke tidligere leveret ¹⁾.

¹⁾ Akterne i Rigsarkivet under Danske Kancellis almindelige Afdeling V; 5. Akter vedk. Lovrevisionskommissionen ifølge kgl. Reskript af 15. Okt. 1701, 6. Do. do. 11. Oktober 1737, 9. Do. do. 23. Jan. 1756 samt 7. Akter vedk. Justitsraad Bredo Munthes Lovrevisionsarbejde ifølge kgl. Reskript af 12. Maj 1747 og 8. Akter vedk. Assessor Björn Berthelsen Björnsens og Kirkeinspektør Andreas Lowsons Deltagelse i Lovrevisionsarbejdet 1743—58.

Begyndelsen skete i 1701 med Reskriptet af 15. Oktober, der rettedes til følgende Mænd: Caspar Schøller, Etatsraad Niels Bentzen, Justitsraaderne Povl Winding, Johan Worm og Severin Rasmussen samt Kancelliraad Slange. De fem førstnævnte var Assessorer i Højesteret, hvor Schøller i 1704 blev Justitiarius, Slange var Kancellisekretær. Ordren gik ud paa at gennemgaa alle Forordninger vedkommende Justitien og Politien siden Christian IV's Reces. Først skulde de da se, om nogen før D. L. (Danske Lov) udkommen Forordning endnu bestod som uophævet. Dernæst skulde samtlige ældre og yngre Forordninger ordnes og indføres i to saakaldte Instrumenter dels for Justitiens, dels for Politis Forordninger og grupperes efter deres Emner. Endelig skulde der tilføjes Forslag til saadanne Ændringer, som krævedes af det almindelige Bedste. Kommissionen, blev det udtrykkelig tilføjet, behøvede ikke at arbejde fuldtallig i sine Møder. Vi ser altsaa Sondringen indenfor Lovstoffet mellem det blivende og det mere omskiftelige, og vi ser dels Tilløb til en Kodificering, dels en lovforbedrende Virksomhed. En til Akterne hørende Bog indeholder et trykt Eksemplar af D. L. med gennemskudte Blade, hvorpaa er citeret de ved senere Bestemmelser skete Ændringer i Loven. Skønt der maaske ikke direkte er talt om en Revision af Landsloven ved Indlemmelse af det nye Lovstof, maa Kommissionen da antages at have haft en saadan i Tanker. Den 18. Januar 1710 udgik der Ordre til Schøller, Winding og Slange om at fuldbyrde Kommissionens Arbejde snarest mulig, og dette skete et eller to Aar efter. I Skrivelsen til Kongen, hvormed de to Instrumenter fremsendtes, undskyldte man den lange medgaaede Tid med Arbejdets vidtløftige Natur og Medlemmernes mange Forretninger især i Højesteret. Kun Bindet vedrørende Justitien forefindes, og det bemærkedes herom, at man baade havde forandret Stilen i Forordningerne og ogsaa Indholdet paa adskillige Steder, naar det gjordes nødvendigt; det samme var sket med de norske Forordninger, hvorimod man maatte henvise til Kongens Deputerede ved Politien med Hensyn til at fremsætte reviderende Bemærkninger til denne Afdeling. En Foliant indeholdende et af Kancellisekretær Jacob Malthesius udarbejdet meget udførligt Register til D. L. med Angivelse af Parallelsteder, hvilket af Forfatteren var overdraget Oversekretær i Danske Kancelli Ditlev Vibe, har været benyttet i Kommissionen.

Det forefaldne affødte ikke noget yderligere Initiativ fra Regeringen, og det næste, der skete, kom fra privat Side. Kancellisekretær Hans Wosemoese fremsendte 2. November 1733 til Kongen Projekt til Lovens 1. og 6. Bog suppleret ved Indlemmelse af de paa disse Omraader senere udkomne Forordninger. Det var tænkt som en Prøve, og Forfatteren fremhævede den store Fordel ved, at de Forordninger, der

nu fyldte 4 Bind, kunde indgaa i Lovens enkelte Bind, hvortil saa yderligere maatte komme et Bind om Politi, Told o. desl. Regeringen afkrævede Justitiarius i Højesteret Christian Braem og Assessor samstedts Thomas Bartholin en Erklæring, der afgaves den 27. April n. A., men de turde ikke anbefale at lægge Wosemoeses Værk til Grund. En Assessor Laurentzen havde i 1719 udgivet en Ekstrakt af Forordningerne henført til Lovens Kapitler dog ogsaa omfattende Politien. De mente, at Wosemoese havde Ideen derfra og bifaldt selve denne. Samtidig fremhævede de, at det var en Sag, som der burde være flere om, og de henstillede at tage frem, hvad der var kommet fra Kommissionen af 1701 og eventuelt beslutte en Fortsættelse heraf.

Der var altsaa en vis Forhistorie til det Skridt, der i Almindelighed betegnes som det første paa Lovrevisionens Bane, nemlig Christian VI's Reskript af 11. Oktober 1737 til Generalprokurør Andreas Hojer og Justitiarius i Højesteret Diderich Seckman med Paalæg om at foretage en Revision af Danske og Norske Lov og konferere dem med de senere udgaaede Forordninger, Instruktionerne til Højesteret eller andre Overretter og de til Overretterne i Justitssager udgaaede Reskripter. De til Danske Kancelli indkomne Relationer og Projekter om Forbedringer af Loven overlodes dem. Det udvikles, at Loven har tabt i Tydelighed og Tilstrækkelighed i den forløbne Tid, at den paa visse Punkter ikke længere passer med Forholdene og er gaaet af Brug, og at der ved Revisionen kan raades Bod paa Lovens Vidtløftighed. Nærmere paalægges det Kommissarierne ved de paagældende Lovartikler at notere Resultatet af denne deres Gennemgang og af Lovartiklernes indbyrdes Sammenligning, at antegne, hvad der er udgaaet af Lovene, at gøre Bemærkning om hvad der kun staar i en af de to Landslove, men burde staa i dem begge, hvad der ved senere Forordninger er forandret eller tilføjet og endelig, hvad der i Højesteret eller andetsteds eller ifølge deres egen Overvejelse er fundet trængende til nogen Forklaring eller Forandring, hvilket alt kunde indlemmes i Loven. Ved mørke og uforstaaelige Steder konfereres med de gamle danske og norske samt svenske Love. Uden Fornødenhed og sand Nytte maatte Loven dog ikke forandres. Det bør ske for at gøre Loven fuldkommen overensstemmende med sig selv, tydelig og forstandig, fuldstændig og tilstrækkelig. Den bør være kort og fyndig forfattet og ikke indeholde noget unyttigt. De to Landslove bør saavidt muligt harmonere. Det bemærkes specielt, at Størstedelen af Kapitlet om Vornede kan udgaa, men at der maa indføres et Uddrag af Fdg. om Nationalmilitzen og de fornemste til Jordgodsets Konserveration sigtende Artikler, som ingen Forandring kan være undergivne. Ved hver i Forslag bragt Artikel skal det indberettes, hvad deri er frtaget, tillagt eller forandret, hvorfra det er taget, og Grunden til,

at Forandringen holdes nødvendig eller tjenlig. Kommissarierne fik Bemyndigelse til fra Kollegier, Overretter og Underjustitsbetjente i Danmark og Norge at begære og indhente Oplysninger. Akter fra Kommissionen af 1701, der fandtes i Sekretærens, Kancellisekretær, senere Assessor i Højesteret H. V. Kaalunds Dødsbo, blev leveret dem sammen med Wosemoeses Projekt, og det henstilledes til dem at sætte sig i Forbindelse med denne.

Reskriptet ender med at udtale Ønsket om, at den forbedrede Lov kan »tjene til alle vore kære Undersaatters Tarv, Posteritetens sande Nytte og vores gloire.«

Ved en Ansøgning til Kongen af 6. Februar 1738 havde Wosemoese paany bragt sig i Erindring, og den 24. December s. A. fremsendte han fra Ringsted Amtstue sit tidligere Værk udvidet til alle Lovens 6 Bøger med Designation paa Forordninger, der ikke egentlig tilhører Justitien. Den 9. Januar næsteftter udgik der Ordre til Hojer og Seckman om at gennemgaa dette Værk.

Paa et specielt Omraade havde der iøvrigt været en Forløber for Lovrevisionen, idet Hojer sammen med Assessor, fra 1736 Justitiarius i Højesteret Thomas Bartholin og efter dennes Død Assessor sammesteds Christian Bagger efter Befalinger af 14. Oktober 1735 og 9. Marts 1736 havde gennemgaaet D. L. og Forordningerne for at eftersøge Steder, hvor Brugen af Ed kunde undværes eller forandres. Formaålet var at forekomme skadelig Misbrug og Uorden ved utidige og ufofnødne Eder. I Betænkning af 27. April 1737 var der, delvis med Mindretalserklæringer af Hojer, stillet en Række Ændringsforslag; se Afhandlingen S. 27.

Kommissionen begyndte med hos Stiftsbefalingsmænd, Landsdommere, Laugmænd og Magistrater at indkalde de af dem modtagne Reskripter, der vedkom Justitien i Almindelighed og var befalet at bruges i Rettergang ved Domsafsigtelse og Eksekution. Det lykkedes imidlertid ikke ad denne Vej at faa tilfredsstillende Oplysninger, saa man fandt det nødvendigt ved egen Foranstaltning at undersøge Registranterne over Reskripterne, ligesom man ogsaa ønskede at fremskaffe Vota af Interesse i paadømte Højesteretssager. Dette blev imødekommet ved Skrivelse af 29. April 1740, der bemyndigede til Antagelse af 8 unge Mænd til at gaa Kommissionen til Haande ved dette Arbejde. Hojer, der var død den 28. August 1739, havde efterladt en Liste over dem, der nu bragtes i Forslag og blandt hvilke var Biörn Bertelsen Biörnsen, der den 25. Januar 1743 blev Kommissionens Sekretær. Senere suppleredes de med endnu 2. De arbejdede uden Vederlag med Tilsagn om at blive erindret med videre kgl. Naade efter udvist Flid, Duelighed og Deksteritet. Hojers Plads blev ved Ordre af 9. Oktober 1739 besat med Assessor, fra 1743 Justitiarius i Højesteret Oluf Borch Schouboe.

Det Arbejdsudbytte fra Kommissionen, der foreligger, maa henføres til Seckman og til Aaret 1741. Den Iver, der efter dette Tidspunkt udfoldedes fra Regeringens Side, bar nemlig ikke synlige Frugter. Ved Reskript af 5. Januar 1742 blev Generalprokurør, Assessor i Højesteret Jens Severin Wartberg beskikket som Kommissionens tredje Medlem, og samtidig fik Oversekretær Johan Ludvig Holstein Ordre til, naar Kommissarierne Tid efter anden fik et eller flere Stykker færdige, da sammen med dem at gennemgaa det og overlægge det, saaledes som det bedst kunde lade sig gøre, da det siden efterhaanden skulde forestilles Kongen til Approbation. I Skrivelsen udtalte Kongen, at han gerne ønskede at se dette Værk jo før jo heller, saa vidt muligt være kunde, til behørig Endskab befordret. Straks efter, at Seckman den 1. Januar 1743 var død, suppleredes Kommissionen ved Reskript af 25. s. M. med hele 6 nye Medlemmer, nemlig Højesteretsassessorerne Christian von Stöcken, Enevold Falsen, Hans Ursin og Peter Albertin samt Professorerne Peder Kofod-Ancher og Henrik Stampe, og Holstein tilskreves om at tilkendegive dem, at de havde at samle sig en Gang om Ugen, for at der hver Maaned skulde gøres noget vist færdigt af dette Arbejde. En Gang maanedlig kunde de i Holsteins Overværelse fastsætte Arbejdsresultatet. Hvad der afleveredes til ham, skulde approberes af Kongen og derpaa henlægges til Opsamling. Der blev i 1738—42 sendt Kommissionen en Del Sager med Henstilling om en vis Lovgivning eller til Erklæring, i enkelte Tilfælde ogsaa med Ordre om at udarbejde visse Forslag. Oplysning om Ekspeditionen heraf findes ikke saa lidt som nogen Forhandlingsprotokol. Men det ses, at Kommissionen har indsamlet udførlige Fortegnelser over Forordninger og Reskripter henført til Lovens Bøger, og rimeligvis er man faldet til Ro over Indsamlingsopgaven¹⁾. Det seneste, der foreligger, giver ikke noget positivt Indtryk af Aktivitet.

¹⁾ Om Sørensen (Lovens 4. Bog) kom noget særligt til at gælde. Udarbejdelsen af Projekt til en ny Søren blev ved Resol. 8. Juli 1744 betroet til Admiralitetet med Assistance af Krigsartikelskommissionen (denne var nedsat under 21. August 1737, men da der »til Dato ej dermed var gjort nogen Begyndelse«, paany sat i Arbejde ved Resol. 6. Oktober 1742). Af Resol. 9. September 1744 ses, at det derpaa (nemlig i Reskript af 31. Juli 1744) havde været paatænkt atter at overlade Lovkommissionen Arbejdet. Admiralitetet gjorde imidlertid Indvendinger herimod og udviklede, at Sørensen paa Grund af sin særlige Karakter overhovedet ikke hørte hjemme i Lovloven ligesaa lidt som Kirkeretten og Krigsretten. En Række Emner af særlig sømandsmæssig Art var udeladt af Lovens 4. Bog, men burde efter Admiralitetets Mening medtages, og da der ikke var en eneste Sømand i Lovkommissionen, kunde denne ikke anses for kompetent. Admiralitetet, der allerede havde paabegyndt Arbejdet, vilde kunne gøre dette færdigt inden næstkommende Paaske. Resolutionen af 9. September lod det have sit Forblivende herved, men bestemte, at Admiralitetet skulde have Assistance af Lovkommissionen. Se Lauritz Klingbergs Register over kgl. Resolutioner m. m. 1721—65.

Holstein havde udbedt sig Underretning om, hvor langt man var avanceret, idet han ventede en Forespørgsel fra Kongen derom. Der svares den 16. Marts 1746, at man for Tiden ikke kunde give nogen Besked, men senere vilde komme tilbage dertil.

Fra Seckmans Haand foreligger der fra 1741 »nogenledes udarbejdede« Forslag til ialt 10 Kapitler af D. L. 1. Bog (om Retten og Rettens Personer) og et Brudstykke af 5. Bogs 2. Kap. om Arv. I en samtidig Konzept anmoder han om at forelægge Kongen nogle Observationer til Lovens Forbedring, og muligvis hører hertil et Promemoria, der berører nogle faa Emner. Det udarbejdede er endnu ikke forsynet med de i Reskriptet af 11. Oktober 1737 forlangte Oplysninger om »hvad, hvorfra og hvorfor« og ses ikke at være revideret af de andre. Indholdet, som der her ikke skal gaas nærmere ind paa, er velskrevet og i en mere fyldig Form end Lovens Artikler.

Nogle Maaneder efter sin Tronbestigelse genoptog Frederik V Lovrevisionen. Den 25. November 1746 befaledes det, at den siddende Kommission indtil videre skulde ophøre og Medlemmerne til Kancelliet indsende deres Materiale af Notater, Projekter, Protokoller etc. Begrundelsen var, at det var blevet Kongen berettet, at der ikke paa den hidtil anvendte Maade kunde opnaas den forønskede Endskab paa denne Revision. Et andet Reskript af s. D. skitserede en ny Plan baade for Arbejdets Udførelse og for dets Organisation. Lovens Tekst skulde holdes uforandret men forsynes med Tillæg, der angav de Bestemmelser i nyere Forordninger, som man vilde opretholde, og hvad der iøvrigt foresloges. (Denne Tanke blev ikke fastholdt). Til Arbejdets Fortsættelse vilde Kongen bruge en enkelt Mand, for at Stilen overalt kunde blive lige. Han skulde have et Vederlag og en studeret Skriver til Hjælp. Kongen vilde indhente den for største Delen fuldfærdige Søren¹⁾ til Indlemmelse i Værket, endvidere udlevere de siden Lovens Publikation emanerede Reskripter, paabyde Stiftamt- og Amtmænd, Biskopper, Assessorer i Overhofretten, Hofretten, Landsdommere, Laugmændene, Magistrater og Byfogder samt Politimesteren i København »saa og nogle af de vittigste Høieste-Rets-Procuratorer« at indsende Observationer Loven og Forordningerne til Forbedring. Senere hen, naar Arbejdet nogenledes er avanceret, skulde en Revision deraf ske ved 3 à 4 dertil udnævnte Mænd under eventuel Decision af en Gehejmraad. De havde herved særlig at bestræbe sig for at indføre danske Benævnelser for de fremmede tekniske Udtryk. Naar hele Loven var gennemgaaet, vilde en Kommission blive anordnet paa 12 eller flere bestaaende af Lærde, Lovkyndige, Gejstlige, Landmænd, Søfolk

¹⁾ Ordre til denne Indsendelse gaves i Reskr. 16. December s. A., men den er næppe sket. Ifølge Stampes Selvbibliografi var Sørensen udarbejdet af ham og den S. 24 i Noten nævnte Fleischer, jfr. Deuntzer: Henrik Stampe S. 100.

etc., at efterse og eksaminere alt igen, hvorefter det skulde indsendes til Kancelliet til Kongens Approbation. Ved 4 andre Reskripter af s. D. indkaldtes Forslag til Lovforbedringer fra alle verdslige og gejstlige Myndigheder i Danmark, Norge og Island samt Færøerne. Den 12. Maj 1747 tilskreves Justitsraad Bredo Munthe om at paatage sig Hvervet.

Den 17. Juni 1747 sendte Holstein Kancelliets Udkast til en Instruktion for Kammeradvokat Bredo Munthe til Præsidenten for Højesteret Claus Reventlow og Landsdommer og Højesteretsassessor Bolle Willum Luxdorph i Forening med de tidligere beskikkede Medlemmer Schouboe og Falsen, for at disse 4 skulde gennemgaa Udkastet og derpaa sammen med Munthe udgøre en Lovkommission. Denne nye Arbejdskraft i Revisionsarbejdet, der i saa høj Grad trængte til en saadan, var i April s. A. blevet Kommitteret i Økonomi- og Kommercekollegiet og fuldbyrdede kort efter Overgangen fra Advokaturen ved at blive Assessor i Højesteret; han var Ejer af Herregaarden Bækkeskov i Everdrup Sogn. Naar V. A. Secher i Brickas biografiske Leksikon anfører, at Munthe vistnok fik Revisionen overdraget efter eget Ønske, vides det ikke, hvad herved sigtes til, jfr. maaske nedenfor om Stampes Skrivelse af 3. Januar 1756. Det er kun rimeligt, at Holstein efter Tronskiftet har ønsket at puste nyt Liv i Lovrevisionen. Udkastet drøftedes i nogle Møder til 1. September og udfærdigedes den 22. s. M. som Rettesnor for Munthes Virksomhed som Lovforfatter. Det er i det hele konciperet efter Instruksen fra 1737. Det indskærpes særlig, at den nye Tekst skal affattes med rene danske og norske og ingenlunde fremmede Ord. Naar Munthe er færdig med sin Gennemgang, træder Revisionskommissionen i Virksomhed overfor hans Forslag til Indholdet af Kapitler og Artikler og disses Inddeling. Særlig fremhæves, at der maaske i Lovene findes en eller anden Artikel, som for at afskrække fra en eller anden Synd eller Last har foreskrevet en saadan Straf, der befindes hos den gemene Almue at foranledige et større Onde end det, som Loven ved Forbud og Straf har sigtet til at hindre. Her kan da maaske paa en eller anden Maade det mindre Onde med største Forsigtighed nogenledes hæmmes, saaledes at det større Onde forebygges og Lovenes retsindigste Hensigt paa den bekvemmeste Maade befordres. Man kan herved tænke paa en streng Bestemmelse som D. L. 6—13—15, der satte Baal og Brand som Straf for Omgængelse mod Naturen, eller paa en Henstilling, der var givet den forrige Kommission, om at forebygge for streng Anvendelse af 6—6—8 om Dødsstraf for Barnefødsel i Dølgemaal. Alle Forslag og Afgørelser skulde indføres i Deliberationsprotokollen.

De følgende Aar gik nu for Munthe med forberedende Arbejde, hvorved han til Medhjælper havde B. B. Biörnsen, der blev Assessor i

Hofretten og i Højesteret (findes ikke opført i Appellinstansernes Embedsetat 1660—1919 (1928)). I Memorial af 16. Oktober 1752 om, hvor vidt han var avanceret, udtaler han sig optimistisk om snart at kunne levere nye Kapitler til Loven, saa hurtigt Kommissionen kan revidere dem. Han savner dog endnu noget Materiale, og med Hensyn til 2. Bog (Religionen) og 4. Bog (Søretten) udbeder han sig Udtalelser dels fra Gejstligheden, dels fra Søværnets Kollegier. Som sædvanlig var Tilvejebringelsen af Udtalelser en sendrægtig Forretning, og der gik atter nogle Aar hen. Da Munthe imidlertid i Efteraaret 1755 havde anmodet Kancelliet om at faa udleveret de Dubia og Erindringer, som efter hans i 1752 stillede Forslag var blevet indsendt fra samtlige Justitsbetjente i Danmark og Norge m. v., kunde Kancelliet efter Holsteins Skrivelse af 21. November ikke slutte andet end, at han »med det første« vilde være i Stand til at lade Lovarbejdet komme under Revision, og »for Tiden at vinde« anmodedes derfor Reventlow, Schouboe og Stampe om snarest mulig at sammentræde for at efterse, hvad der var forrettet ved Lovarbejdet og at overlægge, hvorledes Arbejdet i sig selv og den paafølgende Revision bedst kunde indrettes. Til Erklæring af de paagældende forelaa samtidig en Skrivelse fra Munthe, hvori denne anmodede Kancelliet om at maatte komme med i disse Overvejelser. Svaret af 3. Januar 1756, trykt i Stampedes Erklæringer I S. 528, gik ud paa, at man fandt, at baade Munthe og de to andre Deltagere fra 1747 Falsen og Luxdorph burde deltage. Man tager Afstand fra den vistnok af Munthe fremsatte Tanke, at alle skulde deltage i en Gennemgang af Biörnsens Ekstrakter af Højesteretsdommene. Dette vilde volde et utaaleligt Ophold og var i sig selv uden afgørende Betydning. Man afviste ogsaa at foretage et specielt Studium af fremmede Love, idet man bemærker, at »vi vil formode, at vores Danske Lov skal tjene andre Nationer til et Mønster og vi i det mindste ikke bør lade os mærke med, at andres skal være et Mønster for os.« Det foreslaas at paalægge Kommissionen at give Rapport hveranden Maaned, og man ønsker at gaa i Gang efter den allerede givne Instruktion.

Reskriptet af 23. Januar 1756, der rettedes til Reventlow, Schouboe, Falsen, Luxdorph, Stampe og Justitsraad v. Munthe af Morgenstierne — under dette Navn var sidstnævnte den 19. December 1755 blevet adlet (naturaliseret) — blev det nye Grundlag for Revisionskommissionens Virksomhed. Det paaberaaber Instruksen af 22. September 1747 og Kongens Befaling af 21. November f. A. Morgenstierne behøvede ikke at deltage i Revisionsmøderne. Assessor Biörnsen skulde føre Protokollen, og hveranden Maaned skulde Indberetning gives om Arbejdets Fremgang. Den 5. Februar skriver Morgenstierne til Holstein, at han endnu afventer Biörnsens sidste Udtog og beder ham

vaage over, at hans Instruktion ikke forandres, da hele hans Arbejde havde været indrettet paa denne og ved en Forandring vilde være tilintetgjort. Den 12. Marts holdtes Kommissionens første Møde, og man samledes nogle Gange for at udføre, hvad der var paalagt. Morgenstjerne foreviste sin Instruks og de »Fontes, han havde betjent sig af«. Det var Skaanske Lov, Sjællandske Lov, gamle norske Love og gamle corpus juris danici nemlig Jydske Lov med Recesser, Gaardsretter, Haandfæstninger og Forordninger inden Landsloven. Han paaviste at have citeret disse Kilder i den indvendige Margin i sine Loveksemplarer. Dernæst forevist de senere Forordninger og de Steder af dem, der egnede sig til Indførelse i »Rigets bestandige Love«, der paavistes at være anført i den yderste Margin; yderligere foreviste han de ham af Biörnsen tilstillede Volumina med Højesteretssager og en af ham selv foretaget Ekstrakt heraf og bad efterset, at denne var komplet. Endelig fremlagdes Reskripterne fra 1660 til 1740 og deres Notering eftervist. Kommissionen gennemløb dette og konstaterede, at der var noteret baade de parallelle Steder og de hinanden modsigende Artikler. Saa fremlagde Morgenstjerne et Promemoria om det endnu manglende og et Udkast til Lovens Inddeling i Bøger og Kapitler. De principia generalia, hvorpaa Loven i Almindelighed og enhver Materie i Særdeleshed maatte grundes, og som ved Lovens Forfatning og Revision bestandig maatte have for Øje, lovede han efterhaanden at indlevere. Endnu manglede nogle Instruktioner for Retterne, diverse Reskripter fra før 1740 og samtlige de senere. De fra Justitsbetjentene indkomne quæstiones juris, Erindringer og Dubia udgjorde, skriver han, flere Ris Papir. Han havde faaet dem i November f. A., men endnu ikke naaet at gennemgaa dem. Biörnsen tilbød at afhjælpe Manglerne ret hurtigt. Kommissionen gennemgik derpaa Planen for Lovbogens Inddeling, der iøvrigt ikke omfattede 2. og 4. Bog. Der gjordes til Protokollen nogle Bemærkninger til 1. Bog, og det overlodes ham at tage fat paa denne, naar han havde de nødvendige Subsidier. I Stampedes Erklæring af 3. Maj 1756, I. S. 531, omtales det samme og det fremholdes her, at man, for at Sammenhængen ikke skal brydes, maa have en samlet Bog af Loven til Revision ad Gangen. Den 10. Maj 1756 fandt et Reskript Anledning til at fastslaa, at Revisionens Hensigt ikke var blot at udarbejde et Anhang til Loven af ekstraherede Reskripter og Forordninger, men at fremstille fuldstændige codices af D. og N. Lov, »hvori er indført alt, hvad der mangler i de nuværende Love, og at de deri værende Fejl er rettet, saa at Undersaatterne i en og samme Lovbog kan finde alt det, Lovene vedkommer, og kan undvære de fleste af de mange hidtil udgangne Forordninger og Reskripter«. Og man glemte ikke at tilføje, at Arbejdet skulde fremmes uden videre Forhaling. Den 28. s. M. approberedes det af Kommissionen

foretagne. Det refereres, at Kommissionen overfor Morgenstiernes paatænkte Levering kapitelvis havde ønsket enhver Bog indleveret for sig, da ellers en og anden Kontradiktion kunde echappere Revisorernes Agtsomhed. Det er vel nærmest den tidligere forudsatte kongelige Approbation paa enkelte Kapitler, man har villet forebygge. Reskriptet paalagde Kommissarierne at anvende al Flid, at dette Lovarbejde i 2 Aar kunde komme i Stand. Hver især af dem anmodedes om saa meget som muligt at kontribuere til Arbejdets Befordring. Ved Fremlæggelsen vedtoges dette af samtlige, »saa vidt gør ligt.«

Men det næste, der skete i Kommissionen, var, at Morgenstjerne døde den 13. Januar 1757 i en Alder af 56 Aar uden at være fremkommet med noget yderligere. Man samledes den 14. Marts s. A. og indstillede til hans Efterfølger den bekendte Højesteretsprokurator, Etatsraad Andreas Lowson¹⁾, siden 1754 Kirkeinspektør i forskellige sjællandske Rytterdistrikter, og dette approberedes den 24. Juni s. A., saaledes at han ogsaa skulde føre Protokollen. Lowson skiftede Aaret efter ligesom sin Forgænger om til Stillingen som Assessor i Højesteret. Efter at Reventlow havde foreslaaet at gennemgaa Munthes Instruktion med mulige Ændringer for Øje, afgav Lowson et Promemoria af 3. Februar 1758, der blev gennemgaaet, og man var enig om at arbejde saaledes: i enhver Materie, som bliver skriftlig udarbejdet og proponeret, fastsættes forud visse Regler og derefter bliver ethvert Stykke, ligesom det er udarbejdet, tilstillet Kommissionen til Eftersyn og Overvejelse. I dette Promemoria indeholdes tillige en ret bred Udvikling om Principperne. Lowson tager Afstand fra den Regel i Instruksen af 1747, at man skulde gaa frem i Lovbogens Orden. Han vilde foretrække først at foreslaa de Materier, som formenes at behøve Forandring og derved at fastsætte visse faste Regler for en saadan. Derpaa skulde overvejes, hvorledes det hele kunde bringes til at hænge sammen som en Kæde eller et System. Derved vilde man ogsaa blive klar over, hvad der skulde indtages i den bestandige Lov og hvad der hører til Politien, Ritualen eller Justitsbetjentenes eller andres særdeles Instruktioner. Som de Principper, hvorfra det hele maa gaa ud, nævner han først Kongens Enevoldsherredømme og Religionen. Lovene maa passe med Landenes særdeles Indretning, der kræves af deres Natur, og iøvrigt med Ret og Billighed. Specielt maa iagttages, at alt det, der angaar enhver Stand i dens Haandtering, ikke geraader den til Hindring i dens lovlige erhvervede Ret og Friheder, at Arveret grundes paa Slægtskab og at *communio bonorum* mellem Ægtefæller bevares, at Søren og Vekselretten indrettes saaledes, at de ikke er til Hinder for Handelen med fremmede, og at Straffene afpasses efter

¹⁾ Se Palle Rosenkrantz: Prokuratorerne i det 17. og 18. Aarhundrede (1927) S. 132 ff.

Forseelserne og er egnet til at hæmme det onde og, hvor Forbedring ikke kan finde Sted, virke til Skræk, medens der, hvor Forbedring kan ventes, anvendes forskellige Grader. Hvad Rettergangen angaar, skal den stræbe efter at være enfoldig, kort og uden stor Bekostning. Udflugter, Rettens Tvang, Udhal og Spilde eller Sandheds Undertrykkelse bør afskaffes. Den Lov, vi nu har, fortsætter han, er en arbitrær Samling af de gamle Love, forfattet af tvende brave Mænd, som uden nogen særdeles Instruktion har forfattet hver sit Udkast til en Lovbog, af hvilke adskillige brave Herrer igen har decideret den ene og per plurima vota efter eget Godtfindende uden skriftlig at give nogen raison derfor, fastsat eller forandret, hvad de har befundet for godt. Undertiden har de forelagt Kongen et Emne. Men hverken rationes dubitandi eller decidendi findes indført i Protokollen langt mindre Forestillingen eller den paafulgte kongelige Resolution. For at dette Arbejde ikke skal blive ligesaa arbitrært, uvist og uefterretteligt for Fremtiden, holder han for, at vi bør have visse og tilforladelige Regler at gaa efter og skal give raison i Deliberationsprotokollen for enhver Ting.

Naar alle Materier er gennemgaaet og Ordenen, hvori de skal sammenbindes, fastsat, er det Tid at tale om Stilen. Den bør være som den nuværende Lovs og kun nu brugelige danske Ord bør anvendes. Han er rede til at tage fat uden yderligere Forberedelse. Om Lovenes Ælde eller hvorfra de er taget, holdt han for, at man ikke skal bekymre sig, thi det tjener mere til Kuriositet end til virkelig Nytte, saasom de gamle Love er indrettet efter de Tidens Beskaffenhed, men nye Love bør indrettes efter de nye Tidens. Om vore Naboer de Svenskes eller andre fremmede Nationers Love holdt han ligeledes for, at man ikke skulde bekymre sig, da de er indrettet efter deres Land, Skik og Manner. Han lagde ikke Vægt paa, om alle specielle Reskripter om Enkelttilfælde forefandtes, og heller ikke overdreven Vægt paa, om Udvalget af Højesteretsdomme var komplet. Han ender med at erklære, at han er rede til at arbejde paa den Maade, Kommissionen ønsker.

Han afgav Forslag til Lovens 1. Bogs 2. Kap. (om Værneting) de 5 første Artikler og til 3. Bogs 1. og 2. Kap. (om Kongens Befalingsmænd og privilegerede Personer). Man overvejede dem til Protokollen og blev færdig dermed den 2. Maj. Men den 19. Juni 1758 døde Lowson i en Alder af 54 Aar, og Lovrevisionen ramtes for 4. Gang af Dødsfald blandt sine bærende Kræfter. Ogsaa med uvedkommende Arbejde var Kommissionen blevet sinket, saaledes med Forespørgsel om en Omdannelse af Fdg. af 7. Februar 1749 om Straf for grove Misdædere, som begaar forsætligt Mord, og om Retskraften af Arrestforretninger paa St. Croix. Herom maatte Medlemmerne udarbejde Betænkninger, hvorved man iøvrigt fandt Anledning

til at advare mod, som paatænkt, at give en skærpende Straffelov tilbagevirkende Kraft. Endelig havde jo baade Morgenstjerne og Lowson haft deres mange andre Forretninger at passe.

Erfaringen havde vist, at Revisionens Fremme krævede Samarbejde mellem en Lovforfatter og et reviderende Kollegium, og der var ingen Tvivl om, at der maatte indtræde en Afløser af Lowson. Regeringen fandt Manden i Professor Kofod-Ancher, der modtog Ordre herom den 20. Oktober 1758. Samme Dag gik der Ordre til H. F. Levetzau om Afløsning af Schouboe, hvis Plads som Justitiarius han havde overtaget. I 1758 var ogsaa Claus Reventlow død. Efter Assessor Biörnsens Død var stud. jur., senere Assessor i Hof- og Stadsretten Jens Frausing blevet Sekretær. Kofod-Ancher lovede at udtale sig i et Promemoria. Den fremragende Jurist og Lovhistoriker var dengang kun 48 Aar gammel og havde mange Arbejdsaar for sig, skønt han allerede omtaltes som svagelig og var blevet fritaget for Forelæsningspligten. Han fik et Vederlag paa 1.000 senere 600 Rdl. aarlig ogsaa under Hensyn til, at han maatte bekoste Medhjælp. (Luxdorphs Dagbøger ved Nystrøm I, S. 69 og 133).

Den 25. April 1759 fremlagdes hans udførlige Promemoria, dateret den 31. Marts s. A. Det findes trykt i J. F. W. Schlegels Tidsskrift *Astræa*, 5. Bd. (1805) S. 237 ff. Af Udgiiverens Note fremgaar, at denne ikke har kendt Kancelliets Akter, hvor Promemoriets findes i to Eksemplarer, ligesom det, ogsaa i *Astræa* trykte Udkast om Vidner. Den »Uldallske« Bog, der her var aftrykt, er nu i Rigsarkivet. Kofod-Anchers Skrift gaar ud paa at opføre Lovrevisionens Status derimod ikke paa at skrive dens Historie. Han omtaler saaledes ikke med et Ord, at han selv i 1743 var udnævnt til Deltager, sikkert ogsaa fordi denne Deltagelse ikke havde sat Spor. Naar Frantz Dahl i Dansk biografisk Leksikon betegner ham som et fra 1743 »aktivt og ivrigt Medlem«, maa denne Karakteristik begrænses til de Aar, der nu kom, og endda til de nærmeste af dem. Hvad Morgenstjernes Forberedelser angik, fandt Kofod-Ancher, at hans Notater om Parallelsteder ikke havde videre Interesse i en anden Mands Haand, og de Loveksemplarerne paaførte Citater af senere Love havde den Mangel kun at oplyse deres Datoer ikke Indholdet. Udtogene af Højesterets Protokoller var »choiserte med maadeligt Jugement«, og der maatte antages at være forefaldet mere ved Retten i over 70 Aar. Dette Arbejde — der jo var udført af Biörnsen — maatte han derfor gøre om igen. Citaterne af Kildestederne betegnede han som et fortjenstfuldt Arbejde omend overflødigt for ham, der allerede til eget Brug havde foretaget en saadan Citering, og han kunde aldeles ikke være enig med Lowson, naar denne havde betegnet denne Side som en blot Kuriositet. Gennem en Række Eksempler efterviste han Betydningen af Indsigt

i »Originalerne« til Landslovens »Kopier«. Noget skarpt har V. A. Secher, anf. St., understreget, at han betegner den hele Samling som en rudis et indigesta moles (en raa og uordnet Masse), thi han tilføjede, at det vel ikke kunde fejle, at jo sal. Morgenstjerne maa have fuldkommen betænkt og fastsat alt dette henhørende til Lovens choix saavel som Disposition og Arrangement, siden han alt i 1755 havde givet Anledning til Lovkommissionen... »Men som intet skriftligt findes herom, saa kan sligt, hvad den sal. Mand selv har haft in mente, ikke være hans Efterkommere i Lovarbejdet til nogen Nytte.« Om de Seckmanske Forslag siger han, at han ikke ved, om Projektet er færdigt eller maaske kun en Prøve paa den nye Lovs Forfatningsmaade og heller ikke, at Kommissionen havde approberet det. Han tør ikke tilraade at beholde det uforandret af Hensyn til den Ulighed i Tænke- og Skrivemaade, som kan ventes mellem forskellige Personer.

Hans eget Arbejde vilde nu bestaa i en Gennemgang af Lovbøgerne, sammenholdt dels med de originale Love og Projekterne til Lovbøgerne, dels indadtil ved Sammenholdelse af de forskellige Regler. Endvidere i Gennemgang af de senere Forordninger og Reskripter med Sondring mellem det, der skulde ind i Landets almindelige Lov, og det der skulde ind i et separat Corpus constitutionum specialium, af Højesterets Protokoller siden 1683 for at undersøge casus notabiliores, et meget vidtløftigt men nødvendigt Arbejde, og af det fra alle Øvrighedspersoner og Dommere i begge Rigerne, nogle Ris Papir udgørende Materiale af Annotata og Erindringer til Lovenes Forbedring. Det maatte ogsaa anbefales at efterse fremmed Ret for med Skønsomhed at uddrage deraf, hvad der egner sig. Ved Udvælgelsen af det, der skal bruges af alle disse Materialer, er Lovforfatteren overladt til sin egen Eftertanke. Endelig er der Hensyn til god Orden og Stilen, der bør være tydelig og forstandig for enhver, ikke ufornoden vidtløftig, men dog ikke saaledes, at Sparsommelighed paa Ord afføder Uklarhed. Det kan her bemærkes, at der af Sekretær Frausing var forfattet en Fortegnelse over samtlige i Loven anvendte fremmede Ord, som man altsaa tænkte sig at undgaa. Han vilde nu ikke vente med Hovedarbejdet, til alt var samlet — der manglede nemlig stadig en Del — men fra først af dele sit Arbejde i at læse, samle, tænke og skrive.

Dernæst fremsætter han nogle Betragtninger om ønskelige Ændringer dog indskrænket til 1. Bog, som er den Del, han først vil tage fat paa. Han mener her, at Kap. 11 om Hjemmel, Kap. 22 om Maning og Kap. 23 om Borgen og Forløfte bør udgaa, og at der bør gøres Indskrænkning i Brugen af gejstlig og militær Ret og af Kommissarier i Retssager. Rettergangsmaaden anser han i det hele for god, dog kunde der behøves Regler om bestemte Udsættelsesgrunde for at fore-

bygge Processernes Langvarighed. Lignende Regler tiltrængtes for Skifterettiernes Behandling af Boerne. Ogsaa Forholdet mellem Fristerne for at appellere og for at kunne eksekvere den afsagte Dom tiltrængte Ændring, ligesom han havde diverse Ønsker i Emnerne Sandemænd, Rebsmænd, Opbuds- og Fallitboer og Arrest, som han ikke havde Tid at redegøre for. Det vil ses, at Professoren var klar over Trangen til Ændringer; med Hensyn til nye Emner nævner han et Kapitel om Breve eller skriftlige Instrumenter, deres Form og Beviskraft, Sondring i offentlige og private m. v. Han fremsatte sluttelig nogle Bemærkninger om Lovens Kapitelinddelinger og en Liste over Inddelingen af 1. Bog. Han vilde ikke som Morgenstierne — »der efter al Rimelighed maa have haft meget mere i Tanker, end der er fundet efter ham paa Papiret« — love Levering af Kapitel efter Kapitel saa hurtigt, Kommissionen kunde læse og censurere dem, og vilde ikke udtale noget Skøn om Varigheden, men tage fat med al Kraft.

Reskript af 18. Maj 1759 tog til Efterretning, at det af Forgængerne præsterede ikke kunde være Kofod-Ancher til nogen synderlig Nytte »udi dette os saa højt angelegne Værks Fremgang«, men at han i alle Stykker maatte begynde saa godt som forfra. Man ønskede nu en Plan, der kunde gælde, ogsaa hvis Kofod-Ancher skulde falde fra. I Kommissionens af ham affattede Svar siges det, at Materialerne, naar de er helt tilvejebragt, vil blive gennemset af Kommissionen og saa i Fremtiden benyttet uden Hensyn til, om der skiftes Lovkoncipist. Naar en Bog eller en hel Materie er gjort færdig, skal de senere Lovkoncipister ikke befatte sig med den. De anstillede Overvejelser bør nedskrives og forblive hos Kommissionen. Der drøftes saa det Spørgsmaal, om der skal fastslaas visse materielle Principper for Lovaffattelsen, og der opregnes en Række Eksempler herpaa i Smag med de i Lowsons Promemoria indeholdte. Alle disse Sætninger, bemærker man imidlertid, er almindelig anerkendte, og hvad det kommer an paa, er netop Applikationen i de specielle Tilfælde. En Plan over slige Principper kan da næppe være af synderlig Nytte. Det ses ikke, om dette fremkaldte nogen Tilkendegivelse.

Saa begyndte da Kofod-Anchers Arbejde som Lovforfatter, der formelt varede til hans Død i 1788, hvilket Aar ogsaa opføres som Tiden for Kommissionens Afslutning. Den i 1761 afdøde Falsen var blevet erstattet af Politimester Frederik Horn, fra 1771 Justitiarius i Hof- og Stadsretten. I 1767 er tilført, at Kommissionen i langsommelig Tid havde standset formedelst Justitiarii Embedets Vakance og dermed forefaldne Omstændigheder. Den 9. Maj 1766 kom der Ordre til den Aaret før tiltraadte Justitiarius Mogens Rosenkrantz om at indtræde efter Levetzau, der var død 1763, og efter Berregaards kortvarige Funktion i samme Embede i 10 Maaneder af 1769 udgik der den 15.

Maj 1770 tilsvarende Ordre til Justitiarius Juel Vind. Da han i 1776 døde, ses der ikke at være fortsat med at repræsentere Højesterets Ledelse i Kommissionen. I 1772 blev cand. jur. Friderich Diderich Seckman Fleischer, senere Assessor i Hof- og Stadsretten Efterfølger af Sekretær Frausing, der var død. Revisionskommissionen var altsaa efterhaanden svundet ind til Luxdorph, Stampe og Horn, af hvilke den sidstnævnte dog døde i 1781. Som en Del af Forklaringen paa den store Arbejdsplans Stagnation maa anføres — foruden Medlemmernes mangehaande Embedsforretninger — at der stadig paabyrdedes dem Afgivelse af Betænkning i Lovgivningssager, ialt en halv Snes Stykker, hvoraf den vigtigste var en til Grund for Fdg. af 14. Oktober 1773 om Selvejergaardes Arv paa Bornholm liggende.

Allerede i Mødet den 7. Maj 1760 forelaa Kofod-Anchers Udkast til 1. Bogs 13. Kap. om Vidner ledsaget af ændret Formaningstale til Vidner. Denne var grundet paa indhentede teologiske Betænkninger og indledes med Ordene »Kære Ven«. Udkastet var fyldigt kommenteret. De af Medlemmerne i Forvejen afgivne Betænkninger blev drøftet paa flere Møder og Bemærkningerne forelagt Forfatteren, inden Afgørelsen blev truffet. Det vedtoges ikke at tilføre disse Bemærkninger til Protokollen og at søge Approbation paa denne Ændring i Instruksen, der ogsaa gaves i Reskript af 7. November s. A., der gjorde denne Fremgangemaade til almindelig Regel. Derefter kom i 1761 tre Udkast til Kapitler om Breve eller skriftlige Beviser (nyt), om Parternes Ed og om egen Bekendelse og pinligt Forhør, der sattes i Cirkulation, og i 1762 Udkast til et Kapitel om Værneting. I 1772, altsaa efter en Pause paa 10 Aar, fremkom yderligere 4 Kapitler nemlig om, hvor og naar Ting og Rettergang skal holdes og hvad der skal handles, om Tinglysning (nyt), om Skikkelighed for Retten og om Stævnamaal. Akterne indeholder ikke Oplysning om Revisionen af disse Ting. Om Stillingen udadtil kan oplyses, at Holstein engang i 1762 forespurgte, hvorledes Revisionen avancerede, hvorom Kongen en og anden Gang havde spurgt. Svaret kendes ikke, men den paabudte regelmæssige Indberetning afgaves aabenbart ikke. Aaret efter døde Holstein, der gennem Aarene havde været den ihærdige Promotor af Lovrevisionen. I Juli 1770 skriver Vind, at Kofod-Ancher havde lovet »at bringe ungefehr hvert andet Aar en hel Bog af den nye Lov til Veje.« Om Revisionen deraf vilde han ikke selv give noget Løfte. Samtidig ses Kommissionen at have givet Svar paa en Forespørgsel fra »Steuer Direktionen«, om Kofod-Anchers 600 Rdl. snart kunde ophøre (Luxdorphs Dagbøger, I, S. 356). I April 1776 udtalte man sig angaaende en Henvendelse fra Generalauditør Casper Peter Rothe om at bruges ved Lovarbejdet, som han maa antages at have stillet i Udsigt at kunne fuldføre Udkast til i Løbet af 6 Aar, og afviste denne. (Ifølge

Luxdorps Dagbøger II S. 67 for den 27. Marts skulde han tværtimod være blevet opmuntret). Man skrev bl. a.: »Overalt er det ikke de tem-
pore nu at begive sig til Lovskrivning, da adskillige nye Indretninger
angaaende f. Eks. Jurisdiktionerne, Landvæsen med videre først maa
fastsættes og endelig afgøres, at der ikke skal skrives for at straks
efter skrives om igen.« Forudsætningen for overhovedet at tage fat paa
en Lovrevision og Kodifikation vil altid være, at Forholdene kan skøn-
nes tilstrækkelig stabile for en nogenlunde varig Ordning. Hvis de nu
ytrede Betæneligheder i længere Tid har gjort sig gældende, er der
altsaa her et Bidrag til Forklaring paa Kommissionens Passivitet.
Iøvrigt skulde det synes, at der var Emner nok at tage fat paa f. Eks.
det strafferetlige. Kancelliet vedblev lige til 1780 at sende Sager til
Erklæring, og i den om Tyveristraffene nedsatte Kommission udtalte
Professor J. Edv. Colbjørnsen sig endnu i 1785 om Revisionskommis-
sionen som en arbejdende Institution, jfr. nedenfor S. 74. Den seneste
Akt er Designationen fra Kofod-Anchers Dødsbo over alt ham over-
ladt Materiale, for hvilket Sekretær Fleischer kvitterede. Nogen formel
Afslutning ses ikke at være meddelt.

De fyldigste Oplysninger herom faar vi gennem udaterede Kon-
cepter til to Skrivelser fra Professoren selv. Kancelliet havde spurgt
(ifølge Luxdorps Dagbøger II, S. 98 toges Beslutning herom den
6. Februar 1777), om Revisionen ikke kunde vente, til hele Loven eller
i det mindste 1. Bog var udarbejdet — som det vil erindres, havde
Stampe i Skrivelse af 3. Maj 1756 ønsket hele 1. Bog til samlet Revi-
sion — og endvidere om Kofod-Ancher ikke kunde paatage sig selv
første Bog og foreslaa nogen anden til at forfatte Lovens andre Dele.
Svaret er imødekommende. Kofod-Ancher anbefaler Revision af hver
Bog for sig og erklærer sig villig til, naar han ventelig til St. Hansdag
er færdig med nogle litterære Arbejder, ikke alene at gøre 1. Bog færdig
»inden et Par Aars Tid«, men ogsaa om ønskes at fortsætte
alene eller med en Medhjælper. Han gør i saa Henseende Forslag om
Justitsraad Stabel, Assessor i Hof- og Stadsretten og Auditor ved
Søetaten, der vilde være villig til at blive hans Medarbejder eller Efter-
følger, naar han fik Lettelser. Af Svarets Form »om jeg nu skal be-
gynde dermed paany« fremgaar, at han for Tiden ansaa sin Virksom-
hed som ophørt. Der foreligger endvidere Koncept til en formentlig
samtidig Skrivelse til Kongen om Aarsagerne til Arbejdets Ophold.
Kofod-Ancher redegør udførlig for, hvad han har produceret: Prome-
mori af 1759, Vidnekapitlet og de tre Kapitler, hvilket alt blev gjort
færdigt i Kommissionen, og derpaa det i 1762 fremlagte Kapitel om
Værneting. Derefter fortsætter han: »Men efter den Tid har jeg ingen
enten Revision eller Approbation kunnet udvirke, og Kommissionen er
siden kun holdt 3 Gange.

27. Februar 1767 var Kapitlet om Værneting ikke kommet endda i Cirkulation, 22. November 1768 vidste man ikke, hvor Kapitlet var blevet af, hvorfor jeg tilbød mig at udgive paany en Genpart af samme, som straks skete. 28. Oktober 1772 blev resolveret, at det indtil videre lagdes ad acta, siden det ikke nu var passeligt, formedelst de i Jurisdiktionerne skete Forandringer, hvorpaa jeg samme Gang indleverede 4 andre Kapitler. Men ogsaa disse Kapitler har haft samme Skæbne som det forrige.« Dette stemmer med Protokollen, der senest førtes i 1772. Ifølge denne tog Horn de sidste Udkast til sig for at lade dem cirkulere. Inden Værnetingskapitlet blev skrevet, havde man drøftet Betimeligheden heraf. Luxdorph ønskede det helst udsat, særlig hvis Kapitlerne efterhaanden skulde forevises Kongen, da de forskellige Departementers Interesse for deres Betjente ellers kunde føre til Forsøg paa Ændringer. Ifølge Luxdorps Dagbøger I S. 356 blev der den 22. November 1768 spurgt om det Kapitel, »som man havde savnet i 6 Aar, og Horn lovede at søge efter det.«

Kofod-Ancher udtaler nu det Skøn, at han til at fuldføre det hele vilde behøve 1 à 2 Aar omtrent til hver Bog, Revisionskommissionen derimod kun 2 à 3 Maaneder til hver Bog, især om den kunde entlediges fra dens andre vidtløftige Embedsforretninger. Han knytter hertil et Overblik over de forskellige Bøgers Indhold. Om 1. Bog siger han, at »der ved Tidens Længde er indløbet saa mange Forandringer og Misbrug ved Retterne, at denne vigtige Lovens Del sigtende til at skaffe enhver i Landet Ret, uforbigængelig behøver en vel betænk't Rekognition.«

Den sidste Bog om Misgerninger trænger formentlig til Forandring og et nyt Anlæg. I de fleste Stykker er den altfor antik. Hverken er Misgerningerne nøje nok bestemte heller ikke Straffene, der meste Del anslaaes efter gammeldags Maade til Bøder, proportionerede efter Misgerningens Natur og Straffenes rette Hensigt. Disse to Bøger vil udgøre Hoveddelen af Lovforfatningsarbejdet.

Om 2., 3. og 5. Bog: I sig selv behøves der ikke en saa stor og væsentlig Forandring, at jo det fornødne kunde indbefattes i en Forandring angaaende især Landvæsenet efter de nyere derom udgivne Anordninger.

I den 2. Bog behøver især den Post om Kirkedisciplinen nøje at undersøges. Det øvrige er ved de af Biskopperne overalt i Riget indsendte Erindringer saa vel blevet oplyst, at denne Bog uden nogen Vanskelighed og Tidsspilde kan bringes i Stand.

Det samme tænker jeg om den 4. Bog om Sørensen, om ellers den af sal. Etatsraad Fleischer forfattede Projekt til en ny forbedret Sørensen, som jeg ikke rettede ved, end at den jo bevares endnu i Sørensens Arkiv,

bliver lagt til Grund. Uden Tvivl er denne Udkastning saa vel forfattet, at dens Revision ikke kan medtage megen Tid ¹⁾).

Paa Norske Lov kan først tænkes, naar Revisionen af D. L. er færdig. Tilbage staar endnu et Corpus constitutionum samlet af Forordninger og Reskripter efter Lovens Publikation saa mange der bør staa ved Magt. Thi Lovbogen bør ikkun indeholde det almindelige. En vidtløftig Samling, der vel ikke behøver just det nøjagtige Overlæg som Lovbogen, men udkræver des mere Arbejde.«

Ligesaa lidt som D. L. havde været ledsaget af en Kodifikation af Politiordningen, synes egentlig denne Kodifikation, som Kofod-Ancher ogsaa berørte i sit Promemoria, men som ikke krævedes i Instruksen af 1747, at være nogen Nødvendighed. Hans to Skrivelser ses ikke at have fremkaldt noget Skridt fra Regeringens Side.

Revisorerne har ikke næret Interesse for at oplyse Eftertiden om deres Synspunkter vedrørende Arbejdets Fremme. Professorens Redegørelse giver det Indtryk, at Parterne heller ikke har talt ud overfor hinanden og maaske har svævet i gensidige Misforstaaelser om hinandens Planer og Motiver. Naar Reskriptet af 7. November 1760 fastslog Fremgangsmaaden ved Vidnekapitlet som Model, laa deri næppe noget om, at ethvert afleveret Kapitel skulde revideres færdigt, inden der fortsattes af Lovforfatteren. Men det var derpaa, at Kofod-Ancher begrundede sine to mangeaarige Standsninger med at arbejde, et Standpunkt, han, da det kom til Stykket, dog ikke vilde fastholde. Han udgav sin Lovhistorie i 1769 og 1776, sin Lensret i 1777 og Jydske Lov i 1783. Disse Arbejder har nok taget Hovedparten af hans Interesse, og Revisorerne, der i hvert Fald havde meget andet at passe, har maaske heller ikke været stærkt overbevist om hele Planens Gennemførlighed og Værdi. Som det gik, kom Christian V's Love til at beholde Rangen af Landslove med stigende Ærværdighed paa Grund af Alderen men med aftagende Anvendelighed paa Grund af yngre Lovgivning.

Det Arbejdsudbytte, der trods alt kom i Stand ved Kofod-Anchers og tildels Revisorernes Virken, har hidtil været gemt hen tilligemed det anselige Arkivmateriale til Belysning af retshistoriske Forhold i det 18. Aarhundrede, der findes i det til Kommissionerne indsamlede Stof. En kortfattet Oversigt derover vil paa dette Sted endnu være paa sin Plads.

Udkastet til Vidnekapitlet er som anført trykt i Astræa, saaledes

¹⁾ Som det ses, havde Sørensen ikke været undtaget fra denne Lovkommissions Arbejdsomraade. Den Admiralitetet i 1744 paalagte Opgave at projektere en ny 4. Bog synes efter ovenstaaende at have været overdraget den i Lovgivningsarbejde kyndige Christian Fleischer, Overauditor i Sættaten og Deputeret i dennes Kollegier, død 1768 (se foran S. 12, Noten). Overauditor Monrad fik efter hans Død Ordre til at udtage Papirer af hans Stervbo, men hans Projekt til Sørensen er ikke fundet i Rigsarkivet.

som det var udarbejdet med udførlig Kommentar og flere Steder med alternative Henstillinger til Kommissionen. Det er holdt i Lovens Aand, og dennes Korthed i Affattelsen er bevaret. Den senere fremkomne Fdg. 3. Marts 1741 om Vidners Førelse er naturligvis indarbejdet. Kofod-Ancher stryger forskellige Artikler, der ved deres Sammenhæng med den ældre Retstilstand maatte betegnes som forældede. Nogen betydelig Omdannelse af Landsloven er ikke bragt i Forslag, og bl. a. er der ikke foreslaaet nogen Mellemlinje mellem fuldgyltige Vidner og helt ulovfaste. Det virker tiltrækkende, at den første af Lovforfatteren behandlede Artikel, 1—13—1, at »Vidne er ej mindre end to Personer overensstemmende og udi een Ting«, lempelig omskrives til, at til fuldkomment Bevis kræves i det mindste to Personers overensstemmende Forklaring. To Vidners Udsagn skulde altsaa ikke ubetinget kunne fælde en Mand. Han er opmærksom paa den Chikane mod Modparten, som kunde ligge i at faa Vidner til at møde udenfor deres Værneting. Han beholder Reglen om, at fornemme Folk kan fremsende et skriftligt Vidnesbyrd og derved undgaa personligt Vidnemøde, men vil dog subsidiært paalægge dem Vidnepligt. Ægtefolk, Forældre og Børn vil han fritage for Vidnepligt imod hverandre.

Kapitlet om Breve eller skriftelige Beviser er nyt og rummer Artikler fra forskellige Steder, hvortil værdifulde nye er føjet. Heraf anføres: I alt, hvad der handles for en Ret enten ved almindeligt Sægtning eller ved Skifte-, Auktion-, Eksekutions- eller Arrestforretninger, bør Retternes Bøger gælde som fuldkomne Beviser. Tinglyste Breve er gode Beviser. Tvivles der om deres Rigtighed, da bør Retternes Bøger til Underretning efterses. Notarial-Instrumenter bekræftede med Notarii publici Haand og Segl er lovgyltige Beviser i hvad, som Notarii publici Embede vedkommer. Attester og Skudsmaal af kongelige Embedsmænd i Embedssager bør agtes for lovlige Beviser, endskønt de ikke er beedigede. Skulde samme befinde sig i nogen Maade urigtige, straffes den skyldige efter Sagens Beskaffenhed.

Kapitlet om Parternes Ed svarer til Kap. 14 om Sigtelse og Ed. Det foreskrives, at Formaningstalen ogsaa skal anvendes her.

Kapitlet: Egen Bekendelse og pinligt Forhør samler de to tilsvarende Kapitler i D. L. og Artikler andetsteds fra. Som nye kan nævnes: Ingen Dommer maa søge at overtale den beskyldte til Bekendelse med falske Trusler eller Løfter, men ikkun ved Overbevisning af Sagens Omstændigheder og med alvorlig Forestilling om hans Pligt og forventede Straf, hvis hans Bekendelse befindes løgnagtig. Bekender nogen den Gerning, han sigtes for, men med Tillæg af Omstændigheder, som tjener ham til Undskyldning og Befrielse, da bør den rette Sandhed med al Flid undersøges. Kan intet fuldkomment Bevis bringes til Veje, og den sigtedes Forklaring ikke findes rimelig efter Sa-

gens Omstændigheder, da bør han befri sig med Ed. Ingen Misgeringsmand maa dømmes fra Livet paa Grund af hans egen Bekendelse alene, naar den ikke desuden bestyrkes ved Formodninger eller andet Bevis.

Om Værnetingskapitlet bemærker Forfatteren, at det er blevet noget kort og kun indeholder 21 Artikler mod Lovens 27. »Havde jeg villet anvende mindre Tid paa Revisionen, var det uden Tvivl blevet endnu vidtløftigere.« Blandt de udeladte Artikler er den, at Kongen anviser Værneting for sine naturlige Børn. Han bemærker, at Artiklen i Christian V's Tid havde været anvendt i Favør af Gyldenløverne, men »som ingen bør anses som Kongens naturlige Børn, uden hvem han selv offentlig agnoscerer derfor, saa kan heller ikke denne Artikel have Sted nu, thi ingen Lov bør skrives for en casus, som ikke eksisterer, i Haab om, at den skal eksistere engang. Og var end casus eksisterende, skulde jeg dog holde det for mere convenable, at hvad Fortrin Kongen vilde unde dem, blev fastsat ved en speciel Anordning, end at den skulde udgøre en Del af Landets almindelige Love.«

Kapitlerne om Tings Holdelse, Skikkelighed for Retten og Tinglysning frembyder intet væsentlig nyt. Kapitlet om Tinglysning, der indlemmer Fdg. 7. Februar 1738 om Pantebøgernes Indretning m. v., er nyt og hentet forskellige Steder fra. I Kapitlet om Stævnamaal er indført, at mundtlig Kald og Varsel bortfalder.

Omskrivningen af de to Landslove derved, at senere udgivne Forordninger m. v. af almindelig Karakter skulde indlemmes i Lovenes Artikler, og at disse samtidig skulde undergives en Lovforbedring efter Tidens Lejlighed, var i Virkeligheden en meget betydelig Lovgivningsopgave. Den havde ogsaa den Ulempe at vokse i Omfang i Aarenes Løb, jo mere nyt Lovstof der kom til, og jo mere Tidsaanden krævede Reform. Saaledes nedsattes der i 1783 en Kommission til Udarbejdelse af nye Regler om Straffene for Tyveri, hvilket førte til Fdg. 20. Februar 1789, fordi Reformer nu fandtes uomgængelig fornødne, men i 1737 og 1756 var denne Trang næppe følt. Arbejdets langsomme Gang, da man fra Regeringens Side havde besluttet sig til at tage det op, giver det Indtryk, at man ikke raadede over den tilstrækkelige Arbejdskraft til Opgavens Løsning. Langt fra at frigøre de egnede Kræfter fra andet Arbejde, sinkede man Kommissarierne ved at paalægge dem at afgive Betænkninger over forefaldende Lovgivnings-spørgsmaal. De Forventninger om en Tilendebringelse inden korte Aaremaal, som til forskellig Tid kom frem, tydede heller ikke paa Forstaaelse af Arbejdets vanskelige Natur. Selv om Lovkommissionerne havde undgaaet de gentagne Dødsfald blandt Lovforfatterne, og selv om Professor Kofod-Ancher ikke havde fundet Anledning til at afpasse og tilsidst tilbageholde sin Produktion efter Revisionsarbejdets

Fremme, maa Sandsynligheden for Gennemførelse af en fuldstændig Lovrevision forekomme ringe. Det havde for Christian V's Efterfølgere tegnet sig som et attraaværdigt Maal at staa som Fornyere af hans omfattende Lovgivning, men det samtidige administrative Apparat har ikke været fuldt paa Højde dermed, og det samme turde kunne siges om Juristernes Interesse for denne Opgaves Løsning.

En Episode af Edsaflæggelsens Historie.

Rettens Pleje var i vore middelalderlige Landskabslove helt grundet paa Brugen af Ed og i Skaanske Lov fra omkring Aar 1200 tillige paa Brug af Jernbyrd. Gennem Eden knytttes det bekræftede Udsagn sammen med den sværgendes Livshaab. Han giver Afkald paa Guds Hjælp i sit Liv, hvis hans Udsagn ikke er sandfærdigt, og erkender sig hjemfalden til Guds Fordømmelse, hvis han sværger falsk. Naar Ed er aflagt, skønnes der derfor at være tilvejebragt saa stor Sikkerhed for Udsagnets Sandhed, at Retsafgørelserne tør bygges derpaa. Kun den gamle Jernbyrd kunde føre endnu et Skridt nærmere til Visheden. Naar det gloende Jern havde kunnet taales uden Skade for Haand eller Fod, var der nemlig ligefrem opnaaet en guddommelig Tilkendegivelse af, at Udsagnet havde været sandt. Kort efter Skaanske Lows Fremkomst hedder det imidlertid i Valdemar IP Jernbyrdsforordning: »Paven har forbudt alle kristne Mennesker Jernbyrd«, og Forordningen hjemler derfor andre Bevismidler. Ogsaa overfor Edens Anvendelse i Retsplejen saavel som andetsteds, derunder som Løfteed, har Kirken gennem Tiderne tilkendegivet Mishag eller dog Tilbageholdenhed.

Hvis det lod sig overholde, at Edsaflæggelse kun blev sat i Forbindelse med de mest betydningsfulde Begivenheder og Afgørelser i det menneskelige Liv, kunde det maaske være anderledes. Men Retslivet og den offentlige Tjeneste tilegnede sig Eden som en særlig kraftig Garanti for Sanddruhed og loyal Handlemaade og tillige som en Garanti, der uden stort Besvær lod sig stille paa Benene, og brugte den derfor til Overmaal. Den gammeldags Retspleje, der bestaar i, at Parterne aflægger Ed og faar Tilslutning af Tillidsmænds Ed, er nemt tilvejebragt og ogsaa ret betryggende, saa længe Eden har Magt over Sindene. Men jo oftere Hverdagen bruger den, des mindre er dens Magt. Hvor det drejer sig om smaa Anliggender, føles det uforholdsmæssigt at føre Kirken ind i Tingstuen for at rette den stærkest tænkelige Appel til Ansvarsfølelsen ledsaget af den alvorlige Straffetrusel, og Følgen

af, at man har vænnet sig til det, er, at hvor Edsaflæggelsens Højtidelighed skulde vise sin Magt til at overvinde den sværgendes Selvinteresse, viser det sig let, at denne Magt er undergravet. Disse Betragtninger grunder sig allerede paa Retslivets Erfaringer. Stemmende hermed udtaler F. V. Andersen i Kirkeleksikon for Norden (Artiklen Ed): "Under Forudsætning af en samvittighedsløs Øvrighed kan Eden fra sin høje Stilling synke ned til at blive et Værktøj for en ideoforladt Tjeneste, en magelig Genvej til Opnaaelse af et maaske ganske ubetydeligt Retsformaal.« Et rent kirkeligt begrundet Krav kan tænkes rettet paa saa vidt muligt at friholde det religiøse fra at blive benyttet som et Hjælpemiddel for den borgerlige Lovgivning (Ordet »ja, ja, nej, nej; men hvad der er over dette, er af det onde«), og en kirkepolitisk Begrundelse for det samme ligger deri, at der ved Edens Misbrug kan klæbe Misligheder for Kirkens Anseelse.

At Brugen af Ed efter vor Lovgivning er trængt stærkt tilbage i dette Aarhundrede, er sikkert og ligeledes, at dette har haft varm Tilslutning fra kirkelig Side, selv om det ikke kan godtgøres, at Sagen er rejst fra denne Side. Først kan nævnes Lov Nr. 60 af 26. Marts 1909, der ombyttede den almindelige Løfteed med Erklæring paa Tro og Love eller paa Ære og Samvittighed; dernæst Bortfaldet ved Retsplejelovens Ikrafttræden den 1. Oktober 1919 af Anvendelsen af den kirkelig prægede Formaningstale ved Aflæggelse af Ed i Retten; endelig den ved Tillægslov Nr. 300 af 30. Juni 1922 truffne Bestemmelse om, at Vidner og Syns- og Skøns mænd ikke paa blot Forlangende af Parterne skal bekræfte deres Udsagn med Ed, men kun naar Retten finder det paakrævet. Førstnævnte Lov, der skyldes et privat Forslag (Poul Svejstrup), indførtes med Paaberaabelse af Religionsfriheden, og det samme gælder Retsplejelovens i § 187 hjemlede Adgang for Vidner til at kræve Ombytning af Ed med en højtidelig Erklæring. Formaningstalens Bortfald, kan man sige, er et halvt Skridt til Bortfald af den religiøse Ed, og Loven af 1922 er et klart Udtryk for Bestræbelsen for at undgaa overflødige Eder; at Parterne kunde frafalde Edsaflæggelse, var allerede tidligere antaget. Fra Rigsdagsforhandlingerne om Løfteedsloven kan anføres en Udtalelse fra Sognepræst K. Bjerre (Folketingstidende 1904/05 Sp. 2522): »Det er efter min Mening meget vigtigt, om vi kunde komme bort fra at betragte Kristendommen som en Slags Overpolitimester. . . . Anvendelsen af Religionen til at forskrække Folk med bibringer jo Folk den Forestilling, at Kristendommen er en Slags Overpoliti.« Under en tidligere Behandling af Retsplejeloven havde han i Tinget indbragt en Resolution af et Præstekonvent, der henstillede at komme helt bort fra den religiøse Ed eller i alle Tilfælde faa Edsformularen forandret.

I Traad med det fremsatte almindelige Synspunkt falder de Medde-

lelser, der er Emnet for denne Opsats; mere specielt vil de tilføje Træk til Billedet af Christian VI's Bestræbelser i kirkelig Interesse. De paa-gældende Aktstykker, der i Rigsarkivet er lagt ved Akterne vedkom-mende Lovrevisionskommissionen ifølge kgl. Resol. 11. Oktober 1737 (1737—46) V 6 Nr. 1 c og 2, har ikke fundet Omtale i Edv. Holms Værk under Christian VI (1894), men er derimod i Korthed omtalt i Dr. Holger Rørdams »Historiske Samlinger og Studier vedrørende danske Forhold og Personligheder især i det 17de Aarhundrede«, 4. Bind (1902) under »Bidrag til Historieskriveren Andreas Hojers Levned«, Side 509—513.

Under 14. Oktober 1735 udgik der en kgl. Ordre til Justitiarius i Højesteret Thomas Bartholin, Professor, kgl. Historiograf Andreas Hojer og Højesteretsassessor Christian Bagger anlangende nøje at gennemgaa de Steder i den danske og norske Lov som og Forordnin-ger, hvori Eder højst er nødvendige, og hvor de kunde menageres, samt hvor alle i Svang gaaende Intriger ved Eders Aflæggelse kunde forekommes. I Motiveringen udtaler Kongen, at han har maattet for-nemme, hvorledes saavel udi Rettergangssager som ellers skal indløbe stor Misbrug med Eders Aflæggelse. Det udvikles, at mange, der ind-stævnes som Vidner, er uvidende og ved deres manglende Forstaaelse forledes til at aflægge urigtige Eder, og at vel andre mod bedre Vidende aflægger usandfærdige Vidnesbyrd. Kongen er da faldet paa de Tanker ikke alene at se saadanne til Guds Fortørnelse skadelige Eders Aflæggelse hæmmet og afskaffet men endog, at Eder baade in-den og uden Retten i allermindste Maade og ikke uden i højst fornødne Tilfælde blev brugt. I Ordre af 9 Marts 1736, hvormed fulgte en til Kongen rettet længere tysk Skrivelse uden Dato eller Underskrift, præ-ciseres Ønsket om formulerede Forslag til fornødne Ændringer, og den 9. Maj s. A. meddeles det, at det teologiske Fakultet er anmodet om at afgive Betænkning om Edsformaningstalens Affattelse. Den tyske Skrivelse, der har Overskriften: »Unmassgeblicher Vorschlag zu Ver-hütung des Misbrauchs der allerheiligsten Namens Gottes in unnöti-gen Eyden«, drager til Felts mod uforføden Brug af Eder dels i Al-mindelighed, dels med Fremdragen af konkrete Lovbestemmelser, og den taler endvidere om »das liederliche Fluchen und Schwören, die erschreckliche Betheuerungen, wodurch die dänische Nation sich vor vielen andern recht signalisiret.« Med Hensyn til det sidstnævnte Mis-brug var den gældende Ret nu ikke uden Vaaben. Danske Lovs 6—2 handler »om Sværen og Banden« og anviser forskellige korrigerende Forholdsregler, der naar op til Anvendelse af Gabestokken i Købstæ-derne og Anvendelse af Vand- og Brødstraf i Landsbyerne. De udfør-lige Regler i 2—9—8 m. v. om Kirketugt er bl. a. anvendelige paa »idelig Sværen og Banden, Guds Ords Skiemt og Misbrug i Omgæn-

gelse.« Skriftets Forfatter, der er bekendt hermed, foreslaar en Indskærpelse af Reglerne, Paalæg til Præster og Skolemænd om at holde Formaninger og Udgivelse af en Forordning, der kan tilkendegive Kongens Mishag ved Banden og Sværgeren og udstede et Forbud derimod. Det Hverv, der var tildelt Kommissionen, angik imidlertid kun Lovgivningens Regler om Eder, og hertil begrænsede Kommissionens Fler-tal sig. Rørdam oplyser, anf. St. S. 512, at Hojer havde udarbejdet et udførligt Udkast til en Betænkning, som Bartholin og Bagger ikke kunde gaa ind paa. Den 1. April 1737 døde saa Bartholin, og Betænkningen, der underskredes den 27. s. M. af Hojer og Bagger paa egne og Bartholins Vegne, oplyser paa en Række Punkter om Hojer'ske Særstandpunkter. Med sin store kirkelige Interesse og efter sin aktive Natur havde Hojer været opsat paa at faa noget ud af Opgaven, og han vilde gerne slutte op om den tyske anonyme Skrivelse; om Ophavsmanden til denne kan heller ikke Rørdam give nogen Oplysning. Sin Opposition mod de to Kollegers konservative og forsigtige Standpunkter ledsager Hojer flere Gange med ret skarpe Bemærkninger om Forhold og Tilstande.

Betænkningen gennemgaar først en Række Artikler i D. L. Dennes 1—4—3 bestemmer, at de to Mænd, der har forkyndt Stævning for Sagsøgte paa hans Bopæl, skal møde paa Hjemtinget og under Ed vidne at have udført Tilstævningen. Den tyske Skrivelse havde her foreslaaet helt at gaa over til Brug af skriftlig Stævning, der faar Paategning om Forkyndelse af Kaldsmændene, hvis personlige Møde derved bliver overflødig, naar Sagsøgte ikke rejser speciel Indsigelse. Hojer sluttede sig hertil (det er iøvrigt noget usikkert, om han tænkte sig en Paategning eller en selvstændig Udfærdigelse) og kunde henvise til Art. 4, der allerede kendte Reglen om Paategning, naar Retten har udfærdiget Stævningen; Art. 6 havde ogsaa fuld Menedsstraf for Misligheder ved Paategninger, og tilbage var saa kun Vanskeligheden ved at skaffe egnede (skrivekyndige) Folk til at udføre Hvervet, og den kunde efter hans Mening overvindes. »Bekostningen kunde blive nogle faa Skillinger næppe mere end en Bonde anvender i Øl, Brændevin etc. paa sine Kaldsmænd, naar de skal rejse til Tinget for at afhjemle Kald og Varsel.« Ordningen fandtes i Slesvig og Holsten samt i Sverige, hvis Naturforhold svarer til Norges. Han slutter sin Udvikling saaledes: »At der ved disse Afhjemlingseder er sket stor Misbrug er ganske vit-terligt og kunde lettigen bevises. Jeg vil imidlertid ej herpaa alene bygge mine alleru. ringe Tanker, men paa den almindelige Kristen-doms Pligt, at vi ej bør bruge Guds Navn forfængeligen i. e. uden For-nødenhed, og paa den almindelige Naturens Lov og *Thesi Theologiæ etiam naturalis*, at Ed ej bør tillades, hvor der er andre Udveje til at faa Sandhed udfunden og stadfæstet.« Bartholin og Bagger frygtede

praktiske Vanskeligheder og en Afslappelse i Ansvarsfølelsen og kendte ikke noget til Misbrug. Deres Forslag, at tilføje, at Ed bortfalder, naar Sagsøgte møder selv eller ved Fuldmægtig og tilstaar Stævningens Rigtighed, synes ikke at føre væsentlig ud over Art. 1, hvorefter Sagsøgte paa lignende Maade kan frafalde, at der overhovedet gives ham Stævning; deri skulde synes at ligge, at der ogsaa kan gives Afkald, naar Stævning er forkyndt. Forskellen overfor Lovens Ordning vilde komme frem ved Sagsøgtes Udeblivelse.

I 1—7—2, hvorefter der afkrævedes Tinghørerne, de saakaldte Stokkemænd, Ed hvert Aar, naar de opnævnes, foreslaas tilføjet, at Eden kun skal ske en Gang i hvers Livstid.

Efter 1—10—1 skulde nogens Forfald paa Tinge som Sagsøger eller Sagsøgt bekræftes med Ed af en mødende; i Stedet derfor foreslaas det at kræve Forfaldet bevisliggjort for Dommeren uden Angivelse af Maaden.

1—13—4 tillod Vidneforklarings Afgivelse i Hjemmet i Tilfælde af Sygdom eller andet Forfald; to lovfaste Mænd, som havde paahørt Forklaringen, skulde da fremføre den paa Tinge under deres Ed. Man fandt, at denne Edsaflæggelse kunde undlades, naar Parterne ikke forlangte den, da begge Mænd maatte antages udmeldt til Hvervet med Parternes Samtykke.

I 1—13—28 er »Tingsvidne« defineret som edeligt Vidne af Tingmænd eller Stokkemænd, men »da Praxis nuomstunder paa de fleste Steder er, at Tingmænd eller Stokkemænd ej ved Tingsvidne aflægger nogen Ed«, foreslaar Kommissionen at lade Ordene »med deres Ed« udgaa. Attester efter Retsprotokollen med Beviskraft for denne maa da antages at være traadt i Stedet for Tingsvidne om, hvad der foregik paa selve Tinget.

2—3—8 paalagde den, der skulde indvies til Præsteembedet, at aflægge Ed paa hverken selv eller ved andre at have budt, givet eller lovet nogen Gave for at bekomme Kaldet. Fdg. 23. Oktober 1700 om Vocation til Præsteembedet havde nærmere uddybet Lovens Regel. Kommissionen erklærer her at maatte afholde sig fra nogen Betænkning, da der nylig var udgaaet et Reskript derom. Ved Reskripterne af 25. Januar og 22. Marts 1737 var den gældende Ret nemlig blevet indskærpet, og Kongen havde altsaa for saa kort Tid siden taget sit Standpunkt, at Kritik maatte forstumme.

2—9—4 paalægger Præstens Medhjælper ved sin Udnævnelse at aflægge Ed paa Overholdelse af sine Pligter. Det foreslaas i Stedet at lade Præsten give ham en alvorlig Formaning.

5—2—60 overlod den i et Fællig efterlevende med sin Ed at fastslaa, hvor meget der er indført i Formuefælliget i det Tilfælde, at den, som drog ind i Fælliget, havde forsømt at gøre rigtig Fortegnelse og

derefter var død. Reglen foreslaas ændret til at paalægge den efterlevende at bevisliggøre, hvor meget der var indført. Denne Ændring forandrer en Bevisfordel (Ed paa Grund af den andens Forsømmelse) til en Bevisbyrde og den foreslaaede Tilføjelse »eller og tage Skade for Hjemgæld« synes ikke træffende, da Forsømmelsen var hos den afdøde.

5—2—88 henviste til Sigtelsesed af rette Vedkommende til Fastsættelse af Tabets Størrelse, naar nogen egenmægtig har skaltet og valtet med et Dødsbo. Det foreslaas, at denne Ed ikke skal aflægges uden efter Dommerens foregaaende Eragtning.

6—9—15 bestemte, at Stimand, der ikke er grebet paa fersk Gerning, med Ed kan værges sig mod Sigtelse for at have saaret nogen og desforuden lovlig bør bevise, at han ikke var paa det Sted, hvor Gerningen er sket. Man siger her, at den Sigtende uden Eds Aflæggelse bør være fri for Tiltale, naar han lovlig bevise, at han ikke var paa Stedet. Man vil aabenbart gøre saa ringe Forandring som muligt i denne Artikel, hvis Bevisfordeling ikke stemmer med moderne Ret, at Anklagen har Bevisbyrden.

6—13—4 om Benægtelsesed overfor beligget Møs eller Enkes Sigtelse og derpaa grundede Krav om Ægteskab var nylig ændret ved Fdg. 5. Marts 1734 om Besvangrelse og det deraf paastaaende Ægteskab, men ikke med Hensyn til Anvendelse af Ed, saa derom gøres ingen Indstilling.

I 6—14—12 paalægges det Kvægejeren af aflægge Ed paa, at hans Kvægs Indtrængen paa anden Mands Agter eller Eng var uden hans Vilje og Vidende; ved Siden heraf paalægges det ham at betale Skaden. Man bemærker her, at naar Skaden betales, bør Ed ikke kunne kræves. Lignende Forhold ved Art. 15.

6—14—15 paalægger den, der bygger paa anden Mands Grund, at rette for sig og borttage, hvad der var bygget. Forsaaavt det paalægges ham at aflægge Ed paa, at han mente, at Grunden var hans egen, udtaler Kommissionen, at den forurettede formentlig kunde være fornøjet, naar den skyldige godvillig retter for sig.

I de tre sidste Tilfælde kunde det synes, at Edens Aflæggelse var en vilkaarlig paahængt Overflødighed, men den havde den Opgave at fri Retsbryderen for Bøden 40 Lod Sølv for Vold og Hærværk. Da den foreslaaede Ændring kun har Erstatningsspørgsmaalet for Øje, synes den herefter ikke at være af reel Betydning.

Alt ialt var det for Lovbogens Vedkommende ikke nogen stor Høst, Kommissionens Gennemgang havde bragt, enkelte Forslag havde dog kunnet gøres.

Til Lovbogens Indhold hørte ogsaa Edsformaningstalen, og som anført angik Skrivelsen af 9. Maj 1736 ogsaa Tilvejebringelsen af en ny Formular hertil. Talen, der altsaa paa Forhaand var skønnet ueg-

net, ses første Gang at være trykt i 1605. Den har sin Plads bag i Lovbogen og er saalydende:

»Hvert Menniske, som vil svære nogen Eed, skal opløfte tre Fingre, som ere: Tommelfingeren, Pægefingern og den middelste Finger. Ved den første Finger, som er Tommelfingern, forstaaes Gud Fader, ved Pægefingern Guds Søn, ved den tredie Gud den Hellig Aand. De andre to smaa Fingre bøjer hand need i Haanden. Den eene betyder Menniskens ypperlig Siel, som ligger skylt udi Mennisken: Den femte og mindste Finger betyder Legemet, ligesom det der er lidet og ringe at agte imod Sielen. Ved den gandske Haand betydte een eeneste ævig og almægtig Gud og Skaber, som haver skabt Mennisken og alle Creature i Himmelen og paa Jorden. Hvilket Menniske, der nu er saa ugudelig, fordærvelig og sig selv saa fiendsk, at han svær een falsk Eed, eller ikke holder den Ed, som er soren, hand synder i saadan Maade, ligesom hand kunde saa sige: Om jeg svær falskelig, da straffe mig Gud Fader, Gud Søn og Gud den Hellig Aand, at Guds den himmelske Faders Skabelse, der hand skabte mig og alle Mennisker efter sit Billede, dertilmed al hans faderlig Godhed, Naade og Barmhiertighed, komme mig ikke til Gavn, men at jeg som een motvillig haardnakket Overtræder og Synder bliver straffet evindelig udj Helvede. Item hvilket Menniske, der svær falskelig, eller ikke holder den soren Eed, hand taler, ligesom han vilde sige: Som jeg svær falskelig, saa straffe mig Gud Fader, Gud Søn og Gud den Hellig Aand, at Guds Søn, vor Herris Jesu Christi, ydmige Manddoms Annæmmelse og hans kostelige blodige Sved og uskyldige bittre Pine, hans hellige, dyrebare Blod, som blev udgydet for Menniskens Synder, hans formædelige Død, hans underlige Opstandelse, hans herlige, vældige Himmelfart, og alt det, som Jesus Christus vor eeneste Mægler haver forhærvret sine Udvalde, være altsammen mig til forgævis, og hielpe mig ikke til Salighed, men at den Herre Christus være mig paa den yderste Dag een streng Dommer, der mig for mine Misgierningers Skyld dømmer og fordømmer med sin strenge Dom til ævig Pine, og antvorder mig Helvedis Bødel i Vold at pinis ævindeligen. Item hvem som falskelig svær, eller holder ikke sin soren Eed, hand taler, ligesom hand ville sige: Som jeg svær falskelig, saa straffe mig Gud Fader, Gud Søn og Gud den Hellig Aand, at den Hellig Aands Gierninger, hvilken der er udgangen og sent de hellige Apostle og alle troe Christne til Trøst, ikke komme mig til Hielp, men at jeg bliver udelukt fra den christelige Kirkis Meenighed, ikke nyder dens Bøn got ad eller bliver deelagtig derudj, at al Evangelii trøstelige Prædiken intet hielper mig, mine Synder blive mig aldrig forladne, og at jeg ikke opstaar til den Herlighed, som de troe Christne er bereet af Ævighed, men at jeg bliver forskut med Liv og Siel i den ævige Fordømmelse. Item hvilket Menniske, som falskelig svær, hand modsiger og afsiger Gud Fader, Gud Søn og Gud den Hellig Aand og alle Guds gode Helgene og de hellige Udvalde Engle, giver sig med Liv og Siel Dievelen og al hans Selskab udj Helvede i Vold, der at blive, at brænde med og hos dem udj Helvedis Afgrund til ævig Tid, hvor slet ingen Forløsning er. Item hvilket Menniske, der svær falskelig, han taler, ligesom han vilde sige: Dersom jeg svær falskelig, da være forbandet alt det jeg i denne Verden ejer og haver: Forbandet være min Jord, Ager og

Eng, saa jeg aldrig af dem nyder nogen Frugt eller Grøde: Forbandet være mit Qvæg, mine Bæster, mine Faar, at de aldrig efter denne Dag trivis eller lykkis for mig; ja forbandet være jeg i alt det jeg tager mig for at gøre.

O Menniske betænk dette gandske flittelig, og merk, hvilken gruselig, haard og streng Dom du giver over dig selv, naar du svær falskelig. Et fromt Christeligt Hierte maatte vel med Rette forfærdis og skælve derfor, efterdj een falsk Eed haver saadant med sig, at et meeneedigt Menniske giver sig selv fra Gud, udelukker sig fra alle hans Velgierninger timelige og ævige, og adskiller sig fra den gandske Christelige Meenighed, og vil være ævig fortabt og fordømt med Liv og Siel; derfor skulle hver Christen vogte sig for falsk Eed og for lettelig at svære, saa fremt som han haver sin Siels Velfærd og Salighed kier. Det unde os alle Gud Almægtige ved sin kiære Søn, vor Herre Jesum Christum! Amen.«

Fra Medlemmerne af det teologiske Fakultet C. W. Worm, H. Steenbuch, M. Wöldike og I. F. Reuss fremkom efter kort Tids Forløb en Erklæring med Forslag til ny Formular. Om Lovbogens Formanings-tale bemærkes det, at den er noget mere vidtløftig, end at Vedkommende ret vel kan have Tankerne samlet ved dens Oplæsning, og at den indeholder Talemaader, der vel ikke i sig selv er urigtige, men dog vil give Vedkommende Anledning til at vige med sine Tanker fra Sagen selv til Betænkning om disse Talemaaders Bemærkelse og Brug f. Eks. ved Udtalelserne om, hvad der forstaas ved de enkelte Fingre. Et Udtryk som Helvedes Bøddel om Djævelen er uden Hjemmel i Skriften og ikke enhver kan tale om sin Jord og Ager etc. Fakultetets Forslag antoges uden Ændring og som »høit fornøden« af Bartholin og Bagger, hvorimod Hojer paa de med Bogstaver angivne Steder ønskede det suppleret som nedenfor anført »den gemene og enfoldige Almue til des større Oplysning.« Forslaget var saalydende:

»Kiere Ven! I staar her og skal aflægge Eders Eed for den alvidende og retfærdige Guds Ansigt og ved hans hellige Naun (a).

Tænker nu derpaa, at Hand seer og kiender alleting. Hand forstaar Eders Tanker langt fra, og der er ikke eet Ord paa Eders Tunge, at Hand ey veed det altsammen.

Tænker derpaa, at Hand, som straffer al Synd og Ugudelighed, har dog især truet, at Hand ikke vil holde den uskyldig, som tager Hands Naun forfængeligt. Tænker derpaa, at dersom I sværer en falsk Eed, saa spilder I derved al Guds Velsignelse legemlig og aandelig, timelig og ævig, al den Retfærdighed og Salighed, som vor Herre Jesus har forthient og den hellige Aand har i det hellige Evangelio lovet Eder og derimod ved samme falske Eed paaføres Eder al den Forbandelse, som er skrevet i Guds Ord (b). Derfor følger ikke Dievelen, som er en Løgner, men giver Gud Æren og siger frem det, som Gud veed og I vide at være sandt (c).«

Hertil Hojer ad a: »I skal og vil kalde Gud selv til Vidne, at I siger sandt og til Hevn over Eder, om I enten fortier Sandhed eller siger noget, som I ei viide at være sandt.«

ad b: »Tænker endelig, at Guds retfærdige Dom vil træffe ei Eder alleene, om I videndes sværge falsk, men alt Eders som I have kierest (Her kunde Dommeren opregne efter enhvers Omstændigheder Børn, Familie, Hustrue, Huus, Gods, Handling, Næring etc., hvad enhver haver siden den gemeene Mand derved mægtig bevæges). Ja, erindrer Eder af Eders Catechismo, at Gud har truet at hiemsøge slige forsætlige Overtræderes Synder endog paa Børn og Efterkommere i det Tredie og fjerde Led ligesom Herren derimod har Behag i een sandfærdig og hellig Eed, der sværges af Guds frygt og holdes med en reen og Gud behagelig Samvittighed.«

ad c: »og fortier intet deraf ei heller sætter noget dertil. Det skal I love med oprakte Fingre at være Eders sande og alvorlige Forsæt lige saa sandt og vist som I ønsker, at Gud skal hielpe Eder paa Liv og Siel i nød og død og at hans Saliggjørende Ord skal vorde Eders Siel til trøst og Salighed.

(Efterat denne Formaning saaledes havde viist Vidnerne baade hvad en Eed er og betyder og hvad deres Pligt derhos er, saa bør Dommeren lægge af Lovens 1. Bogs 13. Capitel 9. Articul til, hvorledes et falsk Vidne efter Loven straffes som langt haardere og forskrækkeligere end den har at vente, som kiøber andre til at vidne Løgn).« Straffen for Mened var efter 1—13—9 at miste sine to Fingre og sin Boslod; at købe en anden til at vidne Løgn straffes efter 1—13—10 med Ærens Tab og at miste Boslod.

Bartholin og Bagger indvendte mod Hojers Tilføjelser, at Udtalelsen om, at Gud hiemsøger Overtrædelser paa Børnene, var betænkelig og maatte bringe mangan en i Mistvivl. Vel truer Herren med at hiemsøge Faderens Ondskab paa Børnene, men lægger til: blandt dem, som hader mig d. e. blandt de Børn der hader mig ligesom deres Forældre. Ellers er Guds Ord tydelig, at Sønnerne ej skal bære Fædrenes Misgerninger. Det er tydeligt, at Fakultetets kortfattede Formaningstale stammer fra en anden Tidsalder end den forrige. Hojers Tilføjelser bringer noget mere ind af det gamle; at de søger nærmere at angive Vidnepligtens Indhold, er et Fortrin, og det kunde have givet de to Dommermedlemmer af Kommissionen Anledning til Ændringsforslag, der bevarede denne Del deraf. Hverken den ene eller den anden Formular kom imidlertid i Brug, og endnu i over 100 Aar maatte Dommerne udlægge Edens Betydning for de sværgende paa den gammeldags Maade. Frederik VI's Fdg. af 10. April 1833, der ændrede D. L. 1—13—8 om Fremgangsmaaden ved Edens Modtagelse med det Formaal at garantere bedre og nøjagtigere Forklaringer, og som derfor

henlagde Tidspunktet for Edens Aflæggelse til efter Forklaringens Afgivelse og endelige Berigtigelse, medens Formaningstalen stadig straks skulde oplæses, bibeholdt Formaningstalen. Først i den frugt-bare Lovgivningsperiode i Christian VIII's første Aar kom med Fdg. 25. Juni 1842 den Ændring, der allerede i 1737 erkendtes højst fornøden. I Rigsarkivets Akter (D. Kc. 1. Depmt. Bilag til Registrant 1842 Nr. 965 a) oplyses det, at Tanken opstod i Kancelliet i Forbindelse med Forhandlinger om Forandring i Fdg. 15. September 1747 om Jøders Edsaflæggelse (dette Anliggende fik dog først sin Ordning ved Lov 19. April 1864, der iøvrigt væsentligt anvender Formanings-talen fra Fdg. 25. Juni 1842). I Forestillingen til Kongen hedder det, at den nuværende Tale knytter sig til Forestillinger, som forlængst er afløst af andre renere og mere oplyste Begreber. De i samme forekom-mende Udtryk er derhos paa mange Steder saadanne, at de ikke kan andet end være anstødelige for de fleste, og om der end er Individer, som netop bedst lader sig paavirke ved den Rædsel, som hin Formaning maatte indgyde dem, kan det paa den anden Side vistnok ikke drages i Tvivl, at de under de nuværende Forhold hos mange maa aldeles for- fejle Maalet, at de i det hele ikke er skikket til at fremkalde de Be- tragtninger og den Stemning, som det er magtpaaliggende at frem- kalde hos den, der staar i Begreb med at aflægge Ed. Efter Anmod- ning havde Biskop Mynster leveret et Udkast, og han bemærkede ved Fremsendelsen, at der ikke var Tvivl om, at Formularen burde foran- dres, da ikke faa Udtryk og Billeder deri maatte vække Anstød. Skønt nogle Dele ikke vilde forfejle Virkningen at vække Forfærdelse for at aflægge en falsk Ed, var Ordene igen saadanne, at man næsten gyste ved at udsige dem, og at de maatte forøge den almindelige Forestilling, at det var en Ulykke at skulle aflægge Ed. Biskoppen havde ved Efter- søgen af Formularer andetsteds kun fundet saadanne i den slesvig-hol- stenske Kirke-Agende og i Agenden for Storhertugdømmet Baden, men begge forekom ham for vidtløftige og uden indtrængende Kraft. Han havde derfor affattet Udkastet efter eget Skønnende dog med noget Hensyn til den gamle Formular. Oprækkelsen af de 3 Fingre burde formentlig beholdes, da denne Skik har været brugt i umindelige Tider.

Som 3. Punktum havde Mynsters Udkast følgende: »Han lover Sandhed, saa at han Intet tør fortie, som er ham vitterligt, og Intet tør stadfæste uden det, hvorom han selv kan afgive Vidnesbyrd, og hans Ed skal være uden Forbeholdenhed eller Svig i den Mening, hvori han ved, at hans Ord ville blive forstaaede.« Dette Sted passede ikke med Edens i 1833 skete Forandring fra en Løfteed til en Bekræftel- sesed, og det forekom desuden ikke Kancelliet helt tydeligt, hvorfor det omskrevs. Iøvrigt anvender Fdg. Udkastet, saa at Formanings- talen fik følgende Ordlyd:

»Hvert Menneske, hvem det af den lovlige Ret paalægges at eedfæste sit Udsagn, skal betænke, at, ligesom vi alle skulle vandre i Sandhed, og vort Ja og Nej skal være oprigtigen meent, som Ordene lyder, saaledes har Øvrigheden, som er forordnet af Gud, Ret til at kræve Ordet stadfæstet med Eed, paa det at Sagen kan blive vis og afgjort. Han skal betænke, at det ikke er et ligegyldigt Ord, der gaaer over hans Læber, men et høist alvorligt og vigtigt, og at han ingen Undskyldning kan have i at være bleven overilet; thi han er strængt opfordret til at overveie hvad han siger, saa at hvad han heri synder, det synder han med Vidende og Forsæt. Den sværgende forsikrer, at han har udsagt Sandhed, den rene og fulde Sandhed, saa at han Intet har forklaret, som han ikke vidste, og Intet fordulgt af hvad han vidste til Oplysning angaaende det, hvorom hans Forklaring blev æsket, ei heller har brugt nogen Forbeholdenhed, men oprigtigen taget Ordene i den Mening, hvori han vidste, at de bleve forstaaede. Han staaer for Menneskers Dom, som haardeligen ville straffe den Meensvorne, naar Gud lader Sandheden komme for Lyset, og Alles Hierter ville tillukke sig for den, som er mærket med en Meeneders forfærdelige Navn. Han staaer for den alvidende Guds Aasyn, som seer i det Skiulte og betaler aabenbare, som lod Forbandelse udgaae, at den skal komme til Tyvens Huus og til dens Huus, som sværger falskeligen ved hans Navn. Han oprækker efter den gamle Vedtægt de trede Fingre paa hans høire Haand, at dette synlige Tegn skal minde ham om, at han kalder den treenige Gud til Vidne, og at, dersom han sværger falskeligen, har han frasagt sig Gud Faders Naade, Beskærmelse og Velsignelse; han har fornægtet Verdens Frelser, og kan ikke søge Tilflugt hos ham i Livets Angester eller paa Dommens Dag; han har tillukt Vejen for Guds Aand og opgivet al Trøst af Guds Ord i Livets og i Dødens Nød; han har udelukt sig fra den christelige Menigheds Samfund, saa at dens Forbøn ikke kommer ham tilgode, at Evangeliets Prædiken ikke er ham til Trøst, at hans Synder ikke vorde ham forladne, og han ikke har Haab om at opstaae til den Herlighed, som er beredt den sande troende Christen. Medens han er paa Jorden, vil hans Hierte være bævende, og hans Fod ikke finde Hvile; derefter gaar han hen, hvor der skal betales Enhver efter hans Gierninger; thi hvad et Menneske saaer, det skal han og høste. Med denne Formaning og Advarsel have vi gjort Vort; det Øvrige overlade vi til den falseende og retfærdige Gud. Hvo der bliver ved Sandhed, aflægge med Frimodighed sin Eed, men Enhver vogte sig for at sværge falskeligen ved den Høiestes Navn.«

Denne Formaningstale anvendtes til Retsplejelovens Ikrafttræden i 1919. Der anvendes stadig en Formaning om at tale Sandhed og en Advarsel om Lovens Straf, men Formen derfor er overladt til Dommeren. Men Historien gentager sig, og man vil fra Drøftelserne om Retsplejeloven finde Udtalelser om Biskop Mynsters myndige og formfuldendte Formular, der ganske svarer til, hvad der i 1842 blev skrevet om Formularen af 1605. Dommerne i Almindelighed ønskede i hvert Fald ikke at holde paa den halvt præstelige Funktion, Forelæsnings af Formaningstalen tildelte dem.

Jeg vender tilbage til Kommissionens Gennemgang af de senere Forordninger efter D. L., hvor samme Spaltning mellem Medlemmerne træder frem. Kammerretsordningen af 18. Marts 1720 foreskrev foruden den almindelige Troskabsed Aflæggelse af Ed om Varers Oprindelse for at undgaa deres Fortoldning. Bartholin og Bagger turde ikke tilraade Ændringer heri af Hensyn til Kongens Interesse, saa meget mindre som de i den tyske Skrivelse omtalte Eder om, at Varerne fra Altona ikke direkte eller indirekte kom fra Hamborg, ikke længere havde Betydning, da Handelen paa Hamborg igen var blevet bevilget af Kongen. I Stedet for Oprindelsesed vilde Hojer derimod give Anvisning paa Attest fra Herredsfoged eller anden Øvrighed. Enhver Foged eller Forvalter, der vil gøre sig en ulovlig Profit med at spare den ringe Told af Varerne, skriver han, gør sig desværre ikke stor Betænkning ved at attestere, at Smørret, Kvæget, Korn, Ost etc. altsammen er tillagt eller avlet paa den ene eller den anden Gaard, skønt Kvæget oftest er købt andetsteds, og paa den samme Maade med en Del af Varerne for at bringe den udlovede Kvantitet tilveje. Det gaar altsaa ud paa et, om der afæskes dem edelige eller ubeedigede Attester. Ed kan undværes, naar der kun straffes med Menedsstraf for urigtig Angivelse. Hertil maa bemærkes, at samme Straf for den ringere Forseelse maatte forekomme uforholdsmæssig.

Fdg. 30. Juni 1723 havde for at bekæmpe i Svang gaaende Toldsvig grebet til den Udvej at tilsige Medvidere og Medhjælpere i Told- og Konsumtionssvig Straffrihed, naar de efter Indkaldelse afgav Vidneforklaring, og de skulde da agtes og anses lige som andre og upartiske uvildige Vidner i Sagen. Atter her delte Stemmerne sig, men paa den modsatte Maade. Bartholin og Bagger fandt Ordningen betænkelig og anstødelig og foreslog den tilbagekaldt, saa at de gamle Regler om Ansvar efter Fdg. 30. Juni og 8. August 1691 atter traadte i Kraft. Hojer mente derimod, at man ikke turde se bort fra den praktiske Trang, som havde bragt Kongen til gennem Fdg.n at udstede en Generalpardon. Han kunde ikke her se noget Misbrug. Forskellige i Skovfdg. 26. Januar 1733 omhandlede Eder om Besigtigelse og Taksation, som Overjægermester Gram holdt for nødvendige til Skovenes Konserveration, til at forekomme Tvistigheder mellem Proprietærerne og store Inkonveniensers Kongens Skove til Skade, turde Bartholin og Bagger ikke foreslaa forandret. Hojer samstemmede for en Del heri, men fandt i Art. 20, 21 og 40 nogle Tilfælde af Besigtigelse af Grøfter, Gærder og Olden, hvor Edsaflæggelse forekom ham unødvendig.

Fdg. 4. Marts 1690 Art. 3 bestemte, at en Prokurator af sin Vederpart kan kræves til at aflægge Ed paa, at han ikke har tilforhandlet sig den Sag, han er antaget til at udføre. Da en malitøs Modpart kunde tage Anledning heraf til efter eget Behag og uden Fornødenhed

at fordre Ed, var man enig om, at dette kun burde ske, naar ogsaa Dommeren eragter dette fornødent.

Mere, erklærede man, var der ikke fundet i Forordningerne, og man formente, at naar Dommere og Parter vel og nøje iagttager Fdg. 5. November 1723 om Aflæggelse af Sigtelses- eller Benægtelsesed (at undlade Aflæggelse af paalagt Ed, naar der kan appelleres), vil den skadelige Misbrug og Uorden forekommes, som foraarsages ved utidige og uforholdne Eders Antagelse og som tilforn har gaaet i Svang i Retterne til stor Forargelse og Parternes Fornærmelse.

Endnu var der nogle i Praksis anvendte Eder, hvorom følgende bemærkedes: Om Borgeres, Oldermænds og andre Betjentes Eder havde Københavns Magistrat afgivet Erklæring. For Oldermænds Vedkommende var man enige om, at de kunde nøjes med overfor Magistraten med Haandsrækning at henholde sig til den af dem tidligere som Borgere aflagte Ed. Ved selve Borgereden fandt Bartholin og Bagger det betænkeligt at røre, men Hojer opponerede. Han kunde ikke se farligere Konsekvenser af at efterlade Borgereden end af den Eksemtion for Troskabseden, som hidindtil er forundt hele Rigets Almue og Indbyggere paa Landet, som ingen Bestilling har, Søfarende, Studenter, ja Rektorer og Konrektorer, der dog er en Slags Betjente. Han indrømmer dog tillige at have en speciel Grund til at ønske en Forandring, nemlig følgende Klausul i Formularen: »Jeg vil ikke bevise mine Medborgere inden eller uden Staden andet, end jeg selv af dennem vil hænde og have.« Denne, erklærede han, har været en Anstødssten for mange i deres Næring. Og selv om det, Klausulen indeholder, er en i Naturens Lov og Guds Ord befalet Pligt, er det ikke nok til at gøre Eden derpaa nødvendig. Kristendommens Grundregler forbyder al Ed, der ej er ganske uforbigængelig. Han nævner derhos Haandværksmestrenes Ed ved Huses Taksering og Besigtigelse. Erfarenheden viser saadanne endog edelige Taksationers Mislighed, og at snart ingen sig derpaa kan forlade.

Et andet Emne var den Ed, studiosi theologiae aflægger efter overstaaet examen theologicum gaaende ud paa, at de vil blive bestandige i den sande og saliggørende Lærdom, som fremlægges af Guds Ord i vor Kirkes symbolske Bøger, og at de vil stræbe at pryde deres studium theologicum med et kristeligt og sømmeligt Liv og Levned. Herom var der indhentet en Erklæring fra det theologiske Fakultet, og der var Deling baade indenfor Kommission og Fakultet. Bartholin og Bagger med Worm og Wöldike vilde opretholde Edsaflæggelsen. En studiosus, der ikke agtede at efterleve denne Ed, var ikke værd at have dette Navn, og blev den afskaffet, vilde en Del af dem tænke, at det var lige meget, hvad de troede, og hvordan de levede. Hojer med Steenbuch og Reuss ønskede i Stedet for Eden et Løfte af

samme Indhold med Haandslag. De henviste til, at Studenterne var unge, og Eden blev ofte fra den sværgendes Side syndig; de var ikke tilstrækkelig befæstede i Lærdommen, og fik de Embede, skulde de sværge igen. Der forelaa endvidere ikke nogen kgl. Befaling, men kun Praksis for denne Edsaflæggelse.

Tilbage var endnu Degnenes Ed, hvorom Ritualen havde en Regel. Biskop Worm havde afgivet Betænkning, og Bartholin og Bagger vilde ligesom han med en enkelt Forandring lade det have sit Forblivende herved. De fandt, at alle Indehavere af gejstlige Embeder burde gøre Ed, ogsaa Klokkere og Gravere burde gøre det. Konrektorer gør Ed for Biskoppen og Hørere for Rektor. Hojer erklærede ikke at kunne se allerringeste Nytte eller Fornødenhed af disse Degneeder. Der var jo Præsters, Provsters og Biskoppens Tilsyn med Børnenes Information, og den vilde udvirke mere til Redelighed og Flid i Informationen, ej at tale om, hvor let Degnene hidtil næsten overalt har taget sig af denne deres Embedes fornemste Forretning. Ogsaa fordi der ikke sværges paa noget betydeligt, kan Ed undværes. Subsidiært ønsker han baade i Degnes og Rektors Ed en Klausul om Troskab og Lydighed mod Kongen. Han undrer sig over, at en Rektor sværger Biskoppen, men ikke Kongen Lydighed.

Afsluttende bemærker Kommissionen, at Misbrug af Ed bedst forekommes ved, at Præsterne indskærper Ungdommen Edens Betydning og Afsky for Mened og ufor nødne Eder, samt at Dommerne giver alvorlige Formaninger, naar Eder aflægges.

Som tidligere bemærket holdt Kommissionsflertallet sig til Rammen i den tilgrundliggende Befaling, hvorimod Hojer tog Tilknytning til den senere sendte tyske Skrivelser Forslag om Bekæmpelse af Banden og Sværgeren ved en Forordning m. v., hvad han anbefalede. Han uddybede dette ved at henstille den Ordning, at der i Gæstebud eller offentlig Samkvem af Værten eller den fornemste skal udnævnes en eller to, der for Banden skal afkræve passende Bøder til de fattiges Kasse. Øvrighedspersoner, kristelige og Skole-Betjente bør straffes strengere herfor. Den, der for Provst eller Biskop kan bevise, at en Præstemand eller Degn har bandet, skal for hver Gang have 2 Rdl. af Præsten og 1 Daler af Degnen. Desuden skal disse efter Forseelsens Beskaffenhed straffes med Pengemulkt, Afbigt fra Prædikestolen, aabenbare Skrifte og, om de fremturer i denne Last, med Remotion.

Hvad kom der nu ud af dette Christian VI's Initiativ? Ifølge Rørdam tilskrev Kongen efter Modtagelsen af Betænkningen Oversekretær J. L. Holstein og udtalte, at han i det hele billigede Hojers Indstillinger, kun at han mente at maatte bibeholde Borgerskabseden. Det viste sig altsaa, at Hojer, der i Mellemtiden tillige var blevet Generalprokurør, havde haft Kongens Øre. Kongen ønskede nu nogle yderligere

Erklæringer og bemærkede, at det dog var Skade, om dette gode og kristelige Foretagende blev til intet. Det af Holstein stillede Forslag om at overgive Sagen til den nye Justitiarius i Højesteret og de lønnede Medlemmer af Retten blev tiltraadt af ham. »Men siden høres intet videre om Sagen. Adskillige af de Eder, som Hojer havde foreslaaet afskaffede, bruges endnu, skønt deres Gavnlighed vistnok er saare tvivlsom« (Rørdam). Sagen var den — se nærmere foranstaaende Afhandling S. 9 — at der ved Reskript af 11. Oktober 1737 blev nedsat en Kommission til Foretagelse af en Revision af Danske og Norske Lov, hvis Medlemmer var Hojer og Justitiarius Diderich Seckman, og ved denne Kommissions Akter er Betænkningen henlagt. Det maa da antages, at Tanken om at erhverve en yderligere Udtalelse er blevet iværksat ved Sagens Overgivelse til den nye Kommission, men derved bortfaldt Udsigten til dens Gennemførelse baade ved en speciel Lovforanstaltning og overhovedet. Det store Foretagende med en samlet Lovrevision kørte nemlig fast. I Revisionens seneste Fase var Arbejdet lagt i Professor Kofod-Anchers Haand, og blandt de begrænsede Udarbejdelser, han blev færdig med, er der to Berøringspunkter med Edskommissionens Emner. Det ene er Kaldsmændenes Ed paa Tinge om Stævningens Forkyndelse, D. L. 1—4—3; denne bortfalder efter hans Forslag, der ogsaa berører Mislighed ved Beedigelsen, og som gaar ud paa Anvendelse af skriftlig Stævning udstedt af Retten og paategnet af Mændene om Forkyndelsen. Det andet er Kofod-Anchers Forslag til Edsformaningstale. Dette grunder han paa Fakultetets Forslag fra 1736, men har ogsaa i det væsentlige indlemmet Hojers Tilføjelser dertil.

Naar et Tilbageblik paa Edskommissionen paa nærværende Tidspunkt anstilles, godtgør de i Indledningen givne Oplysninger om Løfteed og Vidneførsel samt den gennemførte Brug af simple Erklæringer i Retsforhold, at Hojers Tanker i Tiden, siden Rørdam skrev, er kommen til fuld Gyldighed, og at Udviklingen er gaaet længere.

Prøver paa Retsafgørelser med tilhørende Advokatur i det 18. Aarhundrede.

Højesteretsprokurator og Generalfiskal F. W. Wiwet (1728—1790) har faaet Plads i Danmarkshistorien som den, der var Aktor mod Greverne Struensee og Brandt, der led den haarde Dom, men han har ikke faaet Ros hos Historikerne herfor. »Hans Anklageskrift«, siger Edv. Holm i Danmarks Riges Historie V, Side 372, »var holdt i en alt andet end værdig Tone fuldt af smagløse Forsøg paa at gøre Struensee latterlig og paa at skildre ham som en i alle Maader foragtelig

Person, i hvis hele Gerning der ikke var Spor af godt.« Axel Linvald i Schultz' Danmarkshistorie (1942) IV, Side 62, gaar videre og siger, at hans Indlæg »gør et frastødende Indtryk«, hvorimod det fremhæves, at Defensor, Højesteretsprokurator P. Uldall trods sin Forstaaelse af Anklagens Vægt giver Sympati til Kende for de Anklagede. Modsætningen til Uldall har virket til Skade for Wiwet, men er det ikke en Selvfølge, at en Defensor, der kæmper »med Haab mod Haab«, stemmer sit Foredrag i afdæmpede Toner og søger at skabe Sympati for sine Klienter? Ejheller var det Aktors Sag at undersøge, hvad godt den tiltalte Minister havde udrettet. Han havde den Opgave at vise, hvorledes Struensees Forhold, skønt det ikke gik glat ind under Straffebudene, dog maatte kunne henføres under dem, men dette krævede Paavisning af det reelt uforsvarlige i Tiltaltes Optræden, og fordi et Moment f. Eks. Ukendskab til Landets Sprog ikke i sig selv var strafbart, kunde det alligevel have Betydning i det strafferetlige Billede. Skulde Følelsen af disse Ting vækkes, maatte Anklageren selv give Udtryk for Følelse. At have gjort Struensee latterlig undskylder han i sit første Indlæg selv dermed, at der er Forskel paa en Minister, der kan have gjort en Fejl, og en Markskriger, som vil være Minister og derved gør sig til Landets Fjende; han bør »begegnes med Haanhed«, som han har beegnet andre. Det er nærmest ved Omtalen af Struensee som den kun 21-aarige Stadsfysikus i Altona, at Wiwets Ironi er blevet noget smagløs, men hans Opgave var ved et Tilbageblik paa Struensees Bane at vise det helt abnorme i, at denne unge holstenske Læge i Løbet af faa Aar kunde blive faktisk Styrer af det dansk-norske Monarki, hvad kun havde været muligt for ham ved et forbryderisk Forhold dels overfor den meget unge Dronning dels overfor sin kongelige Patient. En mere fagmæssig Bedømmelse af Wiwets Aktorat vil ikke hæfte sig stærkt ved de omtalte Anker, men anerkende den akkusatoriske Kraft, hvormed det blev ført frem, se Holger Hansen: Inkvisitionskommissionen af 20. Januar 1772 (1927). Det er iøvrigt ikke Hensigten her at gaa nærmere ind paa Dommen over Struensee, saa meget mindre som begge de nævnte Historikere erkender dens juridiske Berettigelse. Naar Linvald gør en Sondring mellem den juridisk velbegrundede Domskonklusion og de politiske Betragtninger, der formede Præmisserne, og derpaa fastslaar, at Dommen »for Historiens Domstol« er »en politisk Gengældelse«, forstaar jeg det ikke ret. At »det var politiske Hensyn, som rejste Sagen«, er en Selvfølge ved denne Statsakt. At nogle af de medvirkende kun har været besjælet af politisk Gengældelsestrang, kan ogsaa antages, men Baggrunden for, at Kuppet turde forsøges, og at det kunde gennemføres, maa dog have været en bred folkelig Tilslutning, rettet paa at bestaaende uforsvarlige Forhold skulde ophøre.

Wiwets dramatiske og litterære Sans satte iøvrigt nok Spor i hans Sagførertaler. Han havde i Tyveaarene skrevet et Par dramatiske Arbejder, der tildels senere blev opført, og desuden udgivet litterære Uge- og Maanedsskrifter samt en Roman paa Vers. Som han heri efterlig-nede Holberg, er den i 1787 udgivne versificerede »Beskrivelse over en Reise, som nogle af Modvind ilde plagede Mennesker gjorde til Fods, igiennem Sielland og endeel af Jylland etc.« (under Forfatternavn Fritz Lauridssøn fordum Skoleholder med Anmærkninger af Mads Skarp) en Slags Kopi af Peder Paars, men Holbergs Muse har ikke smilet til disse Frembringelser. Hvad der derimod slog an, var hans »Forsøg til Fortæling om mærkværdige Danske og Norske Sager udførte i Højeste Ret«, udkommen 1774—76 i 3 Bind. Wiwet, der i 1755 var blevet Højesteretsprokurator, var Generalfiskal i Aarene 1763—74, og det er et Udvalg fra hans egen Praksis, han her frem-lægger paa en meget klar Maade og med Benyttelse af Koncepterne til sine Foredrag i Skranken. Det omfatter Straffesager saavel som borgerlige, ogsaa saadanne som Forfatteren ikke har kunnet føre til Sejr, men det vilde stride mod hans sagførermæssige Disciplin i sidste Fald at knytte Bemærkninger til Højesterets »allernaadigste« Domme. Til hvert Halvbind — 3. Bind er kun et saadant — hører Fortæler, der fremhæver, hvori de forskellige Sager, ialt 17, er mærkværdige, tilligemed Tilegnelse paa særskilte Blade til fremtræ-dende Personligheder, ialt 20, hvem »dette Forsøg tilskrives.« Den franske Jurist Gayot de Pitaval (1673—1743) havde vist Vejen ved sit Skrift om causes célèbres et intéressantes, (ca. 20 Bind, der kom fra 1734) der dog ikke var indskrænket til Sager fra hans egen Prak-sis. Af denne sidste Art, hævder Wiwet, er hans det første danske. Det har været et Formaal for ham at virke belærende og vejledende for Fagfæller. Om sin metier udtaler han sig saaledes: »Ars non habet osorem nisi ignorantem o: Konsten har ingen Hadere uden den, som ej forstaaer den. Det kan man sige til dem, som forkaster Lærdom og Læsning; thi naar de appliceres paa sit rette Sted er det ypperligt. At vide Kilderne til vore Love, at forstaae Lovens Talemaader, at viise de Beskrivelser, som Lov og Forordninger selv give paa et eller andet, at conferere et Sted med et andet for at faae Meeningen ud, at viise Billigheden eller Ubilligheden af en Sag, om Følgerne bliver onde eller gode, at fremsætte Quæstionen tydelig, at vedblive den, og beviise dens Rigtighed, er det essentielle i Proceduren. At beraabe sig paa fremmede Love, at anføre fremmede Skribentere, er for det meeste der unødvendigt, og dersom jeg i dette Skrift havde indflikket saadant, kunde enhver tage mig i Usandfærdighed, da saadan Procedure i Al-mindelighed er forbuden i Højeste Ret. Af den Hellige Skrift kand med Sikkerhed fremføres naar det passer sig.« Ved Siden deraf mær-

kes Lysten til at fortælle og Sansen for Livets Dramatik, som havde gjort ham til skønlitterær Forfatter. I Fortalen fortæller han et Par Eksempler paa Intriger og bemærker: »de Danske og Norske ere, ifald det skal ansees for en Dyd, dertil ikke uvittige, ligesom og til besynderlige Foretagender.« I Københavns Bytings Protokol havde han for flere Aar siden læst en Sag om, at to Piger fik det Indfald, at den ene skulde optræde som Mandsperson, hvorpaa de blev viet og senere, da sidstnævnte i længere Tid havde været borte, skilt ved Dom. Efterat den anden Part havde røbet Forholdet, blev »Manden« af daværende Byfoged Eisenberg dømt til Tugthuset paa Livstid, »da en Qvinde maatte ey gaae i Mandsklæder, hvilket streed imod Guds Lov«, da hun kunde mistænkes for Uterlighed, og da hun havde spillet Gæk med hellige Ting. »Min Sag er det ikke herom at give mine Tanker, jeg fortæller det ikkun for at anføre noget selsomt.« En anden besynderlig Sag, der dog ved første Anlæg blev ophævet, opstod ved Rygtet om, at en Mand havde hængt sig: en Ko var død hos ham og hentet af Natmanden, og da hans Kone til en, der havde hørt om noget dødt i Huset, paa en løs Forespørgsel herom sagde, at Natmanden havde været der, troede han, at denne i Medfør af sin særlige Virksomhed havde været tilkaldt for at skære »ham« ned efter Hængning. Eksempel paa en Intrige er Retssagen mod Soldaten, der var overbevist om at have forskrevet sig til Fanden for at faa en Sum Penge, men opgav at have villet fikseren den onde Aand, da Blodet, der var skrevet med, ikke havde været hans eget, men taget fra en Kat. »Til Bevis paa at i Norden findes Helte og Heltinder i Elskov«, tjener en nylig paadømt Sag, hvorunder en Bondekarl dømtes fra Livet for Drabsforsøg paa den Pige, han ikke kunde overtale til at elske ham. »Hun ikke alleeneste supplicerede selv for ham, men endog da hans Liv var ham skienket, lod sig vie til ham, fordi han saa højt havde elsket hende.«

Efterat der er gaaet henvend 200 Aar, er Wiwets Fortællinger, der ved Fremkomsten i det væsentlige havde Samtidighedens Præg, blevet til Retshistorie. Saalænge Domstolenes Virksomhed i det 18. Aarhundrede ikke er pløjet igennem i sin Helhed, maa vi nøjes med de spredte Glimt, der udgaar fra et Antal enkelte Sager. Det Udvalg, Wiwet har gjort, synes meget oplysende baade om Lovregler og om Praxis ved forskellige Retter. Jeg gaar derfor over til en Gennemgang af Stoffet med Benyttelse af de Betegnelser af Sagernes Emner, som Forfatteren selv har anvendt.

Den norske Sag om »*Blodhævneren eller sin Faders Morders Drabsmand*« paadømtes ved Højesterets Dom af 8. Januar 1756. Herbrand Rotnem havde med Kniv myrdet Anfind Larsen, Findsgaarden,

var derefter bortrømt men dømt fredløs, saaledes at han ved Paagribelse vilde miste Livet, og Præsten havde endog i Kirken kundgjort, at han kunde paagribes af enhver levende eller død. Han kom imidlertid stadig paa Egnen, hvor han indjog alle Skræk. I de efter Faderens Død forløbne 17 Aar var den ældste Søn Lars — der to Gange havde været truet af Herbrand — vokset saa meget til, at han besluttede at søge Morderen paagrebet. Væbnet med Bøsse og ledsaget af 3 Mænd med Knipler opsøgte han Herbrand hjemme, hvor han sad i Døren og flikkede Sko. Lars gik frem mod ham og spurgte to Gange uden at faa Svar, om han vilde lade sig arrestere; de andre stod i Skjul bag Huset. Skuddet gik derpaa uforvarende af og dræbte Herbrand. Efter Hjemtingets og Laugtingets Domme skulde Lars bøde Liv for Liv. Overhofretten i Kristiania satte Straffen til fuld Mande-bod 3×18 Lod Sølv og 6 Aars Fæstningsarbejde. Wiwet opnaaede for ham Anvendelse af N. L. (D. L.) 6—11—1 (Vaadesdrab): 40 Lod Sølv. Overfor den anvendte Livsstraf argumenterede han med Mose-lovens Udtalelser i 4. Bogs Kap. 35 Vers 27 om Blodhævneren, hvilke viser Skaansomhed overfor denne. Nødværgesynspunktet kunde ikke trænge igennem, da det havde vist sig, at Herbrand ikke havde haft Vaaben indenfor sin Rækkevidde. Voteringen, der omfattede 16 Stemmer, viser tværtimod kun 6 Stemmer for 40 Lod Sølv., men iøvrigt Stemmer for tidsbestemt Fæstningsstraf og endog 4 for Livsstraf; Omvotering efter Sidstvoterende Reventlows Stemme maa derfor være sket uden Tilførsel herom.

»Faderen, som dræbte sit egen Barn«, var en dansk Sag, hvori Dommen var indanket fra Skanderborg Rytterdistrikts Birketing og gik ud paa Livsstraf for Fæstebonden Anders Enevoldsen efter Forordningen af 7. Februar 1749 med deri bestemte Pinsler (gentagen Knibning, højre Haand afhugget i Live) og med Stejle og Stage. Han havde overskaaret Halsen paa sit spæde Barn i Vuggen, og denne Handling af den sygelige Mand havde efter Beskrivelsen været af en søvngængeragtig Beskaffenhed, hvorfor Wiwet meget energisk procederede paa, at han var gal omend ikke bindegal, siden intet Motiv kunde paapeges; efter D. L. 6—6—17 maatte Soningen da være Mandebod til Arvingen, men i dette Tilfælde præventiv Foranstaltning. Han antyder dog ikke, at et Lægeskøn kunde behøves, og dette skete heller ikke under Højesterets Votering 25. Oktober 1762, der enstemmigt gik ud paa Stadfæstelse. Der indstilledes imidlertid til Dommens Formildelse; 1 Dommer nævner dog alene Fritagelse for Knibning. Den nævnte Lov var noget af en Lejlighedslov (religiøs Forvildelse, som der dog ikke i dette Tilfælde kunde være Mistanke om) og ramte Mord paa »nogen mødende eller forekommende uskyldig Person

alene i Tanke at gøre en Ulykke.« Det negative, at et udvortes Formaal med Handlingen ikke kunde paavises, var da ikke overbevisende, og den sædvanlige Opfattelse af Sindssyge var for snæver til, at den turde lægges til Grund for andet end en Strafformildelse ved Be-naadning.

Dommen i den under 8. Marts 1762 afgjorte norske Sag om »*den uformodentlige Barnefødsel*« var ligeledes Stadfæstelse af Dødsstraf, forsaavidt angaar Pigen, der havde født i Dølgemaal og skjult Bar-neliget, og den var uundgaaelig, selvom der ved en Forsømmelse ikke var foretaget Obduktion efter Forordning af 21. Maj 1751. Men Laug-ting og Overhofret havde ogsaa idømt Barnefaderen 1 Aars Fæst-ningsarbejde for ikke at have givet Meddelelse om Svangerskabet, og Underretten havde herfor idømt livsvarigt Arbejde i Jern. I Højesteret gaves enstemmig Frifindelse for dette Forhold.

Samme lykkelige Resultat opnaaede Wiwet i norsk Sag om »*den for Hestetyveri uskyldig dømte*«, paadømt 4. Marts 1758. Lars Frederik-sen havde redet længere paa en lejet Hest end aftalt med Ejeren og sigtedes derhos for at have villet sælge Hesten. Dette var dog ialtfald ikke sket, og Hesten var kommen tilbage til Ejeren, der ikke rejste Klage. Wiwet drager til Felts mod Aktor for Underretten, der forment- lig af Nag over ikke at have kunnet faa noget ud af en Sigtelse mod Lars Frederiksen for et Pengetyveri havde faaet denne ældre Historie trukket frem kun støttet paa 3 Attester og uden Vidneforklaringer. Der var hengaaet 6 Aar med Sagens Gang gennem de 4 Instanser. Medens Sorenskriveren med sine Meddomsmænd havde frifundet Lars Frede-riksen, havde Laugmanden i Betragtning af, at Lars Frederiksen, der holdtes fængslet, var brudt ud, idømt ham Hængning, jfr. N. L. 6—17—39 (D. L. 38), der imidlertid forudsætter, at nogen bryder ud og stjæler under Afsoning af Tyveridom. Overhofretten havde dog nøjedes med at dømme ham som Hestetyv til Kagstrygning og Brænde- mærke. I Højesteret afgaves 17 Stemmer (det var Dagen efter Aab- ningsmødet og Instruksen oplæstes for Retten, for Slutningens Ved- kommende tillige for Prokuratorerne). Alle vilde frifinde undtagen den sidstvoterende, Reventlow, der udtalte: »ingen kan eftergive den Straf, som Loven dikterer.« Han vilde, formentlig for Underslæb, idømme 3 Marks Bøde og Arbejde i nærmeste Fæstning i 2 Aar.

Ogsaa i den næste Sag om »*den stungne og ej lægede*« gav Højeste- ret Formildelse. Det drejede sig om et Drab ved Knivstik, og den dræbte havde levet i 8 Dage derefter og havde kun været observeret — med temmelig uklart Resultat — af en stedlig »Doktorske«, men ikke taget

under Kur. Alle 3 norske Instanser havde idømt Livsstraf med Pinsler, idet Drabet syntes at have savnet Grund. Ved Paadømmelsen i Højesteret den 22. April 1760 var der Meningsforskel mellem de 12 Dommere. Medens 1 Dommer, formentlig efter N. (D.) L. 6—6—17 vilde anvende fuld Mandebod, da der havde været Slagsmaal mellem de paagældende Bønder, og 3 vilde anvende almindelig Livsstraf med Indstilling om Benaadning, dømte 8 til livsvarigt Fæstningsarbejde med Henviisning til, at Saaret ikke var bevist at være dødeligt (Obduktion var forsømt), og at de paagældende havde været i Trætte. Dette var saaledes en Begrænsning af Lovens Livsstraf, der indtraadte, naar Død var Følge af forsætlig Vold.

Samme Billede af Rigorisme ved de norske Instanser og en mere overbærende Synsmaade ved Højesteret viser Dom af 6. Juni 1757 i Sagen om »Bøygde-Rygtet«. Der var Spørgsmaal om Anvendelse af N. L. 3—18—7 (D. L. 3—16—7), der straffer den gifte Person, der forpligter sig til at ægte nogen, og ligeledes Løftets Modtager, med at staa aabenbar Skrifte og bøde deres Formue, i Mangel heraf Manden med Arbejde i Jern en Tid lang Kvinden med Spindehuset. Rygtet gik, at Lars Stranden havde givet Anna Larsdatter et saadant Løfte med sin Kone Karis dødelige Afgang for Øje, og Præsten havde ladet to Medhjælpere afhøre Lars og Kari derom den 30. Oktober 1752. Derpaa var der rejst Sag mod Anna, der først 1 Aar efter fik en Defensor, der indskrænkede sig til at bede om Naade for hende. Udfaldet havde da ikke været hende gunstigt. De tidligere Instanser havde dømt til aabenbar Skrifte og — da hendes Formue kun bestod i et sort Vadmels Skørt — 2 Aar i Spindehuset. Wiwet plæderede med Fynd og Klem og haabede, at Anna Larsdatter vilde kunne forny »den udi begge Rigerne ved mange Lejligheder fremførte Taksigelse Gud ske Lov for Højeste Ret.« Resultatet var Frifindelse med 10 af 13 Stemmer: Beviset og Defensionen havde været lige mangelfulde. Der havde været givet Gaver, men af meget ringe Værdi, og de var givet tilbage. Som Schouboe bemærkede: »Det har været et Spøgeri mellem denne Mand og denne Pige. Om Konen døde, kunde hun ikke tvinge ham til at ægte hende, da der ikke var noget skriftligt imellem dem.«

»Den i 7 Aar af sin Mand forladte og siden for Horeri beskyldte Hustru«. Højesteretsdommen i denne Sag, der hos Wiwet dateres 6. Februar 1767, findes ikke under denne Dato i Voteringsprotokollen. Mit Referat kan derfor ikke oplyse Begrundelsen. En paa Sjælland boende Husmand havde forladt Hustruen i 1757, og der var ingen Oplysninger om ham. Hustruen tog 6 Aar senere Tjeneste hos en ugift Husmand og traadte i Forhold til ham. I 1763 fik de et Barn og atter

et i 1765. De anmeldte til Præst og Husbond, at de vilde gifte sig, og hun erhvervede omsider Skilsmisshed. Naturligvis kom de under Forfølgning for Lejermaal og for hendes Vedkommende ogsaa for Hor, skønt Ukendskab til Mandens Eksistens synes at maatte udelukke dette. Men Straffen herfor efter D. L. 6—13—24 paa yderste Formue tildeltes hende baade ved Herredsting og Landsting. Wiwets Plaidoyer gik ud paa, at hendes Stilling som skilsmisseberettiget efter Ægteemandens treaarige ulovlige Fraværelse udelukkede Horsforbrydelsen, og at D. L. 3—16—15—2 Nr. 2 ved kun at tale om Straf ved den forladte Ægtefælles Forseelse i de første 3 Aar ialtfald modsætningsvis hjemler det. Dommen nøjedes med at paalægge Parret en ringe Bøde »for fortidlig Samleje¹⁾«. Wiwet indleder i denne Sag sin Procedure med følgende Hjertesuk: »Det er efter mine allerunderdanigste Tanker en Fejl af Dommere, at de efter at have løst hen anset en Gerning griber straks til Lovbogen, thi da maa nødvendigvis det allerstrængeste blive Udfaldet.« Han sigtede til manglende Sammenhold af den straffetretlige og den familieretlige Regel.

En enkelt Sag fra Fyn med Titlen »den ugudelige« (Rasmus Lange paa Krumstrup) optager over 200 Sider. Det er en vidtløftig Fortælling om Komplotter om Mord og Drab, hvori Overtro spiller en Rolle. Den var blevet behandlet af en særlig Kommission, hvorfra Sagen gik til Højesteret, hvis Dom af 18. April 1761 lød paa Dødsstraf for 6 Delinkventer, livsvarigt Fæstningsstraf for 1 og samme Straf i 8 Aar for en anden, medens nogle frifandtes eller idømtes Bøder for at have gaaet Bud for Arrestanter. Wiwet virkede her som Aktor. Mest Interesse knytter sig til Domfældelsen af Træskomager Anders Gaas (8 Aars Fæstningsstraf), hvem Kommissionen havde frifundet. Der var Komplot om at overfalde Niels Pedersen, der skulde passes op ved et Led i Skoven, og Gaas blev sigtet for med Kendskab til denne Plan at have bevæget Niels Pedersen til at følge sig ud til Stedet under Forgivende af, at de andre havde laant hans Skovsav formentlig for at stjæle Træ i Skoven, hvad Niels Pedersen vilde hindre. Niels Pedersen var død af den udstaaede Vold. I Retsmødet for Underretten den 18. Maj 1758, I pag. 198, ses Aktor at have truet Gaas med Tortur for at opnaa sandfærdig Bekendelse. Efter Wiwets Procedure udkom der Bevis mod Gaas, der nægtede Kendskab til Planen, ved hans vaklende og modsigende Forklaringer og hans til Anstifteren afgivne Løfte om ikke at forklare noget samt ved de aktive Deltageres Forklaring om, at de

¹⁾ Ifølge Skr. 12. Nov. 1819 i Højesterets Erklæringsprotokol havde en kgl. Resol. af 1810 fortolket 3—16—15—2 Nr. 2 derhen, at simpel Lejermaalsstraf efter 6—13—1 (12 Lod Sølv og aabenbar Skrifte) anvendtes for et Forhold indenfor de første 3 Aar, der naturlig maatte bedømmes strengere end et senere.

vidste, at Gaas vilde komme ud til dem sammen med N. Pedersen — altsaa et Indiciebevis. De 15 Dommere var enige om at domfælde Gaas, 3 af dem endog med livsvarig Fæstningsstraf. To af de voterende karakteriserede hans Forhold som »mistænkelig Opførsel«, hvorved Tvivl om Bevisets Tilstrækkelighed kommer til Udtryk; de øvrige betegnede det som et skammeligt Forræderi og gør ingen særlig Bemærkning om Bevisets Ejendommelighed.

»*Det usandfærdige Byrygte*« var den anden Rygtesag, som Wiwet førte til Sejr for den fornærmede. En fransk Kaperkaptajn tog med sine Folk Ophold hos en Købmand i Bergen, der havde 3 voksne Døtre, paa hvis Rygte hidtil intet havde været at sige. Der opstod saa den Snak i Byen, at »en af dem« havde faaet Barn med en af Franskmændene. Byfoged Dass gav i den Anledning sin Underfoged Nideros Besked om eventuelt at henvende sig til Købmanden om Betaling af Lejermaalsbøder, hvilket skete skriftligt med Henvisning til Byrygtet, som Brevskriveren gik ud fra var rigtigt. Faderen protesterede overfor Byfogden i en Besikkelse og en af hans Døtre gjorde det mundtligt. Byfogden var afvisende, og da Faderen havde faaet udnævnt Kommissarier til et Søgmaal mod ham, lod han optage Tingsvidne om, at Rygtet eksisterede, og at en af Døtrene havde taget sig Tildragelsen nær. Dommen paalagde Underfoged og Byfoged dels Bøde dels Erstatning og gav Mortifikation, men Overhofretten gav de Sagsøgte Øvrighedspersoner fuldt Medhold. I Højesteret, hvor Dom afsagdes 1. Februar 1762, var der hos alle 11 Dommere Stemning for et andet Resultat, og der blev Flertal for at mulktare Byfogden »for hans lovstridige og højst lastværdige Forhold« med 100 Rdl. til Vor Frelzers Kirke paa Christianshavn og ligesaa meget til Justitskassen. »Ligeledes bør Underfoged Hans ¹⁾ for hans skammelige Forhold under denne Sag bøde til Vor Frelzers Kirke paa Christianshavn 20 Rdl. og betale ligesaa meget til Justitskassen og i Mangel af Betaling at lide paa Kroppen.« »I nogenledes Reparation og Processens Omkostninger« skulde Byfogden betale 400 Rdl. og for unødigt Trætte til Justitskassen 24 Rdl. og endvidere til samme Kasse 5 Rdl. Endelig gaves naturligvis Mortifikation. Stampe vilde paalægge Byfogden at gøre Afbigt, og et Par voterende var betænkelige ved at straffe Underfogden, der ikke havde været indstævnet for Underinstansen, men da han havde knyttet sig til Sagen ved at afgive Indlæg i den, satte man sig ud herover. Misfornøjelsen i Højesteret med Overhofrettens Afgørelse var betydelig; Justitiarius og 2 Assessorer vilde mulktare vedkommende voterende for deres »skammelige

¹⁾ Om Dommen ligesom hos Wiwet kun har anført Underfogdens Fornavn, kan ikke ses af Protokollen. Henvisningen til at lide paa Kroppen er sikkert Udtryk for hans lavere Stand.

Dom« med 10 Rdl. til Justitskassen. Overhofrettens Virksomhed op-
hørte ved Forordning af 11. August 1797. De af Wiwet meddelte Prø-
ver paa dens Virksomhed har tildels gjort et mindre godt Indtryk.

Sagen om »den myndige Jødedreng« paadømt den 27. Marts 1762
var civil. Den 23-aarige Philip Simon Goldsticher havde givet Obliga-
tion for 90 Rdl. til Amsel Wallich og paaberaabte sig nu sin Mindre-
aarighed (under 25 Aar), hvori Byfogdens Dom gav ham Medhold,
hvorimod Magistraten som Ankeinstans dømte ham til Betaling. Ifølge
Attest fra Overrabbineren i Altona var Jøder i Forhold som dette fuld-
myndige med 20 Aar. I Højesteret vilde 3 af 12 Dommere følge By-
fogden og anvende almindelig Landslov, da det ikke var en Religions-
sag, medens de øvrige — uden at noget Præjudikat paaberaabes — i
dette Forhold mellem to Jøder vilde lade jødisk Lov gælde. Reskript 2.
December 1757 om Jødernes Udførelse af deres egne Skiftebehand-
linger gav et vist Holdepunkt herfor.

»De trættende fattige«. Kammerassessor Lautrup paa Skovdallund
i Jellinge Sogn havde den 24. September 1761 i Testamente bestemt 800
Rdl. til Rentenydelse for »de fattige« uden at angive hvilket Steds fat-
tige. Samtidig gjorde han Skridt til at faa Bolig i Vejle, solgte kort
efter Skovdallund og tog til Vejle, hvor han døde i Januar n. A. Stri-
den stod mellem Præsterne i Jellinge og Vejle paa de respektive fat-
tiges Vegne om, hvem af dem der skulde anses for Legatarer. Wiwet
traadte i Skranken for de Jellinge fattige, der havde tabt ved Skifte-
retten og Landstinget i Viborg. Samme Udfald fik Sagen i Højesteret,
hvor den paadømtes 5. Marts 1767 — altsaa ret længe efter Arvefal-
det — under Enstemmighed mellem de 29 Dommere, der mødtes med
Christian VII ved Rettens Aabning dette Aar. Efter Sædvane foretoges
ved denne Lejlighed en lille helst klar borgerlig Sag.

»Det af Faderen til sin ældste Søn paa sin Odelsgaard udstedte og
af yngste Søn imodsagte Skøde.« Odelsbonden havde den 21. April
1756 givet sin ældste Søn Simon Skøde paa Gaarden for 1200 Rdl.,
der var betalt, samt for Føderaad (Aftægt) til Forældrene. Da stemplet
Papir ikke var tilstede, toges der Forbehold herom, og efter Ankomsten
af stemplet Papir fra København udfærdigedes nyt Skøde. Simon var
dengang død, og den yngre Søn Hans bestred Gyldigheden af første
Skøde, idet han fik Forældrene til at deklarerer, at det havde været pro
forma, og at Købesummen ikke var betalt. De dømmende Kommissarier
gav Hans Medhold, og Overhofretten dømte ligeledes Simons Enke
til at fravige Gaarden, men mente dog, at Betaling var sket. Højeste-
rets Dom af 18. Juni 1760, der var enstemmig, tilsidesatte den mislige

Procedure og gav Enken Medhold med Mulkt til Hans 24 Rdl. for unødigt Trætte.

»*Den for Blodskam af sin Mand beskyldte Hustru.*« Denne meget vidtløftige Sag var af Hensyn til Sædeligheden behandlet for lukkede Døre, og Navnene nævnes af Wiwet kun som Fornavne. Den foregik i Bergen i Borgmester Garboes Hus, hvor dennes Halvsøsters Søn Raadmand Hans Faber havde Ophold. Wiwet mødte for Garboes Hustru Geeske. Garboe, der var beskyldt, men næppe overbevist om at have faaet Barn med en Pige, han ønskede at ægte, havde gennem Vidner, der lurede gennem Loftet over Konens Opholdsværelse, ment at have skaffet Bevis for hendes Utroskab med Neveuen. Ved Overhofrettens Dom var dette Forhold anset for bevist og endvidere for efter N. L. (D. L.) 6—13—14 at være egentlig Blodskam (»imod Guds Lov«); begge var derfor dømt fra Livet og til Hovedlods Forbrydelse. Vidnerne havde aflagt Ed, og de to Tiltalte havde svækket deres Stilling ved at skrive under paa en Tilstaaelse og været villige til at rejse bort, men bagefter hævdede de at have været under et tvingende Pres. Udspioneringen var sket den 10. Marts 1752, Højesterets Dom faldt først den 29. Januar 1760. Det Forslag var fremme at give dem Bøde for »mistænkeligt Forhold«, og Assessor Bastholm vilde følge Wiwet og frifinde, men Flertallet dristede sig ikke til at forkaste Vidnebeviset, skønt Wiwet havde mange Indvendinger mod Vidnernes Oprigtighed og Evne til at gøre Iagttagelser, dog antoges kun uterligt Forhold at være bevist. Ifølge Moselov forelaa der imidlertid ikke egentlig Blodskam men Overtrædelse af N. L. (D. L.) 6—13—13 om Omgængelse mellem besvogrede i andet Led. Den her foreskrevne Straf paa yderste Formue og Landsforvisning idømtes derfor, mærkeligt nok skønt Artiklen taler om at avle Børn, og fuldbyrdet Samleje ikke antoges bevist.

»*Den til Underpant urettelig givne Obligation.*« To Kommissarier bestyrede et Dødsbo, der blandt sine Aktiver havde en Obligation paa 10.000 Rdl. Den ene, senere afdøde Kommissarius optog hos Brødrene Wasserfall et Laan paa 500 Rdl., hvorfor han gav Vekselobligation i eget Navn. Den sikredes ved Pant i nævnte Obligation, og Wiwet hævdede for Wasserfall, at Gælden var stiftet paa Boets Vegne for at tjene til forlods Udbetaling til en af Arvingerne, der tidligere havde faaet 300 Rdl. udbetalt paa lignende Maade. Medens Bytingsretten gav dette Standpunkt Medhold, var Raadstuerettens Dom den modsatte, at der manglede Bevis for, at Laanet med Samtykke af den anden Kommissarius var sket for Boet, og Højesterets Dom af 6. Marts 1764 var enstemmig den samme. Efter Beskrivelsen hos Wiwet og i de citerede Domme var Obligationen paa 10.000 Rdl. givet Wasserfall i Haandpant, men der tales dog stadig om Underpant.

»*De i Betaling vægrede Bankosedler.*« Sagen angik, om Auktionskøberen af en Gaard kunde betale med Bankosedler, naar Konditionerne krævede Betaling »udi Dansk Courant Mynt.« Ved Byting, Raadstueret og Overhofret nægtedes der Adgang dertil, men i Højesteret gennemførte Wiwet under Enstemmighed Auktionskøberens Standpunkt, da der ikke havde været forlangt »Betaling i klingende Mønt.« Efter Indførelsen i 1713 af Pengesedler havde der været skiftende Ordning med Hensyn til, om Kreditor uden særlig Aftale kunde afvise Betaling i Sedler, og herved holdtes disse i lavere Kurs. Den endelige Ordning i Forordning af 6. Oktober 1757 nægtede denne Ret. Som Prøve paa Wiwets Procedure anføres hans Indledning: »Norske Lovs 5. Bog 1. Cap. 1. Art., som byder saaledes: Enhver er pligtig at efterkomme, hvis han med Mund, Haand og Segl lovet og indgaaet haver, er en Articul, som ligesaa ofte misbruges, som rettelig anvendes. Skylden er ikke i Loven, men hos den, som udvider dens Bydende uden for dens Forstand. Loven er billig og ligefrem; men Rabulisterie, Trættekierhed og Vindesyge, søge at forandre Lovens gode Hensigter. Hvilken af disse 3 de, som haver frembragt dette Foster, jeg meener denne Proces, skal være uden for min Bekymring at undersøge. Det skal være mig nok at kunne viise, at Sagen paa min Contraparts Side duer aldeles intet.« Senere siger han: »Jeg agerer ikke Banqvens Sag, det er mig uvedkommende, ligesom og denne Sag. Dens Indretning forsvarer sig selv, og det er alleene Egennytte, som hindrer dens gode Hensigt. Dog har jeg fundet det for min Pligt for i Veyen at erindre dette, særdeeles paa dette Sted, hvor, for mange Tilhørere uden for Skranken, tales om en publik Indretning, at disse, endog paa denne Tiid, kan blive befriede for vrang Meeninger. At jeg nu skal komme til denne Sag, saa har Deres Kongelige Majestæt Allernaadigst hørt de Aarsager, hvorefter David B. ikke vil tage imod Bancosedler: 1) Fordi Conditionerne indeholdt, at Gaarden skulde betales med courant Mynt. 2) Fordi de, som igien skulde have Pengene, ikke vilde tage imod Bancosedler. 3) Fordi paa Bancosedler var der paa Tiid Forliis 1 à 2 pro Cento.«

»*Det bortsendte Connossement.*« Denne ved Dom af 25. Januar 1770 afgjorte Handelssag, der blev tabt af Wiwets Mandant overfor et hollandsk Firma, forbigaas som altfor speciel.

»*Den opdigtede Arvsøger.*« To barnløse Ægtefæller havde Testamente om, at den efterlevende skulde arve førstafdøde og i Tilfælde af nyt Ægteskab udbetale dennes Arvinger 50 Sletdaler; i andet Fald skulde Boet deles mellem begges Arvinger. Hustruen, der var blevet længstlevende, udbetalte, da hun tænkte paa nyt Ægteskab, 50 Slet-

daler til Peder Christensen Rytter, formentlig Mandens eneste Arving. Hun døde derpaa uden at være blevet gift, og 4 Aar efter fremstod en Person af samme Navn som den nysnævnte, med hvem han erklærede sig identisk, idet han efter Forudsætningens Bristen anfægtede sit Afkald og krævede Anpart i, hvad der imidlertid efter Enkens Testamente var udbetalt til andre. Sagen drejede sig altsaa i første Række om det rent bevismæssige. Om Navneligheden bemærkede Wiwet bl. a.: »Fornavne gives af Forældrene; Tilnavne kan enhver tage, enten af Provinzen, Staden eller Egnen, hvorudi han er fød, eller den Profession som hans Fader haver øvet. Jeg har kiendt 3 Mænd, alle af eet For- og Tilnavn, den eene i Norge, den anden i Jylland, og den tredie her i København, alle bekiendte, men ingen af dem kom hinanden noget ved i Slægtsskab. Der boer iblandt os 3 de kiødelige Brødre, som alle endnu ere i Live og i Embeder, enhver af dem har sit særdeles Tilnavn, saa at man skulde tænke, de var fremmede for hinanden, da de dog have een fælles Fader. Overensstemmelse i For- og Tilnavn giver ey Bevis om Slægtsskab, ligesom Forskiellen i det sidste ey beviiser, at de ikke ere i Slægtsskab. Lighed i For- og Tilnavne, blive saa meget mindre Beviis, som Overensstemmelse imellem Personer i Lineamenter, Legems Størrelse, Gang og Tale er ikke nok.« Den nedsatte Kommission havde afvist Arvsøgeren, og det samme gjorde Højesteret i Dom af 24. Oktober 1775. En enkelt Dommer fandt dog tilvejebragt en Præsumption, der gjorde positivt Modbevis nødvendigt.

Jeg vender tilbage til den meste celebre af Wiwets Processer, den Struensee-Brandtske Sag. Efter at Forsvarerne, Højesteretsprokuratorerne P. Uldall og O. L. Bang havde svaret, replicerede han behersket og effektivt, idet han overfor Uldall paa pegede Kongelovens Artikler 7 og 26 som sættende Skranker for selve Kongemagtens Indehaver, der forbød den stedfundne Delegation af Magten til Gehejmekabinetministeren. Dennes radikale Metoder, Udelukkelse af al Raadgivning og hans Egennytte maatte — om end ikke i sig selv strafbare — øge Skylden. At berøre Kongens mentale Defekter var herefter overflødigt. Den unge P. Uldall (1743—98), der senere 1783—89 blev Generalfiskal, havde paa en anerkendt Maade ført det forgæves Forsvar for Caroline Mathilde i Skilsmisssagen. Han indledede sit kortfattede Forsvarsskrift med at beklage den Foragt og Latterlighed, som Generalfiskalen søgte at kaste paa den ulykkelige Greves Handlinger. Medens han med Hensyn til Forholdet til Dronningen kun kunde bede om Naade, bestod hans Forsvar iøvrigt dels i at bestride Rigtigheden af visse af Anklagepunkterne, dels i at skyde Kongens selvstændige Optræden frem til Dækning af hans Klient. For Brandt paaaberaabte O. L. Bang sig paa lignende Maade Kongens Samtykke til hans Op-

træden særlig under Slagsmaalet, men paa Forehold af Kongens modstaaende Forklaring kunde Forsvareren paa hans Vegne kun bede om Overbærenhed. Bang (1731—89) blev 1758 Højesteretsprokurator og 1763 Kammeradvokat. Efter fra 1779 at have fungeret som Vicegeneralprokurør for Stampe var han fra 1784 Generalprokurør og overgik Aaret før sin Død i Stillingen som Justitiarius for Hof- og Stadsretten. Hverken Uldall eller Bang afgav Duplik mod Wiwet.

Man havde ikke stillet Greverne for Højesteret, vel ikke af den for Skilsmisssagen paaberaabte Grund, at Kongen selv forestilles at være nærværende i denne Ret, se Holger Hansen, S. XIII, siden Dommen bagefter blev forsynet med en approberende kongelig Resolution, men for at Kommissionen, hvis Medlemsantal var 9 med Højesteretsjustitiarius Juel Vind som Formand, kunde faa den mest kyndige Sammensætning. Som bekendt blev den meget udførlige Dom affattet af Henrik Stampe, og naar Eftertidens Kritik har vendt sig mod Wiwets Aktionsindlæg, har den — udfra tilsvarende Synspunkter — i ikke mindre Grad vendt sig mod Generalprokurørens Arbejde. Fremstillingen gaar muligvis noget udenfor det for Kommissionen fremlagte Stof, men Medlemmerne har sikkert forsaavidt kunnet anse sig for kompetente til embedsmæssig at fremlægge disse Kendsgerninger som notoriske. Bortset fra Antydningen om »en anden ligesaa grov Misgierning og Forbrydelse imod Kongens Højhed« berøres ikke Forholdet til Dronningen. Og naar det ikke kan nægtes, at Tonen er mere akkusatisk end navnlig en senere Tids skolerette Domskonciperings godkende, maa Tilbageholdenheden paa dette Punkt paaskønnes; Dommen kunde her suppleres med Skilsmissseddommen. Bruddet paa Kongeloven er rigtig anført, men Kongens personlige Holdning tilsløret. Saa meget er sikkert, at Dommen giver et levende Indtryk af Struensees Kometbane i danske Omgivelser og var velegnet til at give Oplysninger herom ikke mindst i Udlandet og ved fremmede Hoffer. En tysk Udgave af Dom og Processkrifter udkom samme Aar.

Wiwets »Forsøg« fandt hverken i den nærmeste Tid derefter eller senere paa den Maade Efterligning, at nogen Sagfører gav sig til at levere Beskrivelse af en hel Serie af de af ham førte Sager. Men naar der dog i Aarhundredets sidste Del fremkom en Del Beskrivelser af betydningsfulde Processer, foruden at en Del blev optaget i Tidsskrifter, er der Grund til at antage, at det givne Eksempel har virket. Ved at kaste et Blik paa disse Beretninger, der nu har faaet Tidens Patina, støder man tillige paa nogle af dansk Advokaturens fremtrædende Skikkelser.

Ligesom Wiwet havde Peder Rosenstand-Goiske (1752—1803) i sine unge Aar været optaget af Teatrets Kunst, men for hans Vedkommende var det som Kritiker. I 1771—73 udgav han »den dramatiske

Journal« og ydede i disse faa bevægede Teateraar en Indsats, der endnu i Nutiden vurderes højt. I 1776 blev han Auditor ved det holstenske Infanteriregiment, i 1782 Overauditor og Aaret efter Prokurator ved Højesteret. Hans egentlige Maal var at blive Leder af Teatret, og nærmest for at undgaa hans skarpe Kritik blev han i 1780 gjort til Teatercensor og i 1786 til Medlem af Direktionen. Medens hans juridiske Indlæg beundredes for Klarhed og Skarphed, var han dog en utilfreds. »Hans vanskelige Sind og skuffet Ærgerrighed gjorde ham til Kværulant« (Frederik Schyberg i Biografisk Leksikon). Han virkede ikke længe ved Retten, men gik i 1794 til Kristiania som Vice-laugmand senere virkelig Laugmand; imidlertid skaffede han sig Uvenner ved sin hvasse Tunge og kom tilbage i 1797, da Retten ophævedes, hvorpaa han tog Ophold i Kalundborg.

I 1789 udgav Rosenstand-Goiske sin Procedure for Højesteret i to parallelle Sager mod Etatsraaderne de Coninck og Reiersen paadømt 27. Juni 1789. Skriftet var fremkaldt af et paa nævnte Firmas Foranstaltning fremkommet Skrift og bestemt til at supplere dette. Firmaet havde sendt sit Skib Prinsesse Frederike til Trankebar og kontraheret med Superkargo Metzendorff om paa dets Regning at gøre Indkøb af Returladning. Metzendorff og andre af Handelspersonalet var døde undervejs, men som Substitut var i Forvejen udset den unge Uhrbrock, hvem Guvernør Abbestee og Firmaet Harrop og Stevenson under hans Sygdom og Uerfarenhed derude var kommet til Hjælp med Indkøbet, hvorfor Veksler med deres Navne paa var trukket paa de Coninck og Reiersen. Disse tog nu det Parti at desavouere Uhrbrock og nægte Akcept af Vekslerne. Vekselhaverne repræsenteredes af Generalfiskal Skibsted, Firmaet af P. Uldall, Abbestee m. fl. af Rosenstand-Goiske, der kun havde at paastaa Kost og Tæring for en Indstævning af dem uden Nedlæggelse af Paastand. De to Sager drejede sig om betydelige Beløb, 8.024 £ og 6.400 £, og Paastanden om Betaling fik enstemmig Tilslutning, saa at ogsaa Bøde for unødig Trætte blev paalagt de Coninck og Reiersen. Den førstvoterende Graah bemærkede om dem: »overalt ses, at disse har villet retractere en Handel, hvoraf de saa ingen Fordeel efter Conjuncturerne var at vente«, og endvidere: »de Coninck og Reiersens Forhold er aldeles temerair, de nægte facta som in instanti overbeviises dem og tergiversere saa ganske i en liquid Vexel Sag til Skade for den Danske Credit, saa at de fortjene at betale Omkostninger saavel som Kost og Tæring.«

Naar Ordene faldt saaledes ved Voteringsbordet, havde de ikke været mindre skarpe i Skranken. Som Prøve afskriver jeg de første Sider af Rosenstand-Goiskes mundtlige Indlæg: »Ogsaa nogle Øieblik vilde Deres Kongelige Majestæt allernaadigst forunde Gouverneur Abbestee, Handelshuset Harrop og Stevenson, og Handelshusene, Confe-

rentsraaderne Fabritius og Wewer og Ryberg og Comp., der alle fremføre Klagemaal til Deres Majestæt over Etatsraaderne de Coninck og Reiersen, der i denne og paafølgende Sag have fornærmet dem alle ved at træde Venskabs Love for nær; have kastet Skygge paa den førstes Anseelse, der som Deres Majestæts høieste Øvrighed i Indien tilkom ham; have spildt Harrov og Stevensons Credit sammesteds, og have misbrugt og videre villet misbruge de sidstes Venskab og Fortroelighed.

Et Forhold, der ligesaa lidet er at undskylde, som deres Forhold under den heele Sag er hver Mand ubegribeligt; og sandeligen allernaadigste Konge! dersom de Coninck og Reiersen paa Ære og Samvittighed skulde besvare det firedobbelte Spørgsmaal: hvorfor de med deres Forhold i disse Sager have villet slukke den sidste Gnist af Danmarks Credit i Indien, hvorfor de ved samme have villet skade deres egen Credit som Kiøbmænd, kaste et forhadet Lys paa deres Tænkemaade, og udsætte sig for et øiensynligt Tab af saa stor en Del af deres Formue? ville de næppe kunne give andet Svar end at dels Fortrydelse over et Tab paa en Expedition de havde ventet Berigelse af, dels Fortrydelse over, at Handelshusene Ryberg og Comp. og Fabritius og Wewer ved Varernes Consignation havde gjort en Gevinst af 5.000 Rdlr. ved disses Salg, dels Fortørnelse over den større Tillid de Herrer Harrop og Stevenson havde til Ryberg og Fabritius og Wewer. Alt dette, siger jeg, har krænket deres Stolthed og Vindelyst og et ulykkeligt Øieblik, da disse Lidenskaber herskede, har bestemt dem til et Skridt, der er dem selv ligesaa vanærende som kostbart.

Og med alt dette vil enhver med koldt Blod baade finde disse Aarsager saa uantagelige, og Tilfældet saa utroligt: at ikkun fra defs Virkelighed til dets Muelighed Slutningen kan skee. Thi hvo kiender ikke de Coninck og Reiersens Klogskab og Snildhed og hvo veed ikke: at intet Ønske er dem varmere om Hjertet end Lyst at berige sig og ingen Tanke dem smerteligere end Frygt for Tab? Endeligen hvo veed ikke: at hiin Lyst og denne Frygt er Moder til alle deres Idrætter?

Her er ikke Stedet at nævne alle de Midler dette Handelshuus offentlig eller hemmeligen kan have tilladt sig for at opnaa deres Hensigter. Ikkun disse tvende hele Verden bekiendte tør jeg nævne: 1) en mageløs Iver at udvide sig, blive mægtige, rive al Handel til sig, med et Ord: at forskaffe sig et Dominium eminens over hele Børsen; til Beviis herom behøver jeg blot at nævne: at de ere de sande Herrer eller dog Hovedparticipanter af det østersøiske Compagnie, ikke at tale om Rygtet, der har truet det asiatiske med samme Herredom. 2) En mageløs Sendrægtighed, naar Rigtighed skal gøres for Fremmedes Midler, der geraade i deres Værge; noget, som Justitsraad Uldall selv ikke skal kunne nægte i en anden Sag, der efter Højesterets Kort

stod for denne Sag og jeg desaarsag begyndte at gjøre mig bekiendt, at have ført de bitterste Klagemaal over, og, naar man betragter den Klogskab, hvormed alt iværksættes for at befordre deres Hovedøje-meed; da ledes man tilbage til Spørgsmaalet: hvor er det muligt, at disse kloge, disse snilde, disse guldelskende Mennesker af Egensindighed eller Ubesindighed vilde vise et Forhold, der fornærmede deres Credit, Caracteer og Formue i lige Grad?

Hvorledes rimer dette Forhold med deres andre Idrætter? Dog! Erfarenhed, Moder til al Kundskab og især til Menneskekundskab, har tilforn lært: at den klogeste kan gribe Skyggen for Legemet, og — hvo veed det — hvortil det kan være gavnligt, at slige Mænds Lidenskaber, at jeg skal bruge Wielands Udtryk, holde deres Snildhed Stangen?

Men nok herom, og det saa meget meere: som de Coninck og Reiersen kunde synes at have Ret til at sige: »vi ere Herrer over vor Formue, vi have ingen at gjøre Regnskab, naar vi spilte vor Credit; naar vi selv ville det, har ingen Ret at bebrejde os, at vi vanære os selv.« Ih nu, saa spilder deres Penge, fornærmer deres Credit, beskiemmer dem selv saa meget de ville, mine Herrer! mig og mine Principaler er de ligemeget; men baade som dissers Fuldmægtig, og som dansk Borger tør jeg vel dog bebrejde dem: at de have fornærmet den danske Nation ved at spilte dens Credit i Indien. At dette maatte skee, allernaadigste Konge! viser Tingenes Natur; men at dette er skeet, viser Erfarenheden.« En saadan temperamentsfuld Udladelse vil man ikke nu til Dags faa at høre i Højesteret. Efter at have omtalt et Par af Modparten anvendte Trick siger han: »Jeg for min Deel maa i det mindste og efter det Begreb jeg har om Ære og Moralitet oprigtigen tilstaae: at dersom slige Forhold er overensstemmende med Kiøbmands Brug, og Handelsmandens sædvanlige Tænkemaade; saa offerer jeg i dette Øjeblik min Faders Aske en Taksigelsestaare, at han ikke valgte Handelen til min Næringsvei.«

Generalfiskal Skibsted synes at have udtalt sig med særdeles Skarphed, idet Rosenstand-Goiske finder sig beføjet til at tage Afstand derfra. Jeg kan, siger han, »ikke have den Ære at være eenig med ham i de Udtryk han har brugt imod Citanterne og deres Fuldmægtig her i Skranken. Thi mig synes det haardt nok at fortælle hines Forhold, som det er, og at det er at skyde til den hældende Vogn, naar man tillader sig at sige hvad jeg tilstaar der kan siges om det. Og hvad denne [Uldall] betrefter, da kan jeg endnu mindre tage Deel i General-Fiskalens Udtryk om ham. Hvad en stor Sagfører i en slet Sag har kunnet vise, har han viist; og hvorfor dadle ham for det, enhver af os i hans Sted vilde, om vi kunde, have gjort? At indklæde Usandheden i Sandsynligheds Dragt, kaste Mørke paa de klareste

Sætninger og Beviis, forvikle Biomstændighederne med Hovedsagen, fordunkle denne med hine, alt dette har han gjort; men var han ikke nødt dertil? og hvorfor da ubroderligen bebreide ham det?» Med disse broderlige Ord klæder han Uldall helt af.

I en Efterskrift beder han bl. a. »at man for alting ikke vil anse nærværende som et Forsvar for Høieste Rets Dommene i disse Sager; næst at dadle dem, veed jeg ingen større Uforskammenhed, end at forsvare dem.« Skriftet kom ligesom det af de Coninck og Reiersen fremkaldte ogsaa paa Tysk og i sidstnævnte havde Firmaets Pennefører aabenbart for at formindske Indtrykket af Nederlaget talt om Mulighed af en Art Genoptagelse (Ansøgning om revisionem actorum), hvad Rosenstand-Goiske tilbageviser.¹⁾

I Afsnittet om Chr. Colbjørnsens Sag mod Lüttichau er omtalt det Skrift, hvori Rosenstand-Goiske i Forening med Kammeradvokat J. M. Schönheyder gør Rede for Proceduren i denne ejendommelige Højesteretssag, se Side 104. Her saas det, at han ogsaa kunde vise klog Beherskelse; trods sin Beundring for Colbjørnsen som Reformator gik han ham kritisk paa Livet, og for Oppositionsmanden Lüttichau syntes han at føle en naturlig Sympati.

De to nævnte Sagførere har endelig i Fællesskab, med Rosenstand-Goiske som Udgiver, udsendt Beskrivelse af den Coopmans-Kall'ske Injuriesag, der fra Hof- og Stadsretten indbragtes for Højesteret og blev paadømt den 12. Januar 1793 i Rosenstand-Goiskes Klient's, Professor Abraham Kalls Disfavour. Om denne Sags Parter kan oplyses, at Gadso Coopmans (1746—1810), en Hollænder, oprindelig var Læge, men var blevet Professor i Medicin og Kemi i Franeker. Han forlod sit Fødeland paa Grundlag af sin Deltagelse i de frisiske Konspirationer mod den hollandske Regering i 1787 og kom her til Landet, hvor han i 1791 blev Professor i Kemi. Abraham Kall (1743—1821), Forfatter til en i mange Aar brugt almindelig Verdenshistorie, var fra 1781 Professor i Historie og Geografi. Han har ikke efterladt større originale Værker, men det hedder om ham (Ellen Jørgensen i Biografisk Leksikon), at han var æret og anset blandt sine samtidige ikke blot, fordi han var i Besiddelse af »en stupend Lærdom i Historie, klassisk Philologie og mathematiske Videnskaber«, men ogsaa fordi han djærvt kunde sige sin Mening ved given Lejlighed og havde en levende Trang til at virke praktisk til Gavn for sine Medmennesker. Kall havde inden Coopmans Komme i Forelæsninger over de hollandske Begivenheder omtalt ham som en Deltager deri og dadlet det Parti, han tilhørte. Dette bestemte ham til nu at tage Affære. Først udtalte han sig i de københavnske lærde Efterretninger nedsættende om de

¹⁾ Andragendet blev afslaaet som ubeføjet, jfr. min Danmark—Norges Højesteret 1790—1814 (1930) S. 57.

fysiske Kundskaber, Coopmans havde lagt for Dagen som Opponent ved en Disputats, og meddelte endvidere, at han var ilde omtalt i Hollands nyere Historie, idet han skulde have været en af Hovedmændene »i det Franekierske Defensie-Væsen, der i en Missive af 15. September 1787 truede den retmæssige Øvrighed med Mord, Baal og Brand.« Der udviklede sig en hidsig Pennefejde mellem Kall og Udgiveren af Tidsskriftet Kritik og Antikritik, hvori ogsaa Professorerne Rasmus Nyerup og v. Eggers deltog med Udviklinger om Trykkefrihedens Historie og rette Opfattelse. Reskriptet af 3. December 1790 havde paa dette Tidspunkt ophævet Politimesterens Kompetence til uden Appel at idømme Mulkt for Indholdet af Ugeskrifter og andre offentlige Blade. Der var megen Glæde over dette Fremskridt og megen Skrive lyst. Men i Polemikken mod Kall — hvis nærmere personlige Begrundelse Flyveskrifterne¹⁾ ikke giver Indblik i — udvikledes det af »Kritik og Antikritik«, at Trykkefriheden kun bestod i Ophævelse af Censuren, medens enhver, der ikke i egentligste Forstand søger at bidrage til det almindelige Bedste, misbruger Trykkefriheden. Forfatteren bør »bruge Konduite« og særlig afholde sig fra alt, hvad der omend kun indirekte strider mod Kongens Højhed. Men dette er Tilfældet, naar nogen kritiserer den, Kongen har udset til et Embede eller, som Coopmans indkaldt i Landet. Angreb paa en saadan Mands Duelighed eller Ære er konstitutionsstridige og giver ikke Adgang til Sandhedsbevis.

Coopmans, der imidlertid var blevet Professor i Kemi, lod Kammeradvokat Scrønheyder indstævne Kall for Hof- og Stadsretten, hvis Dom faldt den 31. Maj 1792, men den var frifindende: der var ikke bebrejdet Coopmans manglende Dygtighed i sit Embede, da han den Gang ikke endnu var ansat, og det drejede sig om Fysik, ikke Kemi, og med Hensyn til Deltagelsen i Revolten var der ført Sandhedsbevis. Positivt havde Kall ikke rejst Beskyldning mod Citanten for at være Mordbrænder, men kun sagt, at han var Medlem af et Selskab, der bevislig truede med Mord, Brand og Ødelæggelse. Den meget lidt frisindede Teori, Kalls Modstandere havde lanceret, var overhovedet ikke berørt i Dommen. Schönheyders Indlæg havde dog som skærpende Moment fremhævet, at Coopmans var indkaldt af Kongen, og »naar en Husbond har antaget en ny Tiener, sømmer det sig dog nok ikke, at en Medtiener ved Husets Indgang møder ham med Skielsord.« Rosenstand-Goiske, der havde antaget sig Kalls Sag »som Ven og Paarørende« (Svoger), havde procederet parallelt med Domspræmisserne med megen Udførlighed, medens Schönheyder »for ikke at udgyde alt for meget uskyldigt Blæk i denne Sag« havde indskrænket sig til to korte Indlæg. I en udførlig og velskreven Forerindring til Beskrivelsen

¹⁾ Se »Skrifter om den Coopmanske Stridighed«, ialt 11 (Universitetsbiblioteket).

vender Rosenstand-Goiske sig særlig mod ovennævnte Teori, hvis Ophavsmand var Kapellan, titulær Professor Laurids Smith, der fra først af havde kaldt Professor Kall frem ved at hæve den Publikum ubekendte Coopmans til Skyerne.

Coopmans lod imidlertid Sagen gaa til Højesteret, hvis Dom af 12. Januar 1793 gav ham Medhold. Kall idømtes en Bøde paa 100 Rdl., Procesomkostninger og 24 Rdl. i Mulkt for unødigt Trætte foruden naturligvis Mortifikation. Det var dog kun Udtalelserne om det Frannerske Defensie-Weezen, der ramtes paa denne Maade. Kun Rosenstand-Groiskes Forsvar foreligger trykt. Han indledede det med at lovprise Loven om Indfødsretten, der holder fremmede ude. Den, der med Frimodighed gør Regeringen opmærksom paa en Fejltagelse ved at give en ukvalificeret Mand Adgang, bør ikke betragtes som Majestætsforbryder. Han giver dernæst en Udsigt over de forviklede politiske Forhold i Provinsen Frisland under Generalstaterne, paaviser Coopmans Forhold dertil og hans Udelukkelse fra den givne Amnesti, der havde foranlediget hans Udvandring. Det synes, at man her havde gjort Regning paa sammen med ham at faa en Indvandring i Stand af flere rige Hollændere, hvad dog ikke var sket. Den anden Del af Sagen om Coopmans Fagdygtighed havde Schönheyder gjort mindre ud af, men dog ikke frafaldet. Nu paaberaabtes der Vidner mod ham fra hans Forelæsninger. Trods Dommen hævdede Coopmans ikke Stillingen ved Universitetet i København. Allerede i 1793 forflyttedes han til Kiel, som han i 1796 forlod for at købe Ejendom i Slesvig, og i 1807 vendte han tilbage til Holland som Læge.

Voteringen var udvidet til 14 Dommere som Udtryk for Sagens Betydning som Trykkefrihedssag, og Vurderingen af Kalls Forhold faldt højst forskellig ud. Dommens Resultat fremkom ved Formandsstemmens Overvægt, men 2 af Dommerne vilde dels stadfæste Frifindelsen, dels nøjes med Mortifikation, hvad Rosenstand-Goiske iøvrigt havde tilbudt, »om det var gør ligt«. Kun for Kritikken af Coopmans politiske Optræden vilde man mulktene, og 5 Stemmer vilde blive staaende ved 50 Rdl. Man tog det Standpunkt, at man ikke her kunde tiltage sig nogen Mening om, hvilket Parti der havde haft Ret, og der kunde ikke ses bort fra, at Kall i eget Navn havde fordømt Coopmans Optræden. Falsen, der stemte for Stadfæstelse, udtalte: »Efter Reskriptet af 1790 maa det være tilladt at skrive med Beskedenhed endog mod kongelige Anordninger. Dette er klart af Reskriptet af 1770, og dette er ved Reskript af 1790 sat i fuld Kraft. Skal Trykkefriheden gjøre Nytte, maa det og være saa.« Endvidere udtalte han: »Er Kjerlighed til Fødelandet noget, saa er det ey underligt, at en Mand kunde faae i Sinde at undersøge, hvorledes Citanten var og at advare Staten mod ham.« Fra disse Synspunkter blev der ikke taget

Afstand af nogen heller ikke af Levetzau, der vilde sætte Mulkten til 500 Rdl. og udtalte sig stærkt imod Kall: »Kalls Forhold er saa nedrig og slet, at Levetzau ey hans Levetid har fundet Mage dertil, thi han har villet berøve Citanten baade existimationem simplicem et qualificatam. Intet kan undskylde Kall.« Af de øvrige strængere Stemmer var 2 for 200 Rdl., 4 for 100 Rdl.

I. M. Schönheyder (1752—1831) blev Højesteretsadvokat allerede i 1774 og Kammeradvokat 1785. Hans 50 Aars Sagførerjubilæum fejredes 1822 med stor Festlighed, og hans Anseelse understregedes ved, at han i 1799 var denomineret til at blive Assessor i Højesteret. Da han i 1828 afgik fra sine Stillinger, blev han ekstraordinært Medlem af Retten. Vi møder ham i denne Bog som Sagfører for Colbjørnsen, hvis haandfaste Aktion mod Lüttichau han gennemførte, og i Defensiven for Grev Schulin, de Coninck og Falch Rønne, der skaffede ham Ørstedes Ros. Lige foran er omtalt hans Dispyt med Rosenstand-Goiske om Vurderingen af Professor Kalls Adfærd, hvor det ogsaa viste sig, at han havde Rettens Øre. Som en Prøve paa den Festveltalenhed, der blomstrede i Skranken — hvorimod Dommerbordet altid forholdt sig tavs — skal anføres Schönheyders saakaldte Deklamation til Kronprinsen ved Rettens Aabning i 1791, se *Minerva*, 1791, Side 452, hvor det oplyses, at Advokaterne ved disse Lejligheder erindrede om højtidelige Tildragelser i det forløbne Aar. Denne er formentlig den ældste trykte: »Vel ere de forbigangne, hine festlige Dage, da Kongeborgen og hver Danemands Huus jublende helligholdte vor elskede Frederiks og hans Bruds lykkelige Forening. Men Mindet om hine glade Dage er ikke forbigangen: Vore Hierters varme Ønsker ere ikke forsvundne. Naar den redelige Mand og Kvinde oplives ved Tanken over egen huuslig Lyksalighed, denne eene usvigelige Kilde til sande Glæder paa Jorden; — o, naadigste Herre! da brænder endnu i deres Barm det fyrigste Ønske: Gid Frederik og hans Brud til deres seeneste Alder leve lykkelige, som vi!

Hiin Første i det gamle Lydien, hvis Navn man i de senere Tider har brugt til at betegne Rigdom og Vælde, Førsten Croesus havde undertvunget alle sine Naboer og fyldt sit Skatkammer med de udplyndrede Folkeslægters Rigdomme. Nationernes Tusinde, som havde maattet bøje deres Nakker under Førstens stolte Zepter, tilbade ham, fordi de frygtede Sværdet i hans Haand: Hyklere ophøiede hans Ære for at vorde lønnede af den rige Førstes Gavmildhed; Sværmen, som skuede hans Pragt, var blændet af dens Glimmer; og Croesus troede sig lykkelig, fordi han var rig, frygtet og tilbedet.

Atheniensernes vise Lovgiver, Solon, var i de samme Dage reist til Sardis ikke saa meget for at see den navnkundige Første, som for at undgaae sine egennyttige Medborgeres Anmodning om at forandre de

visse Love, han nyeligen havde givet: thi ogsaa den Tid, (saa vidner Historien) og i Athenen gaves der egennyttige Borgere — Borgere? — ja, saa kaldte de dem; — men Fiender vare de, Fædrelands Forrædere, som søgte at undergrave de velgiørende Love, hvilke alle sande Ædle, og hver redelig Mand velsignede¹⁾. Croesus indbød denne agtbare Fremmede, beværtede ham i sit Pallads, og lod ham forevise alle sine Rigdomme og alle sine Herligheder. Hvo er vel nu den lykkeligste Mand af alle dem, Du kiender? udbrød Croesus, i det visse Haab, at høre sin Roes og sin Lykke ophøjet af Viisdommens Mund. Men hvor studerede ikke den forfængelige Første, da Solon svarede ham: Den lykkeligste Mand jeg har kiendt, var Atheniensen Tellus, han havde en dydig Qvinde, og dydige Børn, som alle overlevede ham; han døde ved at forsvare sit Fædreland imod Fiender, der angreb samme; og Athenienserne ofre aarligen paa deres elskede Medborgers Grav for at hædre hans Minde. Den svage Første, som indbildte sig helt at være Helt og stor, kunde ikke forstaae, at huuslig Lyksalighed og Troskab i Fædrelands-Pligter udgjorde menneskelig Lykke og Hæder, eller maaske troede han daarligere, at Førsterne vare mere end Mennesker. Med Fortrydelse forlod han Solon; men kort Tid efter erfoer han med Græmmelse, at Høihed og Rigdom og Pragt forsvandt som Avner for Vinden.

O! viise Solon! — levede Du i vore Dage, og Du kom til vor Kongestad: — undertvungne Nationers Rigdomme vilde Du ikke finde, men en Første vilde vi vise Dig, som har funden sin Glæde i huuslig Lyksalighed og som vinder sin Hæder ved urokkelig Standhaftighed i Borgerdyds Fremme, og Borgerfriheds Haandhævelse. Og De, naadigste Herre! De vilde sige til Solon og med eget Exempel bekræfte, hvad han forud sagde til Lydiens Konge.«

Omtalt andetsteds er ogsaa Hans Bilsted (1774—1830), der i 1799 konkurrerede sammen med A. S. Ørsted til Embedet som Adjunkt og Notarius ved Universitetet. Han blev i 1802 Prokurator for Højesteret, i 1824 Generalfiskal og i 1828 Kammeradvokat. Han udgav sin Procedure i Sagen fra 1809 mod Grev Schulin, de Coninck og Falch Rønne. Ove Emmerich Høegh-Guldberg (1798—1857), Højesteretsadvokat 1823 vil blive nævnt i Afsnittet om Kirkelæren og Domstolene med Hensyn til sin Procedure mod J. C. Lindberg i 1830.

Nogle Ord kan ogsaa her ofres Bredo Henrich von Munthe af Morgenstjerne (1774—1835), der var Sønsøn af den i Afhandlingen om Lovbogens Revision i det 18. Aarhundrede omtalte Lovforfatter af dette Navn. I Aar 1800 blev han efter 5 Aars Tjeneste som surnummer Assessor fast ansat i Hof- og Stadsretten og afgik i 1802 for at forsøge sig som Højesteretsadvokat med Adgang til Tilbagevenden til

¹⁾ Sigter formentlig til Colbjørnsens verserende Sag mod Lüttichau.

Retten. Paa Grundlag af nogle Forsømmelser og Ordensforseelser som Assessor dømtes han imidlertid 2 Aar efter ved Højesteretsdom til Stillingens Fortabelse og forlod Landet. Efter et Ophold i Tyskland kom han til Norge og fik der en smuk juridisk Løbebane, ligesom han virkede litterært. Morgenstjerne var energisk, og i 1796 begyndte han en hæftevis Udgivelse af Københavns juridiske praktiske Maanedstidende, indeholdende Domme fra Hof- og Stadsretten fra 1795—96 (ialt 2 Bind), saaledes at han foruden Rubra meddelte de mellem Parterne vekslede Indlæg eller Ekstrakter deraf, hvorved Stoffet ganske vist svulmede stærkt op. Paa en Injuriesag anlagt af det filosofiske Fakultet og Medlemmer af dette (Professorerne A. N. Aasheim og A. Chr. Kall) mod Dr. phil. Odin Wolff, der havde ledsaget Udgivelsen af en kasseret Doktordisputats med krænkende Ytringer, anvendtes der paa denne Maade i Bind II hele 174 Sider. Den følgende Dom, der med Indlægene fyldte 50 Sider, angik en Sag mod Udgiveren, der selv havde ført den. Han frifandtes som simpel Kavtionist for en Student, der imod sit Løfte til Morgenstjerne gjorde Mindreaarighedsindsigelse gældende mod sit Gælds-brev. I juridisk Maanedstidende, der begyndte 1802 og fik 2 Aargange, var han ogsaa i Begyndelsen med som Udgiver sammen med sine Assessorkolleger J. K. Høst, C. F. Lassen og A. S. Ørsted. Man indskrænkede sig her til at gengive Dommene uden Indlæg, men Morgenstjerne optog dog i sine Hæfter Referater af sine første Procedurer for Højesteret.

Endnu skal omtales den som Defensor meget brugte Christian Klingberg (1765—1821), der fra 1792 var Højesteretsadvokat og meget anset, saa han blev denomineret som Assessor i Højesteret. Blandt hans trykte Procedurer er hans Forsvar for den ungdommelige Forfatter, Student Malthé Conrad Bruun, hvis Ugeblad Vækkeren blev Genstand for en mod Bogtrykkerens Enke og dennes Lavværges rejst Generalfiskal-Aktion, der førte til Højesterets Dom af 1. April 1795. Kancelliets Ordre lød paa at paatale den for Dagen lagte »oprørske Hensigt«, og efter at Hof- og Stadsretten havde nøjedes med at mulkttere med 200 Rdl. for den udviste Uforsigtighed i Udtalelserne, ankedes der til Straffens Skærpelse. Klingbergs Forsvar gik ud paa at holde Aktor fast ved Tiltalens alvorlige Karakter og saa vise, at den skød over Maalet. D. L. 2—21—4, som nævntes, taler om Straf »i højeste Maader« og Skriftets Opbrænding, naar det »kunde have Udseende til noget Oprør, eller imod Kongens Højhed, eller anden Ulempe foraarsage.« Han hævdede iøvrigt, at denne Artikel var bortfaldet med Censuren og efterlyste overhovedet en Lovhjemmel for det, Hof- og Stadsretten havde gjort strafbart. »Hvorledes har da Forfatterens Forhold været efter Hof- og Stadsrettens Mening? Uforsigtigt, Allernaadigste Konge! I hele Nationens Navn vover jeg at anraabe Dem:

Giv os Censuren tilbage!« Reskriptet af 3. December 1790 havde anerkendt Forfatternes Frihed til i Skrift at fremsætte deres Mening efter bedste Indsigt. »Jeg vover her at erklære, at jeg som Lovkyndig og efter min bedste Indsigt troer, at Dødsstraffe ere i den ordnede Stat aldeles unyttige og altsaa mindre retfærdige, men jeg har meer end eengang paa dette Sted nedlagt Paastand paa Medborgeres Liv.« Smgn. Side 94. Der er ingen Grund til at mistænke Folket: »Har noget Folk i hele Verden mere kunnet godtgjøre sin Hengivenhed til Regieringsformen? Gienlyder ikke alle Kundskabsmændenes Skrifter af Roes til Deres Majestæt for Fredens Vedligeholdelse, for Bonde-, Neger- og Skrivefrihed?« Vækkeren indeholdt en Række almindelige Betragtninger over Menneskets Ret og Samfundets Uret, som Klingberg gennemgaar, idet han fremhæver deres filosofiske Sandhed og moderate Karakter. Vel tales der om, at den uretfærdige Øvrighed ikke har Krav paa Lydighed, og at social Uret bør fjernes, men det første skal kun gælde i yderste Nødsfald, og det sidste er ikke sat i Forhold til en aktuel Situation. Med Effekt gennemgaas Kejserinde Katharinas egenhændige Instruks af 1767 for en russisk Lovkommission, indeholdende Principper for Enevældens rette Brug. Der citeres Udtalelser af Nørregaard, A. P. Bernstorff og Chr. Colbjørnsen, der i en Tale til Kronprinsen i Landhusholdningsselskabet havde sagt: »Hoved-Øiemærke er det borgerlige Selskabs muelige Lyksalighed.« Til Argumentet om Vækkerens Unødvendighed svarer han, at Reisers »bedrøvelige Ildebrands Historie« heller næppe var passelig og nødvendig, men blev dog ikke derved oprørisk. Om den indankede iøvrigt meget klare og velformede Dom udtaler han haanligt, at man maa være i Vaande for Argumenter, naar man tager sin Tilflugt til Hof- og Stadsrettens: »Dersom jeg havde Talent for Satiren, og jeg kunde indbilde mig, der var Hæder ved at ridiculere slige Argumenter, saa var her en viid Mark. For mig er det tilstrækkeligt, at der ikke findes en eneste Tøddel i Loven om al den Hof- og Stadsrets Philosophie.« I Slutningen af sin Tale vender han sig til tre af Rettens Dommere med Hentydninger til deres tidligere Holding overfor Ytringsfriheden og tilføjer: »Jeg seer endeligen Mænd, hvis alt for store Delicatesse, maaskee fordi de ere Dommere, afholder dem fra offentligen at meddele Frugterne af deres møisommelige Sandheds Granskning.« Endelig retter han en stærk Appel til Kongen som Trykkefrihedens Lovgiver med Fremsigelse af et Parti af Voltaires Digt til Christian VII i denne Anledning.

Klingbergs Defension var ordrig, og det samme gælder Rettens Votering, der fylder 39 meget tætskrevne Sider; to af de 14 Dommere lægger hver for deres Part Beslag paa 12 Sider. Resultatet blev Stadfæstelse, men 6 Dommere vilde dog frifinde. Tvistepunktet var imidlertid overensstemmende med Klingbergs Procedure kun det formelle,

om den rejste Tiltale ogsaa tillod at domfælde for den mindre Forseelse. Dette mente Flertallet, hvorfor ogsaa kunde anføres, at Ordren til Generalfiskal Skibsted foruden at tale om oprørisk Hensigt forlangte tiltalt til »vedbørlig Afstraffelse i Overensstemmelse med Lovgivningerne om Trykkefriheden.« Naar Spørgsmaalet var, om der var Fare for, at Vækkeren, som i Dommen nævnt, »kunde mislede Almuens Begreber«, var der vistnok Enighed om, at Ugebladet, der udtrykkelig henvendte sig til Menigmand og udsendtes paa et Tidspunkt, da der var Uroligheder i Byen med Arbejdsnedlæggelse, paa Baggrund af Begivenhederne i Frankrig kunde tjene til at forstyrre Roen og derfor indeholdt et Misbrug af Skrivefriheden.

Da Malthe Conrad Bruun anden og sidste Gang kom for Højesteret fem Aar senere, var Klingberg ikke hans Sagfører. Anklagens Hovedpost var Forfatterskabet til »Aristokraternes Katekismus«, der allerede var udkommet i 1796 og i sin Tid havde foranlediget Ordre til Generalfiskalen om Tiltale, hvad Bruun havde unddraget sig ved at forlade Landet. Bruun havde imidlertid benyttet Klingbergs Hjælp til at anlægge et Søgmaal ved Hof- og Stadsretten mod Generalfiskalen og Kongens Foged med Paastand om at faa Sagen fremmet, saaledes at han fik frit Lejde til at indfinde sig for at give Forklaring, og iøvrigt naturligvis opnaaede Frifindelse, da han ikke havde haft til Hensigt at haane eller spotte Kongen, Konstitutionen eller Religionen. Dette mærkværdige Sagsanlæg, der søgte Støtte i D. L. 6—12—8 om Nødværgedrab, var blevet afvist, og Bruun vendte tilbage. Højesteretsdom af 19. December 1800 gjorde Afregning med ham for det nævnte og andre Skrifter, og Dommen lød enstemmig paa Landsforvisning efter Forordning af 27. September 1799, idet denne Straf ansaas mildere end den efter D. L. 6—4—9 idømte Forbrydelse af Ære og Gods. Det var Sjællands Biskop N. E. Balle, der havde henledet Kancelliets Opmærksomhed paa Aristokraternes Katekismus, og for denne Denunciation overvældes han i Indlægget med Klingbergs Haan, der mærkelig nok ikke paatales af Hof- og Stadsretten. Ved disse Offentliggørelser af Procedurer hændte det en Gang imellem — og det blev Tilfældet i denne Sag — at den endelige Dom tog Kraften bort fra den temperamentsfulde Sagførertale.

Træk af dansk Retspleje i det

18. Aarhundrede.

Som omtalt i det indledende Afsnit om Landslovens Revision i det 18. Aarhundrede gav dette Arbejde Anledning til Indsamling af Erklæringer og Forslag fra mange Sider om Retsforholdene i Landet og

deres Forbedring. Det lille Skrift, der nedenfor skal gøres til Genstand for Omtale, er arkivmæssigt gaaet ind iblandt disse Akter men er forskelligt fra de andre derved, at det var fremkommet ved dets Forfatters eget Initiativ og ikke fremkaldt af Lovrevisionskommissionen, omend det var inspireret af dennes Eksistens. Det blev derfor heller ikke indsendt til Kommissionen, men til Kongen.

Det er Overauditor Søren Hanssen Seidelins »allerunderdanigste Forestilling om adskillige til Processernes Uvished og Uendelighed [tjenende] i Svang gaaende Misbrug især med de edelige Vidners Førelse ved Hjemtingsretterne m. v.«, stor 62 Foliosider og dateret Fridericia, 8. Februar 1763. Overfor den større Indsigt, som findes hos Mændene i de høje Embeder eller hos Lovkommissionen, gør han opmærksom paa, at disse Mænd »ikke har været i den Situation eller haft den Point de vue at se de Inconveniences, som daglig forefalder ved de nederste Retter diverse og mange Steder i Landene«; han har sine Erfaringer fra Retterne udenfor Hovedstaden i 3 af Landets 5 »Provincer« (Landstingsdistrikter). Efter nogle Aar at have »balanceret hos sig selv«, om han skulde tage fat paa denne Sag, har han besluttet sig dertil, og som Skildring af Træk af Tidens Retspraksis finder jeg, at Skriftet ikke er uden Interesse, saa meget mere som Retsplejens Problemer vel skifter Ham men dog bliver sig selv lig.

Om Forfatterens Person meddeler H. Hjorth-Nielsen: Danske Prokuratorer 1660—1869 følgende Oplysninger. Han var født 2. Juli 1705 og døde 1798. Oprindelig Regimentsskriver blev han i 1733 Ridefoged¹⁾ paa Sjælland med Lejlighed til at føre Retssager og s. A. Prokurator ved Underret og Overret; 1750—52 var han Auditor og maa senere have faaet Titlen Overauditor. Han betegnes som Godsejer og blev i 1777 Justitsraad. Indtrykket af Livskraft ved hans høje Levealder formindskes ikke ved, at han i 3 Ægteskaber var Fader til ialt 32 Børn. Skildringen falder indenfor Aarene 1733 til op mod 1763, da han oplyser »for nogle Aar siden« at have nedlagt sin Praksis.

¹⁾ I Advokat Wiwets versificerede Rejsebeskrivelse (se foran S. 43) omtales en Skræder, om hvem det hedder:

Naar Herredsfogden paa sin Domstol var i Klemme
For hastig Kiendelse, og Ridefogden hiemme,
Han blev til Gaarden sendt med Sagens Qvæstion,
Og ofte mundtlig der fik Resolution.

Hertil føjes følgende Note: »Efter Forfatterens mundtlige Fortælling skal dette Og Ridefogden hiemme med mere saaledes forstaaes: Ridefogder holdes paa Landet for de meest Lovkyndige, da de gaar i Rette med Sager og gemeenlig der vinder samme; naar Ridefogden var paa Tinget, kunde han tilpraktisere Herredsfogden et Interlocutorium ved at byde ham en Prise Tobak, da Kiendelsen laae i en skreven Seddel i Daasen, men naar han ej var paa Tinget, men hiemme, maatte Tingmanden adspørge ham enten mundtlig eller skriftlig og høre Svar.«

Seidelins Funktion som Prokurator begyndte altsaa før Eksamensordningen af 1736, og Eksamens Betydning for Praksis vurderer han ikke højt. De, som har lagt sig efter det juridiske Studium, siger han, »giver sig ikke gerne af med at lade sig bruge ved Underretterne enten som Dommer eller Prokurator, og om en af disse iblandt begynder derpaa, hvor stor Teori han og har erhvervet sig, og ihvor grundig han endog har absolveret dette Studium ved tyske eller danske Akademier i alle de Stykker, som Jurisprudensen indeholder, saa ser man dog af Erfaring, at han den meste Tid er uskikket dertil efter en modo procedendi, som hist og her i Landet er brugelig. Derimod ser man, at en ulærd og den, som mangen Gang ikke forstaar eller kan skrive ret Dansk ja ikke har mindste Principium, udi Retten selv kan procedere og føre Sager fra en Ret til en anden skønt ofte med megen Forvildelse og Uorden, hvorved han dog bedre end hin gaar frem ved det, han følger en Praksis, som i den eller den Provins i den eller den Egn er antagen. Det er Vankundighed og den deraf den meste Tid følgende Misbrug og Uordentlighed ja mange Chikaner udi Rettergangen, der har gjort den Videnskab og Brug her i Landet at tjene Folk dermed ved Underretterne ligesom nedrig og foragt, da den dog er saa nødvendig som nogen Videnskab eller Betjening i Landet, thi saa nødvendig som Lovens Beskærmelse er for enhver i Landet, saa nødvendig er det og, at der findes kyndige Folk, som forstaar det Stykke, som angaar modum processus, og kender den Vej, som fører til Lovens Beskærmelse. Naar den Vej gøres mig vanskelig, saa gøres mig ogsaa vanskelig den Nytte, som Loven giver mig.«

De Misbrug, der først fremhæves, er Processernes Uendelighed og de dermed følgende store Prokuratorregninger, Sagernes Opsættelse (Udsættelse) for Parter og Vidner, at kriminelle og Delinkventsager vedvarer i mange Aar, og at der ingen Forskel er paa ordinære og summariske, civile og kriminelle Processer, samt at Stervboernes Behandling forhales.

Ubilligheden overfor Vidner og Parter ved at foranledige gentagne forgæves Retsmøder udmales med stærke Farver. Vidner, skriver Seidelin, »jages mange Steder i vidtløftige Herreder paa 3 à 4 Mil 4, 6, 8, 10 og flere Gange forgæves til Tinge. Man ser ofte, som af Akter og Tingbøger kan vises, at en Sag med Parter og mange Vidner afvises ved Tingene mange Gange en Tid efter anden formedelst Aftenens Paaløb den Dag om Ugen, at Ting og Ret begyndes, siden Betjenterne er en Del Steder i den Mening, at de ej er skyldige at holde Retten mere eller længere end en og den samme Dag, hvor meget endog er at forrette. Hvilken Dag de uddeler saaledes, at enhver Sag faar lidt af Dagen, ligesom Dommeren synes. Mange Sager faar ikke mere af Dagen end den Tid, at Opsættelse til en anden Tingdag kan skrives

i Tingbogen. Naar 8 à 14 Dage denne anden Tingdag kommer, gaar det ligeledes til en anden Tid og saa fremdeles. Vidnerne bliver omsider uvillig i at møde, og Parterne foraarsages nye Bekostninger paa Kontinuationsstævninger og Forelæggelser med deres Forkyndelser, siden det er en af de indbragte Meninger mange Steder, at Vidnerne altid og ihvor ofte det er, er pligtige at møde efter ny Stævnevarsel og Forelæggelse, ihvor ofte de og forgæves tilforn har mødt. Iblandt giver det nye Processer med Vidnerne, om de og er pligtige oftere at møde og rejse en lang Vej, naar de en Gang har mødt og været overflødig efter Stævnemaal at aflægge deres Vidnesbyrd, og saa maa Hovedsagen nødvendig hvile i nogle Aar, inden den Proces er bleven endelig og i alle Instanser paadømt. Men om end Vidnerne møder, saa gaar det ligesaa til som forhen med Op- eller Udsættelse, som de kalder det, fra en Tid til en anden, og det kontinuerer iblandt Aar fra Aar. Og det som er klart Bevis paa, at Omgangen, som bruges, er en stor Fejl og Uorden i sig selv ja en aabenbar Ulovlighed, er dette, Dommeren giver et lydeligt Paaraab hver Tingdag, inden han ophæver Retten, og spørger, om nogen har mere at forrette, da han dog tilforn har afvist mange Mennesker baade Parter og Vidner, som havde at forrette.«

Forfatterens Forudsætning om en Pligt overfor Parter og Vidner til at fortsætte i Dagene efter den befalede Tingdag er næppe rigtig, jfr. J. E. Larsens Samlede Skrifter 3. Afd. 3. Bd. S. 198 og 262 samt Fdg. for Norge 19. August 1735 § 8, men ogsaa uden dette kunde der jo være Vilkaarligheder i Retternes Dispositioner. I det Promemoria af 31. Marts 1759, hvormed Kofod-Ancher indledede sin Virksomhed i Kommissionen, jfr. Astræa for 1805 S. 291 og foran S. 18 gav han følgende Udvikling om Misbrugene ved at bevilge Udsættelser: »Efter D. L. 1-4-24 bør ingen Opsættelse ske, naar ikke Dommeren selv har lovligt Forfald, uden begge Parter Samtykke. Da nu Parterne ikke kommer overens derom, navnlig naar Opsættelse kun behøves af den ene, er det klart, at Loven altfor meget indskrænker de lovlige Grunde til Opsættelse. Derved giver den Anledning til, at Opsættelse mere, end det burde være Tilfældet, kommer til at bero paa Dommerens Skøn. Men hertil kommer endnu en besynderlig Aarsag i Henseende til Dommerens egen Sikkerhed, hvorfor han ikke lettelig nægter nogen Opsættelse. Thi saasnart det sker, plejer Parterne ellers deres Prokuratorer straks at beskylde Dommeren for Rettens Nægtelse.

Som en actio denegata justitiæ føder af sig en Del farlige Konsekvenser i Henseende til Dommeren, saa udvælger han gerne den Vej som bedre og sikrere, hvorved han for sin Person hasarderer mindst, at tillade Opsættelse saa ofte der begæres, end at underkaste sig den farlige Tiltale for Rettens Fornægtelse. Derfor især er Dommerne saa

facile i at tilstaa Opsættelse uden at gøre Forskel paa actor og reus og uden at forbinde Parterne til (saaledes som Fdg. af 3. Marts 1741 tilholder) at bevise deres skellige Aarsag til den begærede Opsættelse. Ofte tillades den ene Parts Opsættelse paa intet andet Fundament, end fordi den er bleven Kontraparten forundt i ligesaa lang Tid tilforn.

Og at Dommeren herudi maa være sikker for al Paaanke og Tiltale, søger han paa alle Maader at overtale den ene til at samtykke i den andens Begæring om Opsættelse, og af Frygt for Dommerens Ugunst tør ingen af Parterne vel vægre sig derudi, naar det begæres af Dommeren.

Det vil derfor være fornødent nøje at fastsætte justas causas dilationis for at forebygge uforholdne Opsættelser og Processernes Langvarighed.«

Om de ved D. L. hjemlede meget anvendte dømmende Commissarier, der ifølge 1—5—23 skulde have hele Sagens Behandling tilendebragt i Løbet af 6 Uger efter deres Udnævnelse, bemærker han: Nu vedvarer saadanne Sager nogle Aar, som den daglige Erfarenhed udviser.

Som det fremgik af Forestillingens Titel fordyber Forfatteren sig med særlig Iver i en Kritik af Underretternes Modtagelse af Vidneforklaringer. Man mærker, at han taler ud fra et stort Erfaringsmateriale, og at han har noget paa Hjerte: »Intet er mere betydeligt og af større ja forargelig Konsekvens end det Stykke i Rettergangen, som angaar Vidners Førelse og Eksamination ved Underretterne, et Værk, som ankommer paa et eneste Menneskes Discernement og Sentiment, som er Underretsfogden eller Dommeren, et Værk, hvoraf ofte hele Sagens Vel eller Ilde ja Overretterne og Højesteret selv dependerer.

Højeste og andre Retter ser og hører nok, hvad der er skrevet i Akterne, men hvorledes det gaar til, inden Vidnernes Ord (som det skulde være og iblandt er intet mindre) kommer i Pennen og i Tingbogen, hvorefter Akterne udstedes, og hvad Vanskelighed dette fører med sig, det ser Højesteret og Overretterne ikke. Vidnerne er mestendels af Pøbelen og den gemene eller ringe Stand. De har ofte ikke den Evne at berette og med Ord at udføre det, som dennem er eller kan være kommen i Sanserne allermindst i nogen Orden eller med sin rette Konnexion men behøver Hjælp og Rettelse til at udføre saadant, fornemmelig maa den meste Tid bruges andre Ord end Vidnets egne til at indføres i Tingbogen, siden den Dialectus, som den gemene Mand har diverse Steder, ikke i Skrivningen er brugelig. Og denne Hjælp og Rettelse og denne Forandring af Ord indeholder og medfører ofte det, hvorudi mangan Sags Faktum ligger begravet. Et Ord i sin rette eller urette Plads særdeles i visse Slags Sagers Beretning og Enarration

forandrer ofte hele Sagen. Vidnerne har sjælden den Magt eller Formue i deres Tanker, som man kalder *distinctas notiones*. De er vankelmødige og uvisse i deres Ord og Ideer og er lettelig at forvilde. De formaar ikke at modstaa kaptiøse Spørgsmaal og Faldstrikker, som ofte af Parter og Prokuratorer lægges for dem, hvormed endog de, hvis Sanser og Begreb er øvede, har iblandt nok at gøre, at de kan tage sig i Agt derfor. Selv kaster nemlig Vidnerne sig ofte i saadan Faldstrikke og Labyrint snart ved uforsigtigt Svar og Udsigende snart ved ulovlige Absigter i deres Udsigende og Forklaring. De vide ofte kuns lidet eller i det mindste ikke at tage i Agt, af hvad Betydning Eden er, som de aflægger, men er iblandt kendelig partiske i deres Udsigende, har mange Gange *reservationes mentales* og er opiniatre i at udtale og forklare dem forstaaelig [Meningen er det negative]. Under Vankundighed og Misforstaaelse skjules ofte den største Ondskab i Verden, og dette finder her desværre ofte Sted, da naar Ulovligheden opdages, det søges at forsvare med Misgreb og Vanvittighed. Man hører og hvert Øjeblik under Vidnets Forhør Strid og Kontestationer imellem Parterne angaaende Spørgsmaal og Kontrapørgsmaal til Vidnerne. En siger, at den Forklaring, som en Gang er gjort af et Vidne, maa ej dubiteres ved andre Spørgsmaal til samme Vidne, samme Spørgsmaal maa [ej] direkte eller indirekte anrøre den skete Forklaring, siden det er (siger de) en Beskyldning imod Vidnet og graverer Vidnet selv. En anden siger, at naar et Vidne ej ved Spørgsmaal maa prøves og ej er skyldig at gøre rede for sit Sigende, saa er man i ingen Vished, hvorvidt Vidnet selv ved Rede til sit Udsigende, som ofte i sig selv er *ekvivok* og *contradictoir*, særdeles naar et Vidne, som ofte sker, under moralske Kriteria eller Slutninger i sin egen Fornuft og Skønsomhed gør en og anden Forklaring, og Erfarenhed viser, hvor ofte et Vidnes egen Uvished i det, som det har udsagt, ved nøjere Eksamen og Spørgsmaal er blevet *decouvret*. Her foruden er og Dubia, i hvilke Sager visse Personer er skyldige at vidne, og i hvilke Sager det er dem tilladt at aflægge Vidne. Dog ser man, at Underdommerne overalt ligesom med en Stemme er enig i at paalægge og tillade, hvem det er, at aflægge Ed og Vidne tagende deri et Principium, som ikke har noget Sted i Sagen selv men mere i deres egen Precaution og Sikkerhed; thi de siger, at en Dommer er mere eksponeret, om Sagen gaar ham paa, at han nægter, end om han antager. Dernæst siger de, at det kommer siden an paa Dommen, hvorvidt Vidnet skal gælde, som dog ikke altid har Sted, men derefter bliver dog alting uden Forskel mest antagen enddog derudi og er en Afvej til stor Misbrug med Vidner og Eder.

Naar man har nogen Erfarenhed om, hvorledes det manges Gang gaar til ved Underretterne, naar sligt et Vidne føres snart med en for-

vildet og uforstaaelig Deposition af et Vidne, snart med urigtige og intrikat formede Spørgsmaal af Parterne eller deres Prokuratorer, snart med Misgreb af Dommeren at fremsætte Spørgsmaalene rigtig og tydelig nok eller at demembrere samme i sine enkelte og visse Stykker, snart med Misgreb af Vidnet at forstaa Spørgsmaal, ihvor tydelig og vel de kan være indrettet, snart med Misgreb af Dommeren at forstaa Vidnets Ord og Svar og at tage samme i anden Mening og Forstaaelse, end det er udsagt, snart med Interpellationer af Parterne og deres Prokuratorer og derefter Kontestationer nu imellem dem indbyrdes nu imellem en af dem og Dommeren om Vidnets Ord og endelig med Ordene selv at konfundere om ikke forsætlig at fordreje af en uretvis og vanvittig Dommer og derefter protokolleres af Tingskriveren, som gerne udfalder til stor Altercation og Ulyd i Tingstuen, den der endelig termineres derved, at Dommeren lydelig og med en Slags gravité og autorité tilspørger enten Vidnet eller de saakaldte Stokkemænd, om Vidnets Ord ikke var saaledes, som han har ladet tilføre, og hvorpaa da følger et lydig og lydelig Svar: Jo vist og at det visselig saa forholder sig, skønt det mange Gang intet var mindre i sin rette Forstaaelse eller i det mindste ikke førend Vidnet blev forvildet og under en vis Slags tour ført derpaa... saa ser man ogsaa de Vanskeligheder og Uvisheder, dette Værk svæver udi, og af hvor stor Betydning det er at lade et saadant Værk komme an paa et eneste Menneskes Direktion.«

Om Stokkemændene eller Tinghørerne siger Seidelin, at det mest er Folk, som hverken kan læse eller skrive og saadanne, som iblandt næppe har sensum communem, gamle og skrøbelig Mennesker, som mangler baade Sinds- og Legemskræfter; desuden er de afhængige af Dommeren, og naar det gælder ham eller Rettens Betjente, kan man derfor ikke vente sig noget af dem.

Som Hjælpermiddel mod de skildrede Misligheder ved Vidneførslerne tænker Seidelin sig Anvendelsen af flere kyndige Folk ved Afhøringen. Han priser loyalte Chr. VI's Fdg. af 3. Marts 1741 om Vidners Førelse men fremhæver, at intet Stykke i Loven trænger mere til Forandring og Reformation for at vedligeholde Lovens sande og allernaadigste Øjemed. Ved Landsting og Overret eller Raadstueret, siger han, sidder 4, 6 og flere Dommere. Hvor udføres det vigtigste Arbejde, hvor Vidnerne føres eller hvor Sagen paadømmes? Er det første ikke vel udført, er begge Dele mislige.

I sine videre Udviklinger beklager han sig over Dommernes »selvgjorte Formaliteter« og at de paa Grund af Uvished om Lovens Indhold kommer ind paa at »kompensere alle Ting og mest Processens Omkostninger«, saa at f. Eks. den der har gennemført et Søgmaal paa 100 Rdl., efter en Bekostning til Prokurator paa Rejser, Retsbe-

byr og Salær af over 300 Rdl., kan staa med en Dom, der ophæver Processens Omkostninger. En anden Klage er Uvisheden om rette Jurisdiktion saaledes om Grænsen mellem Tingsteder efter almindelig Lov og Politiembeder eller den patrimonielle Jurisdiktion.

Her stopper Seidelin op i sine Betragtninger, hvis nærmere Udførelse vilde føre ham for vidt, og henstiller Nedsættelse af en særlig Kommission, hvoraf han gerne selv vilde være Medlem. Idet han fremhæver, at Medlemmerne burde have Kendskab til Forholdene ude i Jurisdiktionerne og praktisk Sans, mener han aabenbart, at den sidende Lovkommission i saa Henseende havde Mangler.

Efter en Paategning paa Sagen skulde Forestillingen have været afgivet til Lovkommissionen. Men da det ikke straks var sket, gav Konferensraad Luxdorph Ordre til at henlægge den i Kancelliets Arkiv, saa at den først efter Kommissionens Ophør indgik i dennes Akter.

Et Afsnit af Tyverilovgivningens Historie.

Forordningen af 20. Februar 1789 angaaende nærmere Bestemmelse af Straffe for Tyve og Hælere betegner en vigtig Station paa den lange Vej, som er tilbagelagt af vor Lovgivning om Tyveri. Den omtales af A. S. Ørsted i Forerindringen til hans systematiske Udvikling af Begrebet om Tyveri (1809) som »dette skønne Phænomen af Humanitet og Visdom i vor Straffelovgivning«, og den betegner utvivlsomt et smukt Fremskridt fra Landsloven (Danske Lov, D. L.) med senere Forordninger, men dog kun en Overgang, thi fra disses Kagstrygning og Brændemærke fik Lovgiveren sig endnu ikke gjort fri. Særlig Interesse frembyder Undersøgelsen af dette Lovstykke og af de dette bærende kriminalpolitiske Anskuelser derved, at det er Frugt af en fyldig Kommissionsbehandling, hvortil fremstaaende Jurister i Datiden laante Navn, og dets endelige Skikkelse er formet af Chr. Colbjørnsen som Generalprokurør.

Fdg. giver ikke nye Definitioner, men bestemmer nye Straffe med Sondring mellem simpelt Tyveri, §§ 1—3, og det Tyveri, for hvilket allerede den gældende Ret satte højeste Tyvstraf, §§ 4 og 5, hvorhos § 6 sætter Straffen for Tyveri af Børn mellem 10 og 15 Aar og § 7 for Tyvsmedvidere og Hælere. Simpelt Tyveri straffes 1. Gang med Tugthusarbejde fra 2 Maaneder indtil 2 Aar efter nærmere angivne Udmaalingsregler, 2. Gang med Rasphus eller Fæstningsarbejde — for Kvinder Tugthusarbejde — fra 3 til 5 Aar og 3. Gang med Fæstnings- eller Tugthusarbejde paa Livstid. Med sidstnævnte Straf med Tillæg af Kagstrygning anses der ved den anden Gruppe Tyverier, og skulde

nogen stjæle paany — ogsaa som 4. Gangs simpelt Tyveri — gentages disse Straffe — under streng Bevogtning — med Tillæg af Brændemærke paa Panden. Børn straffes første Gang for Tyveri med Ris ved Slutten under Fogdens Opsigt, i Gentagelsestilfælde med Tugthusarbejde fra 2 Maaneder til 2 Aar. Tyvsmedvidere og Hælere, som ikke har været med i Gerningen selv, straffes 1. Gang med halv, 2. Gang med fuld Straf som 1. Gangs Tyveri, og sker det oftere med livsvarigt Fæstnings- eller Tugthusarbejde. Endelig hæver § 8 Tvigælden til Bestjaalne (Erstatning af det stjaalnes dobbelte Værdi, der ydedes udover simpel Erstatning, Igæld) og Bosloddens Forbrydelse til det offentlige.

Af det kgl. Kommissorium af 19. Marts 1783, der i sin Tekst retter sig til Justitiarius i Højesteret, Gehejmekonferensraad og Kammerherre H. R. v. d. Osten og Generalprokurør, Gehejmeraad Professor juris naturæ et gentium saa og juris publici Stampe, »om hans Helbred tillader«, fremgaar det, at Stødet til at tage et Reformarbejde op var givet af førstnævnte i Andragende af 26. f. M. Reskriptets fuldstændige Tilskrift medtager ogsaa følgende 5 Medlemmer: Vicegeneralprokurør, Konferensraad Oluf Lundt Bang, Generalauditor ved Sættaten, Professor juris designatus Etatsraad Jacob Edvard Colbjørnsen, Højesteretsassessorerne, Justitsraad Ole Rested, og Justitsraad Mads Fridsch og Professor juris designatus, Sekretær i Højesteret Lauritz Nørregaard. Hof- og Stadsretsassessor Fleischer, der i Forvejen var Sekretær i »Lovkommissionen«, blev ogsaa Sekretær i denne Kommission. Stampe deltog ikke; han afløstes som Generalprokurør i 1784 af Bang, der tillige blev Justitiarius i Hof- og Stadsretten. J. E. Colbjørnsen, senere (1799—1802) Justitiarius i Højesteret, var ældre Broder til Chr. Colbjørnsen, der dengang var Kammeradvokat, men i 1788 fra Assessor i Højesteret blev Deputeret i Kancelliet og Generalprokurør. Kommissionens Arbejde afsluttedes med Indberetning af 28. Juni 1786. Generalprokurør Chr. Colbjørnsens Indstilling om Udkastets endelige Affattelse forelaa den 29. Januar 1789, og med to Ændringer forelagde Kancelliet hans Forslag til Stadfæstelse, der altsaa paafulgte den 20. Februar. Behandlingen havde taget sin Tid, men der redegøres i Indberetningen for, at Arbejdet havde været vidtløftigere, end det kortfattede Lovudkast kunde give Indtryk af, fordi nogle af Medlemmerne formente, at Udkastet burde angaa alle Misgerninger, hvorved nogen fornærmes paa sit Gods. Alle indsaa, at vigtige Grunde talte herfor, da Straffene indenfor den samlede Kriminalret maatte blive indbyrdes meget ulige, naar den øvrige Straffelovgivning blev staaende. Det fandtes dog betænkeligt at udvide Arbejdet over Grænserne i Kommissoriet, men Udkastet var saaledes Resultat af et langt vidtløftigere Arbejde. Hvervets Omfang var meget

tydelig begrænset til at gøre Udkast til en kriminel Anordning, som nærmere bestemmer Tyveriers Beskaffenhed og Straf, men Ostens Andragende, der indledningsvis refereres, havde svævet videre ud. Ingen Del af Loven, udviklede det, syntes at trænge mere til Forandring end den 6. Bog om Misgerninger, da Straffenes Grader ikke alle Steder syntes at være overensstemmende med Graderne i Forbrydelserne. »I Særdeleshed holdt han for, at en kriminel Anordning i Henseende til den Misgerning, som er mest almindelig nemlig Tyveri, kan være ligesaa nødvendig som nyttig, da Lovene i denne Materie ikke synes saa bestemte og saa passende, som vore Tiders Omstændigheder udfordrer. Og ligesom de Misgerninger, som Loven kalder Røveri, Ran, Tyveri, uhjemmelt og Dølgemaal af fundne Sager, formenes at kunne og burde nærmere bestemmes, saa anses og den Forskel af ringe og stort Tyveri, den Straf endog for det mindste Tyveri, ja tillige Hovedlods Forbrydelse ikke altid at være passende eller billig«. Vel var der givet Anvisning paa at fremkalde Benaadninger, men Sagerne skulde dog først appelleres alle Retter igennem, »i hvilken Tid Delinkventerne maa hendsidde paa Publici Bekostning, og Straffen følger derefter saa sildig paa Misgerningen, at den taber en stor Del af dens Virkning til Skræk og Advarsel«. Indenfor Kommissionen var Arbejdet forløbet saaledes, at der affattedes Betænkninger og Udkast af Nørregaard i December 1783, af Bang den 24. August 1784 og af Colbjørnsen den 21. Maj 1785. Ved Cirkulation af disse fremkom i Tiden til Mødet den 20. Maj 1786 Erklæringer fra de øvrige Medlemmer og Svar dertil. Et særligt Udkast til Fdg. om Delinkventsagers Udførelse i Danmark og Norge, der er udateret, udarbejdedes af Rested efter Henstilling af Osten.

Nørregaard havde straks, skønt han erkendte Kommissoriets Begrænsning, betonet det uheldige i at holde sig nøje til Tyveri og leverede derfor et videregaaende Projekt, idet han i 79 Artikler fremsatte Strafferegler for 1. Tyveri, 2. Ran og Røveri, 3. Hærværk, 4. Mordbrand og anden Ildebrand, 5. Falsk, Svig og Bedrageri og under 6. almindelige Regler. Bangs derpaa følgende Udarbejdelse, der er særlig fyldig, har paa tilsvarende Maade et Udkast til Strafferegler for de tilgrænsende Forbrydelser, og ogsaa Colbjørnsen beskæftiger sig en Del med disse Forhold, dog kun ex tuto. I en særskilt Skrivelse ytrer han sin Betænkelse ved at gaa udover Tyveriforbrydelsen, saa meget mere som der var nedsat en Lovkommission, der havde hele Loven derunder Kriminalloven til Arbejdsfelt, se foran S. 22. Skulde en Anordning om Tyveri ganske fra Roden og til muligste Nøjagtighed og Fuldstændighed forfattes, ytrede han, maatte dermed beslægtede Misgerninger drages ind under Arbejdet. Men i Virkeligheden maatte der gaas videre, f. Eks. naar ved Røveri det personlige Angreb paa den overfaldne skulde bedømmes. Der burde jo herske een Aand i hele

Kriminallovgivningen og den nøjeste Sammenhæng mellem alle dens Dele. Nørregaards og Bangs udvidede Udkast maatte eventuelt gøres helt udtømmende, saa at Henvisninger til gældende Ret blev overflødige. Under alle Omstændigheder burde dog Tyveriafsnittet tilendbringes straks, da der var saa stor Trang dertil baade med Hensyn til Delinkventerne og til Retterne. Rested var Tilhænger af Kommissoriets Udvidelse til hele Kriminalretten og mente, at man kunde fuldføre hele Arbejdet paa et Aar, hvorimod Fridsch erklærede for sin Person ikke at kunne anbefale en Ekstension og ikke troede paa saa hurtig en Afslutning. Han vilde kun have indsendt til Kancelliet, hvad der vedrørte Tyveri. Dette skete dog ikke, men som allerede oplyst blev man enige om at begrænse sit Udkast til det krævede. Fridsch var den, der stærkest fremhævede Vanskelighederne, selv om man vilde gaa i Lag med den udvidede Opgave. Efter at have fremsat nogle Bemærkninger til de fremkomne Forslag ytrede han: »Iøvrigt kan det vel ikke nægtes, at Begrebet om forberørte Misgerninger, hvorved nogen fornærmes paa sit Gods, er vanskeligt at udvikle, naar det skal ske efter de i vore Love vedtagne Inddelinger, Denominationer og Bestemmelser, hvilket ikke er at undre over, da saavel Sæderne som Maaden at tænke og udtrykke sig paa har naturligvis lidt store Forandringer i den Tid, Landet har haft Love, og man hidindtil ved enhver ny Lovgivelse har altfor angsteligen holdt sig ved det gamle. »Ran« og »Hærværk« høres nu ikke mere i daglig Tale og læses ikke uden i juridiske Skrifter. Nationen forstaar ikke disse Ord, og Juristerne selv er ikke enige om, hvorledes de skal forstaas. »Vold« er efter sin oprindelige og sædvanligste Bemærkelse saa vidtløftigt et Udtryk, at det næppe kan tjene til at distingvere et genus af Misgerninger mindre et species. »Røveri« forstaar man ikke uden om det, som sker paa alfare Veje. »Mordbrand«, som ikke egentlig kan betyde andet end incendium dolosum qualificatum, har faaet en mere udstrakt og følgelig ubestemt Bemærkelse. »Tyveri« er næsten altsaa den eneste Terminus i denne hele Klasse af Misgerninger, som opvækker et adækvat Begreb, og dog skal alle de forskellige Arter af disse Misgerninger indknibes under en anden Terminologi og derefter anvises deres Plads, om de ellers skal have nogen. Dette er en Tvang, som ikke kan føde andet end Forlegenhed, Utydelighed og Forvirring af sig. Skal derfor denne Del af Lovgivelsen bringes til nogen Grad af Fuldkommenhed, saa tror jeg, at man for det første maa lade de Ord og Termini fare, som Nationen ikke mere vedkender sig, og dernæst forsøge en bekvemmere Plan end forhen til at bestemme, inddele og anordne disse Misgerninger i Overensstemmelse med deres Natur og Sammenhæng. Men jeg tror tillige, som jeg forhen har tilkendegivet, at dette Foretagende ikke bør iværksettes, førend den hele Kriminalret engang skal omarbejdes«.

Nørregaard indleder sit Udkast med at fremsætte visse Principper, hvoraf følgende kan anføres: Straf paa Æren bør begrænses til, at nogen for bestandig mister sin Frihed. Fdg. 19. Nov. 1751 havde bestemt, at Dom paa Kagstrygning og Brændemærke altid skulde ledsages af Dom til livsvarigt Frihedstab, for at disse Delinkventer, der ikke paa lovlig Maade kunde ernære sig, ikke skulde omløbe løse og ledige til Publici Byrde og Fare, og Fdg. 19. Marts s. A. havde afløst Kagstrygningsstraf for Kvinders Løsaagtighed (3 Børn) med 6 til 8 Aars Tugthus og begrundet det med, at de efter Udstaaelse af førstnævnte Straf blev anset for uærlige og foragtelige, saa at ingen vilde have dem i Tjeneste, og andre Tjenestefolk ikke vilde forrette Arbejde og søge Spisning med dem. I Tilslutning hertil fremhæver Nørregaard, at Tyvens Forlis af Æren betager ham alle lovlige Næringsveje, saa at Følgen maaske bliver, at en ellers god Borger forgriber sig paa sine Medborgeres Gods. Han mener dog, det vilde være forsigtigst ikke at udtale denne nye Regel udtrykkelig i Loven, men kun indirekte. Fremdeles: al privat Straf bør aldeles ophøre, Pengestraffe kun anvendes i faa Tilfælde og lemlæstende Straffe »jages rent i Landflygtighed«. Kagstrygning bør kun anvendes i Forbindelse med Livstidsstraf og med Brændemærke paa Panden, der gives ikke for at tilføje Smerte, men for at forhindre Undvigelse. Lovens Forskel mellem stort og ringe Tyveri, jfr. D.L. 6—17—36 (20 Lod Sølv eller 10 Rdl.), er den besynderligste og næsten destitueret fra al moralsk og politisk Grund. Den har ingen moralsk Grund, da det som oftest for Tyven er en blot Hændelse, at Tyveriet anses for stort eller ringe, og ingen politisk, thi hvorfor skal der være større Værn for en Ting til 10 Rdl. end til 9Rdl.? og hvorfor ikke mere til en Ting til 1000 Rdl.? Han tilføjer: »Nogle nyere Kriminalister har indset dette og derfor antaget flere Grader i Tyveri efter det bortstjaalne Gods' større eller mindre Værdi. Men da jeg ej kan anse denne deres Gradestok for andet end et Hjernespinde uden Nytte, saa har jeg ej fundet for godt at følge samme saa meget mindre, som den ej er almindelig for alle Misgerninger, og vor nærværende Lov selv ej har agtet en saadan Forskel uden alene i Tyveri.« Den ringe Interesse, Nørregaard nærede for at graduere Straffene vil fremgaa af det følgende. Det kan iøvrigt her bemærkes, at i de »Vink til en hensigtsmæssig Lov for Tyveris Afstraffelse«, som Ørsted giver i § 109 i Tyveriafhandlingen, lægges der en Hovedvægt paa at fastsætte Forholdet mellem det stjaalnes Værdi og Straffetiden; den af ham anbefalede talmæssig ubegrænsede »Gradestok« er meget nuanceret og sikkert for matematisk til praktisk Brug. Endelig nævner Nørregaard, at der maa gøres Forskel mellem simpel og kvalificeret Misgerning, mellem fuldbragt og begyndt, og at Gentagelsesstraf forudsætter Dom

for og hel eller delvis Afsoning af første Forseelse. Idet Omtalen af Tyveri henskydes til senere, skal her anføres en Del af Nørregaards Forslag til Straffe for de dette tilgrænsende Misgerninger. Ran, som Loven ramte med Tvigældspligt og Tremarksstraf, vil han anse med Frihedsstraffe, 3. Gang med højeste Tyveristraf, som er Ærestab, Kagstrygning og Brændemærke samt Livstidsfængsel. Ran paa Gade, Torv og offentlig Plads i By en Time efter Solnedgang, rammes af ham ogsaa med sidstnævnte Straf og ligeledes Røveri, der jfr. D. L. 6-16-1, er Ran paa alfar Vej eller Sti. For Mordbrand er Straffen Halshugning og Kroppen at opbrændes. Den idømmes for med Vilje at sætte Ild paa anden Mands Bolig, Hus, Bygning, Skov, Skib eller andet og uanset, om den paasatte Ild har medført Skade eller ikke, om Gerningen er begaaet om Dagen eller om Natten, i By eller udenfor By, og om Folk er tilstede eller ikke. Ildspaa sættelse paa Svinesti, Gjærder eller smaa Udhuse, der er afsides beliggende, er ikke Mordbrand, og straffes med Tugthus i 1 Aar. Af Forbrydelsen Falsk har han en Række Former: Efterskriven af anden Mands Haand og Forfalsken af hans Skrift, at bruge slige Breve, at udfærdige falsk Embedsattest, at gøre eller anbringe falsk Stempel, at slaa falsk Mønt eller forfalske Mønt og lave falske Banksedler, at flytte Skelsten, at forfalske Vægt og Maal, at bruge saadant i Handel og Vandel eller misbruge lovlig Vægt og Maal. Overalt dikteres der en ugradueret Straffesats. Forbrydelserne Ran, Tyveri og Falsk giver han indbyrdes Gentagelsesvirkning, saaledes at den sidst begaaede straffes som Tyveri 2. eller 3. Gang begaaet. Nørregaard vil ogsaa grunde Strafbarhed paa Præsumptioner. I Kapitlet om Ran bestemmes det: »Befindes nogen at opholde sig i Skov eller Mark og ej kan gøre Rede for, at han der har noget lovligt Ærinde, da bør han at straffes med 1 Aars Tugthusarbejde«, og blandt hans almindelige Regler findes følgende: »Er Tiltalte ikke fuldt overbevist, men stor Formodning mod ham er fremkommen, og Sagen tillige er af den Vigtighed, at den almindelige Sikkerhed og Publikum kan agtes at tilkomme Satisfaktion, anser Dommeren ham efter Omstændighederne for sit mistænkelige Forhold med en vilkaarlig Straf, dog ikke over 2 Aars Tugthus.« Naar nogen er idømt livsvarig Fængselsstraf, gaar hans Formue i Arv som efter død Mand.

Af Bangs Udviklinger om de tilgrænsende Forbrydelser kan nævnes den Sondring, han vilde gøre indenfor Ran, nemlig eftersom Gerningen var foretaget for Vindings Skyld, i hvilket Fald Tyvsstraf maatte anvendes, eller af Hævnerrighed, Overmod eller anden Aarsag. I saa Fald kunde der under en privat Sag idømmes Rasphus i nogen Tid eller Pengemulkt foruden Erstatning. Den lave Tremarksstraf efter Loven mener han skyldes, at Ran begaas af Folk, som just ikke er af det ringeste Slags, men af dem, som er overmodige og

foragter baade Loven og dem, de har med at gøre, hvorimod Tyveri gerne begaas af de ringeste og fattigste Folk, der, naar de ikke kan korrigeres, hensættes til bestandig Arbejde og Føde. Deres principium agendi er Fattigdom og Vindesygge og Dovenskab og gammel igroet Skarnagtighed. For den, der begaar Ran, synes Overmod, overdrevne Tanker om sit Formaaende og Vælde og Foragt for den, han har med at gøre, at være Sjælen i hans Gerning. Bang anvender Strafferammer og afviser ikke Brugen af Pengebod. At flytte Skelsten vil han anse med Betaling af det 10-dobbelte af den opnaaede Fordel og lige saa meget til Sognets fattige, subsidiært med Arbejde i Jern i 1—3 Aar, og at udgive det af anden Mand forfalskede Dokument første Gang med tredobbelt Erstatning. Den, der har ladet sit Skib eller Gods assurere og lader samme forkomme Assurandørerne til Skade, skal betale Assurandørerne den forsikrede Summa 10-dobbelt. 2. Gang ifalder han samme Betalingspligt og desuden Arbejde i Jern sin Livstid. En meget rummelig udfyldende Strafferegulering var følgende: »Dersom nogen paa anden underfundig og utilladelig Maade end de her opregnede tilvender sig anden Mands Gods uden Vederlag og derfor tiltales af den forurettede, skal han idømmes, foruden Erstatning, Pengemulkt eller Tugthus 1 eller flere Aar, ja, vel paa Livstid, eftersom Gerningen er til, eller Gerningsmandens foregaaende Liv og Levned lader haabe Forbedring.«

Colbjørnsen udvikler, at Hovedhensigten af al Straf er den almindelige Sikkerhed. Dens Art og Grad maa derfor bestemmes efter den større eller mindre Usikkerhed, som den forøvede Misgerning har foraarsaget. I Betragtning kommer med Hensyn til Gerningen selv Størrelsen af Skaden eller det Onde, der er sket og oftere kunde befrygtes, den større eller mindre Lejlighed, der haves til at begaa Misgerningen, og Vanskeligheden af at hindre den. Med Hensyn til Gerningsmanden kommer i Betragtning hans Tænkemaade, eftersom den er mere eller mindre fordærvet, og i hvilket Forhold Forestillingen af enten et større eller et mindre Onde som Straf kan agtes tilstrækkeligt til at holde ham fra Misgerninger. Det førstnævnte Forhold har Betydning, forsaavidt der ved Eksemplet skal virkes Skræk, det sidstnævnte har nærmest Hensigt til Forbedring. Han paapeger retshistorisk, at D. L. ved for Ran og Hærværk at beholde de ældre Bøder af 3 og 40 Mark, der var Udtryk for Hærværks grovere Karakter, gjorde Ran til den haardest straffede, fordi Tremarksstraffen i Loven var infamerende. Overfor Nørregaard, der tog lempelig paa Falskforbrydelsen, bemærkede han: »Saa lidet hyppig, som jeg vilde, at Livsstraffen herefter bliver, kunde jeg dog aldrig tilraade at forandre den i Lovens 6-18-2 for falsk Mønt fastsatte Livsstraf, som Fdg. af 8. Marts 1737 har udvidet til dem, der gør falske Banksedler. Falskneren, som efter-

skriver andres Hænder eller eftertrykker deres Signeter til Breve eller Haandskrifter, der lyder paa Penge eller Penges Værd, eller som vidende betjener sig af saadanne falske Dokumenter, bør anses om ej til Straf paa Livet dog til den, som dernæst er den forskyldte, nemlig Kag, Brændemærke og Arbejde i Livstid, paa det at en saadan Misdæder kan betages alt Haab om igen at bekomme sin Frihed, og om han skulde faa Lejlighed til at undvige, da bære det Skændselspræg, som maa gøre ham alle Vegne kendelig.«

Rested fandt gennemgaaende Nørregaards Straffeforslag altfor haarde og manglende Individualisering, og Fridsch ytrede i Tilslutning dertil: »Det er vistnok en Sandhed, at den Lov, som overlader mindst til Dommerens Arbitrium, har et betydeligt Fortrin, men naar dette Fortrin ikke kan erholdes, uden at Billigheden lider derunder, saa er det for dyrt købt.«

Alt ialt maa det siges, at Kommissionsmedlemmernes Mening om den rette Ordning indenfor det tilgrænsende Omraade var ret forskellige, og det samme gjaldt deres Interesse for at fordybe sig deri.

Hvad nu Tyveri angaar, saa var den bestaaende Lovgivnings Straffe som alt bemærket bygget paa Sondring efter en Værdi af det bortstjaalne paa 20 Lod Sølv. Det ringe Tyveri blev efter D. L. først ved 4. Dom anset med Frihedsstraf, nemlig livsvarigt Arbejde i Jern, men ellers med Legemsstraf, nemlig 1. Gang at miste sin Hud, 2. Gang at miste sin Hud paa Kagen og brændes paa sin Ryg, 3. Gang at stryges til Kagen og brændes paa sin Pande, hvilke to Legemsstraffe ligeledes foruden Frihedsstraffen anvendtes 4. Gang. For stort Tyveri var paa lignende Maade Frihedsstraffen, livsvarigt Arbejde i Jern, forbeholdt det gentagne store Tyveri. Kagstrygning og Brændemærke paa Panden var iøvrigt de Legemsstraffe, der altid anvendtes ved stort Tyveri. For at stjele efter at være brudt ud af Jern og Fængsel straffedes med Galgen. Hertil kom i alle Tilfælde Tvigældspligten overfor Bestjaalne og Boslods Forbrydelse overfor det offentlige. Fdg. 27. April 1771 havde gjort to Forandringer heri, dels at den ældre Tyverilovgivnings Straf af Kagstrygning og Brændemærke skulde omdannes til Kagstrygning og livsvarigt Arbejde i Jern, hvilket altsaa ramte Lovens Straffe for ringe Tyveri 3. Gang begaaet og stort Tyveri 1. Gang begaaet, dels at ældre Livsstraf skulde omdannes til Straf af Kagstrygning, Brændemærke paa Panden og livsvarigt Arbejde i Jern, hvilket altsaa herefter var »højeste Tyvstraf.« Da Fdg. 20. Februar 1789 knytter sin Straf for ikke simpelt Tyveri til dette Begreb, kan Fortegnelsen over de heraf omfattede Tilfælde med det samme meddeles. Herunder faldt: Tyveri af Hest, Hoppe, Stud eller Ko paa Marken, jfr. Fdg. 4. Marts 1690, Afskæring af Haarene af Manke og Rumpen af Heste, jfr. Fdg. 26. Okt. 1742, Indbrud i Hus

om Natten, jfr. Fdg. 4. Marts 1690, Tyveri fra Skibbrudne over 50 Lod Sølv Værdi, jfr. Fdg. 21. Marts 1705, Skippers og Styrmands tyvagtige eller underfundige Forkommen eller Tilvenden af Skib eller Gods, jfr. Fdg. 5. Februar 1751, Tyveri fra kongelige Slotte, i Herskabernes Gemakker og — af Værdi over 10 Rdl. — ogsaa andetsteds, jfr. Fdg. 6. Aug. 1762, og Tyveri i Kirke af Kirkens Ting, jfr. Fdg. 8. Okt. 1725. Hvis man som Ørsted, anf. V. S. 153, læser Henvisningen til »højeste Tyvsstraf« saaledes, at den skal omfatte »Tyverier, som førend 27. April 1771 blev belagt med Dødsstraf og siden med Brændemærke«, kan der af Opregningen udgaa Tyveri af Hestehaar ¹⁾ og fra Slot udenfor Herskabernes Gemakker under 10 Rdl. Værdi, hvorfor der aldrig havde været sat Livsstraf som i de andre opregnede Tilfælde men kun det, der nu blev højeste Sanktion: Kag, Tyvsmærke, Livsfangenskab, men den anførte Tilføjelse forekommer uhjemlet og har ingen Støtte i Forarbejderne, se nedenfor om Chr. Colbjørnsens Omredaktion af Indstillingen.

Efter Kommissoriets Ordlyd laa det i Luften, at Forskellen mellem ringe og stort Tyveri samt Forbrydelse af Hovedlod maatte bringes til Ophør, og at der i det hele maatte gives Formildelser. Om de to nævnte Ændringer ligesom om Bortfald af Tvigældspligten var der heller ingen Meningsforskel. Som nys bemærket havde Fdg. 27. April 1771 trængt Brugen af Brændemærke en Del tilbage; var der ikke nu Stemning for helt af aflægge denne haardhændede Foranstaltning? Bang og Fridsch er stærkt inde derpaa. Bang skriver: »Jeg tilstaar vel, at der kan være nogen Aarsag til at mærke et saadant Menneske (Livsfangen), at om han kommer paa fri Fod, han da kan kendes fra alle andre, og at enhver kan se, han er den, som man skal tage sig i Agt for, men jeg maa tillige tilstaa, at Naturen revolterer for mig ved at tænke paa at brænde et Menneske med et gloende Jern, saa længe Øjemærket deraf paa anden Maade kan opnaas, og dette mener jeg kan ske, naar det i Anordningen fastsættes og bestandig overholdes, at ingen Ansøgning maa ske fra en saadan Person eller nogensteds fra forestilles om hans Løsladelse af hans Fængsel. Og om en saadan skulde undvige, da skal han, naar han igen antræffes, brændes paa Kinden, saa at alle og enhver ved første Øjekast kan se, hvem han er. Den fornemste Aarsag til denne min Mening om Tyvsstraffen er, at efter hvad jeg kender til den menneskelige Natur, saa gør haarde Straffe, at Folk bliver haarde, paastaaende og egensindige, lemfældig Straf derimod med Alvorlighed og Bestandighed gør, at de mere føler

¹⁾ Det maatte ganske vist forekomme tiltalende, at dette uforholdsmæssig strængt behandlede Forhold ved Fdg. 20. Febr. 1789 var overgaaet i de simple Tyveriers Række. Forsaavidt det ikke blev begaaet paa Marken, var Straffen endog strængere, end om hele Hesten blev stjålet.

og sørger for deres eget Vel og Bekvemmelighed.« Fridsch udtalte sig saaledes: »Denne Straf forekommer mig altfor barbarisk, hvilket Hr. Konferentsraad Bang ogsaa har erindret. Den synes at være en Levning af Nationens raaere Sæder og dermed forbundne haardere Tænkemaade. Med Tiden burde det vel endog anses som en Plet i nærværende Alders Lovarbejde, om denne Straf ikke blev afskaffet nu, da der er Lejlighed dertil. Undværlig mener jeg dog, at den er, thi naar Kagstrygning beholdes som en eksemplarisk Straf, saa vil den for Fremtiden gøre samme Indtryk paa Gemytterne som nu Brændemærke, da det uden Tvivl er en Sandhed, at de mildere Straffe, naar man ingen større kender, har samme Virkning til at afskrække som de haarde. Og er det alene for at gøre saadanne Misdædere kendelige, at Brændemarket skulde anses nødvendigt, da kan jeg ikke tvivle om, at der maa være lemfældigere Midler til at bevirke dette og maaske endnu sikrere end Brændemærke selv.« Han henstiller derefter at anvende Indtatoivering i Panden af et Ord, som Tyv, Falskner eller Misdæder. Den heri liggende Indrømmelse af en praktisk Trang til en Mærkning var vistnok egnet til at svække Virkningen af hans Protest, thi fremfor at prøve en ny Teknik paa dette Omraade vilde man sikkert lukke Øjet for det haarde i Brugen af det gloende Jern. Indstillingen omfattede da ogsaa Anvendelse i tilsvarende Tilfælde til dem, som forefandtes, dog med Formildelse i Forhold til det ældre, nemlig ved 4. Gang simpelt (ringe) Tyveri og 2. Gang kvalificeret (stort) Tyveri. Overfor Bang bemærkede Colbjørnsen, at Brændemarket kun skulde anvendes, naar den undvegne begik nyt Tyveri.

Hvad angaar Kagstrygning (Delinkventen pisket offentlig bundet til en Pæl, Kagen), var den efter det anførte anvendt paa alle Tilfælde af Tyveri, dog at Straffen at miste sin Hud ved første Gangs ringe Tyveri formentlig fuldbyrdedes inden lukte Døre. Indstillingen gik ud paa at ophæve denne Legemsstraf for 1. og 2. Gangs simpelt Tyveri, men iøvrigt beholde den, og dette gav ikke Anledning til videre Diskussion.

Den Straffart, som skulde erstatte de til Ophævelse foreslaaede Sanktioner af ældre Type, var Frihedsberøvelsen. Tillige kommer nu dennes nærmere Udmaaling ind i Straffelovgivningen, hvor den hidtil havde været saa godt som ukendt. Det er karakteristisk, at endnu Nørregaard i sit Udkast har de faste Satser af Tugthus for 1. Gangs Tyveri af 2 Aar, for 2. Gangs af 6 Aar — hvis flere Tyverier samtidig skulde paadømmes med Tillæg af henholdsvis 1 og 2 Aar — og for senere Tyveri paa Livstid. Bang har den udførligste Udvikling af det nye Princip. Til Besvarelse af det Spørgsmaal, om Graderne i Tyveri er behørig sondret, fremhæver han, at Graderne maa bestemmes efter, om Tyveriet viser mere eller mindre Fordærvelse i Sæderne eller Far-

lighed eller Vanskelighed for Hæmning: »Nogle stjæler, fordi deres Nødtørft tvinger dem dertil; man saa i de haarde Aaringer 1770 og 1771 et større Antal Tyvssager ved Højesteret end i de enten foregaaende eller efterfølgende Aaringer. Disse Folk fortjener mere at hjælpes end at straffes.

Nogle stjæler af en unaturlig besynderlig Slags Fureur uden at tænke at berige sig derved. Disse henhører mere til det medicinske end til det lovgivende Fag.

Andre stjæler af Letsindighed, fordi dem forekommer en Ting, som de i det samme faar Lyst til. Andre stjæler Penge for at skaffe dem Forfængelighed. Her begynder Sæderne at blive fordærvet og Straf til Forbedring at finde Sted. Forbedrer de sig ikke ved at have imodtaget denne Straf første og anden Gang, maa de anses som saa yderlig fordærvede i Sæderne, at ingen Forbedring mere for dem er at vente, og da først maa den endelige Straf finde Sted.

Nogle stjæler smaa Ting, fordi det stjaalne synes dem af ingen Værdi, men derimod vilde denne Gerning have gjort mere Indtryk paa dem, nar Tingen havde været af større Værdi. Her finder jeg i Sæderne Grund til den Forskel mellem stort og smaat eller ringe Tyveri. En stjæler en Ting af 2 Mk. Værdi, som han ikke havde stjaalet, naar samme Ting havde været af 10 Rdl. Værdi. Det er Naturen, som endnu ikke har tabt sin Uskyldighed. En Tjenestepige stjæler fra sin Frue et Stykke Flor eller Baand for at pynte sig eller en Rigsdalers Penge til Stads. Den samme havde ikke taget enten en hel Klædning eller 100 Rdl., om hun end havde haft Lejlighed dertil. Ikke altid per reflexionem kommer denne Forskel men per instinctum; det sanselige hos Almuen oplødes ikke altid til det intellektuelle.

Nogle stjæler, fordi Lejligheden indbyder dem til at stjæle. Andre skaber sig selv og søger Lejlighed dertil. For disse sidste har den Forskel mellem stort og ringe Tyveri ingen Sted, thi den, som søger Lejlighed at stjæle, tager lige saa vel det store som det smaa og beviser ingen Forskel i Moraliteten.

For den største Del er Tyveri en Følge af en doven, ussel og uordentlig Levemaade, at Folk, som ej gider arbejdet, ikke gider indskrænket deres Levemaade efter deres nødtørftige Indkomme ja vel og ved en lang Vane har gjort sig det umuligt at holde sig inden sine Skranker, men søger Lejlighed at gribe til andres Gods for at bøde paa deres som oftest selvgjorte Mangel. Derfor mener jeg, at vita anteatca oplyser bedst Gerningsmandens Natur.«

Ligesom den større eller mindre Fordærvelse i Sæderne begrundes Sondringer indenfor Tyveri, begrundes dette ved Hensynet til Vanskeligheden ved at hindre Tyveriet og den dermed forbundne særdeles Skade og Fare. Dette finder Anvendelse paa følgende:

Hustyveri: Tyveri af en Mands Tjenestefolk i hans eget Hus og Værelser. »Det er meget vanskeligt at hæmme og endnu mere vanskeligt at opdage og har endvidere det onde i Følge med sig, at uskyldige Folk derved mistænkes og Uenighed overalt i Huset foraarsages. Det er desuden i den Henseende graverende, at den, som begaar det, har i sin Tjeneste sin nødtørftige Underholdning, saa Gerningen begaas enten af igroet Skarnagtighed eller af Liderlighed og aldeles ikke af nogen Slags Nødtørft. Saaledes bliver dette Slags Folk af to Aarsager kvalificeret, hvorfor og adskillige Nationer har straffet dette Slags Tyveri endog af meget ringe Værdi med Døden. Dette Slags Tyveri bliver endmere kvalificeret, naar en Domestik opbrækker enten Dør eller andre Gemmer i Huset, fremfor naar han tager af Husets Ting, som ikke er under Bevaring.«

Indbrud i Hus for at stjæle hvad enten fuldbyrdet eller ej¹⁾. »Gerningsmændene vil befrygtelig med Magt søge at iværksætte deres Forehavende om de finder Modstand. Saadan Gerning sætter forud en gammel igroet Fordærvelse i Sæderne, da den menneskelige Natur ikke med et forfalder til denne yderste Grad i Ondskab men saadant Forfald sker gradvis. Herhen hører og de, som med Dirker og Tyvenøgler aabner andre Folks Gemmer«. I Tilslutning til den gældende Ret nævner Bang endvidere dem, som stjæler i de kongelige Gemaker, naar Herskabet selv er paa Slottet, hvilket markerer Nedsættelse af Agtelse for de højeste Personer og en Forvovenhed uden Skranker, dem som stjæler Kreaturer paa Marken (de kan kun vogtes af Loven), Tyveri paa de kongelige Mynter eller paa Kongsberg Sølvværk, Skipper og Skibsfolk som stjæler fra den underhavende Ladning og dem, der stjæler fra skibbrudnen Mand.

Ud fra sit Forbedringssynspunkt gjorde Bang sig endvidere til Talsmand for, at Straffen i et vist Omfang burde dikteres af Øvrigheden og ikke ved offentlig Rettergang for at undgaa Prostitution for den, der har forset sig. Er Tyveriet derimod af den Slags, at det udelukker alt Haab om Forbedring, skal Straffen være endelig, og der bør idømmes evig Arbejde. Thi den som er skadelig i Friheds Stand, maa miste sin Frihed og gøre Gavn i Ufrihed. Det vil komme an paa at være heldig i at træffe, hvilke der skal være under den forbedrende og hvilke under den endelige Straf. Hans i saa Henseende formulerede Udkast gaar ud paa, at Tyveri forfølges for Øvrigheden (Magistrat, Byfoged, Stift- eller Amtmand), der anstiller Afhøringer uden Aktors og Defensors Beskikkelse. Naar Tyveriet og dets Værdi tilstaas, paalægges det den skyldige ved upaaankelig Kendelse at til-

¹⁾ Ørsted omtaler, anf. V. S. 186 med teoretisk Afstandtagen en Højesteretsdom, der med fuld Tyveristraf ramte en Mand, der var trængt ind i Hus for at stjæle, men intet endnu havde taget.

bagelevere eller betale Værdien af det stjaalne, og han indsættes til Forbedring. Kan Erstatningen ikke udredes, idømmes et Aars længere Tugthusstraf. Vil den beskyldte ej tilstaa Tyveriet eller dets Værdi, da beskikkes Aktor og Defensor til lovlige Bevisers Erhvervelse, og Kosterne vurderes paa lovlig Maade, hvilke Forretninger da indgives til Øvrigheden, som i Fald Vedkommende befindes skyldig, dømmer ham for denne sin Modvillighed 1 à 2 Aar længere i Tugthuset end ellers vilde være dømt.

Colbjørnsen udtalte sig imod dette sidste Forslag. Det drejede sig om kriminelle Forhold, og Paakendelsen vilde ligge ganske udenfor Øvrighedens Forretninger. »Den vilde betage disse den til deres Embeders egentlige Forretninger fornødne Tid, især naar de ogsaa skulde forhøre saavel den anklagede som Vidner. Ligesom den anklagede, især naar han var arresteret, ej uden Besværlighed og Bekostning kunde tilbagelægge en ofte lang Vej hen til vedkommende Stift- eller Amtmand, vilde det være til Krænkelse for Vidneres Rettighed til at møde indenfor deres Værneting, naar de skulde nødes til at gøre en lang Rejse for at aflægge Vidnesbyrd i en Tyvs Sag. Vil man derimod, at saavel den paagældende som Vidnerne skal forhøres ved deres Værneting og Akterne derefter sendes Øvrigheden til Paakendelse, blev Processen mere og ej mindre vidtløftig, og det, som anføres til Gunst for denne nye Rettergangsmaade, nemlig at den skyldige ej ved Sagens offentlige Behandling for Retten skulde, som det hedder, prostitueres, opnaaedes dog ej, naar saavel denne som Vidnerne skal afhøres. Det skulde derfor efter mine Tanker være bedre, naar man i Rettergangsmaaden vil gøre Forandring, at de mindre Grader af Tyveri som Politisager bliver afhandlede og paakendt.«

Bang erkendte, at der var Vanskeligheder ved at gaa den af ham tænkte Vej, men hævdede, at man i det mindste tilforn i København havde brugt, at Tjenestefolk og andre unge Mennesker ved Politikamret blev dømt til nogle Aars Tugthus men undgik Rettergang som Tyve. Formentlig sigtes til Instruktion for Politimesteren i København af 24. Marts 1741 § 4, hvorefter ringe Tyveri ved hans Kendelse kunde straffes med Fængsel paa Vand og Brød, Spanskappe, Gabestok, Spindehuset eller anden vilkaarlig Straf, naar den skyldige ikke før var funden skyldig i slig Forseelse, og naar det ønskedes baade af Klageren og den skyldige. Herved fremhævedes, at den skyldige undgik Tyvs- og uærlig Dom, naar der saaledes ikke forholdtes strikte efter Loven. Denne Ordning, der bl. a. ikke kendte Aktor og Defensor, ophævedes ved Reskr. 30. Juli 1751.

Forslaget om Politisags Behandling mødte paa sin Side Modsigelse hos Rested, der ytrede: »For Politisager i Almindelighed er jeg meget bange. Naar alle anklagede var uskyldige og alle Politimestre var, som

de burde være, var der intet at befrygte og den *modus procedendi* var næsten den bedste i alle Slags Sager. Men Erfarenhed har vist det modsatte. Nogle Formaliteter bør der være, som kan lægge Baand paa en Dommer, der ellers let kan forledes til at handle efter *Passiones*.« Intet af Forslagene fandt da Tilslutning.

Det samme blev Tilfældet med Colbjørnsens nedennævnte Forslag om lempet Straf eller Straffrihed i visse Tilfælde ud fra tilsvarende humane Betragtninger. Som § 9 foreslog han: »For Ting af saare ringe Værdi især Fødevarers Borttagelse, kan Forseelsen afsones med Fængsel paa Vand og Brød fra 1 til 4 Uger.« Anden Gang og senere skulde Straffen være som for 1. og 2. Gangs simpelt Tyveri. Som § 10 foreslog han: »Skulde i noget Tilfælde et ganske ringe Tyveri findes at være begaaet i sand ynkelig og uforskyldt Nød og blot til at opretholde Livet, bør ved Sagens Paakendelse Naturens Lov, som Grunden til alle borgerlige, ej fraviges.« Fridsch sluttede sig til denne §, selv om Tilfældet var sjældent. Stiltiende at forbigaa det i Tillid til Dommerens Billighed var at sætte ham, som er Lovens Tjener, i Lovens Sted. Rested bemærkede derimod, at det ej bør supponeres, at nogen er nødt til at stjæle til Livets Ophold.

Som Udmaalingsgrunde anførte Kommissionen i sit Udkast: Alder, Opdragelse, nærværende Stand og Forfatning, foregaaende Levned, samt om Gerningsmanden under samme Sag findes skyldig i flere Tyverier, Gerningens Anledning og Bevæggrund, forsaavidt samme har kunnet spores, endelig vel og Tingens Værdi, især med Hensyn til den forurettede. De kvalificerende Momenter opstillede Colbjørnsen med Hensyn til 1) Gerningsmanden, hvis Tyveri ofte er begaaet, 2) den fornærmede, hvis der skyldes ham særdeles Troskab som Herskab, eller han er *persona miserabilis* som skibbruddet, 3) Stedet, naar dette bør være særlig betrygget: de kongelige Gemakker, Mønterne, Sølvværket, Kirkerne, Marken med Kvæg, 4) Maaden, naar det er særdeles farligt for den almindelige Sikkerhed: Indbrud etc. Idet den gamle Værdisondring mellem ringe og stort Tyveri blev afløst af en Sondring mellem simpelt og kvalificeret eller grovt, foreslog man at opretholde Lovgivningens Begrebsbestemmelse af dette sidste, betegnet som Tyveri, der efter Anordningerne hidindtil skulde straffes 1. Gang med Kag, Brændemærke og Livstidsfængsel, og indstillede, at Straffen først anden Gang fik denne Størrelse, men første Gang var uden Brændemærke.

Skønt Opgaven ikke blot var at stille Forslag om Tyveriers Straf, men ogsaa om deres Beskaffenhed, følte Kommissionen sig ikke opfordret til at foreslaa nye eller anderledes udarbejdede Regler om, hvad der skulde anses for grovt Tyveri og ligesaa lidt til at definere simpelt Tyveri. Nørregaard havde dog i sit Udkast anvendt 5 Artikler paa

forskellige Regler om, hvornaar Tyveri foreligger, saasom ved Tjenestefolks Tilegnelser, fra Dødsboer, allerede ved Besiddelsestagningen og baade af Hovedmand og Medhjælper. Der burde, som han udtalte, herske Tydelighed i en Lov, der skrives saavel for Bonden som for Filosofen, men Indstillingen gik ikke ind herpaa. De Rammer, der foresloges for simpelt Tyveri, var første Gang Tugthus fra 2 Maaneder til 2 Aar, anden Gang Rasphus eller Fæstningsarbejde og for Kvinder Tugthus fra 3 til 5 Aar, derefter skulde Straffen være livsvarig.

I Loven (D. L.) forelaa der som omtalt en Række Handlinger, der uden at have Tyveris Egenskaber, var sat i Klasse med denne Forbrydelse. De om Gerningsmanden brugte Udtryk var forskellige; snart hed det, at han straffes som for andet Tyveri, eller som om han havde stjaalet Tingen, snart at han blev Tyv. Som Ørsted oplyser, anf. V. § 90 ff, var Fortolkningen af disse Lovsteder i høj Grad omtvistet. Hans eget Standpunkt var at følge Ordene, saaledes med Hensyn til 5-9-2 om undladt Oplysning af Hittegods, hvor Ordene »bliver han Tyv derfor« er meget bestemte, men dog af Praksis fortolkes mildere, hvad Ørsted som Assessor i Højesteret selv erfarede (»Ørsted som Dommer«, 1928, S. 138). Der viste sig ingen Tilbøjelighed indenfor Kommissionen til særlig at gaa disse Forhold igennem og fastslaa, om de indirekte skulde berøres af den nye Lovgivning.

Colbjørnsen foreslog følgende: »Stjæler nogen, som er over 10 og under 15 Aar, straffes han første Gang med Ris paa Kroppen, anden Gang efter § 4«, d. e. som for 1. Gang begaaet simpelt Tyveri. Der var Enighed om at sætte Grænsen ved det 15. Aar i Lighed med D. L. 1-24-9, men nogen Diskussion om Eksekutionsmaaden. Bang fandt en Eksekution af Bysvende »højest fornærmelig baade for Barnet og dets Slægt«, og Rasted foreslog Revselsen tildelt af Forældre eller Værger og Frænder efter Øvrighedens nærmere Foranstaltning. Fridsch ønskede ogsaa principielt Børnestraffen overladt til Forældre og Værge i Fogdens Nærværelse og Opsyn: »I en saa ung Alder kan et Fejltrin let begaaes, og Haabet om Forbedring er da ogsaa størst. Efterlader Skammen for dybt et Indtryk, bliver den hele Levetid ulykkelig og som oftest lastefuld.« Indstillingen skete med den af Colbjørnsen foreslaaede Formulering.

Et særligt Problem for Kommissionen var Spørgsmaalet om Tyvens Tab af Æren. Blandt Nørregaards Principper var som foran anført, at Æren kun burde tabes ved Livstidsstraffen, men af Forsigtighedshensyn — for ikke at svække den præventive Virkning — vilde han kun udtale det indirekte. Kommissionen delte sig paa dette Punkt, idet dens ene Halvdel indstillede ved Straffen for 3. Gangs simpelt Tyveri, der foresloges som Kag og Livstidsfængsel, at tilføje »Ærens

Fortabelse«, hvori modsætningsvis skulde ligge, at Æren ikke tabtes allerede ved første og anden Straf. At der maatte en særlig Hjemmel til, gik man ud fra med Henviſning til D. L. 1-13-19, 6-21-2 og Analogien af 6-15-1. Det var Colbjørnsen, Fridsch og Nørregaard, der ønskede Bortfald af Ærens Tab, medens Osten, Bang og Rested holdt paa det modsatte. Grundene for og imod fremsattes i Indberetningen. Det anførtes, at Ærens Tab gjorde en Mand aldeles uskikket til at leve i Frihed, alle lovlige Næringer lukkedes for ham, da han var almindelig foragtet, ingen vilde have med ham at gøre, han blev til Byrde for andre og fristedes til ny Forbrydelse. Næst Livsstraf var Ærens Forlis den højeste Straf, og den var ikke forbedrende. Drab, Afhug og Saar havde ikke denne Virkning, skønt den almindelige Sikkerhed dog fornærmedes mere ved den end ved Tyveri. Hverken jus romanum, constitutio crim. Carol. eller nogen bekendt europæisk Lov straffer simpelt Tyveri med Infami, og Krigsartiklerne havde kun denne Virkning ved gentagne og grove Tyverier. Forskellen syntes da upassende baade i og for sig og i Betragtning af den militære Stands Hæder. Fra den anden Side fremhævedes, at Tyveri var en nedrig Gerning, at den Tanke revolterede, at en Tyv skulde agtes for en ærlig Mand, og da Opinionen næppe lod sig forandre ved en Lov, vilde den være forgæves. Hvorledes Krigsartiklerne skulde forstaas, kunde være tvivlsomt, men noget andet var, at man tog den for Tyveri straffede Soldat eller Matros tilbage i Tjenesten »for ikke at tabe en smuk Karl«. Det kunde gerne være, at de andre Lovgivninger ikke noterede Tyvsstraf som uærlig, og det var maaske rettest, at den hverken blev noteret som ærlig eller uærlig, men man fandt Emnet liggende udenfor Kommissionens Hverv, se nærmere nedenfor.

Det, man her fra Forslagsstillernes Side var inde paa, var jo sociale Betragtninger over Tyveriforbrydelsens Aarsager og om Muligheden for at bekæmpe den ved at borttage eller afværge disse Aarsager; tilsvarende Betragtninger havde ligget til Grund for Colbjørnsens og Bangs omtalte processuelle Forslag.

Nørregaard og Bang tog Ordet for, at Formue, tilhørende en paa Livstid frihedsberøvet Mand, burde falde i Arv som efter død Mand. Rested var herimod, og ved Indstillingen henstillede man, om der ikke burde udgaa en særskilt Anordning om, hvorledes der skulde forholdes med de til offentligt Arbejde dømtes Formue. Om Arv, der tilfalder dem, fandtes Pl. 15. Januar 1768, der gik i modsat Retning.

Kommissionens Arbejde var dermed endt. Det var Vidne om varm Interesse for en human Reform af den strænge Tyverilovgivning og tillige om Kritik og Forsigtighed. Hos Generalprokurøren og Kancelliet fik Udkastet formelt og reelt en betydningsfuld Bearbejdelse.

Chr. Colbjørnsen tilføjede i Indledningen Bemærkning om, at de

skyldige ikke kan vente sig Benaadning for de nu i et billigt og passende Forhold til Misgerningens forskellige Grader fastsatte Straffe, og i Fdg.s Slutning gentages dette. Tillige siges, at Hensigten er at virke til Forbedring, hvorimod Henviisning til Fdg. 27. April 1771 udgik. Ophævelsen af Tvigæld og Boslods Fortabelse flyttedes fra § 1 til Fdg.s Slutning, da enhver Straffelov saa vidt mulig bør skjule Formildelserne for ikke at virke fristende.

§§ 1—3 om simpelt Tyveri 1., 2. og 3. Gang begaaet blev i alt væsentligt som indstillet paa det nær, at Forslaget om i det sidstnævnte Tilfælde at tilføje »Ærens Fortabelse« forkastedes med den Motivering, at Tilføjelsen var overflødig, da Fortabelsen var en Virkning af Kagstrygningen, en vistnok utvivlsom Sætning. At Tilføjelsen var tænkt som Støtte for en Tilkendegivelse vedrørende 1. og 2. Gang idømt Straf, ses ikke at være bemærket.

Udkastet havde en § om simpelt Tyveri begaaet oftere end 3. Gang og en § om grove og kvalificerede Tyverier 1. og 2. Gang begaaet. Disse omskrevs saaledes, at den førstnævnte §, der foreskrev højeste Tyvsstraf, udgik og sidstnævnte § kom til at omhandle alene 1. Gang begaaede »Tyverier for hvilke vore forrige Love og Anordninger fastsætter højeste Tyvsstraf«. Straffen herfor blev som indstillet Kagstrygning og Livstidsfængsel. En paafølgende § satte Straffen — den nysnævnte samt Brændemærke — for ethvert Tyveri senere end et 3. Gangs simpelt Tyveri eller et med højeste Tyvsstraf anset. For de sidstnævnte savnedes forud en adjektivisk Betegnelse. Colbjørnsen forkastede Ordet »kvalificeret« som uforstaaeligt for den ukyndige; tilbage blev altsaa Betegnelsen »grove«, da Indstillingen havde talt om »grove og kvalificerede Tyverier, som efter vore forrige Anordninger hidindtil har skullet første Gang straffes med Kagen, Brændemærke og Fæstnings eller Spindehus Arbejde Livstid«. Nogen Hentydning til den endnu tidligere for disse anvendte Livsstraf findes ikke heri, og Identiteten i Indstillingen og i Generalprokurørens Forslag er utvivlsom jfr. foran om den Ørstedeske Fortolkning. For at gøre »Lovgivningen mere forstaaelig for dem, der kunde være fristede til at øve saadanne Misgerninger«, anførte Generalprokurøren de mest almindelige Tilfælde, og heri indflettedes Betegnelsen »grove«. I dette, at højeste Tyvsstraf indtraadte for et simpelt Tyveri, begaaet efter et kvalificeret, maa der erkendes at ligge en Skærpelse, men en rationel, thi her var i Virkeligheden et Hul i Indstillingen, der kun talte om gentaget kvalificeret Tyveri.

Reglen om Børns Tyveri fik Tilføjelsen om, at Straffen tildeles »ved Slutteren under Fogdens Opsigt«. Børn, som stjæler, bemærker Colbjørnsen bl. a., har i Almindelighed slette Forældre, der maaske ej vil straffe.

Som ny Bestemmelse tilføjedes § 7 om Straf for Tyvsmedvidere og Hælere, som ej har været med i Gerningen selv, nemlig 1. Gang Tugthus fra 1 Maaned til 1 Aar, det dobbelte 2. Gang og derefter Fæstnings- eller Tugthusarbejde paa Livstid. Det bemærkedes, at der herskede Tvivl om Bedømmelsen af Hælere; de var i senere Tid idømt Straf af offentlig Arbejde i kort Tid.

Ved Initiativ af Kancelliet, uden at Generalprokurøren skriftlig har erklæret sig herover, gjordes i Udmaalingsreglerne Tilføjelsen »eller han har bestjaaet den, hos hvilken han tjener«, og Bestemmelsen om Kagstrygning ved 3. Gangs simpelt Tyveri blev strøget. Det sidste var altsaa en yderligere Formildelse, men Springet mellem 3. og 4. Straffedom for simpelt Tyveri blev noget større.

Havde Colbjørnsens Strygning af »Ærens Fortabelse« i § 3 fjernet Basis for en Modsætningsslutning til de mildere straffede Tilfælde, medførte Bortfaldet af »Kagstrygning«, at der ikke længere for de her omhandlede Tyverier var en speciel Basis for Æreløshed. Det maatte da i saa Henseende forblive ved det gamle, og Ørsted, anf. V. S. 268, bekræfter, at ethvert Tyveri dengang syntes at være betragtet som en æreløs Gerning. Konstateret ved Dom medførte den altsaa det juridiske Ærestab, der navnlig anfægtede Vedkommendes Stilling i almindelig Rettergang. Men dette ændredes meget snart efter. Pl. 15. Januar 1790 bestemte, at de ærlige Fanger i Børnehuset paa Christianshavn skulde overgaa til Københavns Forbedringshus, og at hertil hørte de for første og anden Gangs simpelt Tyveri paa visse Aar hendømte Fanger. At der ikke kunde sluttes til en anden Ordning for de livsvarigt dømte, viste Fdg. 3. Juni 1796 § 37, men Legemsstraffen øvede stadig sin infamerende Virkning.

Om Forordningens historiske Virkning udtaler Ørsted, anf. V. S. 388, at den, da den udkom, »blev optaget med det mest levende Bifald som en ædel Frugt af den menneskekærlige Strafferets Grundsætninger, der paa den Tid begyndte at bane sig Vejen fra de filosofereendes Skrifter til adskillige af de europæiske Staters kriminelle Love. Senere har den almindelige Tænkemaade angaaende denne Genstand taget en anden Vending. Nu er Tonen i Almindelighed at besvære sig over den formildede Tyvslovgivning som Kilden til de mange og grove Tyverier der, efter hvad man forudsætter, nu skal gaa i Svang fremfor i gamle Dage.« Disse Tendenser tager Ørsted kraftig Afstand fra, men de maaler det fortjenstfulde ved det Reformværk, som var kommet i Stand i samme Periode som de berømmelige Landbolove, og som blev staaende til Fdg. af 11. April 1840. Praksis anvendte Analogier fra denne Standardlov paa Bedrageri og andre Ejendomsforbrydelser, ogsaa hvor der fandtes Lovregler om disse jfr. min Ørsted

som Dommer (1928) S. 37 og Tage Holmboe Jensen i Juristen 1940 S. 150.

Som bemærket havde Rested efter Henstilling af Osten, der i det hele var initiativrig i sin Stilling som Justitiarius, forfattet Udkast til en Fdg. om Delinkventsagers Udførelse. I 74 §§ behandler dette Paa-gribelse og Arrest, Tilvejebringelse af Oplysninger, Delinkventsager-nes videre Forløb, Indstævning til højere Ret, Eksekutionen og Omkostningerne. En ny og almindelig Anordning fandtes nødvendig, da Erfaring viste, at Øvrigheder, Fogder og Dommere ofte handlede mod de gældende Regler, meget af Uvidenhed. Nogle nye Forslag deri skal nævnes. Da Øvrigheden i Provinserne ansaa sig uberettiget til at hæve nogen Arrest og Aktion, førend der var gaaet Dom i Sagen, foresloges det, at Øvrigheden paa Fogdens Forestilling skulde være berettiget til at fritage den for Arrest, hvis Uskyldighed under Forhøret var blevet oplyst. Det foreslaas, at Borgen af en bosat Mand kan modtages for Delinkventens Tilstedeblivelse, naar Forbrydelsen maa antages at kunne afsones med Frihedsberøvelse i 1 Aar, at Obduktionsforretnin-ger i eventuelle Drabssager kan rekvireres direkte hos Stedets Fysikus eller nærmeste Kirurg af Fogden og ikke først gennem Stift- eller Amt-manden, og at, naar alle eller nogle af de tiltalte er under Arrest, Appel kan ske fra Underret direkte til Højesteret for at spare Tid og Be-kostning. Endelig foreslaas Ligningen af Omkostningerne lagt paa hele Stiftamtet i alle Sager og ikke som i den bestaaende Ordning kun i de større, hvorved Misligheder opstod. Nogen øjeblikkelig Virk-ning fik dette Udkast ikke.

Kriminallovskommissionen af 1800.

En Lovkommission, hvis Arbejde ikke naar at sætte Frugt i et kon-kret Lovværk, vil dog have udrettet noget af fremtidig Nytte, naar Eftertiden faar Interesse for gennem dette Arbejde at blive oplyst om Retsanskuelserne paa det givne Tidspunkt. Den Kommission, hvis Virksomhed her skal fremdrages, fortjener i hvert Fald Opmærksom-hed fra denne Side. Om tillige de Tanker, der fik Udtryk i Kommis-sionen af 1800, derigennem blev udviklet paa en Maade, som fik Be-tydning for senere Lovarbejder, lader der sig vist ikke sige noget om. De Mænd, der havde siddet i den, kom ikke i de følgende Aar til at sys-selsætte sig med Kriminallovgivningen. Men Betænkningen, hvori Tan-kerne var nedlagt, laa i hvert Fald i utrykt Stand i Kancelliets Ar-kiv, hvor den kunde studeres af dem, hvem Forbedringen af denne Lovgivning paahvilede, og et særlig vigtigt Bidrag til Forhandlin-gerne nemlig fra Kommissionens mest fremragende Medlem, General-

prokurør Chr. Colbjørnsen fremkom da ogsaa noget senere i Trykken.

Ved kgl. Reskript af 27. Oktober 1800 nedsattes en Kommission bestaaende af Kammerherre og Præsident i Danske Kancelli Frederik Moltke, Konferensraad, Justitiarius i Højesteret Jacob Edvard Colbjørnsen, Konferensraad, Generalprokurør og Deputeret i Danske Kancelli Christian Colbjørnsen, Deputeret i Admiralitetet og Professor juris Lauritz Nørregaard og Professor juris Johan Frederik Wilhelm Schlegel. Dens Hverv skulde være at gøre Udkast til »Grundsætninger, hvorpaa en ny Kriminallov skal grundes«. Naar Kancelliet havde modtaget dens Indstilling, skulde denne tjene til Ledetraad for en ny Kommission, om hvis Organisation ligeledes Indstilling ønskedes, og som altsaa skulde føre Arbejdet videre til konkrete Lovforslag. Reskriptet grundede sig paa en Kancellipræsident Moltke meddelt mundtlig Resolution og maa da antages at være fremkaldt af ham, der Aaret før fra anden Stilling i Kollegierne var sat paa denne Post, og som af Historikerne er karakteriseret som præget af en entusiastisk Reformiver. Paa Treaarsdagen efter Nedsættelsen fremsendtes Indstillingen, der af Kancelliet forelagdes Kongen og sattes i Cirkulation indenfor Statsraadet, men Sagen ses ikke derefter at være forfulgt videre. De forskellige indtrufne Personskifter kan antages ikke at have været gunstige herfor. Den 4. Januar 1804 overgik nemlig Moltke til Told- og Finansadministrationen og efterfulgtes som Kancellipræsident af Frederik Julius Kaas. Denne havde fra 19. November 1802 ogsaa haft Sæde i Kommissionen, idet Medlemmet J. E. Colbjørnsen i Begyndelsen af dette Aar var død og havde faaet Kaas til Efterfølger i Højesteret. Chr. Colbjørnsen forblev heller ikke længe efter Kommissionens Ophør i sin i denne Forbindelse særlig betydningsfulde Stilling som Generalprokurør, hvem Lovkonciperingen paahvilede, idet han samme Dag som Moltke forlod Kancelliet og løste Kaas af som Justitiarius. Paa samme Tid døde iøvrigt Nørregaard, og Schlegel havde ikke Strafferetten som Lærefag. Kaas, hvis Tilskud til Kommissionens Arbejde ikke havde været betydeligt, kunde ikke opveje Moltke.

Allerede i det første Møde den 17. November 1800 fremlagde Chr. Colbjørnsen en Betænkning som Grundlag for Kommissionens videre Arbejde. Dette saakaldte Fragment overlod han i 1809 A. S. Ørsted til Offentliggørelse i Juridisk Arkiv, og det genoptryktes i 1831 i Arkiv for Retsvidenskaben, 6. Bd. Ogsaa fra Moltke og Schlegel fremkom der ret udførlige Betænkninger, og i J. E. Colbjørnsens efterladte Papirer fandtes en fyldig, men ufuldendt Betænkning, der kunde fremlægges. Fra Nørregaard, som i længere Tid var syg, kom kun kortfattede Erklæringer. Iøvrigt gik man den Vej at fremsætte samlede Udtalelser til Protokollen delvis saaledes, at alle eller nogle af Medlemmerne henviste til Chr. Colbjørnsens Fragment. Den sam-

lede Fremstilling, som Schlegel sluttelig paatog sig at affatte, er ikke bevaret, men som det vil ses, har vi de fornødne Oplysninger i Akterne. Kun savner vi at kunne se, hvorledes man havde foreslaaet Arbejdet fortsat.

Til en Begyndelse fandt man det nyttigt at fastslaa Grænserne for Kommissionens Arbejde og visse almindelige Grundsætninger. Dette skete under en Række Punkter:

1. Grundsætningerne bør indskrænke sig til Misgerninger eller Overtrædelse af Lovens almindelige Forskrifter, det er at sige saadanne som ifølge deres Natur kan gælde for og anvendes paa ethvert Medlem i Borgersamfundet uden Hensyn til Personens særdeles Stilling i Staten eller Sagens særegne Beskaffenhed. Udenfor falder da Forbrydelser af kongelige Betjente i deres Embedsførelse og Forseelser mod særdeles Lovbud saasom om Handelen, Kameralvæsenet, Toldvæsenet, Politivæsenet i dettes egentligste Forstaaelse, Bjergværksvæsenet o. l. Disse Lovbestemmelser er dels lokale, dels økonomiske og politiske og for det meste af den Natur, at de ofte trænger til Forandring. Undtagelse gøres dog med Jagtanordningen, da Vildttyveri er Krænkelse af Ejendomsretten.

2. Misgerningers eller Forbrydelsers fornemste og karakteristiske Kendemærker er Krænkelse af Statens Sikkerhed. Ved Straffens Bestemmelse bør Handlingens Moralitet tillige komme i Betragtning og i Almindelighed udgøre det, de lovkyndige kalder Reatus, f. Eks. maa Morderen straffes haardere end Manddraberen.

3. Strafferetten grunder sig paa Selskabspagten, ved hvilken enhver Statens Borger maa formodes at have underkastet sig de Straffelove, som udfordres til Samfundets Opretholdelse, og uden hvilket Middel intet Borgerselskab kunde bestaa.

4. Straffene som Midler til Statens Øjemærke bør ikke foreskrives haardere end Hensigten kræver, da de ellers udarter til Vold og Tyranni. Dog maa de ejheller være for lemfældige, saa at de bliver kraftløse og utilstrækkelige.

5. »Rigtigt Forhold mellem Forbrydelse og Straffe beror paa at udfinde og bestemme den rigtige Grænselinie mellem for meget og for lidet af det fysiske Onde, som skal udgøre den Straf, der udfordres til at virke Lydighed mod Lovens Bud og fra sammes Overtrædelse afskrække de af Samfundets Lemmer, som ikke ved ædlere Bevæggrunde kunde bevæges dertil. At træffe denne rigtige Skellinie, det er det vanskeligste i Lovgivningsarbejdet, ligesom det i sig selv er den vigtigste Genstand for Lovgiverens Granskning og Omhu. Her maa han ikke alene med skarpe Blik vejledet af Kundskab og Erfaring skue dybt ind i det menneskelige Hjerte, men han maa ogsaa nøje kende og omhyggelig raadføre sig med det Folks moralske og po-

litiske Forfatning, for hvilket han skriver sin Lov. Hans Øje maa uaf-ladelig være hæftet paa Statens Regeringsform, Folkets Sæder, dets Religion, herskende Meninger, nationale Karakter, men især paa den Grad af Oplysning og Sædelighed, til hvilken Mængden af Folket er bragt. Thi med alt dette staar en god Kriminallov altid i nøje Forbindelse. Den trænger ogsaa af samme Aarsag oftere til Forandring end den øvrige Lovgivning, efterdi den nødvendig bør rette sig efter Nationens Uddannelse til Forædling, hvilket er en uudblivelig Følge af en vis og god Statsbestyrelse. Saaledes til Ekspl. kunde en Kriminallov, som fortjente Navn af god i det 17. Aarhundrede, ikke i alle Dele være passende for den nuværende Tidsalder.

6. Misgerningens større eller mindre skadelige Indflydelse paa Samfundet d. e. den skyldiges større eller mindre Brud paa Selskabspagten bør være Maalestok for Forbrydelsens Størhed og den dertil svarende Straf. I samme Forhold som Samfundets Opretholdelse kunde svækkes ved Misgerningen, bliver den farlig for Staten, og i samme Forhold bør Straffen som Afskrækkelsesmiddel fastsættes«.

7. »De Misgerninger, som umiddelbart rører det hele Samfund, er de, ved hvilke dets Opretholdelse allermest udsættes for Fare. Den Forbrydelse maa da agtes at være den største, som udøves mod Regenten eller Statens højeste Magt følgelig mod Staten selv, forsaavidt som det hele Samfunds Rettigheders Haandhævelse er overdraget til og Folkets Majestæt selv nedlagt hos den Person, som er anbetroet den højeste Myndighed eller med et andet Navn Regeringen«.

8. Borgerne har gensidigt Adgang til at fordrø Beskyttelse mod Krænkelser af deres Rettigheder ved Brud paa Selskabspagten. Her-ved fornærmes ogsaa Staten, men kun middelbart, hvorfor en mindre Strafskyld paadrages.

Graderne indenfor de umiddelbare og de middelbare Overtrædelser er dog mange og forskellige. Den afskyelige Snigmorder er ustridig farligere for Borgersamfundet end den, der i Overilelse eller af Uforsigtighed har betjent sig af en usømmelig Udladelse mod Regenten.

Gennem disse almindelig holdte Udtalelser, hvortil særlig Moltkes, J. E. Colbjørnsens og Schlegels Udviklinger havde dannet Grundlaget, tilkendegives tydeligt det Program at komme bort fra det meget forældede, der fandtes i Landsloven (Danske Lov, D. L.) og Forordningerne, navnlig at fjerne disses i visse Tilfælde barske Strængheid og i højere Grad faa Straffen tilpasset til Misgerningens Grovheid. Fdg. 20. Februar 1789 om de reformerede Tyveristraffe var et Forbillede paa, hvad der i denne Henseende kunde naas, og allerede den om denne Lov nedsatte Kommission havde været inde paa at fremkalde mere omfattende Reformen i Strafferetten. At de uforholdsmæssig

strange Straffe lempedes gennem Benaadning, var kun en begrænset Nødhjælp, og det erkendtes at være svækkende for Lovens Autoritet, at saadan Benaadning maatte ske, som man sagde, in abstracto.

Kommissionen gik efter de almindelige Drøftelser over til Emnets enkelte Afdelinger og vendte sig først til det betydningsfulde Spørgsmaal om Dødsstraffens Nødvendighed. Chr. Colbjørnsen havde i sit Fragment som karakteristiske Kendetegn paa de Forbrydelser, som gjorde denne eksemplariske Straf nødvendig og passende, anført Misgerningens Grumhed, dens overlagte Udførelse og Forbryderens Farlighed for den offentlige Sikkerhed. Han konkluderede derefter: »Forræderen, Oprørsstifteren, Morderen og Mordbrænderen (i dette sidste Ords egentlige Forstaaelse) er altsaa de, der fortjener at straffes med Døden«. Han var imod at forbinde Henrettelsen med Pinsler. Indvendinger som de, at Borgerselskabspagten ikke rummer eventuelt Afkald paa Livet, og at Dødsstraffen strider mod, at Selvmord forbydes, afviser han let, og Hovedargumentet, at Slaveri (livsvarigt Strafarbejde) er tilstrækkelig som eksemplarisk Straf, bestrider han efter »al Erfaring og rigtig teoretisk Fornufts slutning«. Medens den retskafne Mand trøstes mod Dødens Skræk ved sin gode Samvittighed, savner den grove Forbryder aldeles »denne Tilflugtsstøtte. Dødens Rædsler omspænder hans lastefulde Hjerter. Den myrdede Medborgers blodige Skygge staar malet for hans Øje og vinker ham frem til den Eviges Domstol i det Øjeblik, han skal forlade Verden. Med Fængselsstraf følger desuden altid Haab om Frihed. Dette Haab forsvinder for Lovens Bud om den visse Død. Dersom Slaven agtede Døden mindre end sine Lænker og sin Skændsel, hvorfor ser man da ikke, at han ofte søger den? Selvmord iblandt denne Klasse af Mennesker er meget sjældent, uagtet man ellers maa beklage, at Suicidium ikke er ualmindeligt«. Endelig anfører han, at Kejser Josef, der afskaffede Dødsstraffen i Østrig, til Gengæld indførte uhyre strænge Livstidsfængsler.

I Sammenligning med den gældende Ret, der havde Dødsstraf bl. a. for simpelt Manddrab uden Overlæg, Barnefødsel i Dølgemaal, Duel, Stimandsfærd, Falskmøntneri og Eftergørelse af Banksedler, er dette Standpunkt allerede moderat. Det havde Tilslutning i Udtalelserne fra J. E. Colbjørnsen og Schlegel, og Kommissionens Flertal fulgte Generalprokurøren. Med Hensyn til Forræderi mod Kongen og Fædrelandet fandt man Grund til at markere Gerningens Afskyelighed ved Opbrænding af den henrettedes Legeme og Askens Spredning i Luften. Fra det sidste havde dog den paa dette Tidspunkt afdøde J. E. Colbjørnsen taget Afstand. Derimod erklærede Moltke sig principielt for Modstander af Dødsstrafs Anvendelse og begrundede i udførlige Indlæg dette Standpunkt, som Beccaria i 1764 havde gjort moderne i

Litteraturen, og som enkelte Steder var forsøgt i Lovgivningen. Medlidenhedsfølelsen kan ikke blande sig i denne Sags Bedømmelse, udvikler han. Naar Tusinder falder til Landets Forsvar, kan vi ikke føle Medlidenhed, naar Forbryderen, der har vist sig som Fjende af Staten, bliver Offer for den fornærmede Retfærdighed. Han bør lide den Straf, som er nødvendig til at opnaa Øjemedet, men er denne Nødvendighed bevist? Den maatte være afgjort dels med Hensyn til Forbryderen dels med Hensyn til Virkningen, som Straffen formodes at gøre paa det almindelige. Vistnok gyser man ved Synet af Morderens og Mordbrænderens Forbrydelser, man vender sig med Afsky fra dem og finder maaske ingen Straf haard nok til Afsoningen. Men ved at overveje Sagen med koldere Blod maa der spørges: Kan en Handlings Immoralitet være Retsgrund til Livsstraffens Bestemmelse? Er det ikke Forbryderens Farlighed for det almindelige, som fremkalder den? Er det ikke Forudsætningen, at intet Fængsel, intet Bevaringssted var saa sikkert, at denne Forbryder jo kunde undvige og gentage Misgerninger, som paany sætter Medborgeres Liv i Fare? Er dette rigtigt, saa følger heraf, at Dødsstraffen ophørte at være nødvendig der, hvor Regeringen kunde indrette saadanne Fængsler, som betryggede den mod Forbryderens nye Forsøg paa at fornærme Staten. Slutningen bliver da denne: Forbryderen maa miste Livet, fordi Regeringen ikke med Fængsel og Tvang kan forvare ham. I en velorganiseret Stat, mener Moltke, behøver dette ikke at være Tilfældet. Det synes endog ubilligt, at et Menneske skal dø ikke saa meget for Retfærdigheden som for den borgerlige Indretnings Ufuldkommenhed. Retfærdigheden kan kun kræve Livsstraf, hvor den er Sikkerhedens Betingelse. Men, spørges der saa, skulde ikke det Indtryk virke, som Vissheden om Dødsstraffen maa gøre paa den, der kun havde et Skridt til at udføre Forbrydelsen? Og skulde ikke omvendt Haabet om engang at kunne undvige fra det truende Fængsel tilskynde til at tilfredsstille den opflammende Lidenskab? Hertil svarer Moltke: »Intet synes mig ved Straffeloves Bestemmelse mindre anvendeligt end at ville beregne deres Virkning efter de forskellige Indtryk, som samme kan gøre paa Mennesket. Disse grunder sig i saa mange Tilfældigheder, at de ingenlunde bør vejlede Lovgiveren, der skal skrive Lov efter Retfærdighedens Bestemmelse og Bud. Livet er vistnok i de fleste Menneskeøjne det største Gode, dets Tab den største Ulykke. Dybt nedlagde Skaberen i Mennesket Lyst til Livet og Drift til at vedligeholde det. Men de Mennesker, som i en høj Grad sætter Pris paa Livet, begaar sjælden saadanne Forbrydelser, paa hvilke Dødsstraffe kunde være anvendelig. De derimod, hvis rasende Lidenskaber ledte dem til store Misgerninger, glemmer Livets Værd og anser hines Tilfredsstillelse for det største Gode. De opofrer alt for at nyde deres vilde

Ønske opfyldt og underkaster sig villige de sørgelige Følger, der allerede levende fremstiller sig for deres Øjne. Og hvad virker da de hyppige Dødsstraffe i de Lande, som endnu har beholdt dem? Er Misdæderne der færre? Standser de Forbrydelsernes Strøm? Intet er derfor uvisser end Dødsstraffes Virkning, og kan vel Retfærdighed i det uvisse opofre Menneskers Liv? Ser vi endelig hen til den Skare af Tilskuere, som iler til store Eksekutioner, og saa snart de saa den skyldiges Hoved falde, ligegyldig og rolig vender tilbage. Hvad stort kan Lovgiveren vente af de Indtryk, som Døden gjorde paa den? Jeg finder derfor fuldkommen rigtigt, hvad Forfatteren af *Contrat social* paastaar: *On n'a droit de faire mourir même pour l'exemple que celui qu'on ne peut conserver sans danger*, og kan ikke tro andet end, at Dødsstraffe kun kan finde Sted, hvor en Forræder mod Staten sætter denne i Fare, saa at den skyldiges Liv underholder deres Mod og Haab, som er deltagende i Forbrydelsen, og hvor den almindelige Sikkerhed og Rolighed ikke kan opnaas uden ved Forræderens Død. Jeg tror, at alvorlig, stræng og bestandig Fængselsstraf modificeret efter Forbryderens Tilstand og Evne bør sikkert kunne substitueres de hidtil bestemte Dødsstraffe«. Kun paa det helt borgerlige Omraade var Moltke altsaa ubetinget afvisende overfor Dødsstraffen.

Divergensen indenfor Kommissionen uddybedes i yderligere Indlæg. Schlegel argumenterede med, at Dødsstraffen var den med Forbrydelsen analoge Straf, og at Lovgiveren ved at vælge nogen anden Straf for Morderen end denne vilde tilkendegive, at han agtede Morderens Liv højere end den myrdedes — begge Dele kun Omskrivninger af Synspunktet Liv for Liv — samt med det følelsesmæssige, at den dødsdømte hyppigere omvendte sig end den fængslede. Naar Moltke mod de andre gjorde gældende, at de konsekvent maatte medtage andre meget grove Forbrydelser som livsfarligt Røveri eller falsk Vidnesbyrd, da disse var næsten lige saa farlige som Mord, understreger Chr. Colbjørnsen meget energisk dette »næsten«. Moltke paaberaabte sig bl. a. Erfaringerne fra England, hvor de talrige Henrettelser ikke synes at frugte overfor Forbrydelserne. Alle var altsaa fremskridtsvenlige, men i forskellig Grad.

I denne Forbindelse kan omtales Drøftelsen om Opretholdelse af Fdg. 18. Dec. 1767 om Straf for dem, som begaar Mord af Kedsommelighed til Livet for selv at blive henrettede. Den livsvarige Frihedsstraf af særlig haard Art, som var foreskrevet herfor, skulde efter § 1 ved Indsættelsen ledsages af Kagstrygning og Brændemærkning. §§ 2—4 foreskrev desuden, at Misdæderen aarlig paa Dagen for Mordet skulde udføres til Gerningsstedet eller Retterstedet til Kagstrygning, hvilken Transport skulde foregaa paa haanlig Maade, bl. a. med Strikke om Halsen, og efter Døden skulde Misdæderen lægges paa

Stejle og Hoved og Haand sættes paa en Stage. Der var Enighed om at lade §§ 2—4 bortfalde, saa meget mere som de gentagne Revselse, der »virkede Medynk i Stedet for Afskrækkelse«, ifølge Praxis eftergaves, og § 1 fandtes tilstrækkelig for Øjemedet. Schlegel vilde endvidere ophæve Brændemærket og Moltke ogsaa Kagstrygningen. Han fandt ikke i denne Forbrydelse de Kendemærker paa æreløs og skammeligheds Handling, som kunde gøre den fortjent til den bestemte Straf, og vilde kun have anvendt strængt livsvarigt Tugthusarbejde: »Man ved, at vrang og sværmeriske Religionsbegreber, som herskede især i Christian VI's Tid, forførte mange til denne Forbrydelse. Mere beskæftigede med det andet Livs belovede Lyksaligheder end med deres Pligter og Forhold i dette hagede de blot efter hint, forvissede om deres Misgernings Forladelse, som skulde aabne dem Vejen til et bedre Liv, begik de den og længtes nu efter den Dag, da de ledsagede af Præsten og en stimlet Hob Tilskuere modigen skulde gaa den attraaede Død imøde«. Han ansaa disse Forbrydere for højst ulykkelige Væsener. Chr. Colbjørnsen imødegik ham, ikke uden Hefthighed. Fdg.n var en af Kongens viseste Love, der i sin Tid havde gjort Epoke i Europa. Der var ingen Tvivl om dens Grund og Nytte, og den Fare, den havde for Øje, var ikke ophørt, hvorom de hyppige Selvmord vidnede. Handlingen var efter sit selvkærlige Motiv nedrig og infam. Ogsaa Nørregaard fremhævede som kvalificerende, at Motivet var at søge egen Fordel nemlig det Gode, Misdæderen forestiller sig. Fdg. 18. Dec. 1767, som Christian VII personlig havde interesseret sig for at faa indført, betegnede iøvrigt paa sit specielle Omraade en Reaktion mod Anvendelsen af de med Pinsler forbundne Henrettelser; man havde faaet Blik for, at det kunde være problematisk med den afskrækkende Virkning af offentlig Henrettelse, og ved Reskript 22. April 1768 foretog man derfor ogsaa en Indskrænkning af den derved brugte gejstlige Medvirken, se Villads Christensen i »Det ny Aarhundrede« I, 2.

Ærens Tab som Straf, alene eller sammen med anden Straf, spillede en stor Rolle. Den dømte blev som Mindremand ugild til selv personlig at gaa i Rette som Sagsøger og ugild som Vidne i Retten, som Vitterlighedsvidne eller Daabsvidne, hvorhos han var udelukket fra offentligt Embede eller Bestilling i Staten, fra Lavs- og Borger-skabsrettigheder. Angaaende denne Strafart var Kommissionen enig om

1) at den var passende med Hensyn til saadanne Forbrydelser, som efter deres Natur og det almindelige Begreb om Ære og Moralitet nødvendig maa agtes for at være skammelige og følgelig at paa-
drage dem, der har øvet samme, enhver god og retskaffen Borgers fortjente Foragt,

2) at Æresstraffe burde anvendes med Sparsomhed, at de mindre

Grader af Æresstraffe saasom Gabestok, Halsjern etc. kunde afskaffes,

3) at Virkningen af Ærens Tab maatte lovfæstes overensstemmende med det nys bemærkede med det Tillæg, at den dømtes Begravelse skulde ske uden nogen Højtidelighed eller de blandt agtede Borgere brugelige Ceremonier,

4) at Livsstraf altid bør medføre Ærestab, og at de henrettede bør begraves paa Retterstedet, samt

5) at Æresstraffe i Reglen bør forbindes med legemlig Straf, Frihedstab eller Landsforvisning.

At Brændemærke og Kagstrygning som forhen skulde have denne Virkning, forudsættes vistnok.

Med Hensyn til Anvendelse af Ærestab ved enkelte Forbrydelser fremdrog man forskellige Tilfælde.

Saaledes falsk Vidnesbyrd, hvor Chr. Colbjørnsen vilde anvende Brændemærke og Arbejde i Jern paa Livstid, hvortil Kaas og Nørregaard sluttede sig, medens Moltke og Schlegel fandt Brændemærke unødvendigt, hvad ogsaa J. E. Colbjørnsen skriftligt havde udtalt sig for.

Falsa af det grovere Slags i D. L. 6—18¹⁾ (Falskmøntneri, Efterskriven af anden Mands Haand, Udgivelse for at være Kongens Embedsmand), for hvilke foresloges Tvangsarbejde i Fængsel for bestandig eller paa Kongens Naade.

De grovere Slags Æreskænderi og kvalificerede Bedragerier som svigagtig Fallit, Forfalskning af Varer eller Brug af falsk Maal og Vægt. Chr. Colbjørnsen vilde ikke hermed forbinde Fængsel eller Landsforvisning, idet han mente, at Dommens Offentliggørelse var tilstrækkelig. Denne vilde han ganske vist effektuere ved at stille den dømte offentlig til Skue ved Kagen (Pælen, der anvendtes ved Piskning) med et sort Bræt hæftet paa Brystet, hvorpaa var malet: Æreskænder eller Bedrager. De øvrige Medlemmer vilde nøjes med Dommens Offentliggørelse i de indenrigsske Tidender. Det bemærkedes, at naar der ved mindre Injurier anvendes Afbigt, er dette ikke Straf men Skadeserstatning.

Voldtægt mod uberygtet Kvinde, hvormed sattes i Klasse Brug af Bedøvelsesmidler i samme Formaals Tjeneste, hvor tillige Frihedstab foresloges.

Bigami, hvori tillige Landsforvisningsstraf foresloges, medens Moltke og Schlegel dog vilde foretrække Fængsel paa Kongens Naade.

Fdg. 18. Dec. 1767 efter Flertallets Forslag, se foran.

Om Frihedsstraffene havde Chr. Colbjørnsen i sit Fragment udtalt nogle Principper ledsaget af Eksempler, og hertil sluttede man sig.

¹⁾ Citaterne af D. L. i dette Afsnit findes under samme Betegnelse i Norske Lov.

Han kritiserede det saakaldte Slaveri eller Fæstningsarbejde: »Slavernes Arbejde er ubetydeligt, ofte intet. Derimod er det, der gives dem til Underholdning, saa ringe, at det ikke forslaar til nødtørftigt Livsophold allermindst i Forhold til virkeligt Tvangsarbejde. Ej at tale om Slavernes uforsvarlige og upaalidelige Bevogtning, hvorover Kancelliet gentagne Gange har set sig beføjet til at føre Anke«. I Straffehuset, hvor der skulde udføres strængt og bestandigt Tvangsarbejde, krævede han nøje Opsigt med Fangerne, forsvarlig Naturalforplejning, luftige Værelser, de fornødne Adskillelser mellem Fangerne, og at de farligste Fanger arbejder i Jern.

Saadan Straf kunde anvendes paa Drab uden Overlæg, som livsvarig eller lavere. Havde den dræbte selv givet Anledning, kunde Straffetiden være fra 2 til 6 Aar. Røveri burde straffes med livsvarigt Arbejde i Jern og Vold paa Person med Fængsel fra 3 Maaneder til 2 Aar med Skærpelse, naar Forbrydelsen udøvedes mod Øvrighed og andre Embedsmænd i Tjeneste. De ved Fdg. 20. Februar 1789 formildede Tyvstraffe fandt han i visse Tilfælde kunde taale yderligere Formildelse. Kagstrygning og bestandigt Slaveri for at stjæle en Ko paa Marken forekom ham altfor haardt. Ran, der slap med Tremarksbøde og Tvigælds Betaling (dobbel Værdi af det ranede), burde straffes som Tyveri.

Ogsaa for Duelforbrydelse foreslog Generalprokurøren med alles Tilslutning Fængselstraf fra 2 til 6 Aar ud fra den Betragtning, at »den almindelige Fordom ikke sjælden opfordrer til denne Overtrædelse, efterdi det antagne gothiske Begreb om Ære i denne Henseende ligger i Strid med Europas Lovgivninger«. Under Hensyn til, at »de Personer, som kommer i dette Tilfælde, altid kan formodes at være Mennesker af Opdragelse og at høre til de mere ophøjede Borgerklasser, for hvilke Tugthus- eller Forbedringshusstraf maaske vilde findes haardere end Døden selv især med Hensyn til deres Begreb om Æren, saa holdt han for, at Straf paa Frihed for Tvekamp burde bestemmes til Fængsel i det almindelige Arresthus.«

I Kommissionen fremdroges endnu nogle Tilfælde, idet man dog tog Forbehold mod at foretage en fuldstændig Gennemgang. Børns Vold mod deres Forældre var efter D. L. 6—5—3, ligesom Duel halsløs Gerning. Men naar Børnene var myndige, kunde Anvendelse af Hug og Slag fra Forældrenes Side næppe anses for tilladelig Gerning. Frihedstab og Tvangsarbejde, formentlig i 6 Aar, skønnedes passende Straf, naar Børn havde slaaet, uden at det var Modværg. Ogsaa ellers maatte tidsbestemt Straf være tilstrækkelig ligesom ved andre grove Fornærmelser af Børn mod Forældre. Barnefødsel i Dølgemaal, naar Barnet fandtes dødt, straffedes efter D. L. 6—6—8 paa samme Maade og med Hovedet at sætte paa en Stage. Det erkendtes

imidlertid, at Moderens »Bevægaarsager til at skjule sit Svangerskab, ja, endog til at skille Fosteret ved Livet, er saa beklagelige, at Lovgiveren maa bære Medynk med den skyldige; thi ikke sjældent har denne endog sin Grund i Ømhed over det ulykkelige Foster, som en saadan forladt Kvinde har bragt til Verden«. Naar det ikke befandtes, at det i Dølgemaal fødte Barn var forsætlig og paa voldsom Maade dræbt, kunde 2 Aars Tvangsarbejde anses som tilstrækkelig Straf. Har Moderen bevisligt ombragt det udenfor Ægteskab avlede Barn, sættes Straffen for saadant Barnemord til en Tid af 6 Aar. I Klasse med Indbrud om Natten, der var kvalificeret Tyveri, ønskedes sat, at nogen ved Hjælp af falske eller eftergjorte Nøgler havde listet sig ind i et af Mennesker beboet Hus og ved Hjælp deraf begaaet Tyveri om Natten eller indsneget sig i et Hus for om Natten at begaa Tyveri i den beboede Del af Huset. At modsætte sig Fuldbyrdselsens af Kongens Befalinger dog uden at stifte Oprør skulde straffes med Frihedstaf og Fængselsarbejde indenfor en Række af 2 til 6 Aar. Forgribelse paa eller Fornærmelser mod den foresatte Øvrighed eller Embedsmand (enten ved Handlinger eller Trusels eller Forhaanelses Ord), naar de udfører deres Embede, skulde straffes med lige Straf fra 6 Maanedes til 6 Aar. Der skulde af den kommende Kommission foreslaas Regler om Indretning af Fængsel med eller uden Arbejdspligt, i sidste Fald med Pligt til Selvforsyning.

Som Emner for Landsforvisningsstraffen nævnede Generalprokurøren i sit Fragment Forbrydelser, der ikke egentlig er farlige for den offentlige Sikkerhed, men som opvækker Forargelse paa Stedet. Han anlagde dette Synspunkt paa kvalificeret Rufferi (Brug af Hustru, Børn eller Myndlinger til Utugt) og paa Omgængelse mod Naturen, saaledes at der her gaves Landsforvisning i Forbindelse med Kagstrygning. Ogsaa ved Blodskam i op- og nedstigende Linie vilde han for den ældre Part i Forholdet anvende denne Straf eventuelt efter forud sket Afsoning af 4 til 6 Aars Tugthusstraf. Det forførte Barn vilde han dømme til 2 Aars Tvangsarbejde og Forvisning fra Stedet, og paa samme Maade skulde Blodskam mellem Søkende straffes. Forslaget havde Tilslutning hos Kaas og Nørregaard men ikke hos Moltke og Schlegel, der, ogsaa af folkeretlige Hensyn, ikke vilde anvende denne Straf paa Forbrydelser der forudsætter en særdeles fordærvet Tænkemaade. Alle var derimod enige i at anbefale Straffen til Anvendelse for de mindre grove politiske Forbrydelser, saaledes som det nylig var sket for visse Trykkefrihedsforseelser ved Fdg. 27. Sept. 1799 (Malthe Conrad Bruun, P. A. Heiberg). J. E. Colbjørnsen havde udtalt sig for det samme.

Naar der ikke fremsattes nogen samlet Udtalelse mod Brugen af de lemlæstende Straffe, var det sikkert, fordi man fandt dette overflø-

digt. Moltke havde ogsaa i sin Betænkning meget energisk vendt sig mod enhver Brug af Brændemærket, der udstødte Misdæderen fra det borgerlige Samfund, saa at »kun Fortvivlelse eller dyrisk Dorskhed kan blive tilbage«. Og hvis han ikke undviger fra Fængslet, er Mærket til ingen Nytte og kan kun forbitre ham.

I sit Fragment havde Generalprokurøren fremsat nogle almindelige kriminalistiske Overvejelser, der fik Kommissionens Bifald.

Idet han som Eksempel nævnte Tyveristraffene før Fdg. 20. Febr. 1789, udtalte han, at Straffen, naar den er større end Forbrydelsen, saa den ligner Hævn, bliver skadelig, fordi den fornærmede ikke som billig Mand kan fremkalde den ved Klage uden at handle mod sin Samvittighed.

Han gjorde opmærksom paa, at hvis Straf for større og mindre Overtrædelser er ens, kan det føre til, at den større bliver begaaet. Naar D. L. 6—16—1 straffede Stimandsfærd med Stejle og Hjul uden Hensyn til, om den overfaldne dræbes eller kun saares, var det fristende for Stimanden at dræbe Offeret for sin egen Sikkerheds Skyld.

Der gives Tilfælde, hvor Straf for en usædelig Handling kan blive skadelig, baade moralsk og politisk set, selv om Straffen ikke ved første Øjekast synes at være stræng. Han anvendte denne Betragtning paa Lejermaalsbøder efter D. L. 6—13—1 for Samleje udenfor Ægteskab. Disse Bøder ramte de ofte ulykkelig stillede Barnemødre haardt og kunde blive Aarsag til, at de lagde Haand paa Fosteret. Iøvrigt, tilføjede han, er Lejermaal ikke i den egentligste Forstaaelse et delictum, thi dettes karakteristiske Kendemærke er Hensigt til at skade. Ikke heller er Lejermaal altid et sikkert Bevis paa en stor Grad af Usædelighed, thi de offentlige Skøger kommer sjældent i denne Ulejlighed. Den bliver i Almindelighed den svage (ofte uskyldige) forførte Kvindes Lod.

At straffe den fornærmede Person selv tillige med den, der har begaaet Forbrydelsen, kunde ikke stemme overens med retfærdig og vis Lovgivning. Dette var Tilfældet med den offentlige Paatale af begaaet Hor, idet Bøden herfor ramte den uskyldige Ægtefælle.

Naar Selvmorderens Hovedlod efter D. L. 6—6—21 forbrydes, rammes de efterladte, der egentlig er de skadelidende, ved hans Handling. Selvmord bør overhovedet ikke betragtes som Delikt.

Endelig hævder han, at Bøde og legemlig Straf ikke bør kumuleres.

Om Pengestrafte udtalte Chr. Colbjørnsen med alles Tilslutning, at der ved Overtrædelser og Fornærmelser af de mindre Slags var Anvendelse for dem, og at de burde rette sig efter Forseelsens større og ringere Grad især med Hensyn til Handlingens Moralitet. Indenfor en fastsat Ramme kan det betros Domstolene at fastsætte Størrelsen efter

den skyldiges Evner og Sagens oplyste Omstændigheder. Forbrydelse af Boslod burde bortfalde. J. E. Colbjørnsen havde gennemgaaet Lovgivningens Tilfælde af Bøder til private og taget Afstand derfra. Tilbage var der de subsidiære Bøder, der skulde træde i Stedet for Pengestraffen. Man sluttede sig her til to Betænkninger af 1. Januar 1800, som Generalprokurøren havde afgivet til Kancelliet om at supplere Fdg. 6. Dec. 1743. Denne havde nemlig ikke nogen Regel om Subsidiærstraf svarende til den fuldstændige Konfiskation, der idømtes ved Dom til Hovedlods Forbrydelse. Den formueløse gik derfor uskadt ud af en saadan Domfældelse. Colbjørnsens Forslag gik ud paa at sætte Boslod eller Hovedlod til 1000 Rdl., halv Lod til 500 Rdl. og Straf paa »yderste Formue« til 1000 Rdl., saaledes at den ubetalte Del af disse Beløb afsonedes, som om Dommen var gaaet ud paa Bøder af denne Størrelse. Ogsaa til de øvrige Regler i nævnte Fdg. om Bøders Afsoning havde han Ændringsforslag navnlig om at halvere Afsoningstiderne, specielt naar Fængsel paa Vand og Brød anvendtes. Højeste Dagetal for denne Straf skulde være 20 og hver femte Dag gives almindelig Kost. Brødrationen skulde være 1½ & daglig. For Kvinder vilde han have Afsoningstiden yderligere nedsat med Hensyn til Kønnets Svaghed, især da den Kvinderne af Naturen tildelte større Grad af Undseelse og Frygtksomhed forøger deres Følelse ved at lide Straffen. »Overalt«, slutter Colbjørnsen, »synes mig, at den Lovgiver handlede billigere, som lod halv Straf blive Kvinders Lod, end den, som bestemte deres Arv til det halve imod Mændenes«. Kommissionens øvrige Medlemmer havde det videregaaende Forslag, at Fængsel paa Vand og Brød som skadeligt for Menneskets Helbred kunde bortfalde. De der holdtes fængslet til Bødeafsoning, maatte ikke have Tilladelse til Omgang eller Selskab i Fængslet, ej heller til at nyde Vellevned af Føde men blot nødtørftig og tarvelig Underholdning.

Da Kancelliet aføskede Højesterets Tilforordnede Erklæring over Spørgsmaalet Afsoning af Boslods Fortabelse, havde flere benyttet Lejligheden til videregaaende Udtalelser, hvilket atter bragte Generalprokurøren ind paa de andre Spørgsmaal om Reform af Fdg. 6. Dec. 1743. Saaledes udtalte Assessor Fridsch, der iøvrigt havde været Medlem af Kommissionen af 1783 om Tyveristraffene, at han med Længsel imødesaa en ny kriminel Lovgivning, der bl. a. skulde afskaffe de høje Pengestraffe saasom Jords Forbrydelse, Gods' eller Hovedlods Forbrydelse, Straf paa yderste Formue, Mandebod og Voldsbøder. Dette fik Tilslutning hos flere, medens der dog ogsaa lød Røster i modsat Retning. Graah fandt det saaledes betænkeligt paa en Gang at gaa over til Grundsætninger i Kriminallovgivningen, som forudsætter 50 Aars Fremgang i Pædagog-, Skole- og Opdragelsesvæsenet. Kun for

en halv Snes Aar siden begyndte vi derpaa, tilføjer han med Tanken paa Tyveriforordningen af 20. Februar 1789.

Det ligger nær at antage, at Frederik Moltke gennem disse Udtalelser har faaet væsentlig Bestyrkelse i sine Planer for Lovgivningens Reform, og hertil kom saa, at Chr. Colbjørnsen med sin aktive Personlighed stillede sig paa samme Side.

Kommissionens begrænsede Hverv at indlede et Reformarbejde ved en ny Kommission maatte medføre, at dens Vedtagelse kun kom til at udgøre et Fragment af en Straffekodeks. Det undgaar heller ikke Opmærksomheden, at den ikke samlede sin Opmærksomhed om at udforme Begrebsbestemmelser af de forskellige Delikter, men gik løs paa Strafarterne for at finde ud af, om og hvorledes de burde opretholdes, og paa hvilke Forhold de skønnedes at burde finde Anvendelse. Der vilde ellers have været meget at udrette paa dette Omraade: at fastsætte det straffbare Gerningsindhold. Her maa imidlertid erindres, at Retsanvendelsen i vidt Omfang betjente sig af Analogier, fuldstændige eller partielle, der tillod at inddrage beslægtede Forhold under Lovenes kasuistisk formede Regler. Derved blev Trangen til Omarbejdelse mindre.

Det var meget langt fra, at Kommissionens Tanker formaaede hurtigt at sætte Lovgivningen i Bevægelse, hvilket kan skyldes forskellige Forhold bl. a. økonomiske Hensyn. Det forhaabningsfulde Opsving i 1800 fik et Forløb, der kan minde om Enevældens tidligere Fremstød mod Tilvejebringelsen af en Nykodificering af Landsloven, der ogsaa ebbede ud. Men efterhaanden som strafferetlige Reformen gennemførtes, saas det dog, at Kommissionen havde anvist Fremtidens Veje. Fra de nærmeste Decennier skal nævnes Pl. 12. Juni 1816 om nærmere Bestemmelse i Henseende til Straffen af Fængsel paa Vand og Brød, Fdg. 24. Sept. 1824, hvorved Straffen af Boslods Forbrydelse og paa yderste Formue samt andre lignende Straffe dels ophæves dels forandres, og Fdg. 30. Marts 1827 om Landsforvisningsstraffens Ophævelse. Den egentlige kriminelle Reform kom først ved de saakaldte Ørstedeske systematiske Straffelove fra 1833 og 1840—41.

Sagen mellem Chr. Colbjørnsen og C. F. T. v. Lüttichau.

Det Festskrift ved Stavnbaandsløsningens 100-Aars Jubilæum i 1888, hvori Edv. Holm livfuldt skildrede »Kampen om Landboreformerne i Danmark i Slutningen af 18. Aarhundrede«, afsluttedes med en Fremstilling af »Den jydsk Proprietærfejde«. Denne Fejde blev

ypet, da 103 jyske Godsejere gennem Henvendelser til Kronprins Frederik og dennes Svigerfader søgte at fremkalde en Reaktion mod Reformerne. Den udkæmpedes gennem forskellige Skrifter og tilspidsede sig til en Kamp ført Mand imod Mand for Retten mellem Generalprokurør, Etatsraad Chr. Colbjørnsen og Godsejer, Kammerherre C. F. T. v. Lüttichau, en Kamp, der endte med sidstnævntes Domfældelse om end ikke efter Sagsøgerens Paastand.

»Med denne uhyggelige Strid kan Kampen om Landboreformerne gælde for endt«, skriver Edv. Holm. Ja, Striden var uhyggelig og ikke flatterende for Sejrrherren. Men ikke blot tids- og personalhistorisk, ogsaa juridisk har den sin betydelige Interesse. Den viser først Parternes Manøvrering med Danske Lovs barske Retsbegreber, og man kan tilføje med hele det statsretlige Apparat og derpaa Højesterets selvstændige Mediering mellem Standpunkterne. Colbjørnsens og Lüttichauss Stridsskrifter, Advokaterne Schönheyder og Rosenstand-Goiskes trykte Procedure, og Højesterets Voteringsprotokol afgiver et fyldigt Materiale. Edv. Holms Fremstilling har ikke lagt Vægt paa den juridiske Side og kun paa det trykte.

Da den i 1786 nedsatte store Landbokommission henvendte to Aar senere foreløbig lod sit reformerende Arbejde hvile, havde dette sat Frugt i højst betydningsfulde Lovværker, der allerede forelaa eller snart efter fremkom, for det første de to Forordninger af 8. Juni 1787 dels om Rettigheder og Pligter mellem Jorddrotter og Fæstebønder ved Fæstegodsets Til- og Fratrædelse, dels om Bestemmelse af, i hvilke Tilfælde en ny Del af Fæstegaarden imod Godtgørelse kan inddrages, samt om Udflytning af Fæstegaarde og navnlig Fdg. af 20. Juni 1788 om Stavnsbaandets Løsning fra Godserne for Bondestandens Mandkøn i Danmark. Hertil kom som forberedt i en særlig Kommission Fdg. af 11. Juni 1788 om Kvæghandelens Frigivelse, endvidere Fdg. af 16. Januar 1789 om, at kun selve Udfæsteren som husvild har Ret til at udsige Fæsteren fra Gaarden, og af 19. Marts 1790 om, at Fæstebonden og hans Enke kun ved Misligholdelse af deres Pligter kan udvises af Gaarden. Nordmanden Chr. Colbjørnsen, der efter sin frivillige Afgang som Kammeradvokat (om hans Fortid i Højesteret, se min Ørsted som Dommer, Side 128, og Danmark-Norges Højesteret 1791—1814, Side 80) privatiserede paa sin Gaard »Sophieshøj« i Nærum, var blevet udnævnt til Kommissionens Sekretær og havde i den afsluttede Periode udført det ledende Arbejde indenfor denne. I 1787 var han derefter vendt tilbage til Højesteret som Assessor, men allerede Aaret efter overgik han til Danske Kancelli som Deputeret og Generalprokurør, og med den lidet betydelige Kancellipræsident Brandt blev hans Stilling her dominerende. Da Kommissionen i Februar 1790 paany traadte sammen, var han stadig med som Medlem, men hans

Deltagelse i Forhandlingerne var ringere, hvorimod han i Kancelliet var rede til en betydelig Indsats.

Man var kommet til Midsommer 1790, og Stedet var »Louisenlund« ved Slesvig By, hvor den 22-aarige Kronprins Frederik opholdt sig efter sit Bryllup paa Gottorp med Landgreve og Prins til Hessen-Kassel Carls Datter Marie Sofie Frederikke. Her mødte de to Godsejere Kammerherrerne F. L. C. Beenfeldt til Serridslevgaard og C. F. T. v. Lüttichau til Aakjær og Dybvad, og med Lykønskningstaler overrakte sidstnævnte til Landgreven og førstnævnte til Kronprinsen enslydende henholdsvis paa Tysk og paa Dansk affattede Adresser, begge forsynet med 103 underskrevne Navne paa jyske Proprietærer (større Gaardbesiddere), der lige havde været samlede ved Omslagsterminen i Viborg (Snapstinget). Disse Adresser indeholdt stærke Besvælinger over de iværksatte og planlagte Reforme i Landboforholdene; man trøstede sig aabenbart til at kunne fremkalde en Kursændring ved en personlig Paavirkning af Landets unge Regent med forventet Støtte af hans formentlig ikke reformvenlige Svigerfader og begunstiget ved den midlertidige Fraværelse fra Regeringens Sæde og de derværende Raadgivere. Efter det senere oplyste havde Tanken først været alene at henvende sig til Landgreven. Denne, der var Statholder i Hertugdømmerne, Feltmarskal og tidligere kommanderende General i Norge, var stærkt konservativ. Nogen egentlig Besvarelse af Adresserne blev der dog ikke Lejlighed til at give.

Colbjørnsen, Beenfeldt og Lüttichau var fuldgode Repræsentanter for de modsatte socialpolitiske Interesser, der allerede i flere Aar havde krydset Klinger. Om den 41-aarige Colbjørnsen skal foreløbig kun henvises til det allerede anførte. Beenfeldt, der var født 1741, var officersuddannet; han blev Godsejer ved Giftermaal og i 1788 Landstaldmester for Jylland. For flere Aar siden havde han udgivet et Skrift med Forslag til Militærvæsenets Organisation og i 1787 et vægtigt Indlæg i Diskussionen om Landboreformerne med særligt Henblik paa Generalprokurør Bangs reformvenlige Afhandling herom. Han forfægtede den Opfattelse, at man burde begrænse sig til at bekæmpe Misbrugene ved den gældende Ordning med dens Stavnbaand, Hoveri og Tiendeydelse in natura, men bevare Lovgrundlaget, og han indtog altsaa et velmenende konservativt Standpunkt. Lüttichau var født 1744 paa det af Faderen oprettede Stamhus Tjele; Oldefaderen var tysk Adelsmand. Han var som Beenfeldt officersuddannet og havde senere studeret i Tyskland og England (Dr. juris i Oxford). Ogsaa han var skrivende og Oppositionsmand. Som 25-aarig indsendte han en Betænkning til Rentekamret indeholdende Tanker om en Afløsning af Hoveriet og om en vis Ejendomsret for Bonden til sin Gaard. Som Godsejer blev han konservativ. I Struensees Tid udkastede han en Plan

om en Kvægassurance til Bekæmpelse af Kvægsygens Følger men forfulgte ikke Sagen. I Guldbergs Tid kritiserede han i Viborg Samler saa heftig en Forordning om Kontrol med Brændevinsbrænden eller dennes Brug, at Tiltale kun frafaldtes mod Betaling af 1000 Rdl. i Bøde, og 5 Aar senere mulktteredes han paany for »sine ubetænksomme Ræsonnements« i De aalborgske Efterretninger, men fik Bøden nedsat til 20 Rdl. mod at love herefter at sky saadanne Skrivemaader. Imidlertid blev han dog under 4. April 1780 benaadet med Kammerherrenøglen, men i en Kabinetsordre fra samme Aar hedder det, at han »med dristige og uoverlagte Udtryk« havde vægret sig ved at overtage en ham allern. forundt Tjeneste, og der gives ham Valget mellem at modtage denne Tjeneste eller »udsætte sig for de Følger, som han ved sin Ubetænksomhed har fortjent.« Lüttichau, der aabenbart først har villet demonstrere sin Foragt for Guldberg ved at afslaa Naadesbevisningen, valgte at give efter, men et Par Aar senere var han ude i en ny Strid med Regeringen. Han havde haft en ret langvarig Kontrovers med en indkaldt polsk Huslærer v. Gritsch, der gjorde Optøjer paa Gaarden, og hvem Lüttichau lod underkaste Gældsængsel, hvorover Gritsch klagede til Kabinettet. Meget energisk skrev Guldberg herfra til Kancelliet om at tage sig af Gældsfangen og sørge for, at hans Opholdspenge, der af Lüttichau var lagt ud med 6 Sk. daglig, blev sat til 2 Mark daglig eller 32 Sk. Uheldigvis var dette uden Lovhjemmel, da D. L. 1—24—44 kun sætter Beløbet til $\frac{1}{2}$ Lod Sølv eller 24 Sk. ugentlig, og Lüttichau, der iøvrigt her benyttede sig af Kammeradvokat Chr. Colbjørnsen som Sagfører, reklamerede paa det heftigste. Guldberg fritog ham da af »Medlidenhed« for at betale Differencen og udtalte, at man af Medlidenhed med Lüttichaus Hustru, der havde lidt under Huslærerens Opførsel, for denne Gang vilde tilgive Lüttichau hans daarlige Dumdristighed, som hans Memorial indeholdt. Herved sigtedes til et Brev til Kongen af 22. Marts 1784, hvori Lüttichau uden Forbehold havde sagt sin Mening om det guldbergske Kabinetsstyre, der ikke mere end 3 Uger efter forsvandt fra Skuepladsen. Naar Lüttichau i Proprietærfejden under Udfoldelse af den største Loyalitet mod Kongen (Kronprinsen) gik løs paa Raadgiverne, var Situationen altsaa parallel med, hvad han tidligere havde været ude i.

Jeg gaar over til en Gennemgang af den danske Adresse, som den senere blev trykt af Colbjørnsen; den var ført i Pennen af Beenfeldt efter den først udfærdigede tyske. Den overskrives: Durchlauchtigste Prins! Naadigste Kronprins og Herre! og betegnes hverken som »Klage« eller »Tillidsskrift«. Sammenfattende kan den siges at indeholde dels Kritik af Kongens Raadgivere, dels Beklagelse over de sidste Aars Landbolove, fordi de gør Indgreb i Jorddrotternes Rettigheder

efter Danske Lov, og fordi de truer Godsejerne tildels ogsaa Bønderne med Forarmelse og derigennem betyder en Fare for Statshusholdningen og vækker Uro og Gæring i Bondebefolkningen.

Man begynder med bekymret at tale om et Uvejr, der lader til at være trukket op, og hvis Udbrud synes nærmest at ville ramme Proprietærstanden og Jorddrotterne gennem deres Ejendommers almindelige Undertrykkelse og Indgreb i deres lovgrundede Rettigheder og Friheder. Underskriverne henvender sig derfor med den overfor Kongehuset hævdvundne Tillid til Kronprinsen om Hjælp ved hans Medynk og Mildhed: »Danmarks gamle fuldstændige og grundgode Lov, hvorpaa Landets Forfatning beroede, bliver nu paa adskillige Steder saa forandret og andre Steder saa forkastet, at den taber ganske sin forrige Storhed.« Dette udbeder man sig nærmere at maatte udvikle, og man omtaler derefter Forordningerne af 8. Juni 1787, 11. Juni 1788, 20. Juni 1788, 16. Februar 1789 og 19. Marts 1790.

Ved den førstnævnte af disse anerkendes den retfærdige og landsfaderlige Hensigt at varetage Bondestandens Tarv overfor en nedrig handlende Jorddrot, men man tiltror ikke Udkastets Forfatter at have haft den fuldkomne praktiske Kundskab om alle de haarde Følger, som i Fremtiden mere vil trykke Bondestanden ved denne Forordnings Bydende end ophjælpe den. Specielt berører man Byrderne ved det retslige Apparat, som skulde sikre rigtigt Syn over Fæstegaardene ved Modtagelse og Aflevering, og det siges, at da en Opfyldelse til Punkt og Prikke vilde kræve Istandsættelse straks af alle brøstfældige Bygninger paa Godserne, kan Forordningen koste mangan en største Delen af hans Velfærd. Den næste Forordning kuldaster Privilegiet at stalde Øksen og volder de langt fra Købstaden boende Ejere, der forhen opfodrede Kornet, betydelige Tab, medens Studene nu gaar for tidligt ud af Landet. Om Stavnsbaandsløsningen siges, at den vistnok har den prisværdigste Hensigt, som nogen Landsanordning kan have til Genstand, nemlig Menneskefrihed. »Vi lykønsker vore Medmennesker med saa stort et Gode, naar det alene maa findes, at det ligesaa vel vil blive nyttigt for Landet i Tiden, som det ved første Øjekast nu synes herligt.« Som Ulemper omtales derpaa, at Bønderkarlene rømmer fra de Godser og Egne, som højlig trænger til deres Nærværelse, at de er ligesaa trodsige som modvillige og dovne under Arbejdet og ikke længer agter Befalinger om, hvad de skal forrette, saa at det »er nu stedse vilkaarligt, om vi kan faa Jorden besaaet og Afgrøden i vore Huse.« Lønnen til Tjenestekarlen stiger over »den arme Bondes Kræfter«, og Eksempler haves fra nogle af de skarpere Egne af Landet« paa, at fæsteledige Gaarde, der tilbydes paa de bedst mulige Vilkaar, ikke kan faas overtagne af Godsets Mandskab af den Alder, at det kan flytte. Om denne Hovedlov siges sluttelig: »Vi tør ikke understaa

os at forestille Deres Kgl. Højhed alle de farlige Følger, som endvidere kan befrygtes i Anledning af denne Forordning, men vi vover dog som en unægtelig Sandhed at andrage, hvorlunde vi underdanigen ønsker, at et og andet i denne Forordning allern. maatte forandres derhen, at det maatte komme nærmere overens med vort Lands iværende Forfatning og som kunde blive Staten og Undersaatterne til mere almindelig Nytte.«

Forordningen af 16. Januar 1789, der var givet som en autentisk Fortolkning af D. L. 3—13—3 om Husbondens Ret til at udsige Fæsteren for selv at bebo Gaarden, beklages meget som en ganske uforudset Indskrænkning i Ejerbeføjelserne og som værende imod det antagne almindelige Begreb og den bogstavelige Forstaaelse, hvorefter den ikke var indskrænket til den Ejer, der havde udstedt Fæstebrevet. Rigtigt er det, at Ordene i Artiklen ikke antydede denne Begrænsning i Forstaaelsen, og det ligger i Sagens Natur, at naar en »autentisk Fortolkning« ikke mentes faktisk at ramme den oprindelige Lovgiverhensigt, følte den ved sin tilbagevirkende Form som et Overgreb. Med mindre Sikkerhed men ligesaa ynkeligt klages der over Krænkelse af Ejendomsretten ved Forordning af 19. Marts 1790, der kraftigt havde indskærpet Lovens 3—13—1 og 4, der paabyder Fæstemaal paa Fæsters og Enkes Livstid, hvorefter udledes, at Fæste paa Aaremaal eller Opsigelse er uforbindende som saadant, men gælder som Livsfæste. Man sammenligner sig med Husejerne i Købstaden og mener, at Bonde og Godsejer begge som frie Folk just nu maatte kunne slutte og afhandle, hvad de frivillig forener sig om.

Den sidste Halvdel af Adressen er noget mere svævende. Det anføres, at nogle har maattet sælge deres Godser for $\frac{2}{3}$ af Værdien, hvilket anvendt paa alle Godser vilde betyde 16 Millioner Rdl.s Tab. Her kommer saa det stærkeste personlige Udfald: »De som vover at nærme sig Tronen med saadanne Forslag, som gaar ud paa Jordegodsernes Nedsættelse i Prisen og i deres virkelige Værdi, handler langt fra ikke som kyndige Folk i de Ting, de afgiver sig med, ikke heller som redelige danske Mænd, der upartisk har fælles Medborgeres Vel til Formaal.« Man beklager sig over de Landboerne foreskrevne uendelige Formaliteter i Rettergangssager og over, at Bønderne i stadig mere udstrakt Grad hjælpes med Bevilling til fri Proces, medens Husbonden for Bekostningens Skyld »af Hundrede Modvilligheder, Forseelser og aabenbare Ondskaber« næppe tiltaler for en eneste. »Jordegodsejerne udraabes ved alle Lejligheder som de sletteste af Landets Folkemængde. Det har næsten været et Valgsprog iblandt alle endog blandt nogle af Statens udmærkede Mænd, at Bondestanden skulde ophjælpes og Jordegodsejerne nedtrykkes uden at betænke, at Hoveribondens Arbejde i Betragtning af det ringe Pengebidrag, han

yder til Gaardens Forrentning, er bedre betalt end Haandværksmandens. Under den højtraabende Frihedsaand har Bondestanden og Almuen troet, at al Husbondhold var opgivet, og at ingen Hørighed mere skulde finde Sted.« Til Processerne kommer Opsætsigheden under Hoveriarbejde. »Intet er lettere, naadigste Prins! end at opvigle en Bonde imod sin Husbond. Saalænge der er fattige og rige, Tjenere og Herrer, vil der være Misfornøjelse og Utilfredshed«, men det er farligt at styrke disse Lidenskaber. »Bøndernes Overhørighed, som stiger gradvis, tilsidesætter allerede den tilbørlige Agtelse for Amternes Øvrighed, og gid den aldrig maa stige saa højt, som Tanken kan føre — som Frankrig giver os de gyseligste Eksempler af.« Som Følge af de foran omtalte Anordninger er mange Steder Baandene af Tillid, Kærlighed og Velvillighed sønderrevne og afløst af Ligegyldighed og Koldsindighed, der sluttelig fører over til almindelig Forstyrrelse.

Derefter hedder det: »Naadigste Kronprins og Herre! vi bønfalder ikke om nogen Forret for vore Undergivne i Henseende enten til ubillig Myndighed eller utilladelige Fordele, men den Forret, som vore Privilegier giver os, der af vore allern. Arvekonger saa mange Gange er stadfæstede, gør vi os det underdanige Haab om endnu allern. maa forundes os. Og vi ytrer allern. det Ønske, at vi maa nyde godt af den kongelige Naade, som vore Forfædre ved Opofrelse af Liv og Blod har erhvervet sig, nemlig at vi maa blive haandhævede i de os efter Landets Love og kongelige Løfter tilkommende Rettigheder. Fremdeles ytrer vi det underdanige Ønske, at alle de maa afvises fra Tronen, som tør fremkomme med saadanne Forslag, der gaar ud paa at fremme den ene Del af Undersaatternes Opkomst paa den anden Dels Ødelæggelse og Undergang. Iligemaade de som mangler Kundskab om de lokale Omstændigheder her i Landet, om hvilke de taler. Statens Indkomster vil blive vaklende, naar Jordegodsejerne betages Lysten og Lejligheden til Agerdyrkningens Forbedringer, og Umuligheden vil omsider forbyde os at opfylde den Pligt, der paaligger os til Gengæld for vore Privilegier imod Kronen, den Pligt nemlig at indestaa for vore Bønders Skatter og Kontributioner. Og saaledes vil Landets Vel, der staar i saa nøje Forbindelse med vores, lide Skaar og udsættes for Usikkerhed.« Der slutes med Forsikring om Tillid og Hengivenhed og Fremhæven af, at man taler for hele Landet og for Efterslægten.

Jorddrotterne havde ikke ladet noget bekendtgøre om de overrakte Adresser, men da disse afgaves til Landbokommissionen, forblev de ikke ubekendte for Colbjørnsen. Samme Aar udsendte han sit i Oktober afsluttede Skrift »Betragtninger i Anledning af en Del jyske Jorddrotters Klage til Hans Kongelige Højhed Kronprinsen over deres Ejendommes Krænkelse ved Fdg. om Bondestandens Frigivelse fra Stavnsbaandet til Godserne og de flere udkomne Lovgivelser om Bøn-

dernes Rettigheder og Pligter. Helligede den oplyste Menneskelighed, den borgerlige Frihed og det danske Folk.« Det siges som Indledning, at Forfatteren efter at have faaet Afskrift af Klagen i Hænde nu ønsker at tale »som Mand i Staten og som Sandhedens Ven«, hvortil han har bestemt sig ved de Rygter om Adresserne, der opstod. Han opfordrer Klagerne til offentlig »at forsvare, hvad de har sagt imod Lovene, som de forhaaner, og Landets Mænd, over hvilke de fører Anke.« De første 47 Sider indeholder Aftryk af »Klagen« med jævnstillede »Anmærkninger« og derpaa fortsættes med endnu 27 Sider, hvortil et Par Bilag. Edv. Holm skriver, a. St. S. 208: »Han fik Prinsens Samtykke til at offentliggøre Tillidsskriftet og bekæmpe det igennem Pressen.« Dette er ikke rigtigt. At hans Offentliggørelse ikke blev desavoueret af Kronprinsen, er uimodsigeligt, men den Maade, hvorpaa Colbjørnsen skildrer sine Overvejelser for og imod at skrive og den citerede Ytring om, at han fik en Afskrift i Hænde, viser, at der netop ikke er sket andet end dette sidste, og det bekræftes af Udtalelserne under Proceduren. Men dette Punkt var væsentligt for Sagens Udvikling, thi Lüttichaus paatalte ærefornærmende Udtalelse gik ud paa at udtrykke Indignation over Colbjørnsens egenmægtige Offentliggørelse af Adressen, der som fortrolig ment af Lüttichau benævnes Tillidsskriftet. Naar Holm fortsætter: »Saa spændte han sit Styrkebælte om sig og lod de mest tordnende Slag regne ned over de 103 jdske Herremænd«, maa man derimod give ham Ret. Holms umiskendelige Beundring for Skriftet, der efter ham har »en høj Plads i vor polemiske Litteratur«, er dog parret med Erkendelse af, at Maaden at polemisere paa i visse Retninger var »utilladelig« og »havde noget uridderligt ved sig.« Ogsaa hertil maa jeg give Tilslutning. Landboreformernes yngre Historiker, Dr. Hans Jensen, Dansk Jordpolitik, 1751—1919, I. (1936) Side 175, ser noget anderledes end Holm paa »Betragtningerne.« Hvad Tillidsskriftets reelle Indhold angaar, siger han, kunde det, bortset fra den enkelte Passus om Stavnbaandet, være underskrevet af den saa ofte berømmede Bondeven J. L. Reventlow, omend denne vel næppe vilde have ønsket at beraabe sig paa D. L. og gamle Privilegier. I Colbjørnsens Skrift savner Forfatteren de almindelige sociale og humane Betragtninger, som kunde have tjent til at forsvare Regeringens hele Landbopolitik. »Han red derimod sin politiske Kæphest, at denne Politik var nødvendig for at knuse det aristokratiske Vælde, der paa Trods af Regeringsformen havde kunnet hævde sig indenfor Landboforfatningen«.

Det kan ikke nægtes, at Formaalet at lade det »regne med tordnende Slag« har ladet Advokaten tage Magten fra Generalprokurøren og atter Retoren fra Advokaten. Den Loyalitet, Edv. Holm finder i, at Proprietærernes Skrivelse helt aftrykkes, bliver plettet ved, at alle

Angrebepunkterne er sat med større Typer og tages lidt ud af Sammenhængen, naar de gentages i Anmærkningerne, som gør det af med dem. Foruden at hele Tonen er haanlig og affejende, paaduttes der Jorddrotterne Fremsættelsen af ondartede Beskyldninger, som de ikke har fremsat, men som de paastaas at mene eller maatte mene.

Efter at have fremhævet, at Beenfeldt og Lüttichau sørgede for offentlig Meddelelse om Lykønskningen, men ønskede at skjule Overleveringen af »Klagen«, og i en Note antydet, at de maatte være tilfredse med ikke paa Stedet at være berøvet Friheden, udbryder han: »Alt hvad der i enhver Stat anses helligt og agtbart, antastes i dette Skrift med en Dristighed, hvortil der næppe findes Lige i noget Lands Aarbøger. Kongens Regering lastes. Lovene kaldes uretfærdige. Raadet, som har overvejet dem, Kollegierne, som har forestillet dem og Embedsmændene, hvis Kald det har været at give Forslag derom, beskyldes for Uredelighed og Vankundighed, Domstolene for Partiskhed og Bondestanden for Opsætsighed imod Amternes Øvrigheder. Endelig vises Bekymring for Oprør og peges paa Frankrigs Eksempel.« Derefter refereres som sammenhængende en Række sammenstillede Udtalelser fra Adressen, og han fortsætter: »Mere bestemt kan det vel næppe siges, at Kongen har handlet tyrannisk, og at de Mænd, som har foreslaaet og tilraadet Lovgivningerne, har været Uretfærdigheds og Undertrykkelses Haandlangere. Er det Neronis, Caligulæ og Tiberii Tider eller er det den 7. Christians Regering, man her finder afmalet? Om hine melder dog Historien blot, at de øvede Vold og Grumhed tværtimod Lovene; men om Danmarks landsfaderlige Regent tør man sige, at han hjemler Vold og Undertrykkelse ved Lovene selv og gennem disse stifter Landets Undergang og Efterslægtens Ulykke. Og dette vover disse dristige Jorddrotter at skrive til Kongens Søn, til Tronens Arving uden at have anden Aarsag til Klage end denne, at Kongen har forbudt dem at behandle deres Medborgere som ufri og tilladt, at Bønderne herefter maatte fede og sælge deres Kvæg, hvorledes naar og til hvem de vil ...«

Forsaavidt Jorddrotterne ved Omtalen af Stavnsbaandet havde talt om at faa bedre Overensstemmelse med »vort Lands iværende Forfatning«, udvikles det, at Bondefriheden først fra Frederik IV's Tid efterhaanden blev omdannet, og der sluttet: »Saaledes stod det nu tilsidst knejsende dette Ufrihedens Palads ziret med herlige Paaskrifter ligesom hine Menneskeofringernes Templer, hvis udvortes Majestæt blændede Øjet, saa at Mængden ikke blev var, at Grumhed var den Guddom, for hvis Alter vankundig Overtro knælede. Men — held dig o Danmark! Forsynet sendte dig en Prins udrustet med samme Kraft og Evner som den 4. Frederik, ved hvis Urne du saa ofte har fældet Taarer. Forgæves skal man søge at undergrave den Friheds-

bygning, som han paany oprejste for dine tro og kække Sønner. Christian svor ved sit kongelige Ord, at den skulde staa usvækket, og Frederik, som lagde dens Grundvold, skal mandeligen forsvare den baade imod aabenbare Anfald og imod listig Underfundighed, der kryber i Mørket.«

Antagelig overbeviste Colbjørnsen de fleste af sine Læsere om, at Jorddrotterne havde sagt, at Kongen havde handlet tyrannisk og Domstolene udvist Partiskhed, hvad dog ikke var Tilfældet. En Udtalelse om, at Husbond saavel som Bonde tidligere turde fremstille sig for Domstolene med lige Adgang til Ret, maa nemlig antages at skulle sættes i Forbindelse med det lige foran — ganske vist af Colbjørnsen med Smaatryk — anførte om, at der til Overmaal gaves Bønderne fri Proces. Den formentlige Sigtelse mod Domstolene faar Colbjørnsen endda specialiseret til en Sigtelse mod Højesteret, saa at han kan tilraabe Jorddrotterne: »Frygter I ikke ubetænksomme Jorddrotter! for at høre Lovens Røst fra denne Domstol?« I Virkeligheden kom han selv ud i at fornærme dels den tidligere Regering, der havde opretholdt Stavnsbaandet, dels Godsejerne i Egenskab af Landsdommere og Birkepatroner samt Birkedommerne som godsejervenlige i deres Virksomhed.

Colbjørnsen paaviser, at Forordning af 8. Juni 1787 ikke paalægger Ejeren en ubetinget Pligt til at istandsætte brøstfældige Bygninger. Denne Fejl i Skriftet forudsættes at være forsætlig, og der spørges, »om det nu er anstændigt, om det er tilgiveligt at frembringe en saa overlagt Usandhed for sin Fyrste.« Klagerne over de mange Formaliteter tilbagevises indgaaende. Ogsaa ved Forordningen om Øksnehandel haves let Spil for en saglig Udvikling. Beskyttelsesreglerne for Fæstere i Forordning af 16. Januar 1789 og 19. Marts 1790 er Indskærpelser af Landsloven. Slutningen er mere personlige Udfald, og Lüttichaus gamle Bødesag bringes i Erindring. Generalprokurørens polemiske Mesterstykke havde som Sluteffekt Mistænkeliggørelse for Dokumentfalsk med Hensyn til Underskrifterne og en dertil knyttet Trusel. I tre bilagte Skrivelser dementeres nemlig Underskrivelsen, og Colbjørnsen henstiller herefter ganske, hvad der egentlig ligger til Grund for Adressen. »Efter alt dette bliver det uvist, om Klagen virkelig har været underskreven af 2 eller af 102 og om de deputerede har været sendt til at lykønske og klage for sig selv alene eller for flere og da hvor mange. Med Tiden vil denne Tvetydelighed formentlig nærmere blive opklaret.« Sammenhængen med den tyske Adresse, mod hvis Underskrifter ingen Indsigelse var rejst, omtalte han ikke.

Allerede tidligere, i 1787, havde Colbjørnsen udsendt et Flyveskrift angaaende Landbosagen mod et af Kommissionens Medlemmer. Han

opfordrede nu i Forordet Klagerne til at optage en offentlig Diskussion med ham.

Udsendelsen af »Betragtningerne« havde været den første Reaktion. Det næste Skridt, der allerede paafulgte ca. 14 Dage efter, og som man rolig kan tilskrive Colbjørnsen, var Nedsættelse ved Reskript af 12. November 1790 af en Kommission bestaaende af Højesterets-assessor Rested og Hof- og Stadsretsassessor Thestrup med Kancellisekretær Mandix som Protokolfører til at anstille Undersøgelse om Fremgangsmaaden med den under adskillige Jordegodsejeres Navne til Kronprinsen indgivne i Original følgende Klage, »hvori de uden Grund og paa en strafbar Maade har formastet sig til at angribe vore i de senere Tider udgivne Anordninger og Bestemmelser af Jordrotternes Rettigheder og Pligter.« Det skulde under Forhør, hvortil alle uden Værnetingsindsigelse var pligtige at møde, søges oplyst, »hvilke der har givet Anledning til Klagen, af hvem den er forfattet, hvorledes det er tilgaaet med at samle Underskrifter, om dertil har været indbudt og da af hvilke og ved hvilke, endelig hvorledes det forholder sig med de derunder tegnede Navne, hvor mange af disse der er skrevne enten af Vedkommende selv eller med deres Minde, og naar det maatte befindes anderledes, da hvo eller hvilke der har sat disse Navne derunder med videre, som kunde gives Anledning til at se oplyst til nøjagtig Kundskab om den hele Sags Sammenhæng.« Denne Formulering af Opgaven var velegnet til at svække Lysten til at vedstaa Underskrifternes Overførelse fra den tyske til den danske Adresse, og ifølge Hans Jensen (Biografisk Leksikon: Beenfeldt) tilvejebragtes der da ogsaa Ansvarsgrundlag for Beenfeldt derved, at 14 Underskrivere ikke vilde vedstaa Underskriften. Han fik tilkendegivet Kongens Mishag og forelagt en Bøde paa 2000 Rdl., hvilket han antog, men hævdede dog senere at have haft Bemyndigelsen. Den Veksel paa Antagelsen af grove Misligheder fra de to »deputeredes« Side under deres Optræden paa Louisenlund, som Colbjørnsen havde trukket i sit Skrift, var da ikke helt indfriet, og naar Resultatet, som det skete, blev, at der ikke rejstes Sag mod Underskriverne, selvom Advokaten endnu under den senere Injuriesag truede dermed, var hele denne Undersøgelse ret ligegyldig. Men Kommissionens Udsendelse til Jylland og dens mange Afhøringer bibragte Indtrykket af, at noget højst alvorligt var i Gære, og der begyndte en livlig Virksomhed fra mange Penne i Brochurer og Blade. Naar Edv. Holm i Biografisk Leksikon I omtaler Lüttichaus litterære Bidrag paa dette Sted i Tidsfølgen, er det imidlertid urigtigt; det fremkom først, da Colbjørnsen havde indstævnet ham.

Kommissionsundersøgelsen fik for Lüttichau den Betydning at give Anledning til, at Colbjørnsen fik Stof til at sagsøge ham. Han blev

nemlig tilsagt til Møde i Horsens, hvor han fik forelagt 33 Spørgsmaal til Oplysning om »Tillidsskriftet«. Han protesterede, fordi Kommissionens Kompetence kun angik den danske Adresse. Endvidere mente han som Adelsmand ikke at være underkastet inkvisitorisk Undersøgelse udenfor en Sag om Majestætsfornærmelse. Efter sin Hjemkomst til Aakjær lod han ved Notarius overlevere Kommissionen et Promemoria med Begæring om Genpart af det for denne passerende og Gentagelse af hans Protester med en særlig Protest mod »Etatsraad Colbjørnsens Votum og Stemme i denne Sag«. Denne begrundedes med disse Ord, som hans Modpart gjorde til Grundlag for Indstævningen: »Etatsraad Colbjørnsens skammelige Udtydning over det [Tillidsskriftet] i hans Anmærkninger denne benægter jeg og alle, ligesom vi alle anser dette hans Forhold og dens Følger for en stor Forbrydelse imod Kongens Værdighed, Højhed og den Tillid, som enhver Undersaat hidindtil har haft til det højkongelige Hus. Da jeg umulig kan og tør formode, at dette Forhold er Hans Majestæt takkelig, jeg og enhver i Provinsen bedst ved, hvad herom tales, og som den Respekt, jeg skylder Hans Majestæt, forbyder mig at anføre, saa nødes jeg til at begære en Genpart af alt, hvad som er passeret med mig i Kommissionen.«

Denne Genpart kan Lüttichau tænkes at have villet bruge i en Henvendelse til Kronprinsen eller som Stof i et Modskrift mod »Betragtningerne«, men forinden spillede Colbjørnsen ud for tredje Gang ved den 23. December at indstævne ham til som adelig at møde umiddelbart for Højesteret, jfr. D. L. 1—2—11 og undgælde efter 6—21—2 og 7 for i sit Promemoria at have sigtet Colbjørnsen for at have begaaet en stor Forbrydelse mod Kongens Værdighed og Højhed m. v. (crimen læsæ majestatis). Lüttichau udtog Kontrastævning for denne uforskyldte og beskæmmende Sigtelse. Han protesterede ogsaa overfor Kongen mod, at Colbjørnsen formentlig i Strid med Praxis allerede samtidig med Stævningen havde faaet Bevilling til Sagens forlods Foretagelse (ante omnes), idet han ikke havde faaet ordnet sit Forsvar. Da Sagen først kom for den 4. April 1791, led han dog næppe derunder. Der var sket dette, at Kommissionen som Følge af Lüttichaus Protest havde indstillet, at dens Kompetence blev udvidet, og derved var Colbjørnsen blevet underrettet. Kongen resolverede afslaaende paa Kancelliets Forslag om ogsaa at lade Kommissionen undersøge Tilblivelsen af den tyske Adresse. Da Colbjørnsen derefter — noget søgt, synes det — udbad sig Kongens Afgørelse af, om han kunde forblive i Funktion, indtil en Dom havde afkræftet Lüttichaus Sigtelse mod ham, resolveredes der den 22. December, »at Generalprokurøren fremdeles vedbliver hans Embeders Forretninger med den samme Flid og Duelighed, der hidindtil har udmærket samme.« Denne Kompliment

set i Forbindelse med, at Kancelliet i sin Erklæring over Forespørgslen havde udtalt, at Lüttichau efter al Formodning vilde komme til at undgælde for de uden dertil given Anledning mod Colbjørnsen brugte ærenærgaaende Udtalelser, tog dennes Sagfører senere til Indtægt som en allerhøjeste Godkendelse af »Betragtningernes« Indhold og som en Ordre til at udføre Søgsmålet.

Paa sit jyske Gods følte Lüttichau sig aldeles ikke imponeret af Embedsmanden i Kancelliet. Han var nu kommen til at staa som Talsmand for Underskriverne, og han tiltroede sig Evner til at kunne virke som Skribent. Allerede i Efteraaret havde han anonymt ladet trykke lidt Polemik, hvori Adressen omtales; ogsaa Protestskrivelsen mod Procesbevillingen indeholdt nogle Udfald, men i Begyndelsen af 1791 udkom hans i Januar afsluttede »Fuldkommen Bevis, at Hr. Etatsraad Christian Colbjørnsen paa en forhen ubekendt lovstridig Maade ved hans Betragtninger over de jyske Proprietærers Tillidsskrift til Hans Kongelige Højhed Kronprinsen har fornærmet den oplyste Menneskelighed, den borgerlige Frihed og det danske Folk følgelig og alle de, som har underskrevet og agnosceret Tillidsskriftets Underskrift;« Størrelsen er 126 Sider. »Fuldkommen Bevis« skal altsaa støtte Kontrastævningen og har særlig Interesse ved at levere Lüttichaus Forklaring paa, hvori han ser Colbjørnsens »Majestætsfornærmelse«. Han opfatter det som krænkende for Adressens Modtager, dels at Colbjørnsen uden Bemyndigelse og uden at have faaet Originalen overladt offentliggjorde den og tog Ordet til Tilsvar, dels at han fordrejede dens Indhold til et bittert Angreb paa Lovgiver, Styrelse og Domstole. Det var ogsaa en Forulempelse af disse urigtigt at udbasunere, at de blev angrebet paa denne Vis. Han taler om »det forargelige og højest skammelige Skrift« om »en saa insolent og nedrig Maade;« han skriver: »I har forvandlet Eders Embede til en Anklagers og Avindsmands og derved vanæret det«. Han anslaaer en haanlig skæmtende Tone, naar han beskriver »Betragtningerne« som et ufuldbaarent Foster og tilføjer: »ellers er det en nydelig Unge, der ligner Dem som Fader saa fuldkommen som mulig.« Et andet Sted skriver han: »Dog Billighed udfordrer, jeg maa tilskrive dette hans Forhold de svage Evner, han selv pag. 76 græder over. Jeg græder med ham! Gud bedre det! de er svage, det kan man se uden Briller, han har gratificeret os dermed paa Prent.« Edv. Holm er stærkt rystet over Grovheden, Overdrivelserne og Naiveteten, og Lüttichaus Sagfører ønskede nok Flyveskriftet uskrevet, men han var stærkt udæsket. Egentlig var det vel hans Tanke, at den personlige Audiens paa Louisenlund maatte dække Proprietæerne mod offentlig Omtale, hvilket kunde være rigtigt, hvis Kronprinsen ønskede det, og det klamrede han sig derfor til maatte være Kronprinsens Standpunkt. Som det udviklede sig

efter Colbjørnsens Initiativ blev Forholdet dog et andet, og noget selvstændigt Krav paa at undgaa Bedømmelse af Adressen fra deri interesseredes Side — og til dem hørte Colbjørnsen! — havde de ingenlunde. Det rigtige havde vel været at give et officielt skriftligt Svar paa Adressen, og som Surrogat for et saadant havde Colbjørnsens lidenskabelige Pjece som »Mand i Staten« ikke været fyldestgørende. At den stærke Fordømmelse af Henvendelsen til Kronprinsen ikke tyder paa megen Agtelse for den borgerlige Frihed, som Colbjørnsens Skrift var »helliget«, er man tilbøjelig til at give Lüttichau Ret i. Mindre heldig er hans Argumentation med Loven i Haanden, nemlig at Reglerne om Supplikationer i D. L. 1—26—1, Fdg. 20. Februar 1717, Art. 6 og 3. April 1771 giver »fuldkommen Adgang og Tilladelse« dertil. Naar han af Forordning af 1717 citerer »de tydelige Ord«: »At det skal være enhver Undersaat uforment lige for Hans Majesæt selv at andrage alt, hvad han tror er stridende mod Kongens Interesser«, er det kun et urigtigt sammenfattende Referat af forskellige Regler. Tværtimod taler Art. 7 et noget truende Sprog: »Ingen maa efter denne Forordnings Publikation foreslaa nye Forandringer eller gøre saadanne Propositioner, som er stridende imod Fundatser, Love, Forordninger eller som kan være imod Kongens Interesser ej heller saadant begære eller Anledning dertil give, saafremt han ej vil forvente sig Kongens Unaade og være Generalfiskalens Tiltale undergiven til at straffes som kgl. Mandaters modvillige Overtræder.« Det er ligefrem den Regel mod Projektmagere, som Niels Klim stødte paa i Landet Potu. Men disse legale Synspunkter maatte dog antages at være opgivet, efter at Publikum i aarevis havde været optaget af at drøfte den bedste Fremgangsmaade ved Landbolovgivningens Anlæggelse. Lüttichau argumenterer udførligt for, at de nye Regler faktisk i forhøjet Grad vil bringe Ejerne til at forlange Erstatninger i afgaaende Fæsteres Bo for Gaardfæld og derved forarme Familierne. Han erkender, at der ikke kræves Istandsættelse af alle brøstfældige Bygninger, men det var en Tid Opfattelsen ogsaa støttet paa Udtalelser, der tilskreves Colbjørnsen paa hans Rejser til Sessionerne. Paa Citat af flere Enkeltheder maa her gives Afkald.

Colbjørnsen sagsøgte altsaa Lüttichau for at have sigtet ham for Majestætsfornærmelse — ganske vist ikke offentlig, men kun i den interne Henvendelse til Undersøgelseskommissionen — og dermed blottede Generalprokurøren to i Sandhed frygtelige Sværd. D. L. 6. Bog handler i Kap. 4 »om Forgribelse imod Kongens Højhed eller crimine Majestatis.« Art. 1 om Forseelsen i højeste Grad, hvis Straf var Fortabelse af Ære, Liv og Gods, Haandsafhugning, Ligets Partering m. v., angik bl. a. at laste Kongen til Beskæmmelse, Art. 9 satte Tab af

Ære og Gods for at tale ilde om Kongens Regering. Havde saadan Tale Udseende af Opsættelse imod Kongen, var ogsaa Livet forbrudt. Denne Straf paa Ære, Liv og Gods afgrænsede Tilfældene af Majestætsforbrydelse »i første Grad«. Forskellige andre Forbrydelser mod Stat og Øvrighed behandledes i samme Kapitel. At denne Forbrydelse var uærlig Sag og uberettiget Sigtelse derfor ifølge D. L. 6—21—2 og 7 altsaa strafbar med at være Løgner og med Bøde dels 3 Mark dels tre Gange 40 Lod Sølv, var ikke tvivlsomt. Tremarksstraffen gjorde til Mindremand behæftet med borgerligt Rets-taß, saa at Æresstraffen ifølge Ørsted i Streghed maatte sættes lige med nogle Aars offentligt Arbejde. Mindremanden kunde ikke møde som Part, ikke aflægge Vidne- eller Sigtelsesed og ikke rejse Sag for Ærefornærmelse; han var udelukket fra Stillinger, der krævede særlig Agtelse, og fra hæderlig Jordefærd. Ramtes Lüttichau med en saadan Dom, havde han næppe andet at gøre end at rømme fra Landet. Under denne Sag skulde Retten direkte kun beskæftige sig med de sidstnævnte Straffebestemmelser, men Muligheden for Generalfiskalens Tiltale efter de førstnævnte Regler var stadig holdt aaben. Noget abnormt var der ganske vist ved at spille Tiden med en af Generalprokurøren anlagt Injurieproces, hvis man virkelig mente, at Proprietærerne og da navnlig Lüttichau som en Hovedmand stod til Straf for Majestætsfornærmelse, saaledes som Generalprokurøren i sit Skrift havde paastaet. Var man klar over Overdrivelsen heri, eller mente man at kunne tage Varsel af Injuriesagens Udfald?

Kort inden Sagens Foretagelse rejste Lüttichau Inhabilitetsindsigelse mod Assessorerne Cordsen og Fridsch, der var Medlemmer af Landbokommissionen, og mod Assessor Rested, Undersøgelseskommisionens Formand. I Stedet for efter Højesteretsinstruksens § 15 at gaa til Retten henvendte Lüttichau sig til Kancelliet, der i en Skrivelse til Retten bemærkede, at de paagældende var villige til at vige deres Sæde, og at ogsaa Sagsøgeren var tilfreds hermed, naar der i Stedet indtraadte ekstraordinære Assessorer. Colbjørnsens Sagfører var hans Efterfølger som Kammeradvokat J. M. Schönheyder, Modpartens Advokat var P. Rosenstand-Goiske, Overauditor og Medlem af Teaterdirektionen. Begge var i en Alder af ca. 40 Aar; den førstnævnte, der fik en lang Løbebane i Skranken, havde allerede praktiseret i 16 Aar, sidstnævnte, der faa Aar efter blev Laugmand i Norge, kun i 7 Aar. Deres Procedure i denne Sag har de udgivet i Trykken. Hver for sig repræsenterede de ganske udmærket deres Mandater.

Kammeradvokat Schönheyder havde ikke dæmpet den stærke Tone, hans Mandant hele Tiden havde holdt. Efter den sædvanlige Tiltale til Retten: »Stormægtigste allernaadigste Arveherre og Konge;« lød hans første Ord saaledes: »Næppe er det tilforn hørt i Danmark og

maaske næppe i nogen af Europas Lande, at en Undersaat har vovet at beskylde sin Konges Lov for Uretfærdighed, Kongens Regering for Tyranni og derefter at sigte den Medborger for Majestætsforbrydelse, som fremstod for Folket for at undervise de enfoldige om, at Kongens Lov og Regering ikke var Tyranner. Og dog er dette den nuværende Sags væsentlige Indhold.« Det retoriske blev dyrket i Skranken, og netop Schönheyder har udgivet nogle »Deklamationer« fra Rettens Aabningsmøder. Her fremmaner han som et Modstykke til den utiltalende Jorddrot Lüttichau Billedet af den ædle Herluf Trolle: »Kunde du fra din lyse Bolig kaste et Blik tilbage til dit forud saa elskede Fædreland etc.«, og som en Parallel Billedet af Catilina, mod hvem Cicero traadte op og erhvervede Navn af Republikkens Befrier. Indstævnte benævner han i Reglen slet og ret Tønne Lüttichau, som om han stod som tiltalt, og han udbryder: »Burde da vel altsaa Statens Mænd tie, naar en Flok af frække Sammenrottede udbredte et Skrig i Landet, at Lovene og Statsbestyrelsen skabte Ulykker, at Kongens Regering var Tyranni?« Han taler om »Skændige og dumdristige Beskyldninger« og om, at Klagen havde adskillige falske Navne til Underskrifter, noget der ialtfald ikke vedkom Lüttichau. Men efter hvad han anfører i sit Forord, var der ogsaa en usædvanlig Mængde Tilhørere i Retten. Efter at have fastslaaet, at der foreligger en Sigtelse for Majestætsforbrydelse, hvilket er den største Forbrydelse, der kan begaaes, undersøger Advokaten Lüttichaus forventede Forsvar, som han mener kan udledes af hans Modskrift, der ogsaa paaberaabes til Belysning af Beskyldningens Ondsindethed. Indvendingen, at Trykningen var ubeføjet, afvises bl. a. med Henviisning til, at Adressen var indgaaet blandt Landbokommissionens Akter, der efter Vedtægten herom skulde trykkes, hvilket altsaa alligevel vilde være sket i Slutningen af 1791. Iøvrigt antoges Lüttichau at ville søge sit Forsvar i en Retorsionsbetragtning, men dette maatte forudsætte, at Colbjørnsen havde injurieret gennem ærerørige og ubevislige Sigtelser. Her holdt han sig til 12 Klagepunkter, der var opført i Lüttichaus Protest mod anticiperet Behandling af Sagen. Ved hvert af dem hævdede Schönheyder Paasagnets Berettigelse. Saa indlod han med Paastand efter Stævningen, idet han indskød, at Etatsraad Colbjørnsen gerne ønskede, at Lovens Bud var mildere, men omvendt henstillede han Forbehold taget om Generalfiskaltale for de i Henvendelsen til Kommissionen i Horsens brugte »dumdristige Udtryk« imod Kongens Befaling. Denne Omhu for at faa alt Anklagestof med lader den første Bemærkning lyde farisæisk.

Hvis Indstævntes Advokat paa tilsvarende Maade havde talt i sin Mandants Aand, havde Proceduren kun været en Holmgang i Hidsighed, men Rosenstand-Goiske greb Sagen anderledes an, og han ud-

taler sig udførlig herom i det trykte Skrift, værgende sig mod Bebrejdelsen for at have vist altfor stor Skaansel mod Colbjørnsen og Anerkendelse af hans Fortjenester: »Jeg svarer hertil, at en Sag af Natur som denne især udfordrede det mest moderate Foredrag, at de Overlelser og Fornærmelser, det blev min Pligt at bebrejde Etatsraaden i denne Sag og dens Anledning, vilde blive desmere afstikkende, naar de holdtes paa Siden af hans andre Idrætter og den Forsigtighed og Klogskab, Landbokommissionen — hvoraf han er saa vigtig et Medlem — havde udvist, med et Ord: at jeg var overbevist om, at det Foredrag, der paa den ene Side var mildt mod hans Person udenfor denne Sag, og strængt mod hans Forhold i samme, var det, som mest skulde skade ham og gavne Kammerherren.

Heri og ikke i andet finder Kammerherre Lüttichaus Venner og Etatsraad Colbjørnsens Uvenner Grunden til den Tone i mit Forsvar, der, jeg vil tilstaa det, kan have været dem saa meget mere uventet, som den var ganske afstikkende mod den Tone, Hr. Kammeradvokat Schönheyder tillod sig i sin Tiltale; de være tillige forsikrede om, at intet uden Troskab imod min Principal og Iver for at forskaffe hans Sag det bedste Udfald har givet mit Foredrag sin Form; de indse, at jeg af samme Aarsag ikke har skænket Hr. Etatsraaden noget, som i Sagen selv kunde synes ham nærgaaende, og de tro mig endelig paa mit Ord, at havde jeg kunnet tilvejebringe Hr. Kammerherre Lüttichau eller hans Sag den ringeste Fordel, eller havde Sagen taalt et Foredrag modsat det, jeg har brugt, saa skulde jeg ikke taget i Betænkning at begegne Etatsraad Colbjørnsen paa samme Maade, hans Advokat beegnede min Principal, saa ubehageligt det efter min Tænkemaade ellers kunde være mig, da jeg ved at paatage mig en Medborgers Sag forpligter mig til at gøre alt — det være behageligt eller ej — for at tilvejebringe ham Fordel eller Sejren. Men i et Tilfælde som dette at mishandle sin Vederpart og nægte ham den Agt, han udenfor Sagen tilkommer, vilde være ligesaa uklogt og ulovligt, som det vilde have været fejgt og troløst at have forbigaaet noget i Sagen selv, der kunde synes ham i nogen Maade krænkende.

Dette Svar har jeg troet at skyldte Kammerherre Lüttichaus Venner, thi hvad ham selv betræffer, da skylder jeg ham denne offentlige Erklæring: at han intet har haft imod min Ide at tage Sagen paa, at han fuldkommen har overladt mig selv at gøre alt efter bedste Skønne, at min første Erklæring til ham: at jeg ærede og elskede Etatsraad Colbjørnsen for hans Fortjenester af Staten, ikke svækkede den Fortrolighed, han havde til mig, at han, da Sagen blev ageret, endog har bedt mig om ikke at bruge Repressalier mod hans Vederparts Fuldmægtig, og jeg kender ham saa vel, at jeg er overbevist om, han ikke vil finde sin Fortrolighed skuffet ved at læse dette Forsvar.«

Lüttichau faar altsaa her et Vidnesbyrd, hvortil han kunde trænge, og med hans Valg af Sagfører var der kun Grund til at lykønske ham. Rosenstand-Goiske havde som ganske ung udgivet Den dramatiske Journal, der anses for et klassisk Værk. Han karakteriseres i dette Fag (Frederik Schyberg: Biografisk Leksikon) som en kritisk Begavelse med en hvas Tunge og et kværlantisk Hang. Det foranstaaende viser, hvor klogt han tog paa Opgaven, naar der overfor en Modpart med Colbjørnsens Position skulde pilles ved Søgsmaalets opstablede Fundamenter. Tilbøjelighed og Evne til at blotte en Personligheds Svagheder manglede ham ikke, men hans Karakteristik af Colbjørnsen, der er værdifuld for Eftertiden, og som Rettens Medlemmer havde den fornødne personlige Erfaring til at kunne godkende, indeholdt intet overdrevent. Sin Procedure indledede han med at paa-staa Søgsmaalet afvist, men heri fik han ikke Medhold. Han bestred, at der forelaa Beskyldning for crimen læsæ majestatis saa meget mindre som Lovens 6—4 ikke omtaler »en Handling som den af Etatsraaden forøvede.« Dom til Ærens Tab — der formentlig maatte være Forudsætningen for Søgmaal ved Højesteret — var i hvert Fald udelukket ved de af Colbjørnsen brugte Invectiver særlig Beskyldningen mod Lüttichau for omtalte crimen. Han protesterede mod Schönheyders »uanstændige og utilbørlige Tone.«

Realitetsproceduren indledede han med en Beklagelse af, at Colbjørnsens Sagsanlæg havde uddybet en skadelig Modsætning i Samfundet mellem saakaldte Aristokrater og Demokrater og formeret Gæring og Tvedragt i Landbospørgsmaalet, noget han mente, Colbjørnsen nu indsaa. Idet han benægtede, at Tillidsskriftet ønskede Stavnbaandets Tilbageførelse, hævdede han, at Colbjørnsens Udviklinger herom havde Del i den Ophidselse hos Almuen, der i den nylig udgivne Hoveriforordning af 25. Marts 1791, Art. 13., havde nødvendiggjort Anvendelse af Lovens Husstraf (Revselse med Kæp eller Vaand) overfor de hoverigørende alene undtaget Gaardfæsteren og dennes Hustru og givet denne Ret lige ned til Ladefoged og Skytte. »At nærværende Trætte har forøget Uviljen og Gæringen, er altfor bekendt, jeg har selv lidt derunder og kan tale af egen Erfarenhed; at den Maade, Etatsraad Colbjørnsen ved sin Advokat lader den føre paa, vil forøge Tvedragtsaanden endnu mere, er ikkun altfor sandsynligt.«

Efter at have paapeget, at Lüttichaus Udtalelser ikke angik Colbjørnsens »simple Agtelse« (og derved vilde kvalificere ham til vanærende Straf), hvad ejheller var søgt paavist og endmindre indeholdt Sigtelse for Majestætsfornærmelse, samler han sine Udviklinger om dette, at Udtalelsen i den Forstand, den var ment, var stemmende med Sandhed, og at den indeholdt en Retorsion. Ytringen var jo, at Colbjørnsen »ved sit Forhold og dets Følger«, d. v. s. »Betragtningernes«

Udgivelse og deres Virkning paa Bondestandens Holdning havde begaaet en stor Forbrydelse mod Kongens Værdighed og Højhed og Tilliden til Kongehuset. Meningen hermed var, at han havde *kompromiteret* Kongen og *afskrækket* Undersaatterne fra tillidsfuld Henvendelse. Offentliggørelsen paa egen Haand var »højest uanstændig« overfor Modtageren og fornærmelig for Tillidsskriftets Forfattere, bl. a. fordi en saadan ikke beregnet Offentliggørelse kan fremkalde Misforstaaelser. Saaledes tænkte Jorddrotterne, og de blev ikke misforstaaet af Fyrsten. »Tværtimod! Han svarede dem i de naadigste Udtryk. Ansøgningen sendte han til sit rette Sted, men han gav ikke Etatsraad Colbjørnsen Lov til at lade den bekendtgøre. Dette er in confesso.« Det var upassende overfor Kongen, naar Colbjørnsen opfordrede Jorddrotterne til at »føre Pennekrig« om Godheden af Kongens Lov. Om Colbjørnsens Skildringer af den for Bønderne nedværdigende Retstilstand under Kongens nærmeste Forgængere gælder det samme. Det vilde ogsaa være en grundet Bebrejdelse mod Regenten, hvis det — hvad Colbjørnsen ved Omtalen af Birkedommerne havde gjort — med Rette kunde siges, at Birkepatronerne »havde fundet Middel til at sætte sig i Besiddelse af denne Majestæts Rettighed.«

Endelig Colbjørnsens Mishandling af Lüttichau ved sine Fornærmelser. »Hvor beklageligt er det ikke, at en Mand af Etatsraadens Talenter, Indsigter og Iver for den gode Sag er saa svag, saa emfindtlig, saa kilden, naar en af hans Medbrødre blot gør Mine til at gaa ham i Møde, da han dog ikke selv tager i Betænkning at ecrasere enhver, der har eller han tror der har fornærmet ham eller hans Sag.« Mod alle Underskriverne var det krænkende at kalde deres Skrift for en Klage, at paasige dem Ønsket om Stavnbaandsløsningens Ophævelse, at beskylde dem for Majestætsforbrydelse i første Grad ved deres Kritik af Lovgivningstilstanden. Med stor Udførlighed og i mange Inddelinger gennemgaas de forskellige brugte Vendinger, men Referatet heraf vilde føre for vidt. Paa et Punkt er der en Ukorrekthed, idet han benægter Udtalelsen om manglende Redelighed; den var brugt i Betydningen Partiskhed. Som personlig Fornærmelse mod Lüttichau anførte hans Sagfører den fremsatte Antydning om, at han kunde være fængslet i Slesvig, og at han i sin Tid havde bødet 1000 Rdl. for ubeføjet Kritik af Forordningen om Brændevinsbrænderi, hvilket i Virkeligheden var et af hans Broder uden hans Vidende truffet Forligsarangement. Han paastod Frifindelse.

Under den fortsatte Procedure fastholdt begge Sagførere deres Standpunkter og bevægede sig formodentlig noget udenfor det trykte. Der blev nedlagt Paastand om Ansvar for Schönheyder for hans Fornærmelser mod Indstævnte under Proceduren.

Sagen gik derefter til Paadømmelse. Overensstemmende med In-

struksens § 30 havde Advokaterne afholdt sig fra nærmere Fortolkning af Lovbestemmelserne. Generalprokurøren, Regeringens Autoritet i Lovgivningsspørgsmaal, havde under Proceduren i denne hans egne Sag og dens Forhistorie staaet med det Standpunkt, at Adressens Underskrivere havde begaaet Majestætsforbrydelse, og at han selv af Lüttichau var sigtet for samme Forbrydelse. Ganske vist havde Lüttichau i sit hyperbolske Sprog brugt dette Ord mod ham og forsaavidt beskyldt ham derfor, men sigtet ham derfor havde han kun, hvis selve den Gerning, han forekastede Colbjørnsen, virkelig fortjente dette Navn; kun da var han ramt paa »den simple Agtelse«, og kun da kunde han kræve Lüttichau gjort til Mindremand. Lüttichau havde sikkert staaet bedre, om han havde behersket sin Skrivelyst, thi selv om han i sit Skrift modificerede et og andet i Adressens Udviklinger, var Hovedsagen for ham dog at gaa løs paa Colbjørnsen og det uden Anvendelse af dennes ophøjede Foredrag. Omtalen inddroges naturligvis i Proceduren, men Dommen betragter dog ikke Sagens Genstand udvidet derved. Da det først fremkom efter Paastævningen, har Colbjørnsen ikke deri haft nogen Undskyldning for sit urimelige Straffekrav.

Proceduren varede fra Mandag den 4. April til Torsdag den 7., da Realiteten voteredes og Dom afsagdes. Voterende var fra neden: Schlegel, Cold, Moltke, Nørregaard, Graah, Feddersen, Sporon, Drewsen, Holtermann, Jacobi, Treschow og Urne. Af disse var de juridiske Professorer Schlegel, Cold og Nørregaard indsat som ekstraordinære Assessorer i Stedet for de tre som inhabile udtraadte; Cold deltog dog ikke den 7. Som oplyst forkastede man at afvise Sagen, og det anførtes, at hvis Berettigelsen af Indstævningen for æreløs Sag skulde undersøges, maatte Sagen forelægges af Rosenstand-Goiske, der derved vilde »tilegne sig Recessen«, hvorved forstaas Paastanden. Meningen synes at være, at en Realitetsprocedure var uundgaaelig og derfor burde medføre Realitetsdom. Iøvrigt anførte Treschow, at D. L. 1—5—21 viser, at Adelige kan søges for Højesteret, naar Sagen blot angaar deres »Lempe«, d. v. s. mindre kvalificerede Ære. Schlegel vilde mulktene for Afvisningspaastandens Nedlæggelse.

I Afstemningen om Realiteten udtalte de to yngste sig i Medfør af Instruksen særlig udførligt, navnlig gælder dette Schlegel, hvis Forslag om Mortifikation, en arbitrær Bøde af 1000 Rdl. og Sagsomkostninger blev Dom. Den kun 26 Aar gamle Professors Begrundelse heraf var sandt at sige ikke særlig velopbyggeet. Han begyndte med at gennemgaa og paa alle Punkter forkaste Lüttichaus Undskyldninger, medens han intetsonhelst fandt at bebrejde Colbjørnsen. Begrundelsen for alligevel ikke at anvende de krævede Lovsteder søgte han væsentlig i Grunde af mindre juridisk Vægt. Han anførte det »politiske Hensyn« til, at en saadan Dom vilde forøge den Partigejst, som i Forvejen

gjorde sig gældende, og som havde ført til, at denne private Sag betragtedes som en Proces om selve Landbosagen. Yderligere paabe-
raabte han Dommernes Frihed i Injuriesager ved Afgørelsen af, hvad
der er strafbart som krænkende, at Lüttichau, naar han ikke ansaa
Klageskriftet ubeføjet, kunde opfatte Anmærkningerne som fornær-
melige, at Lüttichau kunde føle sig irriteret over Omtalen af hans
gamle Bødesag og over Kommissionens Nedsættelse, samt at han i
»Fuldkommen Bevis« syntes at have forklaret sin Udladelse i for-
mildende Retning. Hans bedste Argument var dette, at den paatalte
Udladelse »ikke var farlig«, da alle kunde se, at Colbjørnsens Forhold
ved at skrive »Betragtningerne« ikke var nogen Majestætsfornærmelse.
Det rigtige Synspunkt kom dog altsaa med.

Moltkes Votering løb ud paa en Bøde af 500 Rdl. og Mortifikation
ogsaa til Fordel for Lüttichau af den i det overdrevne Søgmaal lig-
gende Krænkelse samt Ophævelse af Sagens Omkostninger. Den
paatalte Udladelse var kun Brug af utilbørlige Ord, der ikke ramte
»den simple Agtelse«, men ikke nogen Beskyldning for crimen læsæ
majestatis. Moltke lagde iøvrigt Vægt paa, at Colbjørnsen havde an-
grebet først, at han ikke havde haft »mindste speciel Tilladelse« til
Trykningen, og at han ved den mod Underskriverne rettede Haan an-
fægtede den i Henvendelsen liggende undersaatlige Tillid. Han dadlede
Omtalen af den gamle Bøde og Bemærkningen om Muligheden af Ar-
restation og paaviste de urigtige Sigtelser og Beskyldninger i An-
mærkningerne. Overhovedet havde disse faaet Præg af en privat Dis-
put. Ifølge Forordning af 6. December 1743, § 22, var Straffen »paa
yederste Formue« fikseret til 1000 Rdl., hvorfor Halvdelen her kunde
være passende.

Nørregaard talte ret vidtløftigt om, at Ordene ikke tillod nogen an-
den Forstaaelse end en Beskyldning for Majestætsfornærmelse, lige-
som han afviste Tanken om Retorsion. Efter at have sagt, at efter
Lovens Strænghed maatte D. L. 6—21—2 anvendes, fortsatte han
imidlertid: »men i Betragtning af Omstændighederne, det odiøse ved
Æresstraffe, endelig især fordi Anmærkningerne kunde give Lüttichau
en Slags Anledning til at beklage sig, er jeg enig med Schlegel.«

Den næste Dommer, Graah, var den mod Kontracitanten stræn-
geste; i hans Udtalelser mærkes stærk Interesse for Landbosagen. Han
akcepterer Schönheyders Fortolkning af Reskriptet af 22. December
1790. D. L. 6—21—2 anser han for uanvendelig mellem Folk af
Stand, for hvem 6—8—6 (om at give Aarsag til Udfordring) var den
rette Bestemmelse. Forskriften heri om at give Satisfaktion ved Af-
bedelse anvender han til at paalægge Lüttichau at afgive Erklæring
om Tilbagekaldelse, hvorhos Dommen skulde indføres i Horsens No-
tarialprotokol. Efter Analogi af Forordning af 11. Februar 1679 om

Angreb paa Kgl. Betjentes Privilegier vilde han sætte Bøden til 3000 Rdl.

Denne sidste Bestemmelse fandt Feddersen baade uanvendelig og liggende udenfor Proceduren. Han ytrede iøvrigt, at D. L. 6—21—2 *stricto jure* kunde anvendes, men mente i Schönheyders for Colbjørnsen udtalte Ønske om, at Loven var mildere, at kunne se et Afkald paa fuld Straf. Han og de følgende 4 konkluderede som Nørregaard, disse sidste antagelig paa Schlegels Slutningsargument. Jacobi bemærkede, at der vel tilsyneladende foreligger en Sigtelse mod Colbjørnsen for æreløst Forhold, »men da Lüttichau siger, at Colbjørnsen har gjort sig skyldig mod Kongens Højhed i det eller det Skrift, hvilket i sig selv er en Latterlighed, saa nærmer dette sig mest til Frækhed eller Kaadhed af en Mand, der stoler paa sin Stand og Rigdom.« Jacobi, der var Skønaand og Teatermand (i denne Egenskab Forfatter til Teatrets Indskrift: Ej blot til Lyst) saa i det hele overlegent og ironisk paa Sagen. Der var forefaldet den Uregelmæssighed, at Lüttichau uden sin Sagførers Vilje havde ladet en Mand i Retssalen til Assessorerne omdele et af ham forfattet »species facti«, der ogsaa solgtes i Byen. Det var jo før de trykte Ekstrakters Tid, og Tryksagen kunde i og for sig være et Hjælpemiddel for Assessorerne. Forskellige af dem vilde mulktene herfor, men Jacobi ytrede: »Hvad species facti angaar, da er den hele Procedure i denne Sag, hvori saa mange trykte Skrifter er blandet, saa besynderlig, at dette maa regnes med dertil, hvorfor man kan forbigaa at tale derom.« Iøvrigt foreslog han at mortificere de under Processen mod ustævnte brugte fornærmelige Udeladelser.

Til det sidste sluttede Treschow sig, der med Hensyn til Straffen fulgte Moltke. Æresstraf burde undgaas ifølge det Hensyn, Loven viser den højere Stand. Han gav Mortifikationen den endelige Form og fulgtes af Justitiarius Urne, der dog satte Bøden til 1000 Rdl.

Hele Dommen fik herefter følgende Ordlyd: »De af Kammerherre Christian Friderich Tønne von Lüttichau i Notarialrekvisitionen af 8. December 1790 imod Etatsraad og Generalprokurør Christian Colbjørnsen fremførte uforskyldte og ærenærgaaende Udtryk og Beskyldninger bør døde og magtesløse at være og ej komme ham til Forkleinselse paa Ære og Embeder eller til Fornærmelse paa gode Navn og Rygte i nogen Maade; hvorimod Kammerherre Lüttichau for hans herved udviste skammelige og lovstridige Forhold bør bøde til Vor Frelseres Kirke et Tusinde Rigsdaler. Denne Processes Omkostninger betaler Kontracitanten til Citanten med Firsindstyve Rigsdaler; saa betaler han og til Justitskassen for unødigt Trætte fire og tyve Rigsdaler og endvidere til samme Kasse fem Rigsdaler.«

Afgørelsen suppleredes kort efter med, at den Lüttichau i sin Tid

paanødede Kammerherrenøgle som Straf for hans Optræden overfor Kommissionen fratoges ham med Tilføjende, at han havde fortjent Tiltale ved Generalfiskalen. Men samme Aar gik Lüttichau til Tyskland, hvor han af Kejseren udnævntes til Rigsgreve og af Hertugen af Braunschweig til Gehejmeraad. To Aar senere gav han Skøde paa Aakjær og Dybvad til en tysk Rigsgreve. En Sønsøn af ham var i 1864 som fjendtlig Officer i Jylland og deltog i Kampen med Dragonen Niels Kjeldsen.

Højesteret havde altsaa ikke givet efter for Presset, som man vel nok kan kalde det, fra Generalprokurøren og Kancelliet. De tre afgørende Betragtninger havde været, at Tremarkstraf ikke anvendtes paa Folk af Stand, at Realiteten i den paatalte Fornærmelse var af kendelig ringere Betydning end dens Form, men at det dog var alvorligt at beskyldte Generalprokurøren for groft at krænke Kongens Højhed og Værdighed. Det var jo om det sidste Sagen havde drejet sig. Derimod havde Colbjørnsen ikke erhvervet Dom for, at hans Anmærkninger til Proprietæradressen havde været gyldige og hævet over Kritik. Lüttichau havde søgt Dække for Adressen ved at skyde Hensynet til Kronprinsen frem, men det Synspunkt fandt ikke Støtte paa bestemmende Sted, og Lüttichau maatte falde paa sin voldsomme Hævdelse af Kronens Værdighed. I Virkeligheden bevægede Diskussionen herom sig dog paa et Sidespor, og med en Dom, der manglede Præmisser, kunde det ikke være let for Offentligheden at faa Klarhed over, at Dommen ikke med Udgangspunkt i Lüttichaus »Fuldkommen Bevis« havde fastslaaet, at Colbjørnsen havde haft Retten paa sin Side i sine »Betragtninger«, hvoraf der maatte drages den Slutning, at Kritik af Landboreformerne og deres Resultater var farlig og utilraadelig. Naar »hele Proceduren ved Indblandingen af de mange trykte Skrifter« med Assessor Jacobi kunde betegnes som besynderlig, gjaldt forsaavidt det samme om Dommen, hvis Virkning blev almindelig, skønt dens Emne kun var specielt.

Det havde været Lüttichaus Fejlgreb at ytre Indignation paa den Fyrstes Vegne, til hvem Proprietærerne tillidsfuldt havde henvendt sig, men Colbjørnsen gjorde noget lignende, naar han glødede op i Indignation over, at den kongelige Lovgivning blev kritiseret, og kastede sig ud i den selvbestaltede Besvarelse af »Klagen«, i Fremkaldelsen af den kriminelle Undersøgelse af dens Tilblivelse og i et Søgmaal til Ærens Tab for Beskyldning for Majestætsfornærmelse. Fejden mellem de to var et Sammenstød mellem Embedsaristokraten og Fødselsaristokraten. Men tillige beroede den paa Colbjørnsens personlige Dispositioner, dette, at han som Rosenstand-Goiske havde sagt, var svag, emfindtlig og kilden, naar nogen gik imod ham, men ikke tog i Betænkning at knuse den, der antoges at fornærme ham, Egenskaber,

som Sagføreren aabenbart forudsatte tilstrækkelig kendt af sine Tilhørere. Sin Irritabilitet havde Colbjørnsen tidligere vist, da han som Kammeradvokat klagede til Rentekamret over, at Højesteret havde tilstaaet ham et for ringe Salær, og efter at dette paa Justitiarius v. d. Ostens Foranledning havde indbragt ham en Irettesættelse fra Kancelliet, opgav sin Stilling. Sin stærke Hævdelse af Kronens Magtstilling fik han senere Brug for som Generalprokurør i 1795 overfor de Mindretalsbetænkninger, der indløb fra Højesteret og Hof- og Stadsretten, da der var indkaldt Erklæringer over Udkast til Magistratsinstruktion af 28. August 1795, hvori det paatænkte at nægte Domstolene Adgang til Prøvelse af Øvrighedsmyndighedens Udøvelse. Han afviste paa det skarpeste denne Tanke, som Erklæringerne gik ind for, og gjorde det iøvrigt ved Hjælp af en Polemik, der ikke begrænsede Emnet til Prøvelse af Grænsespørgsmaal, men medtog Prøvelse af al Myndighedsudøvelse, og som altsaa ved sin Overdrivelse mindede om Polemiken i »Betragtningerne«. Men hans Begrundelse, at Øvrighedsmanden handler i Kongens Navn og paa hans Vegne, maatte forøvrigt ogsaa paa det snævrere Omraade gøre ham fjendtlig stemt mod at gøre Domstolene til et selvstændigt Organ for Borgerne, der for ham kun var Kongens Undersaatter, se mine Bidrag til Højesterets Historie (1939) Side 228 ff.

Til Slut skal der kastes et Blik paa Colbjørnsens fremtidige Embedsbane, der ikke blev fritaget for Sammenstød med det forhadte Aristokrati.

I sit ovennævnte Værk, Side 233, har Hans Jensen betegnet Landboreformerne som den danske Revolution i Slutningen af det 18. Aarhundrede. Netop ud fra sin stærkt fastholdte Enevældeopfattelse kunde Colbjørnsen uden Betæneligheder beskære Godsejernes Stilling betydeligt, naar Bøndernes Beskyttelse krævede det; set fra Kronens Synspunkt var de nemlig alle lige. Kongen — og hans høje Embedsmænd — behøvede ikke at gaa Kompromissets og Forligets Vej, der vilde være standset ved en halv eller trekvart Gennemførelse af Reformkravene. De kunde straks i legale Former virkeliggøre alt, hvad der skønnedes paakrævet, selv om det socialt set betød saa meget, at Betegnelsen Revolution blev berettiget.

Kancelliet, hvor Colbjørnsen sad fra 1788 til 1804, prætenderede, som Jonas Collin siger, at have en første Plads i Forhold til de andre Kollegier, fordi der gennem Kancelliet som Kongernes Skriverstue udfærdiges alle Ordre til de andre Kollegier og Bestallinger til disses Medlemmer, »men en Tilvækst fik denne Myndighed under Christian Colbjørnsen, for hvis Veltalenhed, Advokattalent og Satire alt maatte bukke sig, og det var man den Gang altfor villig til«, se Erindringer i E. Collin: H. C. Andersen og det Collinske Hus (1882) Side 553. Ef-

ter Ørstedes Fremstilling i hans Erindringer III (1855) Side 179 ff. fik Colbjørnsens principielle Spænding med Fødselsaristokratiet en personlig Understregning for ham i Kancelliet og blev tilsidst skæbnebestemende for hans Forbliven der. Præsidenten Brandt blev nemlig i Oktober 1799 afløst af Kammerherre Frederik Moltke, der hentedes fra Generaltoldkammeret, hvor han var første Deputeret, og Colbjørnsen kunde med Grund anse sig for bedre kvalificeret end Moltke, der ogsaa var yngre. Skønt der ifølge Privilegierne af 11. Februar 1679 for kgl. Betjente af borgerlig Stand slet intet Fortrin skulde være for Adelige ved en saadan Embedsbesættelse, var der dog Traditioner i denne Retning, men Ørsted mener iøvrigt, at Colbjørnsens betydelige Upopularitet efter Udfærdigelsen af Trykkefrihedsforordningen af 27. September 1799 var stærkt medvirkende til Forbigaaelsen; det andet Hensyn maatte dog være det, der traadte frem i Lyset. Det hindrede imidlertid ikke et godt Samarbejde mellem de to dygtige Mænd, ogsaa ved Paavirkning af Colbjørnsens ældre meget sympatiske Broder Jacob Edvard, der var Justitiarius i Højesteret, men som desværre døde allerede i Februar 1802. Nogen Tid derefter forelaa en Sag om Indskrivning i Vemmetofte Kloster at Datteren af en uadelig højerestaaende Embedsmand. Den herskende Mening, som Moltke sluttede sig til, var, at den Omstændighed, at Forordning om Rangen af 13. December 1730 og 14. Oktober 1746 ikke havde gentaget Reglen i de ældre Ranganordninger fra 1693, 1699 og 1717 om Adelsrettighedernes Overførelse til Børnene, maatte medføre, at kgl. Betjente af borgerlig Stand i de tre første Rangklasser ikke som i disse Anordninger bestemt kunde skaffe deres Børn Ligeret med Adel. Colbjørnsen mente det modsatte og støttede sig paa nysnævnte Privilegier af 11. Februar 1679. »Han udviklede«, siger Ørsted, »hvorledes vore Enevoldskonger netop ved at indføre Rang for visse Embeder og dermed forbinde Adelsrettigheder, skønt kun for den første Generation havde viseligen søgt at udjævne den Forskel, der var blevet tilbage mellem Fødselsadelen og det øvrige Borgersamfund..... Colbjørnsen forfægtede sin Mening med stor Kløgt og ikke mindre Varme under idelige Henpegninger paa Fødselsaristokratiets Anmasselser blandede med flere temmelig nærgaaende Spydigheder mod Præsidenten. Denne fandt, at allerede det nye i Generalprokurørens Paastand maatte opvække megen Betænkelighed ved at gaa ind paa samme, og han kunde heller ikke anse dens juridiske Begrundelse for tilstrækkelig. Han viste derhos en ikke ringe Ømfindtlighed ved de Udfald, denne havde gjort dels paa Adelen dels paa ham personlig, medens han dog udtalte sin levende Anerkendelse af hans Modstanders udmærkede Evner og Fortjenester... Striden gjorde i sin Tid ikke ringe Opsigt i København... Stemningen var navnlig i de Kredse, hvori jeg mest bevægede mig, aldeles for

Colbjørnsen, hvilket vistnok for en stor Del havde sin Grund deri, at han med saa megen Kraft havde antaget sig, vel ikke Demokratiets, men dog det dermed beslægtede borgerlige Aristokratis Sag mod Fødselsaristokratiet. Colbjørnsen havde iøvrigt til den Tid nogenlunde faaet Oprensning i den offentlige Mening, der for nogle Aar siden havde gjort et voldsomt Omslag fra den højeste Grad af Erkendelse til en mærkelig Grad af Bitterhed.« Først efterhaanden var Ørsted blevet bekendt med disse Akter. Betydningen af Privilegierne af 1679 fremhævede han allerede i Supplementets 2. Bind (1806) Side 284, hvor han rejste Tvivl, om den blotte Tavshed i Anordningerne fra 1730 og 1746 kunde medføre Bortfald af de ældre Regler. I 1810 skrev han udførligere derom i Juridisk Arkiv Nr. 23, jfr. Arkiv for Retsvidenskabens 6. Bind (1831). Debatten i Kancelliet hentyder han til med Ordene: »ved en Lejlighed, som jeg ej er beføjet til her at nævne eller betegne«, og af Diskretionshensyn vilde han heller ikke offentliggøre Colbjørnsens efterladte Indlæg i Sagen. Med Anerkendelse af den berettigede Fremdragen af Privilegierne af 1679 kunde han ikke give Colbjørnsen Ret i det direkte foreliggende Spørgsmaal, fordi Talen i dette var om Rettigheder grundet paa Testamente, medens Retsreglerne talte om Rettigheder grundet paa Loven, og Colbjørnsen havde Uret i at mene, at Hustruer og Børn virkelig var indbefattet under Begrebet Adel og ikke blot sat lige med Adel. Striden og det af Colbjørnsen under denne indtagne Standpunkt gav Anledning til Kdg. af 12. August 1808 og Resolutionerne af 10. Januar 1809 og 22. Maj 1824 til Fordel for Børn af Embedsmænd i de tre første Rangklasser. Men i Kancelliet var det blevet nødvendigt at foretage en Personforandring i Form af en tredobbelt Omflytning mellem overordnede Embeder. Den 4. Januar 1804 vendte Frederik Moltke tilbage til Generaltoldkammeret som dets Præsident og Deputeret i Finanskollegiet. Hans forladte Plads i Kancelliet blev besat med Højesteretsjustitiarius Julius Kaas, og dennes Sæde indtoges af Chr. Colbjørnsen. »Det var vist et højst beklageligt Udfald af hin Strid, at Kancelliet tabte begge hine udmærkede Mænd«, siger Ørsted. »Colbjørnsens Tab var dog det mest betydende. Imidlertid skønner jeg ikke, at der, saaledes som Sagen stod, var nogen anden Forholdsregel at tage.«

Det havde været af Betydning for de store Landboreformer, at Tiden var i økonomisk Opgang, og de 15½ Aar, hvori Colbjørnsen fik Indflydelse paa Lovgivningen, var ogsaa for den almindelige borgerlige Lovgivning en Tid, der bragte betydningsfulde Resultater. Han var ikke Mand for Udarbejdelse af vidtløftige Lovbetænkninger, men for at skabe velformede Retsregler, og skønt han var alt andet end Demokrat, var han opsat paa at betrygge det borgerlige Liv ved at give det Rettens Værn. Baade Anerkendelsen af property og liberty fik ved

ham sin principielle Formulering, det første ved Pl. af 31. Juli 1801 om, at Ejendomsretten ikke bør lide Indskrænkning, medmindre det almindelige Bedste fordrer det, og at Ejeren da tilkommer billig og fuldkommen Erstatning, det sidste i § 24 i Forordning om Rettens vedbørlige og hurtige Pleje om Forhør inden 24 Timer over den for Misgerning eller Forbrydelse paagrebne, hvilke Regler begge gik over i Grundloven af 1849. Intet Under derfor, at Ørsted, der fra 1825 til 1848 blev hans Efterfølger som Generalprokurør, med saa stor Veneration saa tilbage til Juristen Colbjørnsen og dennes Tidsrum. Da Ørsted i December 1810 blev ansat i Højesteret, kom han i umiddelbar Samarbejde med Colbjørnsen, der den Gang var 61 Aar, medens han selv var 32 Aar gammel, og som levede til 17. December 1814. Forinden var Ørsted den 14. April 1813 gaaet over i Danske Kancelli, hvor hans Fremtidsvirken skulde falde, men allerede fra Begyndelsen af Højesterets 2. Ekstrasession den 28. August 1811 var Colbjørnsen udebleven fra Retten, og i hele Tiden til sin Død altsaa i 3½ Aar holdt Sygdom ham borte. Deres Samvær i Højesterets Lokaler paa Prinsens Palæ blev da af en vemodig Kortvarighed.

Tiltalen mod Grev Schulin, de Coninck og Falch Rønne efter Belejringen af København 1807.

Det engelske Overfald i 1807 paa det neutrale Danmark-Norge var motiveret ved Nødvendigheden af at holde en Fjende borte fra at udnytte Landet militært, og det minder forsaavidt noget om, hvad der foregik 133 Aar senere. Forskellen mellem den Gang og senere er iøvrigt større end Ligheden, og dette gælder ogsaa den specielle Baggrund for de to nedenfor omtalte Retssager. Dog forstaar vi maaske ved Hjælp af vor Tids Oplevelser bedre de Folkestemninger, der rørte sig omkring dem.

Vi var neutrale overfor begge Stormagterne England og Frankrig. Men da England i Sommeren 1807 var blevet opskræmt, være sig ved Frygt for, at Frankrig i Forening med Rusland tilstræbte en Fastlandsspærring, der maatte medføre Lukning af dansk-norske Havne overfor England, eller ved urigtige Rygter om dansk Hældning mod Frankrig, besluttede Canning sig til en Agression mod Danmark, der kunde komme i Forkøbet for en tilsvarende fransk. I de første Dage af August saas en engelsk Orlogsflaade ledsaget af Transportskibe ved

Helsingør, hvor man overfor Byens Befolkning optraadte paa den fredeligste Maade. Samtidige Udsendinge til København og til Kiel, hvor Kronprins Frederik opholdt sig med Hovedparten af Hæren, forelagde det engelske Standpunkt, hvis Begrundelse med forventede franske Overgreb var en overraskende Nyhed for Regeringen. Der tilbødes os under den kommende Situation et Forbund, men Neutraliteten blev foretrukket, og man erklærede sig altsaa villig til stadig at holde Havnene aabne for Englænderne, uanset at dette betød Krig med Frankrig. Det var iøvrigt Frygten for Neutralitetsbrud fra den Kant, der motiverede Troppesamlingen i Holsten. Ekspeditionens Formaal at komme Modstanderen i Forkøbet kunde imidlertid ikke nøjes med mindre end Overgivelse af Orlogsflaaden som »Pant«; efter Krigen skulde den uskadt blive tilbagegivet. Kronprinsen afviste Forslaget med Indignation, og den 14. August gik den engelske Gesandt ombord paa Flaaden, hvormed Krigstilstand maatte regnes at være indtraadt. I Mellemtiden havde Kronprinsen aflagt et kortvarigt Besøg i Hovedstaden dels i militært Øjemed, dels for at hente den sindssyge Christian VII; lidt efter overførtes ogsaa kongelige Personer, visse Embedsmænd og Corps diplomatique til Holsten.

Den 16. August gik saa Englænderne i Land ved Vedbæk med c. 30.000 Mand Landtropper under Lord Cathcart. København indesluttedes og den fjendtlige Flaades Størrelse af 25 Linieskibe og 40 Fregatter — medens Hovedparten af den danske laa aftaklet i Havnen — hindrede militær Undsætning til Sjælland. Begivenhederne tog nu det Forløb, at det militært værdiløse Landeværn af daarligt bevæbnede Bønder fra Sjælland og Smaaøerne adsplittedes ved Køge den 29. August, og at Cathcart efter at have sendt Advarsler til Byens Kommandant, General Peymann, aabnede et ondartet Bombardement, der med nogle Afbrydelser varede fra den 2. September om Aftenen til den 5. om Middagen. Derpaa søgte Peymann Underhandling og den 7. kapituleredes der, saaledes at Fjendtlighederne ophørte. Pantet i Flaaden var nu blevet til Overgivelse af den med Tilbehør. Inden 6 Uger skulde Englænderne imidlertid være udskibede, og forsaavidt var deres Forhaabninger om at vinde fast Fod paa Sjælland til Støtte af Forbundsføllen Sveriges Kamp mod Rusland blevet krydset ved den danske Modstand.

Ligesom General de Meza efter Dannevirkes Rømning i 1864 maatte bære Trykket af Befolkningen Skuffelse over denne dog militært rigtige Beslutning, maatte General Peymann bære Kronprinsens Vrede over Kapitulationen og Fjendens Erhvervelse af Flaaden i uskadt Stand, hvad ogsaa havde vakt Napoleons Raseri. Ordren til at ødelægge den var imidlertid ikke naaet frem til Peymann, der til det sidste havde regnet med, at Englænderne vilde nøjes med et Laan af Skibene,

hvad de iøvrigt senere hen tilbød. Naar han havde forsikret Kronprinsen, at Byen under hans Kommando ikke skulde falde i Fjendens Hænder undtagen ved en Storm, havde han ikke ventet sig Septemberdagens Bombardement, hvor de Congreveske Brandraketter i Forbindelse med Bomber og Projektiler af forskellig Slags ødelagde over 300 Gaarde og Huse og stærkt beskadigede endnu flere, deriblandt Kirker, Universitetet og andre offentlige Bygninger. Tabet af Borgeres Liv og Førlighed var meget betydeligt. Peymann havde forinden Kapituleringen taget en Raadslagning herom med baade militære og civile Mynigheder og faaet Tilslutning. Efter at der paa Basis af Flaadens Tab var indledet Underhandling, viste der sig dog blandt Raadets Medlemmer af Sæetaten Stemning for at forkaste Kapitulationen og gøre et almindeligt Udfald, et Forslag, der blev tiltraadt af et andet Medlem, Højesterets Justitiarius Chr. Colbjørnsen, der udbad sig personligt at deltage i Udfaldet. Søværnets Leder, Kommandør Bille, erklærede dog Dagen efter i sin Beretning til Kronprinsen »at hans Forslag var blevet udtalt i Extase af patriotisk Fortvivlelse og vilde ej have haft anden Nytte for ham end aabnet ham Vejen til Døden, den han søgte.« Dette havde ogsaa Peymann gjort og faaet et Skudskaar, der bandt ham til Sygelejet.

Da Fjenden var borte, synes man at have glemt hans absolute Overlegenhed og Hensynsløshed. Straks efter Kronprinsens Tilbagekomst til Hovedstaden rejstes der krigsretlig Tiltale mod Peymann og flere andre, der udstod langvarige Arrester. Ligesaa udførligt Tiltalen imod ham er sat op i 67 Punkter under 18 Poster, er selve Dommen af 16. November 1808 summarisk, men Konklusionen var for Peymann Tab af Ære, Liv og Gods, hvilket den 18. Januar 1809 formildedes til Afsked uden Tilladelse til at bære Uniform og Felttegn og med Opholdssted indenfor Kastelets Volde. Senere bortfaldt disse Indskrænkninger, og der tillagdes ham Pension. Derved kom sikkert omsider Retten til Ære, men kun i Form af kongelig Naade. Ørsted, der udførligt omtaler denne triste Retssag i 3. Bd. af sine Erindringer, finder en Hovedfejl hos Overkrigskommissionens Aktuarius, Generalauditor Rosenstand-Goiske, der stillede Sagen saaledes op for de ikke retskyndige Dommere, at Peymann skulde bevise forskellige Omstændigheder, der berettigede til at kapitulere, og han mener, at Rosenstand-Goiske tidligere havde lagt fanatisk Ensiddighed for Dagen i den Art Sager.

Den højtspændte og skæbnesvangre politiske og militære Situation i 1807, som foran er opridset, danner Baggrunden for en anden paa mere borgerligt Omraade forløbende Episode, i hvilken Højesteret kom til at sige det sidste Ord, og som Ørsted ogsaa paa det anførte Sted har viet en interesseret Omtale. Spørgsmaalet, som fandt sin Afgørelse

i denne af Regeringen mod tre ansete Borgere anlagte Sag, var dette, hvor stærkt man kunde indlade sig med Fjenden uden at svigte Troskaben mod Kongen, og om det Formaal at gavne Medborgere kunde dække, at der tillige blev handlet til Gavn for Fjenden.

At den store engelske Flaade i Sundet var kommen som Fjende, var som oplyst vitterligt inden Landgangen og allerede forinden befrygtet. Sognepræsten i Lyngby Bone Falch Rønne havde derfor gjort Skridt til at organisere en Modstand mod Landgangen og skrevet til Generalitetet om Chef, Ordre og Vejledning, men Begivenhederne kom ham i Forkøbet. Endnu paa Landgangsdagen marcherede engelske Tropper gennem Lyngby, og Dagen efter fik Præsten Besøg af en Oberstløjtnant Ompteda, der forklarede ham, at hans Styrke var indkvarteret paa Slottet Sorgenfri i samme Sogn, hvor den vilde forblive, hvis der ved Præstens Medvirken kunde skaffes den det fornødne til Underhold mod Betaling efter gangbar Pris, medens der ellers maatte ske Indkvartering omkring i Husene, hvor der ikke vilde kunne vaages over Soldaternes Opførsel. Fjendens Komme havde allerede bevirket almindelig Flugt til Skovene; Rønne havde selv sendt Kone og Børn ind i Landet. Han erklærede sig straks rede til efter Evne at fri sine Medborgere for Plyndringer og andre Krigens Ulykker og leverede det nødvendige samme Dag dels af sit eget, dels ved Hjælp af Indkøb i Forening med flere af Byens Mænd. Rygtet herom førte straks til lignende Henvendelse fra andre Afdelinger om Fourage til Hestene en Artikel, Flaaden ikke havde medført. »I Førstningen, da Havren maatte hjemkøres, tærskes og leveres paa een Dag,« skriver Rønne i en Piece, han senere udsendte til sit Forsvar, »var det vist ingen let Sag at bringe den sammen i Hast, hvorfor Escorterne ofte holdt flere Timer hos mig; og jeg mindes, at jeg en Gang havde omtrent 60 Mand Husarer i min Gaard fra Kl. 9 Formiddag til Kl. 3 Eftermiddag, inden det rekvirerede kunde sammenskrabes . . . Men jeg var glad, at jeg saaledes kunde afholde de blanke Sabler fra Bøndernes og andres Boliger . . .«

Disse Træk viser os den 43-aarige Pastor Rønne som en Mand med Initiativ; paa sit embedsmæssige Omraade og som Forfatter udfoldede han iøvrigt en ikke almindelig Virksomhed. I det tilstødende Søllerød Sogn tog samtidig en anden Mand Affære. Det var den rige Grosserer Etatsraad Frederic de Coninck, Ejeren af Dronninggaard Gods med det af ham opførte Næsseslottet i den udstrakte for Publikum aabne engelsk-kinesiske Park med de mange Mindesmærker. Han sammenkaldte efter Aftale med Grev Sigismund Schulin omboende Folk til et Møde paa dennes Slot Frederiksdal i Lyngby Sogn for at overveje, hvorledes Beboerne kunde forholde sig; Sæden stod uhøstet, og mange havde forladt Husene. Da Pastor Rønne ikke kunde komme, og han

havde givet Eksemplet, tog man til ham i Lyngby, hvor det vedtoges, at Schulin og de Coninck skulde opsøge den engelske General, der var i Hellerup. Her bad de Lord Cathcart om saa meget som muligt at formindske Krigens Ulykker for Landet og om i Tilfælde af Soldateruorden at maatte vente Understøttelse for at skaffe Landsmænd deres Ret. Schulin talte tillige om at faa militær Hjælp til at gennemføre sine Foranstaltninger til Ordens Vedligeholdelse i sit Distrikt, og de Coninck fik Oplysninger om Betalingen for Leverancer. Generalen var imødekommende og udstedte til hver af dem og tillige til den fraværende Pastor Rønne et Dokument, der udtalte, at da Magistratspersonerne og andre offentlige Embedsmænd under de nuværende Omstændigheder havde forladt deres Distrikter og begivet sig til København, og det var nødvendigt at træffe Anstalter til den civile Administration af Øen Sjælland, saa beordres midlertidig de tre Mænd til at paatage dem Bestyrelsen af og Overopsigten med Politiet og den civile Administration i de af dem beboede Distrikter. Formaalet hermed er at vedligeholde Ro og Orden og forebygge de farlige Følger af Anarki og Forvirring. Det forventes og fordres af Indvaanerne, at de villig underkaster sig denne Jurisdiktion, der vil blive udøvet med strængt Hensyn til Landets Love og Sædvaner. Den hermed konstituerede civile Autoritet vilde i fornødent Fald blive understøttet med væbnet Haand. Indsættelsen gjaldt kun til videre Ordre.

Dette skete allerede den 19. August. Dagen efter raadslog de tre Mænd og besluttede at samvirke og at sætte sig i Forbindelse med General Peymann. Det maatte ske gennem Lord Cathcart, der fremsendte deres Beretning og Andragende ledsaget af Afskrift af Dokumentet af 19. De skrev, at hvis der i København skulde befinde sig »Øvrighedspersoner fra det flade Land«, ønskedes de anmodet om at vende tilbage til deres Poster og fortsætte deres Embeder. Forholdet var det, at Amtmanden, Amtsforvalteren og Birkedommeren som boende i København og nu indesluttede der var fraværende. Dokumentets Forudsætning om, at de var flygtet, var altsaa fejlagtig. Den særlige Politimester for Amtet, Justitsraad Nielsen, boede dog paa Frederiksberg; i de første Dage var han forhindret, til Dels ved engelsk Fangenskab. For at undgaa at gøre Udbetalinger i engelsk Mønt bad de om et Beløb paa 15.000 Rdl. mod Regnskabsaflæggelse. De vedlagde et Eksempplar af Proklamation af 16. s. M. fra Ekspeditionens to Chefer, Admiral Gambier og General Cathcart, der udviklede det paaberaabte politiske Formaal for denne, gav Forsikringer om Opretholdelse af Lov og Orden, krævede Leverancer mod Betaling og udtalte Ønske om, at Rekvisitioner kunde ske gennem Embedsmænd. Endelig var der i Brevet nogle Udtalelser, som senere vakte Anstød. De skrev nemlig, at en Del af Sjælland var oversvømmet af en betragtelig Mængde af fjendt-

lige Tropper, og at det efter Sandsynlighed ikke vilde vare længe, før end det hele flade Land af Sjælland faldt i Fjendens Magt, fremdeles at det under daværende Omstændigheder var aldeles umuligt ved en almindelig Opstand eller nogetsomhelst andet Middel at bortfjerne Fjenden fra Landet formedelst hans betydelige Styrke, det ringe Antal af vaabendytige Mænd paa Øen og Umuligheden af at kunne bevæbne og organisere sig hensigtsmæssigen. Peymanns Svar var, hvad Justitsraad Nielsen havde forudsagt Brevskriverne, alt andet end imødekommande; det var ifølge Ørsteds Opgivende ført i Pennen af en af Kancelliets Embedsmænd som Konsulent for Generalen: han kunde ikke anse nogen Provins af Kongens hans Herres Stater som erobret Land og dristede sig ikke til i mindste Maade at forandre de af ham beskikkede Embedsmænds Forpligtelser, endnu mindre at løse disse fra deres til ham aflagte Troskabsed. Det var ikke kommet til hans Kundskab, at nogen Embedsmænd under de daværende Omstændigheder havde forladt den Post, der var ham anbetroet. Han ønskede derfor intet videre betydet de øvrige Vedkommende end dette: at det var en urokkelig Beslutning, baade for ham selv og enhver dansk Undersaat, der havde nogen Følelse for Ære i sin Barm, at forsvare Hans Majestæt Kongen af Danmarks Rettigheder til det yderste, og at han ikke kunde erkende nogen Autoritet eller nogen Embedsmand i Hans Majestæts Stater uden dem, der var sat eller samtykt af ham. Han maatte derfor beklage enhver, der ved at modtage en Embedsmyndighed, der er stridende mod Landets Love, ufejlbarligen vilde udsætte sig selv for til sin Tid at vorde behandlet efter disses Strængthed. Brevskriverne, der betegnede sig som Kommission, samledes den 26. August hos Rønne og tilførte deres Forhandlingsprotokol, at de i høj Grad undrede sig over Generalens Skrivelse, da de mente, at alt viste deres redelige Hensigter at virke til den danske Konges og Landets Bedste. Herom gav de under Paabevaabelse af deres Ed til Kongen en nærmere Erklæring og udtalte, at da de ingen anden Instruktion havde faaet, og de ingen bedre Maade kendte, vilde de fortsætte som begyndt og derved bidrage til det Almindeliges Bedste. De affattede ogsaa et fælles Svar, som dog ikke afsendtes, hvorimod Grev Schulin under 27. August fik et Svar indsendt ved en engelsk Parlamentær — være sig fordi han som den fornemste ansaas som Formand for Kommissionen eller fordi han som 30-aarig (de Coninck var 67 Aar) var den fyrgste. Tonen deri var meget skarp, og det hed bl. a.: »Den, der af vor Opførsel vil slutte, at vi handlede eller kunde handle mod de Pligter, vi er vort Fædreland skyldige, og mod den Ed, vi som Undersaat har svoret vor Konge, maatte røbe enten Ondskab eller Dumhed.« Denne Passus indbragte ham senere en Mulkt paa 100 Rdl.

Ud fra de tre Mænds forskellige personlige Forudsætninger kom

deres Virksomhed til at forme sig højst forskellig. Grev Schulin, der hurtig havde frasagt sig alt, hvad der angik Leverancerne, lod ved Fogden paa sit Gods kundgøre, at om nogen af Beboerne blev fornærmede, kunde de henvende sig til ham. Etatsraad de Coninck tog ligeledes mod Klager, som han viderebragte. Han udstedte efter Aftale Pas, der satte Beboerne i Stand til at køre til Mølle eller i andre Anliggender. Ved Henvendelse til Admiralen bevirkede han, at Fiskerne i Vedbæk, Taarbæk og Skovshoved kunde udøve deres Næringsvej, og at der gik Baad til Sverige til Indkøb af nødvendige Varer, der solgtes her til Indkøbspris. Han forstrakte forskellige Fabrikejere med Penge, for at der ikke skulde indtræde Arbejdsløshed, som kunde føre til Uorden. Endelig virkede han ligesom Rønne for at faa løsgivet Vogne og Heste, som Fjenden længe holdt hos sig. Han foretog til disse Formaal talrige besværlige Rejser. Det forcerede Arbejde med at tilfredsstille Rekvisitionerne blev stadig bestridt af Pastor Rønne. Han sørgede for Levering af Kartofler mod Betaling og fik i Lyngby indrettet et Slakteri til Betjening af Kødrekvisitioner. Fourage af Havre, Hø og Halm sørgede han først for ved at opfordre de enkelte Beboere til frivillig at levere den, fremfor at den blev taget, dernæst ved skriftlige Begæringer til Sognefogderne i andre Byer, endelig aftalte han med Amtmanden i Hillerød, Arctander, Leveringer fra Frederiksborg Amt. I Jægersborg og Lyngby fik han oprettet Magasiner. Da Fjenden straks havde taget en Mængde Vogne, var han virksom for at faa Beboerne til at løse deres Naboer af, og Aftaler blev truffet om Leverancer fra Frederiksborg Amt. For at skaane Sorgenfri for Træfældning, fik han en Mand til at levere Brænde til den indkvarterede Bataillon. Andre Brænderekvisitioner sendte han til Overforstmasteren. Med dette Arbejde fortsatte han endnu efter Kapitulationen, idet Amtmanden, hvem Kommissionen straks efter denne tilskrev om at overtage det, bad den om endnu en kort Tid at fortsætte dermed, idet han iøvrigt takkede dem »for deres ædle Bestræbelser ved at lette Beboernes vistnok meget tunge Byrder«; endda efter at Amtsforvalteren havde overtaget Fordelingen, gik Pastor Rønne denne til Haande.

At der bagefter maatte finde en offentlig Undersøgelse Sted for at oplyse, hvad der virkelig var foregaaet under hele denne »Kommissionsvirksomhed«, var overfor de mange uheldige Rygter derom kun naturligt. Den foretoges af Stiftamtmand Hauch og Assessor Aagesen, og Regeringen besluttede at fortsætte med Nedsættelse af en Kommission, der af Hensyn til Grev Schulins Rang (de grevelige Privilegiers § 23) af Dommerne krævede Sæde i Højesteret. Justitiarius i Overretten, ekstraordinær Assessor i Højesteret C. V. Falbe og de ordinære Assessorer O. Thestrup og Chr. Rafn udnævntes, førstnævnte som Formand. Det preliminaire Forhør er ikke bevaret, kun Kommissionens;

der afhørtes ved denne 127 Personer, til Dels kun til Bekræftelse af ældre Forklaringer. Ingen ytrede den Mening, at Virksomheden havde været overflødig, endsige skadelig, mange roste den som meget værdifuld for Befolkningen. I Hovedsagen var der god Mandstugt i de fremmede Tropper; Rønne roste saaledes paa given Anledning Oberstløjtnant Ompteda i Avisen, hvilket vakte Anstød. Men der omtales ogsaa paa adskillige Steder Plyndringer og anden Uorden saaledes Voldtægtsforbrydelser, der straffedes med Skydning. De Coninck forklarede bl. a., at der for en af ham anmeldt Plyndring af et Hus i Jægersborg blev idømt den skyldige 999 Slag, hvoraf han kun overlevede 600.

Efter den Frifindelse i to Instanser, som senere blev Aktionens Resultat, skulde man have Grund til at mene, at den kunde have været sparet. Regeringen havde ikke denne Mening, og Højesteretsadvokat Bilsted fik Ordre til at tiltale efter Lovens 6—4—6, der hjemler Forbrydelse af Liv og Boslod for i Fejdetid unødt og utvungen at tage Tjeneste hos Fjenden og tjene mod Kongen endda sammenholdt med Artikel 3, der for med Raad og Daad at bistaa Kongens offentlige Fjender (underforstaaet: i særlig vigtige Ting) truer med de Legemsstraffe, Struensee blev underkastet.

Kancelliets Synspunkt var, at de tre Tiltalte havde paataget sig at fungere som »engelsk Feltkommissariat«, altsaa var gaaet i Fjendens Tjeneste og havde arbejdet for hans Interesser imod Konge og Land, et Synspunkt, der kun kunde gennemføres ved at se bort fra alt det reelle og klamre sig til Ord i Dokumentet af 19. August, der var affattet ikke af dem selv, men af Lord Cathcart (vel nærmest Ordene »beordres« og »understøttet«). Det var den Anskuelse, der allerede havde faaet Udtryk i General Peymanns Brev. Men de Tiltalte havde ikke i Almindelighed udøvet Øvrighedsmyndighed, kun arbejdet med deres praktiske Opgaver, og hvad Støtten af væbnet Magt angaar, havde Rønne altid afvist at gøre Brug af den ved Rekvisitioner. Da de fratraadte Hvervet, gav de heller ikke Plads for en ny engelsk Myndighed, men for Amtsforvalteren. Kommissionen henviser i sin Dom til, at de Tiltalte altid havde erklæret at arbejde for Landsmænds Tarv og ogsaa i Praxis gjort det, at deres Protokol og Brevveksling var bevaret til Oplysning om deres Bestræbelser, og at de havde søgt Forbindelse med den kommanderende General i København, Politimesteren i Amtet og Naboamtmanden. Den forkaster derfor Anklagen for at gaa i engelsk Tjeneste og ligeledes for ikke at have holdt inde efter Modtagelsen af Peymanns Brev. Naar det af Advokat Bilsted blev gjort til en speciel Ankepost, at hele Mandatet af 19. August var overflødig, og at de Tiltalte ligefuldt kunde have fordelt Rekvisitionerne, paapeger man, at Anklagen dermed kun rammer sig selv.

Men med Anerkendelse af dette kunde der rejses en anden Indven-

ding. Kaptajn J. Ræder mener i sin Danmarks Krigs- og politiske Historie 1807—09 (1845) S. 129 at maatte misbillige Foretagendet fra ren militær Side, idet han skriver: »Vistnok vilde Fjenden ved Selvrequisitioner have begaaet en Del Uorden og forbrugt noget mere end nødvendigt, men denne Ulempe vilde rigeligen være opvejet ved den større Møje og Vanskelighed, han uden den omtalte Hjælp vilde have fundet i sine Operationer, som nu paa en forunderlig og ønskelig Maade blev ham lettede Fædrelandet til Skade.« At det foretagne betød en Hjælp for de engelske Krigsoperationer, er ogsaa ført op paa Aktors Liste. Dommen paapeger her overfor først, at de Tiltalte ikke i Dokumentet var blevet autoriseret til at afværge Modstand, hvad der heller ikke havde været Tale om. At de i en Skrivelse af 1. September havde advaret enkelte Mennesker, der ikke hørte til Armeen, mod Skyden, var ikke lovstridigt, da saadan Skyden baade var unyttig, uklog og skadelig af Hensyn til den Hævn, der kunde ventes. Advarslen indskrænkede sig udtrykkeligt til dem, der ikke havde Regeringens Befaling. Naar det dernæst var sagt, at Fjenden i Mangel af de Tiltaltes Mellemkomst havde maattet udbrede sig over Landet for at skaffe sig sihe Fornødenheder og altsaa var blevet lettet i denne Henseende, tager Dommen ogsaa Afstand derfra: det frugtbare Københavns Amt indeholdt tilstrækkeligt. Eksemplet med Uterslev viser, hvorledes der vilde være forholdt i Mangel af en Fordeling. Efter Fogdens Forklaring mistede Beboerne her næsten alt, hvad de ejede indtil Klæder og Boscab, da Fjenden ødelagde, hvad han ikke tog med sig.

Noget svagere stod de Tiltalte med Hensyn til, at Slutningsudtalelserne i deres Brev til Peymann af Aktor betegnes som upassende og utilbørlige, naar den fjendtlige General skulde se dem. Det maa indrømmes, at de kunde gøre et uheldigt defaitistisk Indtryk baade paa den engelske og den danske General, og desuden var de overflødige. Dommens Referat har dog udeladt en stærk Forsikring om, »hvis der ikkun glimtede en Gnist af Haab for os,« at ville deltage i en almindelig Opstand. Nogen reel Skade kunde de, som Dommen fremhæver, dog ikke gøre, men det havde været uklogt overfor Peymann at fremsætte dem.

Foruden den tidligere nævnte mod Peymann fornærmelige Passus i Schulins Brev beskæftiger Dommen sig endnu kun med Kritik over, at det privilegerede og beneficerede Hartkorn ikke var blevet belastet med Kørsler, hvilket dog havde været Fogdernes Sag, og med nogle Punkter i Afregningen.

Da Aktors Paastand »aldeles ikke« kunde gives Medhold, kunde Mortifikation med Hensyn til denne ikke nægtes dem, dog paalagdes der dem Sagens Omkostninger, Dom af 19. Oktober se Ørstedes Juridisk Arkiv Nr. 19.

Anklagemyndigheden mente ikke at kunne nøjes med denne Dom og førte Sagen videre til Højesteret, hvor den procederedes i Dagene 6.—9. Februar 1809 med Votering og Dom sidstnævnte Dag, blot lydende paa Stadfæstelse af Kommissionens Dom altsaa uden Paalæg af Omkostninger for Højesteret. Dette Resultat var foreslaaet af Først-voterende P. Møller og tiltraadtes af de øvrige Assessorer: F. Hurtigkarl (ekstraordinær), A. Müller, Chr. Brorson, J. Schegel (ekstraordinær), P. Graah, N. Levetzau, P. Feddersen, F. Sporon, K. Holtermann og Justitiarius Chr. Colbjørnsen. Schegel vilde dog lade Omkostningerne i 1. Instans bortfalde og anførte derom, at de Tiltalte blot for at retfærdiggøre sig for Peymann havde udladt sig om Egnens Forfatning; dette Punkt tør altsaa antages at have været Begrundelse for Dommens modsatte Omkostningsbestemmelse. Levetzau sluttede sig dertil. Bilsted var som Aktor kommen ned paa Jorden med sin Pastand, der lagde Udmaalingen i Rettens Hænder. Han krævede Straf efter »Deres Majestæts allernaadigste Forgodbefindende og i Forhold til de Tiltaltes brugte Adfærd.«

I begge Instanser havde Højesteretsadvokat Bilsted været Aktor og Kammeradvokat, Etatsraad J. M. Schönheyder Defensor. Sidstnævnte udgav Indlæg og Dommen m. v. i Trykken. Om hans Indlæg skriver Ørsted: »Skyldfriheden var udviklet med lige Kraft og Simpelt, men tillige med den Djærvhed og Skarphed mod Anklagen, som vilde have været ilde anbragt i en Dom, men havde en ikke upassende Plads i et Forsvarsskrift, foruden at det hørte til denne mesterlige Advokats Natur under Afholdenhed saavel fra juridisk Spidsfindighed som fra vidtløftig Ordbram ved enkelte stærke og djærve Ord, der traf Sømmet paa Hovedet, at oplive den formelige Argumentation.« Paa lignende Maade udtalte Assessor Møller: »Overalt kan Formen ej komme i Betragtning i en Sag af Natur som denne.« Schulin paaan-kede ikke Dommen »som Bevis paa sin Højagtelse for General Peymann«.

Ørsted var Assessor i Overretten, da disse Begivenheder foregik. Baade hans Erindringer om Sagen og hans retlige Bedømmelse af den har da megen Interesse. Mange, siger han, angreb de tre Mænd, og endnu efter Dommen ytrede enkelte sig i Begyndelsen med Uvilje i næsten truende Retning over Sagens Udfald, men over denne Mening fik Retten fuldstændig Magt, og ogsaa Kongen kom snart paa andre Tanker. Romerrettens Begreb om negotiorum gestio, der hjemler Kompetence til uanmodet Varetagelse af Andenmands Tarv i hans Forhindring, var her det afgørende. For det vilde ogsaa de sædvanlige Øvrigheder have Brug i Krigstilfælde, hvor Regler mangler. Naar Domstolene fandt, at det foretagne var til Gavn for Egnen og dens Beboere uden at være til Skade for Staten, kunde Forbudet ikke binde de Til-

talte. »Kun var det paa deres egen Fare, de vovede at handle, som de gjorde; dersom det var befundet, at de havde taget fejl, vilde deres gode Vilje ikke saa let have reddet dem for Ansvar.« Den trufne Ordning var ikke noget Gode af Vigtighed for de krigerske Foretagenders Udførelse, men sikkert for Beboerne. »Der er dog næppe nogen, som for Alvor vil mene, at det er de enkeltes Pligt i den af Fjenden besatte Del af Landet at tilføje denne enhver med Hensyn til Landets Forsvar unyttig Vold og Fortrædigelse, uagtet de derved udsætter dem selv og deres Medborgere for alle Slags Ulykker og tvinger Fjenden til at udøve et Barbari, hvortil samme ellers ikke var tilbøjelig. Men dersom en af Fjenden overvældet Landstræknings Beboere handler ret og forsvarligt i at frelse sig selv for Mord, Brand og Vold ved at holde sig rolige og derimod forsyne de fjendtlige Tropper med deres Fornødenheder af det ovennævnte Slags, saa maa og de der ansatte Øvrigheder være berettiget og forpligtet til at række Haanden til, at alt herhen hørende ordnes og gennemføres paa den for Distriktet og dets Beboere lempeligste og mest betryggende Maade. Det faldt heller ingen ind at gøre Øvrighederne i de andre Dele af Sjælland det til en Brøde, at de havde ledet den Indkvartering, de Kørsler, de Leveringer, som de fjendtlige Tropper forlangte, ja, vel endog anvendt deres Mynighed mod enkelte, der ikke godvillig vilde udrede, hvad der var fundet at maate falde i deres Lod, eller som udøvede Vold mod de fjendtlige Tropper.«

Fra dette Synspunkt var den af Anklagen saa meget omtalte engelske Indsættelse som Øvrighed kun Anerkendelsen af en Kompetence, der beroede paa Situationen, paa eget Initiativ, og Befolkningens Villighed; Legitimationen var nyttig overfor Tropperne. Havde Ørsted været de Tiltaltes Konsulent, kunde Dokumenterne have udtrykt dette skarpere.

Naar Ørsted glædede sig over Dommen som et Eksempel paa, at Retten var fri for »stokjuridisk Formalisme« og byggede sine Afgørelser paa »et Totalblik over det hele givne Tilfælde i sin Sammenhæng«, lægger han ikke Skjul paa, at han ogsaa tænkte paa den da (i 1855) forestaaende Rigsretssag mod ham og Kolleger for under Krimkrigen at have afholdt Bevillinger uden Rigsdagssamtykke. Dette Kompetencespørgsmaal ansaa han nemlig for analogt med det fra 1807.

Efter at have udstaaet den langvarige Retsforfølgning som Tilgift til Besværet i de 3 Uger, hvori Fjendtlighederne stod paa, naaede altsaa alle de 3 Patrioter at faa fuld og endelig Oprejsning efter halvandet Aars Forløb. Men de Coninck, den ældste af dem, hvis Selvbiografi fra 1807 udtrykker lutter Harmoni, Livsglæde og Velbefindende, var efter Retssagen en svag Mand, ramt af Apopleksi, og Tra-

ditionen henfører det til den ufortjente Krænkelse ved Sagsanlægget. Han døde i 1811. Naar han havde afslaaet at blive Gehejmeraad eller at faa Dannebrogordenen ligesom at blive hollandsk Gesandt, laa det forud for Sagen (Paul Hennings i Berl. Tid. 19. Dec. 1901, cfr. E. Nystrøm i Tilskueren 1915).

Edv. Holm nævner Sagen i sin Historie 7. Bd. 1. Afd. (1912) S. 342 og kommenterer den saaledes: »Deres Mening var sikkert den bedste, men de opnaaede sikkert ikke stort andet end selv at blive Genstand for ubillig at blive stemplede som de, der gik Fjendens Ærinde.« Heller end i denne ret filistrøse Overvejelse vil jeg dog finde Moralen i en samtidig Udtalelse, nemlig Schönheyders Ord til sine Medborgere i Forerindringen til hans Bog: »Lader Eder aldrig afskrække fra, under Fædrelandets mulige Farer, at handle som Mænd med Aand og Kraft, fordi I maaske kunde frygte for Miskiendelse. At agte denne Frygt for intet, det hører uimodsigeligen med til det ægte Borgersind. For Danmarks retfærdige Domstole, og under Frederiks vise Septer, maa den gode Sag omsider seire.«

Sagen om Orla Lehmanns Tale paa Falster 1841.

I den politiske Historie har Retssagerne om Ytringsfrihedens Grænser deres utvivlsomme Interesse baade historisk og juridisk, mindre hvor det kun drejer sig om Angreb paa Personer, end hvor der er Tale om Kritik af Samfundstilstande. De afsagte Domme vil vise Styrkeforholdet mellem dem, der beraabte sig paa Ytringsfriheden, og Tilhængerne af den legalt bestaaende Retsorden, saaledes som Domstolene har maattet fastslaa den rette Ligevægt. Om den paa denne Maade stedfundne Fastlæggelse af Styrkeforholdet — der forudsættes at være juridisk rigtig — saa er i varig Harmoni med Samfundets faktiske Kræfter, der i det lange Løb vil bestemme den legale Ordning, er et andet Spørgsmaal, som Historien vil besvare. Naar man sysselsætter sig med de politiske Processer i Christian den Ottendes Danmark, hvor Domstolene havde at hævde Værnet mod nedbrydende Kritik af den enevældige Regeringsform og dennes Brug, er det iøjnefaldende, at denne Harmoni kun var af stakket Varighed. Den Opposition, der skulde tage Magten, var Aar for Aar voksende. Faa Aar efter kunde man betragte disse Processer som forhistoriske Data, men det bevarer en særegen Interesse at se, hvorledes det datidige System

var opbygget, med hvilke juridiske Kategorier det arbejdede, og hvordan Generalfiskalens Aktioner udfoldede sig i Praxis. Et godt Eksempel herpaa er den mod Nationalliberalismens største agitatoriske Taler Orla Lehmann i 1841 rejste Straffesag, der endte i Højesteret.

Orla Lehmann, hvis i Holsten fødte Fader var Kollegiedeputeret i København, medens Moderen var dansk, var født 19. Maj 1810 og blev juridisk Kandidat i 1833. Efter Rejse i Tyskland arbejdede han hos forskellige Sagførere og virkede i Pressen og andetsteds for politiske Reformtanker i Tilslutning til Brugen af Stænderinstitutionen. Formodentlig af den Grund havde hans i 1838 for tredje Gang indgivne Ansøgning om at ansættes som Prøveprokurator ved Landsover- samt Hof- og Stadsretten ikke nydt Fremme. Som Ordfører for Akademikerne havde han ved Tronskiftet i 1839 anmodet Christian VIII om at give Landet en fri Forfatning som den norske. Han indtraadte derpaa i Bladet »Fædrelandet«s Redaktion, blev i 1840 københavnsk Borgerrepræsentant og i December s. A. Medlem af Roskilde Stænderforsamling. Saaledes var hans borgerlige Stilling, da han 30 Aar gammel holdt Taler i Nykøbing paa Falster den 30. Januar 1841.

Anledningen blev givet derved at Lehmann havde ledsaget sin Kollega som Stænderdeputeret, Kammerraad J. C. Drewsen, Strandmøllen, til Nykøbing, hvor Drewsen, der baade var valgt paa Falster og i Odsherred, foruden at han var genvalgt for Københavns Omegn, skulde forhandle med sine derværende Vælgere om, hvem han skulde bestemme sig til at repræsentere i Stænderforsamlingen. Lehmann deltog heri og anbefalede Odsherred med den Begrundelse, at den Mand, som ellers vilde faa denne Post, næppe var en sand Friheds- og Bondeven. Vælgerne ønskede imidlertid at faa Drewsen, og saaledes blev det. Forsaavidt fik Lehmann altsaa ikke Udbytte af Turen, men til Gengæld fik han Chansen for at holde en stor Tale. Sognefoged Christoffer Rasmussen, Væggerløse, havde talt til Lehmann om det Spørgsmaal, om Folket, navnlig Bondestanden, kunde være tjent med en Forandring i Forfatningen, hvad han tvivlede om, men han var villig til at lade sig belære. Lehmann havde da henvist ham til senere at føre Spørgsmaalet frem i Forsamlingen, og det skete ogsaa, efter at Lehmann i Salen havde mindet ham derom. I den Beretning, som Lehmann den 8. Februar meddelte i Lolland-Falsters Stiftstidende, hedder det, at han efterkom Sognefogdens Opfordring til en Besvarelse »i en udførlig og kraftfuld Tale, der gjorde et dybt Indtryk paa de Tilstedeværende, og hvis væsentlige Indhold var følgende«; om dette senere.

Talens Formaal at modvirke Vedhængen hos Bønderne ved den enevældige Forfatning og at fremkalde Lyst til og Tillid til Selvstyret, laa altsaa klart for Dagen, og at Taleren var i Besiddelse af

usædvanlige oratoriske Evner, var tilstrækkelig kendt. Under 18. Februar beordrede Kancelliet Sag anlagt ved Generalfiskalen, Højesteretsadvokat Treschow mod candidatus juris Orla Lehmann »for hans udviste Fremfærd ved nævnte Sammenkomst med Vælgerne og navnlig for med sin Tale at have søgt at udbrede Had og Misnøje mod Danmarks Forfatning og Maaden, hvorpaa vore Konger har udøvet deres Magt, samt for ved disse og andre Forestillinger at have søgt at formaa de Tilstedeværende til at virke for en Forandring i Forfatningen«. Sagen anlagdes ved Bopæls Værneting med Paastand om Straf efter Grundsætningerne i Fdg. 27. September 1799 § 2 smh. med Fdg. 30 Marts 1827 § 7. Det videre Forløb blev i Korthed dette, at Lehmann, der til Defensor havde engageret Højesteretsadvokat Buntzen, ved Landsover- samt Hof- og Stadsrettens Dom af 4. December 1841 blev anset efter Lovgivningens Analogi og Grundsætninger med en Mulkt paa 500 Rbd. Sølv til Københavns Fattigvæsens Hovedkasse og i Salær til Generalfiskalen 50 Rbd. Sølv. Dommen findes i Juridisk Ugeskrift 1842 S. 279-312 med visse Kommentarer af Udgifterne, Overretskopisterne A. L. C. de Coninck¹⁾ og L. Moltke. Det Det offentlige ankede til Højesteret, hvor Lehmann den 19. Januar 1842 personligt førte sit Forsvar. Dommen af 20. s. M. var skærpende og straffede med 3 Maaneders Fængsel, hvis Afsoning 2 Dage efter tiltraadtes i Stadens civile Arresthus.

Medens Underinstansens Dom havde leveret en udførlig Begrundelse, bestod Højesteretsdommen jo kun af Konklusionen, og Ugeskriftets Udgivere tilbageholdt ikke et Suk herover: »Grundene til denne Underkendelse er og vil rimeligvis stedse blive en Hemmelighed for de mange deri interesserede. De indeholdes nemlig i Højesterets for enhver uindviet utilgængelige Voteringsprotokoller.« Foruden at dette Slør nu kan hæves, faar en nærmere Undersøgelse af denne politiske Sag ogsaa Interesse derved, at der samme Aar i det af F. C. Petersen udgivne Tidsskrift for Litteratur og Kritik S. 149-183 og 189-209 fremkom en udførlig anonym Anmeldelse af Lehmanns Forsvarstale for Højesteret, der 100 Sider stor var udsendt af ham med Forord dateret Arresten 30. Januar. Anmeldelsen er nemlig altid og ifølge dens Indhold utvivlsomt med Rette blevet tilskrevet A. S. Ørsted, der efter sin embedsmæssige Stilling i Kancelliet og som juridisk Forfatter bl. a. til Kommentaren af 1801 til Trykkefrihedsforordningen var Autoritet i disse Spørgsmaal. Endelig findes der i Orla Lehmanns efterladte Skrifter 3. Del (1873) en Omtale af Talen paa Falster og Forsvaret for Højesteret. Naar Juridisk Ugeskrifts unge Udgivere pointerer ikke

¹⁾ Senere Justitssekretær. Han støttede Lehmann med Raad om Proceduren, Danske politiske Breve ved Povl Bagge og Povl Engelstoft (1948) II Nr. 395 a og 398 a.

at ville udtale noget om, »hvad vi personligen have følt ved at vide denne talentfulde og af sine Medborgere højt hædrede Mand fældet ved den Domstol, for hvis Kendelse enhver Ven af lovlig Orden bøjer sig i ærefrygtsfuld Tavshed«, er der ikke Tvivl om, hvad de følte og mange andre med dem. Lehmann selv skriver, at Sagen havde været et kraftigt Middel til at fremskynde de konstitutionelle Ideers Udvikling, og at den almindelig Billigelse af hans personlige Forhold skaffede ham en Yndest, »som ganske vist stundom ytrede sig paa en affekteret og smagløs Maade, men dog ogsaa er rig paa smukke, ofte rørende Træk. Som mere fremtrædende Beviser skal jeg nævne at Københavns Borgerrepræsentanter efter Sagens Anlæg valgte mig til Viceformand og næsten enstemmig modsatte sig min Suspension, som ved Hjælp af en Majoritet af Magistraten derefter paabødes af Kancelliet, og at en Del ansete Mænd sammenskød omtrent 5000 Rdl. for at holde mig skadesløs for Sagens Omkostninger. At jeg kun modtog Summen som et Fond til Fremme af offentlige Formaal, foranledigede Borgerne og Bønderne paa Falster til at forandre deres Bidrag til en Gulddaase med Diamanter, og Kancelliet til at hjemsøge mig med en ny Anklage, for hvilken jeg naturligvis blev frifunden«. Han skriver om de hans Procedure ledsagende dramatiske Begivenheder, at han under et Besøg hos Advokat Guldberg Aftenen før sin Optræden for at drøfte nogle Punkter i Forsvaret var faldet i Porten og derfor maatte »bæres op i Skranken gennem de uoverselige Folkemasser, som belejrede alle Tilgange til Højesteret« (dengang i Prinsens Palæ). Dommen paahørtes i Tavshed, og Lehmann unddrog sig den ventende Menneskemængdes Demonstration. »Men da et velklædt Tog, som noget derefter bragte mig en Hyldest udenfor min Bopæl, blev overfaldet af Politiet med Hug og Slag, og dette gentoges, da de forbitrede over denne Medfart vilde drage til Amalienborg, kom Pøbelen i Bevægelse, og der leveredes navnlig den første Nat flere Skærmydsler omkring i Gaderne. Snart kom dog alt igen i Ro, hvortil ogsaa den liberale Presse indstændig formanede.« Under Afsoningen maatte han den første Maaned holde Sengen for Knæskaden men fik iøvrigt enhver lovlig Frihed navnlig til Vennebesøg ¹⁾. Litografiet, der fremstiller den unge, billedskønne Folkefører siddende i sin Celle med Blikket mod den gitrede Rude, er bekendt.

Ogsaa officielt var Sagen efter Lehmanns Mening gavnlig ved at bane ham Vej til Højesterets Skranke. Han havde i Mellemtiden mellem de to Domme paany forgæves søgt at blive Prøveprokurator, og hans i samme Maaned som Højesteretsdommen indgivne Ansøgning

¹⁾ Afsoningens Mildhed, for hvilken Frihedsmanden Overretsassessor N. M. Spandet som Kongens Foged havde Ansvaret, vakte dog Anstød, smgn. Danske politiske Breve II Nr. 400 og 404, Breve — paa Tysk — fra Lehmanns Fader.

om at aflægge Prøve ved Højesteret blev ikke imødekommet, idet Rotwitt — den senere Minister — blev foretrukket, men da han i Efteraaret 1843 efter en langvarig Rejse vendte hjem, fik han, formentlig paa Kongens Foranledning, Prøvetilladelse, saa han i April 1844 blev Højesteretsadvokat uden at have været Prokurator. Iøvrigt kom der en forbigaaende Vanskelighed frem, da Lehmann vel underskrev den for Udnævnelsen nødvendige Edsformular men samtidig i »Fædrelandet« indrykkede en Artikel om Embedseden, der efter Kancelliets Opfattelse ikke harmonerede med Edens Indhold, der naturligvis krævede Troskab mod Forfatningen, og Sagen klaredes ikke ved to af Lehmann efter hinanden afgivne Erklæringer. Christian VIII, hvis Velvilje maaske netop har haft denne Bagtanke, satte ham Stolen for Døren, idet han forlangte Bestallingen forelagt til Kassation eller inden 8 Dage Lehmanns Erklæring om, at han agtede sin Underskrift paa Formularen ubetinget forpligtende uden Indskrænkninger og Reservationer, se Ny Collegialtidende 1844 S. 613. Lehmanns Sagførvirksomhed ophørte snart, nemlig da han i 1848 efter en Periode som Minister blev Amtmand i Vejle. I denne Forbindelse maa af Ørsteds Anmeldelse citeres følgende, der viser en velvillig faglig Bedømmelse fra det af Lehmann saa ildesete Kancelli: »At Hr. Lehmann har udført sit Selvforvar for Højesterets Skranke med en saadan Klarhed og Styrke i Tanke og Fremstilling og tillige med en saadan Rolighed og Maadehold, at en begavet, taktfast og derhos fuldkommen loyalsindet Advokat, saafremt han havde nedlagt sit Forsvar i en saadans Hænder, ikke i det hele vilde have kunnet skille sig hæderligere og bedre ved dette Arbejde, kan ikke miskendes.« Ørsted anerkender, at Lehmann har holdt Maade i at »benytte sit oratoriske og dialektiske Talent«, hvorved han med Henblik paa, for hvem han holdt sin Forsvarstale, tilføjer, at han vistnok »intet har opofret ved dette sit Maadehold, og at han vistnok har benyttet hine Midler indtil den Grænse, uden [for] hvilken de maatte henføres til Fremstillingens uægte Kunster«.

Men tilbage til Retssagen og dens Emne! Inden Ørsted i Anmeldelsen gaar over til at undesøge, »om det er lykkedes Hr. Lehmann ligesaa godt at lægge sin Brødefrihed som sin Dygtighed for Dagen«, udtaler han sin Beklagelse af hans og hans Tilhængeres politiske Bestræbelser, som han tilskriver en eksalteret Følelse af det store Kald, som skulde være lagt i deres Hænder, i Forbindelse med manglende Kendskab til Indretninger og Personer, som de forhaanede og angreb, og specielt ytrer han det Haab, at Lehmann med sine Evner og sin Takt for det sømmelige og værdige kunde vende tilbage fra denne Vej. Underinstansens Dom forekom ikke Anmelderen skikket til at give et rigtigt Begreb om Sagens Kerne. Da der under Generalfiskalens Fraværelse paa en Rejse ikke fra anden Side kunde ventes en Imøde-

gaaelse af det »skarpsindige og veltalende Forsvar, der allerede har en stor Støtte i herskende Meninger«, har han paataget sig at føre Bevis for, at den ved Højesteretsdommen tilkendte Straf var fuldstændig fortjent. Savnet af Præmisser til denne skærpende Dom viste sig altsaa paa en slaaende Maade. Efterat have omtalt, hvorledes Lehmann havde aftalt med Sognefogden at fremsætte sin Forespørgsel, og paapeget, at Lehmanns af ham selv omtalte »Lovprisning« af Sognefogdens »Selvstændighed«, som det vilde være Lehmann særdeles værdifuldt at kunne overbevise, var noget overdreven, giver Anmelderen et Referat af Talen svarende til Lehmanns i Efterladte Skrifter, der dog er omsat i direkte Tale og forsynet med enkelte Supplementer hentede fra de senere Forhør:

»Herpaa søger Hr. L. at overtale de forsamlede Bønder om, at det var en Vildfarelse, naar man troede, at Bondestanden skylder Suveræniteten noget; han paastaar tværtimod, at det Tryk, der under det ældre Adelsregimente hvilede paa denne Stand, blev end haardere under Suveræniteten, at af alle danske Suveræner Frederik VI er den eneste, der har Fortjenester af Bondestanden, men at selv det meget, der kort efter, at denne Fyrste havde tiltraadt Statens Styrelse, skete for Bonden, ikke udgik fra ham — hvis daværende Alder end ikke tillader at antage dette — men at det var nærmest fra andre Mænd som Bernstorff, Reventlow, Schimmelmann, Colbjørnsen og i Grunden fra Tidsaanden, der vilde have fremtvunget Reformen, om den end ikke havde fundet en saa velvillig Imødekommen fra den daværende Regering; hvorimod det dog erkendes at være en ikke ringe Ros for den unge Kronprins, at han med Begejstring opfattede og velvillig understøttede denne Sag. Den vilde iøvrigt, mente Taleren, ogsaa ganske sikkert være gaaet igennem, hvis man den Tid havde haft lovgivende Stænder, og til Styrke herfor anføres det, at vore nuværende Stænder alt har bragt Bondesagen, der længe var gaaet i Staa, et Skridt fremad, at de har drevet Vejsagen, Jagtsagen og Landkommunalsagen igennem m. v. Endvidere bringes den norske Forfatning i Erindring, under hvilken Bønderne har sat ethvert billigt Ønske igennem og bragt det saa vidt, at Staten er gældfri og de mest trykkende Skatter ophævede. Endnu fører han sine Tilhørere til den Betragtning, at omend det, Bondestanden har opnaet, ene skyldtes Frederik VI, saa er han nu død, og at man ikke har nogen Vished for, at Christian VIII i dette Stykke tænker som han, men at man, om man endog vidste dette baade om ham og om den nuværende Kronprins, dog aldeles ingen Borgen havde for, at deres endnu ufødte Efterkommere [ikke] kunde tænke anderledes, [ikke] kunde i Kraft af deres Enevælde kuldkaste, hvad der var sket i hin Retning, [ikke] kunde bringe Bønderne tilbage under de Stores Herredømme, til hvilke Regentens nærmeste Omgivelser i Reg-

len vilde komme til at høre. Derfor mente Taleren, at hvis Bønderne vilde sikre sig, hvad de havde opnaaet, og aabne sig Udsigt til at naa, hvad de endnu retfærdigen kunde ønske sig, saa maatte de attraa en fri Forfatning. Taleren søgte endvidere at udvikle, at en saadan Forfatning ikke vilde betage Kongen nogen god og ønskelig Magt, men at man vilde flytte den Indflydelse, Kollegierne nu har, over paa Stænderne; det var folkelige Raadgivere, man vilde stille ved Siden af Tronen, i Stedet for de selvkaarne Raadgivere, der nu udøver en stor Del af den Magt, som tilkommer Kongen, men unddrager sig Ansvar ved at krybe i Skjul bag Kongekaabens Purpur og ved saaledes at stille deres Herre blot for meget, hvortil han i Virkeligheden kun laaner Navn. Hertil føjer han nogle Bemærkninger om de raadgivende Stænders Utilstrækkelighed. Hvad nytter det, hedder det, at Vælgerne med stor Samvittighedsfuldhed udsøgte de bedste Mænd af deres Midte, at disse kom sammen og drøftede og arbejdede og stræbte for Folkets Bedste, naar deres Raad ikke frugtede, naar et Par med Folkets Anskuelser og Fornødenheder maaske lidet bekendte Etatsraader ved de grønne Borde kunde fremstille Sagerne saaledes, at det ene efter det andet blev henlagt, forkastet, forkvaklet. Ved at give Stænderne en virkelig Magt vilde alt bringes paa Fode i Landet. Selve Kongen vilde tilligemed Folket faa en større Magt; kun vilde han af Penge faa mindre og Skatteyderne beholde mere, men det kunde ikke andet end billiges, at Hvermand saavidt muligt selv nød Frugten af sit Arbejde, og er det, hedder det ved denne Lejlighed, saa urimeligt, naar man tror, at enhver ved bedst at anvende, hvad han selv har erhvervet? Taleren slutter med, at efter hans inderlige Overbevisning var Spørgsmaalet ikke om, men naar Folket vilde faa Skattebevillingsret, at dette »naar« især vilde bero paa, hvor klart Folket erkendte dens Gavnlighed, og hvor levende dets Længsel derefter var.

Forsvarstalen for Højesteret drøftede meget indgaaende det bevismæssige, og der rettedes megen Kritik imod, at der af Generalfiskalen var forlangt optaget Forhør til Supplering af Stiftstidendes Referat. Da Forhør rekvireredes, vidste man imidlertid ikke, at Bladets Referat stammede fra Taleren selv. Anmelderen giver nu Afkald paa at bygge baade paa en enkelt af Lehmann ikke vedgaaet Passus og paa enkelte Udtryk som saadanne, men holder sig til Meningen af Talen. Det fortjener at nævnes, at Lehmann fra alle de afhørte Vidner havde faaet bekræftende Svar paa Spørgsmaal, der tilsigtede at godtgøre, at Talen var holdt i en munter og godmodig Tone og uden at give Udtryk for Bitterhed og Had. Hvad Forsvarstalen for Retten angaar, er den ifølge Forordet nedskrevet saa nøjagtigt, som Forfatteren kunde erindre den.

Meningen af det foran gengivne Foredrag opfatter Anmelderen

saaledes, at det ligefrem gik ud paa at opvække eller styrke den Opfattelse, at Danmarks nuværende Statsforfatning ikke er skikket til at sikre den nuværende Retstilstand eller fremme dens Forædling, særlig ved at søge udryddet som en Vildfarelse, at Suveræniteten havde revet Bondestanden ud af dens fortrykte Tilstand. Endvidere søger Taleren at overbevise Tilhørerne om, at en tilkommende Enehersker mulig kan kuldaste de skete Reforme for Bondestanden, og at der allerede er Uvished med Hensyn til den nuværende Konge og hans Søn. Endelig søges det vist, at de raadgivende Stænder er utilstrækkelige til at sikre Landets Vel, særlig saalænge Skattebevillingsretten ikke haves. Konstitutionsforandring som den norske i 1814 vil kunne opnaas, naar den klare Erkendelse og levende Følelse af, hvad det er, der fattes, ret udbredes. At bearbejde Folket for at fremvirke en Forandring i Landets Forfatning, fortsætter Anmelderen, bliver nu ikke tilladeligt, fordi der ikke opfordres til at anvende fysisk Magt. Men selv bortset herfra er der ved at sætte Forfatningen i et forhadet Lys handlet mod Loven. Ørsted henviser her til sin Aaret før i samme Tidsskrifts Bd. VI givne Udvikling med Omtalen af den norske Forfatning. Han kritiserer det af Lehmann oprullede historiske Billede: Landboreformen havde næppe været mulig uden netop ved Hjælp af Enevoldsmagten²⁾, og Stændernes Indsats for Bønderne havde ikke været saa stor som angivet, ligesaa lidt som Regeringens havde været uden Betydning. »Hvad Hr. L. siger om de Fordele, som de norske Bønder havde haft af deres frie Forfatning, er og lutter Blændværk«; dette paavises nærmere, og Eksempler anføres paa Christian VIII's Interesse for Bondestanden saaledes med Hensyn til Værnepligtens Almindeliggørelse.

Hvad nu Presselovgivningen angaar, saa satte Fdg. 27. September 1799 Landforvisningsstraf for i trykt Skrift at laste, forhaane eller søge at udbrede Had og Misnøje mod Konstitutionen eller Kongens Regering og i § 28 var »laste« fortolket derhen at tillægge paagældende Person eller Ting en saadan Ufuldkommenhed, som ej kan bestaa med dens Hensigt, saasom at tillægge Regeringsformen saadanne Mangler, at Borgersamfundets Formaål (borgerlig Frihed, Sikkerhed og Almenvel) ikke derved kunde opnaas eller bestaa. Lehmann lagde nu i sit Forsvar stor Vægt paa, at Begreberne »forhaane« og »søge at udbrede Had og Misnøje« maatte være nøje sammenhængende med Begrebet »laste«, saaledes at Generalfiskalen, der ikke vilde paastaa, at Lehmann havde lastet Forfatningen etc., derved havde taget Grunden bort under sig, naar han ikke vilde opretholde Tiltalen med Anvendelse af de to første Begreber som betegnende noget dermed uensartet. Han paaberaabte sig Ørstedes Skrift af 1901. Ørsted som Anmelder var enig heri, men bemærker tørt, at Lehmann har glemt § 7,

²⁾ Sammenlign m. H. t. denne Tanke Hans Jensens Udtalelse foran S. 126.

der bl. a. rammer »at skumle med Bitterhed over Regeringen«, hvilket sker, naar nogen ytrer Had og Misnøje overfor Regeringen, omend ikke i den Grad, at Begrebet »at laste« er anvendeligt. Straffen herfor var Fængsel paa Vand og Brød fra 4 til 14 Dage, men ændret ved Plakat af 1. November 1837 § 2 til Fængsel i 1 til 3 Maaneder eller Bøder fra 100 til 500 Rbd. S. Plakaten er anvendelig baade ved Angreb paa Forfatningen og paa Regeringen. Til Lehmanns Bevisførelse for, at han og Forsamlingen var i lys og munter Stemning, gør Anmelderen en Del ironiske Bemærkninger, og han vil ikke i en Valgforamlings Frihed til at forhandle politiske Anliggender ogsaa finde Frihed til at »bearbejde den forsamlede Mængde til Fordel for en Forandring i Forfatningen.« Vægten ligger paa den efter Talerens eget Initiativ foretagne »Bearbejdning« af Tilhørerne for at ophæve deres konservative Indstilling endog ved Fremførelsen af delvis urigtige Fakta og Mistænkeliggørelse af Konge og Kronprins. Og Talen havde jo været »kraftfuld« og Indtrykket »dybt«. Mod Kongens Vilje kunde en Forfatningsændring ikke lovlig ske. En Agitation for at gøre Ønsket herom levende kunde bevirke en Tvang paa Kongen og blev derved retstridigt. Overfor den indankede Doms Bemærkning, at Lehmann »naturligvis« havde været uberettiget til at omtale vedkommende Regenter i Relation til Bondestanden paa den skete utilbørlige Maade, havde han appelleret til den historiske Ytringsfrihed, og dette kunde støttes paa Ørstedes Anskuelse, at Angreb paa afdøde Personers derunder Kongers Ære ikke var strafbare. Anmelderen fandt det dadelværdige i, at Omtalen af den Maade, hvorpaa de suveræne Konger havde benyttet deres Magt skulde tjene som et Erfaringsbevis for, at Enevoldsmagten ikke støttede Bonden, men derimod gjorde hans nuværende og tilkommende Stilling usikker, altsaa som et Led i hele Talens Bevisførelse. Ørsted slutter sig til Generalfiskalens Kritik af Overrettsdommens »smaalige sønderlemmende Udstykning af enkelte udrevne Fraser« i Talen i Stedet for at betone Helhedsindtrykket. Han erkender med Fornøjelse, at den Retning, der viser sig »i en Del af Rettens Domme i Trykkefrihedssager, har sin Kilde i en i sig priselig Ømhed for et vigtigt Nationalgode, og vi skulde ingenlunde have udtalt os om samme, dersom ikke denne Retning bidrog til at mislede den offentlige Mening, og navnlig dersom den ikke blev benyttet til skønt hidtil med en vis Ængstelighed at bryde løs paa den ærbødighedsfulde Tillid, som hele Nationen bærer for Landets højeste Ret.« Forskellige af Lehmanns undskyldende Udviklinger gaar Anmelderen ikke nærmere ind paa, saasom at Talen havde fremhævet, at Kongedømmets Grundvæsen var opretholdt ligesaa vel i det konstitutionelle som i det absolutte Monarki, og at der heri Landet bestod en ved Kollegiernes mo-

diceret Absolutisme, saaledes at Overgangen til folkekaarne Raad-givere ikke vilde være saa stor.

Sluttelig beskæftigede Ørsted sig med Pressens Klager over den skete Suspension af Lehmann som Borgerrepræsentant. Han hævder, at der under alle Omstændigheder havde været god Grund til at tiltale efter Fdg. 1799 § 2, jvf. Fdg. 30. Marts 1827 § 2, der hjemler Fortabelse af Embede, Rang og andre hædrende Udmærkelser, hvilket maatte omfatte nævnte Mandat. Ifølge An. 1. Januar 1840 § 11 er der dermed Pligt til midlertidig at udtræde af Repræsentationen, og da der var Uenighed om Spørgsmaalet mellem denne og Magistraten, skulde Afgørelsen ske ved Kancelliet. I Forbindelse dermed gør han nogle Bemærkninger om, at et Brud paa den af Lehmann som Borgerrepræsentant aflagte Troskabsed til Kongen efter alle moralske Grundsætninger — og uanset om der maatte gives et Parti, der deri satte en Ære — nedsætter den borgerlige Agtelse, og han gendriver, at han i sin bekendte Afhandling om Præsteeder skulde have hævdet noget andet. Endelig bemærker han, at hvis Tiltalen havde været rettet mod Lehmann som Forfatter af Stifttidendes Artikel, vilde han være kommet under Censur; da Bladet som politisk Avis stod under Politiets Censur, var saadan Tiltale ikke sket (Anskuelsen om, at Censur borttager Ansvar for det skrevne).

Med Hensyn til Sagens Udenværker skyldes der endnu Oplysning om det ovenfor omtalte Sagsanlæg om den indsamlede Sums Anvendelse. Om det ligesom om Suspensionen er Lehmanns Fremstilling noget overfladisk. Vedkommende Dom af 15. Marts 1842 findes i Juridisk Ugeskrift s. A. S. 723. Lehmann frifandtes, dog med Paalæg af Aktionens Omkostninger, da han selv havde foranlediget Aktionen. Denne lød paa Ansvar for en Virksomhed sigtende til at afkræfte de til Værn mod Pressens Misbrug givne Straffelove samt for at have opfordret andre til at deltage i denne Virksomhed. I November 1841 altsaa noget før Højesteretsdommen havde han i »Fædrelandet« efter Tilsendelse af det indsamlede Beløb udtalt, at han vilde anvende Summen til »Grundlæggelse af en fælles Kasse — et lille Fond ad usus publicos — til Fremme af de Interesser, hvori de oprindelige Givere har fundet sig forenede, og navnlig til Understøttelse af vor, som De med Rette kalder den »haardt betrængte« Presse«. Han opfordrer derhos til efterhaanden at udvide Sammenskuddet. Der blev holdt Forhør, hvorunder Lehmann nægtede at ville anvende Beløbet til Betaling af Mulkter i Pressesager, men iøvrigt gjorde gældende, at han ikke havde bestemte Planer; han kunde tænke sig Opkøb af Blade til gratis Uddeling. Som oplyst blev Fonden ikke dannet, men Kapitalen omsat til en Gulddaase, der nu er i Familiens Eje.

Jeg kommer sluttelig til Voteringen i Højesteret, der var meget udførlig, alene Referatet af Førstvoterendes Udtalelser fylder 16 Foli sider. Dommerne var i Voteringsorden: P. D. Bruun, (viborgsk Stænderdeputeret og senere mangeaarig liberal Landstingsmedlem), Rottbøll, Wilse, Eberlin, Moltke, Nielsen, Stellwagen, H. J. Koefoed, Engelhardt, Schiønning og C. F. Lassen. Justitiarius Anker Bornemann, der var syg, og Assessor Rothe deltog ikke. Ingen erklærede sig for Fri findelse efter Formildelse. Stadfæstelse foresloges af Bruun, der vilde henføre Forholdet under Analogien af Fdg. 27. September 1799 § 7, jvf. Pl. 1. November 1837 § 2; han fik Tilslutning af Eberlin, Nielsen og Schiønning. Som formildende fremhævede Bruun, at Rejsen til Falster ikke skete for at holde Talen, og at denne var improviseret samt bar Præg af Godmodighed og Lune. Eberlin mente ikke, at der var nogen ulovlig Hensigt, og lignende Grundsætninger var i de senere Aar upaataalt fremkommet paa Tryk eller i Adresser og Petitioner. Lehmann var ustraffet, og Fængselsstraffen vilde maaske udelukke ham fra Stænderne og Borgerrepræsentationen. Nielsen kunde under Henvi sning til, hvad der fandtes af Kritik i Litteraturen, kun finde det strafbare i Henvendelsen til Almuesmænd og i Ytringer om Tvivl om Kongens og Kronprinsens gode Sindelag. Rottbøll stod paa et væsentlig strængere Standpunkt. Han vilde af Hensyn til Forholdets statsfarlige Karakter ikke sætte Straffen under 2 Aars Statsfængsel. Han anvendte Lovgivningens Grundsætninger. Hertil sluttede Wilse sig med Citat af Fdg. af 27. September 1799 § 2, medens Moltke efter samme Linie vilde udmaale Straffen til 1 Aar. Endelig foreslog Stellwagen efter samme Bestemmelser som Bruun at anvende Straffens Maksimum simpelt Fængsel i 3 Maaneder og fik heri Tilslutning af Koefoed, Engelhardt og Lassen. Omvotering fandt ikke Sted, og naar de 3 strængere Stemmer blev lagt til de 4 for Stellwagens Forslag, var Afstemningen 7 mod 4. Lassen gjorde den Bemærkning, at han fandt en Udtalelse i Pressen mindre farlig end en Tale, hvilket sikkert var træffende med Henblik paa Lehmanns paa engang indsmigrende og patetiske Veltalenhed med Spørgsmaal rettet til Tilhørerne.

Vi saa, at Orla Lehmann i Tilslutning til Retssagen kunde notere en politisk Sejr baade for sig selv og for sit Parti. Hans Selvmøde i Højesteret havde givet ham den bedste Lejlighed til for Alverden at udvikle, hvad han var tiltalt for at have udviklet for Bønderne paa Falster. Retssagen er da et Eksempel blandt mange paa, hvorledes Haandhævelsens Indgreb kan virke kontrært paa den Opinion, der ved Sagsanlægget tages Sigte paa at paavirke. De mange, der havde de samme politiske Forhaabninger, følte med ham, da han gik til Afsoningen, og udnævnte ham til Martyr. Dette er den bekendte Fare

for den politiske Retshaandhævelse, en Fare som en fast Ledelse dog ikke altfor meget kan gaa af Vejen for, da Ordenens Tilhængere ellers vilde føle sig svigtet og tabe Interessen for at yde deres Støtte til Ordenens Opretholdelse. Man lægger Mærke til, at Retsanvendelsen paa en Tale anvender Analogien af de om Skrifter givne Regler. Men selve dette at have Straffebestemmelser til Bekæmpelse af politisk Opinionsdannelse kan synes Nutiden en Urimelighed. Forsvaret for Ytringsfriheden søgtes da ogsaa deri, at naar Borgerne var kaldet til raadgivende Deltagelse i Styrelsen og med Ret til at indgive Andragender, maatte et energisk Oplysningsarbejde for at klare Anskuelserne om Fremskridtets Veje være tilladeligt, ja nødvendigt. Den Grænse, Loven havde trukket, gik imidlertid mellem den selvgroende Vækst i Anskuelserne, der naturligvis maatte respekteres, og en agiterende Paavirkning af en vis Styrke og Hefthighed kendetegnet ved usømmelige Udtalelser om eller Nedrakning af det bestaaende Forfatningssystem. En saadan Sondring er ikke ukendt i Retsordenen, der ofte kan have Grund til at tage det Standpunkt at tillade en vis Virksomhed men at forbyde Tredjemands Paavirkning til at udføre den. Selvmordsforsøget straffes ikke, men Medvirken dertil. En Arbejdsnedlæggelse eller Forretningsafbrydelse — individuel eller foreningsmæssig — kan være tilladt, men Tredjemands Paavirkning til at foretage den retstridig, og fordi de enkeltes Ophævelse af et Arbejdsforhold af individuelle Aarsager er utilladelig, er fleres aftalte Ophævelse det maaske ikke. Det fremmedartede ligger derfor mere i det Omraade af Samfundslivet — de politiske Anskuelser — hvorpaa Enevælden fandt det nødvendigt at kræve en saadan Sondring anlagt. Det blev Domstolenes ikke lette Opgave at trække denne Grænse og udmaale Styrken af den Reaktion, der skulde sættes ind for at hævde den. Retssagen mod Orla Lehmann viser i Hovedsagen en samstemmende Opfattelse i saa Henseende mellem de paagældende Dommere.

Som et Modstykke til den her omtalte Retssag kan man betragte den Sag, som Orla Lehmann i Sommeren 1845 fik rejst imod sig for Ridehustalen til skandinaviske Akademikere, og som baade ved Kriminal- og Politirettens og Højesterets Domme det følgende Aar førte til Frifindelse for ham men med Paalæg af Sagsomkostninger — dog kun som Modstykke med Hensyn til Udfaldet. Nogen Svingning i Domstolenes Holdning laa der ikke til Grund for det forskellige Udfald, thi Spørgsmaalet var, om denne Tale, der agiterede for den skandinaviske Enhed, havde haft en dynastisk eller kun en kulturel Enhed for Øje, og da det sidste antoges, se nærmere Harald Jørgensen i Juristen 1840 S. 662 ff., havde der altsaa ikke været Tale om noget Angreb paa Forfatningen.

Kirkelæren og Domstolene.

Ved at stille disse to Begreber op mod hinanden er allerede antydnet det Spørgsmaal, der her skal søges belyst gennem nogle historiske Eksempler: i hvilket Omfang kan Kirkelæren blive Emne for Domstolenes Prøvelse og Afgørelse? De juridiske Dommere har jo normalt at skifte og dele mellem verdslige Interesser og Hensyn, og naar Kirkelærens Problemer føres frem for dem, og Standpunkt skal tages til, hvad der med Hensyn til Læren er Ret, vil Dommerne føle sig paa et fremmed Omraade. Da Præsteeden paa Kirkelæren ved et biskoppeligt Initiativ i det 17. Aarhundrede fæstnede en bestemt Symbolforpligtelse for Præsterne, jfr. derpaa Kirkeritualet af 25. Juli 1685, og Læren kom ind i Landsloven som en ligefrem Retsforskrift, specielt for Kirkens Mænd, var den imidlertid dermed stillet paa Domstolenes Vej, og disse vil ikke kunne gaa udenom den. Men Møderne mellem dem vil ikke være hyppige.

Symbolerne var i Enevældens Statskirke de samme, som de er i Grundlovens Folkekirke, nemlig som i Danske Lov 2 — 1 bestemt: den hellige bibelske Skrift, det apostolske, nikænske og athanasianske Symbol, den augsburgske Trosbekendelse af 1530 og Luthers lille Katekismus. Kirkekampen af 1825 er den første Episode, hvormed vi maa beskæftige os. Domstolenes Indsats var ved den Lejlighed ikke den mest betydningsfulde, men den har dog sin utvivlsomme Interesse. Derimod var det den Gang, at det kirkeretlige Problem om Lærens Indhold blev stillet op i Litteraturen, og at de grundlæggende Synspunkter fik Udtryk hos A. S. Ørsted, der selv hvirvledes ind i Kampen og som juridisk Videnskabsmand blev dens Offer. At levere den fulde Oversigt over Faserne i denne Kamp, der førtes mellem uforsonlige Grundtvigske Teologer og Tilhængere af en Symbolfortolkning omkring Professor H. N. Clausen, er ikke min Opgave endsige at uddybe de kirkelige Synspunkter, idet jeg kun tilsigter at belyse Problemet juridisk. Jeg bygger bl. a. paa J. Oskar Andersens Afhandling om »Kirkens Gienmæle« 1825 i Dansk Kirkeliv, medens Tiderne skifter (1925) og Frantz Dahl: Frederik VI og Anders Sandøe Ørsted i 1826 (1929), der meddeler og kommenterer Aktstykkerne om Ørsteds Stilling, ledsaget af adskillige Litteraturhenvísninger.

Den 21. August 1825 modtog vedkommende Subskribenter et omfangsrigt Værk, »Catholicismens og Protestantismens Kirkeforfatning, Lære og Ritus«, 844 Sider i stort Oktav. Den 32-aarige Forfatter ekstraordinær Professor, Dr. theol. H. N. Clausen havde samlet dertil paa en længere Udenlandsrejse, der særlig havde bragt ham Paavirkning af den tyske Teolog Schleiermacher, og derefter 4 Aar i Hjemmet, og Bogen havde som Program dels skarpt at modstille de to Kir-

kesamfund, hvorved han betegnede Katolicismen som ukristelig, dels at bekæmpe det væsentlige i Gammelprotestantismens dogmatiske Lære. »Adskillige Gange«, skriver J. Oskar Andersen S. 143, »giver han endda sin Uvilje overfor Luthers Meninger lidet pietetsfulde Udtryk. Endnu kraftigere bekæmpes dog Samtidens Bestræbelser for at forny »de gamle Formler«, være sig i Teologien eller i Kirken. Og ganske særlig er han en haard Modstander af de gudelige Forsamlinger og Lægmandsarbejdet.« I Protestantismens Væsens Navn fremsattes der Reformkrav i Retning af en Løsning af Kirkens Forhold til Staten (Embedsbesættelser, Ordning af indre Forhold, Styre af Skole- og Fattigvæsen). Gejstligheden skulde have den egentlige Ledelse men læge Menighedsrepræsentanter dog »have en Stemme med« i de kirkelige Sager dog absolut bortset fra Lærespørgsmaal, i hvilken Henseende han foreslog et ændret Præsteløfte. Clausen var forberedt paa at møde Modsigelse, og denne udeblev ikke. »Man maatte finde«, skriver J. Oskar Andersen, »at Bogen var et endog i ret udæskende og overmodig Form fremsat Forsvar for Fornuftnormeringen af, hvad ægte Kristendom var. Og denne Teologi fremtraadte med absolut Krav paa Herredømme i Kirken! ... I hvert Fald var det en Lykke for den danske Kirke, at denne uklare og undervægtige Opfattelse af Kristendommen og Protestantismen mødtes af flammende Protest.«

I første Række forelaa denne i en Pjece: Kirkens Gienmæle imod Professor theologiae, Dr. H. N. Clausen ved Nik. Fred. Sev. Grundtvig, Capellan ved Vor Frelses Kirke«, der allerede den 5. September kunde faas i Boghandelen. Det lille Skrift stiller sig den Opgave at forme den danske Gejstligheds, »Kirkens«, Krav til »Skolen«, og det havde samtidig for sin Forfatter den Betydning at give Udtryk for den kirkelige Anskuelse, hvortil han ganske kort i Forvejen var naaet frem. Fortalen var dateret 26. August, Irenæi Dag, thi som han skriver, af denne Kirkefaders velsignede Bog til Kirkens Forsvar havde han lært, hvorledes Protesten mod Kirkens falske Venner skulde nedlægges. Grundtvig hævder, at Clausen har stillet sig i Spidsen for Kirkens Fjender og Guds Ords Foragtere; enten maa han derfor gøre Afbigt eller nedlægge sit Embede og aflægge sit kristelige Navn; ellers erklæres han paa Kirkens Vegne for en falsk Lærer, der forfører Menigheden og undergraver den Kirke, han udgiver sig for at tjene. Grundtvig ønsker Skilsmisse mellem dem, der har Ret til Navnet Kristen, og dem, der falskeligt tilegner sig det. Sammenfattende udtaler han: »Saaledes møder vi Clausen og alle andre, der udgiver deres egne Drømme for kristelig Aabenbaring, med den urokkelige Kendsgerning, at der altid har været og er en Kristenhed paa Jorden, kendelig fra alt andet paa sin mageløse Trosbekendelse, hvormed den paa alle sine Tunge-
maal... har forkyndt og forknyder Troen paa Jesum Kristum, den

Korsfæstede og igen opstanden som den sikre, den eneste Salighedsvej for Syndere, som en Vej, der gennem Daaben og Nadveren fører til Guds Rige og de Levendes Land.« Hans nylige Overvejelser havde ført ham til, at de tre Trosartikler var de Kristnes »oprindelige altsaa uforanderlige« Trosbekendelse, af Luther bragt i uløselig Forbindelse med Daaben. Den Forudsætning, Grundtvigs Anathema gaar ud fra, at Clausen som Professor var under samme Symbolforpligtelse som en Præst og altsaa ikke kunde beholde sit Embede, hvis han svigtede Symbolerne, havde Hjemmel i Universitetsfundatsen af 7. Maj 1788 I § 15; ved Grundloven bortfaldt dette men opretholdtes for Konsistoriemedlemmer til 1872.

Som bemærket havde Grundtvig paa kortest mulig Tid faaet sin Pjece paa ialt 53 smaa Sider skrevet og trykt, og om en samlet end-sige velovervejede Gennemlæsning af Clausens tykke Bog har der derfor ikke kunnet være Tale. Ifølge J. Oskar Andersen, S. 164, søger han »under talrige Spydigheder og haanlige Bemærkninger at kaste et ligefrem komisk Skær over Clausen og hans Bog — han er i Grunden en Dumrian! Hans Meninger og Udviklinger er ikke blot saare naive og taabelige [Grundtvig var 10 Aar ældre], men selvmodsigende Vrævl ja Daarekistesnak; han er »Selvejer« i Selvmodsigelsernes grænseløse Rige og uvidende endog om Tankelovene.« Clausens Opfattelse karikeres paa adskillige Punkter. Det siges, at han paastaar, at der intet Guds Ord er i Biblen, og den er fuld af Løgn, Apostlene lyver, Paulus' Apostolat var uægte, han havde aldrig set Kristus; Kirken skal være ørkesløs o. s. v. »Pinligt«, hedder det S. 117 f., »virker stadig Grundtvigs karikerende og delvis uforstaaende Fremstilling af Modstandernes Tankegang; hans injurierende Tone, den overmodige Sejrs-sikkerhed, hvormed han forlanger erkendt som »soleklar Sandhed«, hvad han selv faa Uger i Forvejen var ganske ukendt med, og hans Krænkelse [senere] over, at Clausen gaar til verdslig Domstol, da han dog selv i alt Fald for et Forholds Vedkommende har paakaldt Statmagten. Med Selvtillid taler han paa Kristi Vegne, men Tonen fra den dybe kristelige Oplevelse, han havde haft 1810—11, er desværre ganske borte. Den savnes smertelig. Harmen har opslugt Sorgen, og at Kærligheden, som Grundtvig forsikrer sin Ven Ingemann, virkelig ligger bag, maa man slutte af andre Grunde end af Genmælet selv. Paa den anden Side kan man umulig overse den brændende Nidkærhed for de kristelige og kirkelige Værdier, der fyldte Grundtvig«. Clausen greb ikke Pennen til Svar. Det gjorde han heller ikke i de følgende Aar, hvor særlig J. Chr. Lindberg saa nidkært sekunderede Grundtvig, men han havde det Ønske, at Undersøgelse ved en Kommission maatte fastslaa, at han ikke var kommen i Uoverensstemmelse med sine Pligter som Præstelærer. Dette skete dog ikke.

Den næste Begivenhed mellem Sagens Parter var, at Clausen sag-søgte Grundtvig for hans ærekrænkende og grundløse Udladelser og Beskyldninger. Landsover- samt Hof- og Stadsretten afsagde Formalitetskendelse den 10. April og Dom den 30. Oktober 1826. I den mellemliggende Tid af 14 Maaneder siden Genmælet var der foregaaet adskilligt, thi Jordbunden var stærkt beredt for Kirkekampens Emne. Paa Linie med Clausen havde den juridiske Videnskab søgt at finde sit Standpunkt, og paa Linie med Grundtvig var dette Standpunkt blevet mødt af den kirkepolitiske Statsraison og sat paa Plads.

Spørgsmaalet om Symbolforpligtelsens Styrke og Omfang syntes for ikke saa længe siden at have faaet nyt Grundlag i det Fælles-Hyrdebrev, som Biskopperne med kongelig Tilladelse havde udsendt i 1817, Trehundredaaret for Kirkens Reformation, og som var deponeret i alle Landets Præstegaarde. I Alexander Rasmussens Oversættelse (Reformationsjubilæet 1817 (1917) S. 66) lyder Stedet: »De enkelte Ord maa jo ikke presses; men man skal holde sig til Meningen og Aanden, det lærer Reformatorenes eget Eksempel og Kirkens samstemmende Udtalelser i Særdeleshed da den danskes, hvis Lærere jo forpligtes med Ed til trofast at indprente Tilhørerne »den himmelske Lære, som indeholdes i de profetiske og apostoliske Skrifter og i vore Kirkers symbolske Bøger.« Men det er en Selvfølge, at »den himmelske Lære« ikke skal søges i skolastiske Dekreter og Spidsfindigheder, affødte af Teologernes Stridigheder, men i Religionens Kilder nemlig den hellige Skrift rettelig forfattet.« En lignende højtidelig Epistola encyclica al clerum udgik paa »Kongens Befaling og Bekostning« i 1826, Tusindaaret for Kristendommens Indførelse, ligesom førstnævnte Hyrdebrev ført i Pennen af Sjællands Biskop F. Münter. Det hed heri S. 41: Hoc vobis persuadete... religionem quidem Christianum, doctrinam illam coelestem, quam Dominus ejusque Apostoli generi humano annunciarunt, esse æternam, mutarique nesciam, Theologiam vero... perfectionem reddi et posse, et, ubi res tulerit, debere. I sit nu udsendte Skrift: Betragtninger over den Danske Kirkes symboliske Bøger fra den kirkeretlige Synspunkt, en Indledning om Theologiens og Retsvidenskabens indbyrdes Forhold, lagde den unge juridiske Professor i Kiel P. D. Christian Paulsen ialtfald en Hovedvægt paa Hyrdebrevet af 1817, idet han udviklede, at Lovgiverens oprindelige Vilje at kræve den bogstavelige Forstaaelse af de symbolske Bøger var blevet fortrængt ved en i Kirken opstaaet Sædvane, der gjorde Lempelse deri, og at dette derpaa var sanktioneret ved Kongens Approbation paa Hyrdebrevet, der maatte virke som en autentisk Fortolkning. Dette velmente Indlæg for en frisindet Betragtning var imidlertid et betydeligt Kætteri, juridisk set. For det første kunde en udtrykkelig given Lov ikke ændres ved en Retssædvane, og da dernæst Kongeloven kræ-

vede vældelig Haandhævelse af den Augsburgske Konfession, kunde Kongen ikke indlade sig paa at levere en autentisk Fortolkning til Ændring i denne. Intet Under derfor, at Ørsted følte Trang til at retlede denne Begrundelse af en Opfattelse, hvis Resultat han iøvrigt delte og allerede som mangeaarig Lærer i Pastoralseminariet havde fremsat, hvortil kom, at Clausens Bog i flere andre Retninger kom ind paa Emner, hvor han med sine særlige Forudsætninger kunde ønske at sige et Ord. I det af ham redigerede Juridisk Tidsskrift, 12. Bd. 1. H. skrev han da Afhandlingen: »Behøver den danske Kirkeforfatning en omgribende Forandring?«, som det vil forstaas, tænkt som et Svar — og et benægtende — paa det Spørgsmaal, Clausens Bog havde rejst. Han strejfede i Indledningen »Kirkens Genmæle« ved at tale om Fremkomsten af »et forbitret Stridsraab, som om Forfatteren havde villet bestorme den kristne Kirke«, hvorved Sagen »fik en ulykkelig Vending.« Naar en ikke-juridisk Forfatter (Marius Kristensen) jfr. Dahl Side LIII har betegnet det som »aldeles usømmeligt«, at Ørsted som Rigets næsthøjeste juridiske Embedsmand »tog Parti i en udømt Sag«, og mener, at den Straf, han fik, var mild i Forhold dertil, er det et af disse juridiske Argumenter i en Polemik, der kun er forklædte Udtryk for en Partiinteresse, her Interessen i, at Ørsteds videnskabelige Indlæg ikke var fremkommet; Interessekonflikterne skaber idelig disse Paastande, hvis Nullitet Eftertiden erkender. Hof- og Stadsretten var en af Regeringen uafhængig Instans, Ørsted holdt sig til det abstrakte Retsspørgsmaal, som det kun var fortjenstfuldt at debattere og til Overflod blev Retssagen taget som rent Injuriesøgsmaal.

Efter en ca. 50 Sider lang Udvikling, der er præget af positiv Kristentro og historisk Forstaaelse af det kirkeretlige Problem, samler Ørsted for »desto mere at sikre mig mod Misforstaaelse« — altsaa meget forsigtigt — sine Resultater i 10 Punkter: at symbolske Bøger er nødvendige for en Kirkes Enhed, at Eden ikke direkte angaar Præstens Tro, men forpligter ham til at foredrage en vis Lære efter Symbolerne dog kun Troens væsentlige Bestanddele (den »himmelske Lære«), hvorved bemærkes, at kirkeretlige Grunde fører til at betragte det apostolske Symbol og de Sætninger i Augsburgske Konfession, der nærmest forklarer Protestatistens Væsen, for saa væsentlige, at evangelisk kristelig Tro ikke kan siges at prædikes uden disse Symboler, hvorimod der ikke er Pligt til at foredrage de Sætninger i det nikæenske og athanasianske Symbol, der er rettet mod visse Vildfarelser — som Præsten dog ikke maa dele — idet disse Sætninger dels ligger udenfor Menighedens Fatteevne, dels ikke er nødvendige for den kristelige Tro og det kristelige Sindelag og kan føre til forvirrende Grubleri, og noget lignende er Tilfældet med Dele af den augsburgske Konfession. Om den Præst, som kommer i Uoverensstemmelse med

foranstaaende, maa miste sit Embede, vil bero paa Vigtigheden af de paagældende Læresætninger og Maaden, hvorpaa han har yttret sig. Ved det mindre væsentlige kan der finde Retledning Sted. Kun en Lære, hvorved det væsentlige i den kristne Tro bestemt ophæves, eller den forargelige Fremsættelse deraf bør medføre Embedsforbrydelse. »I Almindelighed bør saavel de, som har Tilsyn med Lærerembedets Førelse, som de, der har at dømme i de deraf opstaaede Sager, være tilbøjelig til den mildeste og kærligste Forklaring af alt, hvad der taaler en saadan, og indskrænke Forfølgelse og Fordømmelse for Vranglære inden de snævrere mulige Grænser.« Tilsidst henviser han til disse Sætningers Overensstemmelse med Hyrdebrevene af 1817 og 1826. Paa samme Maade som disse taler Ørsted altsaa i Modsætning til Paulsen om en i selve Præsteeden liggende Begrænsning. Han gaar Fortolkningens Vej i Stedet for den ikke farbare Lovændrings.

Det er bekendt, hvorledes Ørsted i Henhold til et Reskript til ham af 21. September 1826 maatte bøde for sin Afhandling med at afvikle sin i Gang værende Forfatter- og Udgivervirksomhed, renoncere paa at tage nye juridiske Opgaver op og forlade Pastoralseminariet. Han beklagede sig ikke offentlig derover. Det er dog urigtigt, at der heller ikke i hans Erindringer findes nogetsomhelst derom, saaledes Dahl S. XV. I 3. Bd. (1855) S. 331, omtaler han, at hans Forfattervirksomhed paa sine Steder ikke var yndet, ligesom den var usædvanlig efter hans Embedsstilling, og at han omsider blev foranlediget til at trække sig tilbage fra den paa en Tid, da han netop ugerne vilde, fordi han mente, at denne Virksomhed virkede gavnlig paa den offentlige Mening om Regeringen. Herved sigtes aabenbart til Stændervirksomheden, der begyndte i 1835, da Afviklingen fuldbyrdedes med Haandbogens Afslutning. I Forbindelse med Biskop I. P. Mynsters Udtalelse Aaret før i hans Levned gav dette Publikum fuld Besked, men Affæren gik i Glemme, til Provst L. Koch fremdrog den i Firserne. Af de nu offentliggjorte Akter ses, at Kancellipræsident Julius Kaas i sit første Promemoria af 9. August tænkte paa at indhente Erklæringer fra højere Teologer om den af Ørsted formentlig drevne Vranglære, idet han aabenbart var uvidende om disses med Ørsteds parallelle Indstilling, men denne Linie, der ikke vilde have været til Skade for Ørsted, blev ikke fastholdt. Under den pinlige Skriftveksling, der paafulgte, søgte Ørsted forgæves at gøre de kirkeretlige og teologiske Problemer, særlig vedrørende Treenighedslæren, begribelige for Frederik VI og Kaas. Men det var slet ikke der, Slaget stod, derimod paa det kirkepolitiske Felt. Turde Regeringen, saaledes som Vinden nu blæste, holde Hyrdebrevens Linie, og kunde det godkendes at Generalprokurøren omend som Privatmand talte saa aabent og ærligt derom, som det var sket? Svaret derpaa blev Nej, og Kaas fik Ørsted gjort uskadelig for Frem-

tiden. At man gik langt videre end nødvendigt, er det tragiske. Da Ørsted i 1848 som Landets øvrige Borgere tog Afsked med Enevælden, var Tiden for ham til juridisk Produktion omme, ogsaa fordi han havde nok at gøre med offentligretlige og politiske Emner, som han allerede tidligere havde skrevet om anonymt.

Fuldførelsen af den kirkeretlige Afhandling hørte dog til de Ting, der var tilladt Ørsted, og han behandler deri Clausens Teorier om Kirkens Organisation, Kirketugt m. v. I Sager om Vranglære, udvikler han her, vil, hvadenten Gejstlige har Sæde i Retten eller ikke, stedse Teologernes Mening bliver afgørende paa samme Maade som i Retssager, hvori Lægers tekniske Skøn indgaar som et Led. De retslærde Dommere maa deri som i alt andet, der forudsætter en for deres Kald fremmed Indsigt, bygge paa Sagkyndiges Betænkninger, der altsaa bliver de sande Dommere over denne Del af Sagen. »Kun at de Slutninger, som indeholdes i slige Betænkninger, passer sig til Loven, har de retslærde Dommere at paase og derefter at gøre Anvendelse af Loven paa Sagens oplyste Beskaffenhed.« Hvis i en Injuriesag for Vranglære Sandhedsbevis ønskes ført, vil den almindelige Domstol kunne tage Standpunkt til det teologiske. Det fremgaar af Ørsteds Antydninger, at der saa maatte tiltages overordentlige Dommere, men af Hensyn til, at »en mærkværdig Sag af dette Slags just for Tiden staar under Domstolens Paakendelse«, finder han det upassende at gaa nærmere ind derpaa.

Sluttelig kommenterer han to fremkomne Stridsskrifter nemlig Grundtvigs Vigtige Spørgsmaal til Danmarks Lovkyndige og Lindbergs Hvad er Christendom i Danmark. Den 29-aarige cand. theol. Jacob Christian Lindberg, Adjunkt ved Metropolitanskolen, sluttede sig paa det nøjeste til Grundtvigs Hævdelse af, at alt i Symbolerne var væsentligt, og dennes Pjece var for ham kun en Anledning til et omfattende Skriveri. Grundtvig havde i Form af en Række Spørgsmaal udviklet, at Præster efter deres Ed har Pligt til kraftigt at paatale Vranglære, hvorefter maa følge, at de ikke kan indstævnes som Injurianter, forsaavidt angaar Udøvelsen af denne Pligt. Præstelæreren saa lidt som Præsten kan falde ind under Forordning af 27. September 1799 § 10 om Pligt til ved Ærefornærmelse at rense sig ved Søgemaal. Skal Læren efter Kongeloven kraftig haandhæves, kan Præstens Paatalepligt ikke undværes især nu, da det andet Værn, Censuren, er faldet bort. Derefter gaar han ind paa sin Tanke om en Skilsmisse indenfor Statskirken. »Er man virkelig tvivlraadig om, hvem der nu trindt i Riget finder de fleste og varmeste Tilhørere, de Præster, som levende forkynder, eller de, der ligesaa levende og aabenlyst bestrider den gammeldags Kristendom!« Folkekraften, hævder han, er hos Tilhængerne af Augsburgske Konfession, der under alle Omstændigheder

maa være berettiget til at nyde Religionsfrihed; men ligesom Enevælden har indrømmet afvigende Trossamfund, Jøder, Reformerte og Katoliker, Religionsfrihed, kunde den gøre det til hans nuværende kirkelige Modparter ved at gøre dem til en særlig Sekt. Ørsted gør bl. a. opmærksom paa, at han ikke havde beskæftiget sig med den Side af Præsteeden, Forpligtelsen til at bekæmpe Vranglæren, der optog Grundtvig saa stærkt, og som havde været Genstand for Formalitetskendelsen i Rets-sagen. Om Fremkomsten af disse to Pjecer bidrog til Afgørelsen i den Ørstedes Krise, kan være tvivlsomt, da den faldt samtidig med deres Avertering til Salg. Antagelig har dog den Grundtvigske Side sørget for mundtlige Protester mod Ørstedes Afhandling, som Grundtvig ogsaa kverulerer over i sin Pjece.

Jeg vender tilbage til Injuriesagen. Om denne foreligger der nogle interessante Udtalelser i en Betænkning af Ørsted af 10. April 1831, se A. S. Ørsted, Arbejder om Trykkefriheden ved Harald Jørgensen (1947) S. 205. Det hedder heri, at man, da Sagen anlagdes, havde ventet, at Grundtvig vilde forsøge at bevise sine Beskyldninger og derfor enten have forlangt »theologorum« Betænkning eller søgt om en kombineret Kommission til at dømme i Sagen. Kancelliet havde ikke haft Grund til at faa Clausens Lære prøvet, da Universitetsdirektionen nøjedes med at anbefale Clausen til fri Proces. Imidlertid gik Grundtvig ikke synderlig ind paa Sagens Realitet. Dette stemmer med Præmisserne, hvorefter han paaberaabte sig sin Embedspligt til at kæmpe mod Kætteri. Retten mente imidlertid ikke, at der kunde gives dette Anvendelse paa det paatalte Skrift mod en Universitetslærer, og der maatte være Ansvar, hvis nogen i sin Maade at bestride falsk Lærdom paa fornærmede sine Medborgere (jfr. herved Nyt juridisk Arkiv, 30. Bind, S. 242). At Grundtvig senere havde faaet Afsked i Naade, kunde heller ikke medføre, at Regeringen fritog ham for Ansvar. Dommen udtaler videre, at det ikke kunde komme an paa at bestemme, hvorvidt Clausens Læresætninger maatte kunne anses for fejlagtige, hvilket ikke kunde være at afgøre under denne Sag, men Clausen maatte kunne fordrø ikke at blive angrebet med utilbørlig og fornærmelig Tiltale. I saa Henseende henvises der til Ytringen om, at han havde stillet sig i Spidsen for alle den kristelige Kirkes Fjender og Guds Ords Fornægttere i Landet, at hans protestantiske Kirke er et Afgudsbillede og Karakteristikken af hans Foredrag som Vrævl og Daarekistesnak. Foruden gentaget Hævdelse af nævnte Embedspligt maa Grundtvigs Procedure af Realiteten antages at have gaaet ud paa, at han kun kritiserede ud fra den danske Kirkes Symboler, hvilket forkastes, da flere Steder angik det kristne Samfund fra dets første Oprindelse. Endvidere synes det hævdet, at Clausens Udtalelser var af den Art, at ethvert nok saa kraftigt Angreb derpaa maatte anses til-

ladeligt. Det fremhæves nemlig i Dommen, at Clausen ikke kunde siges at have lastet eller bespottet Læresætningerne, jfr. Forordning af 27. September 1799 § 5, men at han har søgt at oplyse, hvorledes Symbolerne i den protestantiske Kirke efter Protestantismens Aand maatte anvendes. Yderligere bemærkes det, at Anerkendelsen af en saadan Frihed til Angreb vilde staa i en besynderlig Modsætning til, at den samme Lære i det væsentlige efter det oplyste hyldedes af Landets øverste gejstlige Embedsmænd og udtrykkeligt havde været fremsat i et Hyrdebrev fra Biskopperne, der havde været forelagt Kongen, der derpaa havde tilladt, at det i denne Affattelse maatte uddeles blandt Gejstligheden. Kun paa denne Maade, som en Afvisning af Tanken om en berettiget Retorsion, kom Retten altsaa ind paa at undersøge, hvad der var den officielle Opfattelse af Symbolforpligtelsen, men nogen Norm herfor fastsloges ikke. Kravet om Straf og Mortifikation ansaas her- efter beføjet, og efter D. L. 2—21—4 og Forordning 1799 § 12 sattes Mulkten indenfor en Ramme af 50—1000 Rdl. til 100 Rdl. Det toges i Betragtning, at Angrebet kun skyldtes Iver for, hvad Grundtvig ansaa for det rette, og at det var troligt, skønt flere Udtryk syntes at indeholde Angreb paa Clausens moralske Karakter, at det ikke havde været hans Tanke at ville krænke dennes borgerlige Ære eller bedømme hans Sindelag og Hensigt. Dette havde han udtalt i en fremlagt Erklæring. En Følge af Dommen var det, at Grundtvig undergaves Censur paa Livstid.

Kampen gik videre gennem Stridsskrifter. Lindberg udsendte »Er Dr. Prof., Theol. H. N. Clausen en ærlig Lærer i den christne Kirke?«, der var rettet til Professor J. Møller i Anledning af en Tidsskriftartikel Dette foranledigede en Generalfiskalaktion imod ham for Udladelser, der var »fornærmelige for den offentlige Bestyrelse«; baade ved Hof- og Stadsrettens Dom af 30 Juli 1830 og ved Højesterets Dom af 30. Juli s. A. frifandtes imidlertid Lindberg, der derpaa udsendte en Bog kaldet Trykkefriheden med aktmæssig Redegørelse for Sagen deriblandt hans egne Indlæg, der var hele Afhandlinger. Bogen indeholder tillige et ældre Skrift af ham, en Bedømmelse af Sagen mod Grundtvig med Gengivelse af Kendelse og Dom i denne samt en af Skriftet fremkaldt kgl. Resolution, der gav Lindberg en Advarsel og Misbilligelse. Ogsaa paa en anden Sjældenhed bød det, nemlig et tilladt Aftryk af et Brev til Lindberg, hvori Overretsassessor N. M. Spandet fralagde sig Del i Sagen, hvis Udfald han beklagede, idet han ønskede Lindberg alt Held. Han var Grundtvigs varme Tilhænger; for dette Tillidsvotum fik han iøvrigt en Irettesættelse af sin Justitiarius. Bogen er »med uskrømtet Højagtelse« tilegnet »Danmarks retfærdige Dommere«.

I den sidst omtalte Sag havde Generalfiskalens Standpunkt været, at Skriftet gik ud paa at paasige den offentlige Bestyrelse, at den paa- drog sig Ansvar ved at tolerere Clausen vidende om hans falske Lær-

domme, idet den tvang de unge Studerende til at lade sig forføre af ham. Særlig Vægt lagdes der paa, at Lindbergs tidligere Skrift havde været forelagt Kongen og fremkaldt hans Misbilligelse og Advarsel, idet dette beviste, at han maatte regne med, at Kancelliet kendte Clausens Sag. Han fremhævede Udtrykket »hvad Ansvar ligger der ikke paa dem, som er Vidner til Forførelsen og tier dertil. Med dem vil jeg hverken have Lod eller Del«. Dommens Standpunkt var imidlertid, at Udtalelsen kunde have et almindeligt Publikumsigte og ikke behøvede at være rettet særlig til den offentlige Bestyrelse, og det antoges ikke godtgjort, at Lindberg gik ud fra, at Regeringen havde sat sig ind i Clausens Forhold. Skriftet havde naturligvis, som dets Titel viser, været fornærmeligt for Clausen, der imidlertid ikke rørte ved Lindberg. I Højesteret behandledes Sagen skriftligt, og Voteringen af 13 Dommere er meget udførlig. Tre Dommere, A. G. Müller, N. Engelhardt og Justitiarius Anker Bornemann stemte for en Bøde paa 100 Rdl. Generalfiskalen havde ikke paastaaet sig tillagt Salær hos Lindberg, og derfor kom Spørgsmaalet, om der havde været Grund til at anlægge Sagen, ikke frem. Efter Begrundelsen kunde Dommen ikke ses som nogen særlig Sejr for Lindberg. Af Ørstedes Betænkning af 22. August 1829, se Harald Jørgensen, S. 198, fremgaar, at han, efter at Skriftet af den med Tryksager Tilsynsførende var indsendt til Kancelliet, var gaaet ind for at rejse Tiltale, og dette Kancelliets Standpunkt kan, som Provst L. Koch bemærker i sin Bog om Ørsted: S. 102, have motiveret, at han følte Lyst til at skrive derom. Dette skete i Maanedsskrift for Litteratur, 4. Bind (1830), S. 179, hvori han anonymt supplerede en Anmeldelse af Skriftet af Professor N. Fogtmann. »Det er nu omtrent 5 Aar siden«, skriver han, »da en bitter Forfølgelse begyndte mod en af vort Universitets agtede Lærere. I en Række Tid efter anden udkomne Smaaskrifter har flere Forfattere søgt at stemple ham som Kætter, som Kristendommens Fjende, som Meneder og Sjælefordærver. Størrelse, Indhold og Titel viser, at disse Skrifter er beregnet paa Menigmand. Men derved udbredte man just Kendskab til Kætteriernes, og hvis Iværnerne havde troet, idet de aabnede det lukte Giftskab for Folket at ledsage det med en Modgift, maatte de have grebet Sagen anderledes an nemlig have lagt Forfatterens foregivne Vildfarelse for Dagen ved klare Fornuftgrunde eller Vidnesbyrd af den hellige Skrift. De havde imidlertid taget deres Tilflugt til Landets Love, men hvorfor skulde Sagen for Mængdens Domstol? Paa de følgende 6 Sider berører han en Del dogmatiske Punkter og slutter saaledes: »Forfatteren af disse Linier vil ingenlunde erklære sig for alle Prof. Clausens dogmatiske Forestillinger, eller ubetinget bifalde den Form, hvori de findes i hans bekendte Værk. Det vilde være ham en sand Tilfredsstillelse at se dette Værk underkastet en stræng kristelig videnskabelig Prøvelse. Dets Forfatter forsvare da

sin Lære, forsaavide han kan, og lade den falde, forsaavidt han maa. Det er ikke for Clausens Person, der strides, men det er kun den i hans Person saa skændigt angrebne Aandsfrihed, som man vil hævde.»

Sluttelig udtaler han sig om Sagsanlægget og dets Udfald. Efter at have berørt, hvad Anklagen støttede sig paa, siger han om Lindberg: »Imidlertid viser Udfaldet, at han har vidst saaledes at forklare sig, at Domstolene ej har fundet den onde Hensigt bevist, og dette Udfald maa af flere Aarsager glæde Videnskabsmanden, hvorledes han end tænker over det Retsspørgsmaal, som i denne enkelte Sag blev afgjort. Det inderholder et nyt hædrende Bevis for vore Domstoles Uafhængighed, Liberalitet og Ømhed for den, som sigtes.« Han anser det ogsaa for heldigt, at Lindbergs Bog ved nu at frigives hjemfalder til Publikums moralsk-videnskabelige Dom, der vil virke kraftigere end en borgerlig Straf, som vilde have skænket ham Tilfredsstillelsen af en indbildt Martyrdom. Han paaviser, at Fremgangmaaden overfor Skriftet har været helt korrekt og bemærker, at de forskellige Pligter, som paaligger de forskellige Myndigheder, gør det forklarligt, at Dommeren kan have Ret i at frikende, hvor Øvrigheden dog ikke kunde have forsvaret at lade det udviste Forhold hengaa uden at sætte det under Domstolens Paakendelse. Lindberg tog iøvrigt efter Dommen sin Afsked (han havde været suspenderet), som Grundtvig havde taget sin.

Aaret efter fremkom Professor Clausen med Andragende om at faa nedsat en Kommission til at undersøge Berettigelsen af de fortsatte Angreb paa ham, og som det fremgaar af den foran omtalte Betænkning af 10. April 1831 var Ørsted — som ogsaa i ovennævnte Anmeldelse berørt — velvillig indstillet overfor denne Tanke, der dog mødte overvejende Modstand. Naar det erindres, at H. N. Clausen som Professor stod under en formel juridisk Symbolforpligtelse, og at Lindbergs fortsatte Angreb for bevidst Brud derpaa derfor havde en særdeles alvorlig Karakter, var der unægtelig noget utilfredsstillende i, at dette Retsspørgsmaal, som det jo var, ikke fik en autoritativ Paakendelse. Vi ser da allerede ved denne første Etape af vort Emne, at Symbolforpligtelsen, selv om den er gjort juridisk, har en Tendens til at blive *lex imperfecta*, en Lov, der mangler Retsmidler. Dog maa det vel kaldes naturligt, at dette Haandhævelseshensyn to Decennier før Grundloven virkede svagere i en Professors Tilfælde, end det vilde gøre overfor en fra Prædikestolen talende Teolog. Om selve Kirkekampen kun dette: det synes at være en psykologisk Lov, at en frembrydende aandelig Bevægelse søger og finder Styrke ved at overdrive sit Modsætningsforhold til andre Bevægelser, der derfor karikeres. Denne Lov havde Grundtvig — i nogen Grad ogsaa Clausen — givet sig i Vold, men han fremkaldte derved en Klaring af den retlige Opfattelse, der fik blivende Betydning, og som ikke gav ham Medhold.

Til denne Tidsperiode hører endnu det af Lindberg foranledigede Sagsanlæg fra den meget kendte og virksomme kristianshavnske Kapellan C. H. Visby, hvem Lindberg, — hvis samlede Indlæg mod Visby naaede Tallet 11 — havde beskyldt for falsk Lære med Hensyn til hans i en senere trykt Prædiken fremsatte formentlige Nægtelse af evig Fortabelse. I denne Injuriesag havde Hof- og Stadsretten i sin Dom udtalt, at den ikke var kompetent til at bedømme den teologiske Side af Sagen. Lindberg, hvem Bevisbyrden paahvilede, havde intet Skøn fremlagt, og idømtes derfor Mortifikation og 200 Rdl. i Bøde. Visby havde, uden Bevispligt, fremlagt et teologisk Skøn fra Kiel, hvis Flertal støttede ham (det københavnske Fakultet vilde ikke udtale sig). Højesterets Dom af 12. Juni 1834 kom til samme Resultat, men den blev ikke udtalt i Stadfæstelsesform, hvorefter man har sluttet, at der ikke var Enighed i Begrundelsen, men at Retten selv indlod sig paa Bevisbedømmelsen af det teologiske og derved fulgte Ørsteds og Paulsens friere Opfattelse af Symbolforpligtelsen, se Udgaven af Højesteretsdom over Arboe Rasmussen, S. 252. Voteringen viser, at dette delvis er rigtigt: i visse klare Tilfælde vilde man uden Støtte i teologisk Skøn anse sig kompetent til at bedømme, om en Beskyldning for Vranglære var beføjet. Det foreliggende Tilfælde hørte ikke til disse, men som nævnt søgte Lindberg ikke at føre Bevis og tabte paa det Grundlag. Nogen Godkendelse af den omtalte Opfattelse var altsaa ikke givet.

Der gik over 80 Aar, inden Højesteret paany kom til at beskæftige sig med Lærefriheden i Kirken, denne Gang ikke i en Sag om Fornærmelse, men i en Sag om Tiltale mod Præsten. Akterne til »Højesteretsdommen i Arboe Rasmussen-Sagen« er i 1916 udgivet af Kirkeministeriet; de vidner om den store Opmærksomhed, Sagen vakte ikke mindst ved det af den affødte store Opbud af teologiske Erklæringer, som der ikke her skal gaas nærmere ind paa. Sagen forelaa ren som et paasigtet Brud paa Symbolforpligtelsen ved afvigende teologiske Udtalelser fremsatte i Skrift og paa Møder, men uden Klage over Formen. Det drejede sig om Brud paa Præsteløftet, der ifølge kgl. Resolution af 27. August 1870 havde afløst den latinske Præsteed og havde en noget anden Formulering: at Præsten vil beflitte sig paa at forkynde Guds Ord rent og purt, saaledes som det findes i de profetiske og apostolske Skrifter og i Folkekirkens symbolske Bøger; nogen Ændring i Indholdet kan herved ikke antages tilsigtet. Det juridiske Forum var Provsteretten, Landemodet og Højesteret, hvis Dom faldt den 9. Maj 1916. To Aar var da forløbet siden Rejsningen af Aktion, der var foretaget af Biskop A. S. Poulsen i Viborg, i hvis Stift Arboe-Rasmussens Sognekald Skibsted-Lyngby var beliggende. Det var sket efter Samraad med de øvrige Biskopper og stod i Forbindelse med, at Præsten, hvis Færd i længere Tid havde været fulgt af Biskoppen, nu søgte andet Kald, hvor Vanskelig-

hed med Hensyn til at faa den fornødne Kollats fra Stedets Biskop kunde ventes. Sagens Vej var altsaa lang og tillige bugtet. Ved Provsteretten opnaaede Arboe Rasmussen nemlig Frifindelse ved Formandens, Herredsfoged Bays Stemme, medens det gejstlige Medlem, Provst M. F. Høfler vilde fradømme ham Embedet. Denne Dissens fik Tilslutning hos Landemodets to Dommere, Stiftamtmand Howard Grøn og Biskop A. S. Poulsen dog med delvis Dissens af sidstnævnte. Højesteret derimod fulgte Provsterettens Resultat, men med anden Begrundelse.

For den juridiske Betragtning samler Opmærksomheden sig om, i hvilket Omfang Retternes juridiske Medlemmer paa egen Haand eller støttende sig paa teologisk Sagkundskab har taget Standpunkt til de kirkelige Læreproblemer. De mistænkelige Meninger, som Arboe Rasmussen udviklede, var Frugt af hans Studier paa »den liberale Teologis« Omraade; som H. N. Clausen havde været paavirket af Schleiermacher, var han paavirket af en anden førende Teolog fra det Lutherske Moderland, Professor Harnack. Provst Høfler tager i sit Votum direkte Standpunkt til de fremsatte Meninger uden at paaberaabe andre Teologers Skøn bortset fra, at han et Par Steder med Tilslutning citerer Avisartikler af Provst Henry Ussing. Herredsfoged Bays Frifindelse er tildels begrundet i manglende Bevis for, at noget overhovedet er sagt, eller i Uklarhed over, hvad der er sagt. Afstandtagen fra visse Dogmer opfattes ikke som sikkert Udtryk for, at Tiltalte »vil sige sig løs fra dem alle«, men kun at han ønsker »at blive stillet frit overfor hvert enkelt af dem.« Endelig bemærkes det om et vist Punkt, hvor han afviger fra Kirkens Symboler, at dette »indenfor Gejstligheden« — altsaa uden teologisk Dokumentation — anses for at være mindre væsentligt. Af Provst Høflers Votum, S. 166, fremgaar imidlertid, at han, sluttende sig til Provst Ussing, netop gaar imod denne Mening om det paagældende Punkt (Jomfrufødselen). Det fremgaar ikke, om der herom var dokumenteret noget af Defensor. Som Udgangspunkt var vedkendt den Opfattelse, at Protestantismen var tilfreds med Symbolernes Anerkendelse i det væsentlige.

Som anført blev Provst Høflers Standpunkt tiltraadt af begge Landemodets Dommere. Biskoppens Dissens angik kun Konklusionens Form, saaledes at det straffemæssige i Embedets Fortabelse bortfaldt. Dommen tager paa tilsvarende Maade selvstændigt og uden at referere til fremmed teologisk Sagkundskab sit Standpunkt til de dogmatiske Problemer og gør det i en meget udførlig Udvikling, der sikkert skyldes Biskop Poulsen. Stiftamtmanden modtog underhaanden Assistance af Overretsassessor I. C. Petersen, senere Medlem af Højesteret. I det Punkt, der her interesserer, blev han altsaa dækket af det gejstlige Medlem.

For Højesteret, hvor det gejstlige Element i Retten manglede, mødte

Aktor og Defensor, Højesteretssagførerne Asmussen og Otto Liebe med en Mængde teologiske Erklæringer — dogmatiske og kirkehistoriske — fra Biskopper og Professorer ogsaa enkelte fra Sverige og Norge. Forelæggelsen var fra begge Sider grundig, og de advokatoriske Roller svarede godt til de paagældendes Individualiteter. Asmussen talte med alvorlig personlig Tilslutning til de kirkelige Anklagepunkter, Liebe — den brillerende Taler — med Skepsis overfor de divergerende Meninger og med Fremhæven af det svingende i Tilsynsmyndighederne, Provst Høflers og Biskop Poulsens Holdning overfor Arboe Rasmussen. De trykte Taler afgiver et godt Mønster for Advokaturen ved Højesteret. Dommens Præmisser nævner først, at Tiltaltes oprindelige Udtalelser havde været uklare, og at de senere var nærmere forklarede og supplerede »paa væsentlige Punkter.« Dernæst at der var fremlagt de omtalte Erklæringer, hvorefter Spørgsmaalet om Tiltaltes Udtalelsers Strid med Folkekirkens Lære var Genstand for forskellig Bedømmelse. Det fandtes nu ikke nødvendigt at træffe en Afgørelse af dette Spørgsmaal, da Sagen alene drejede sig om Straf, og Tiltalte »efter det foreliggende maa antages at have været i begrundet god Tro med Hensyn til sin Berettigelse til at fremkomme med Udtalelserne.« Hvis den nuværende Maade for Domsaffattelse havde været i Anvendelse, vilde Billedet af Højesterets Overvejelser havde været mere nuanceret. De fleste mente, at der principielt var Hjemmel for at straffe en Præst for »Kætteri« om ikke i den af Landemodet citerede § 142 i Straffeloven af 1866 saa dog i Danske Lov. Kun en af de 12 Dommere vilde imidlertid stadfæste Landemodets Domfældelse. Principalt mente 8 af Dommerne, at der maatte frifindes af den objektive Grund, at Retstridigheden af Arboe Rasmussens Forhold ikke kunde fastslaas, hvorved dels Uklarheden af hans Udtalelser dels Meningsforskellen i Erklæringsmaterialet fik Betydning, men tre Dommere fandt dog her Ansvarsgrundlag. Disses Votering gik ud paa Frifindelse af den subjektive Grund god Tro, og der blev Flertal for at skyde dette frem som Begrundelsen af Dommens Resultat. Under den livlige Diskussion i Bladene havde Professor Viggo Bentzon, se S. 222, udtalt, at Sagens Anlæg var »realt ganske uforsvarligt«, da øverste Instans savnede enhver særlig kirkelig Indsigt, og maaske ulovligt, da Grundloven kunde antages indirekte at have ophævet de gejstlige Retters Kompetence i Sager som den foreliggende, »hvor ethvert Spørgsmaal om Straf eller Retstridighed paa Forhaand er udelukket.« En Præsts Meningsskifte i Trosspørgsmaal kunde efter Grundloven formentlig kun gøre ham objektivt uegnet til Embedet, hvilket Ministeriet maatte tage sig af. Sagen kunde efter Professorens Mening derfor ventes afvist af Højesteret. To af de voterende Dommere mente ganske vist principalt, at der manglede Straffehjemmel for Kætteri, og ganske sikkert vilde man ikke her uden Støtte i sagkyndigt teologisk Skøn have

indladt sig paa at tage Stilling til Lærespørgsmaalene. Betoningen i Dommen af, at der i de fremlagte Erklæringer var Meningsforskel, antyder ogsaa en forsigtig Tendens med Hensyn til at statuere Brud paa Læren. Men principielt kan Domstolene — Højesteret og de øvrige ordinære Retter — ikke gaa af Vejen for Bedømmelsen af Lærespørgsmaal, i ganske særlig klare Tilfælde endog uden teologisk Vejledning, jfr. foran om Dommen af 12. Juni 1834. Et nyligt Eksempel forelæa i Højesteretsdommen af 25. Juni 1908, der fastslog, at Mary Westenholz, der var Forkæmper for »den taalsomme Folkekirke« og uanset sin Egenskab af Unitar og Medlem af Det fri Kirkesamfund ønskede at anses som Medlem af Folkekirken, ikke kunde faa Medhold heri, men at hendes kirkelige Afgift burde tilfalde Skolevæsenet. Efter en Erklæring fra Biskopperne stod nemlig Unitarernes Lære paa fundamentale Punkter i bestemt Strid med Folkekirkens. Overretten havde haft det modsatte Resultat, som det maa antages, dog kun af Mangel paa Oplysninger. Da Unitarerne saa vidt vides, forkaster den 2. Trosartikel, vilde Oplysning herom formentlig have en for juridisk Bedømmelse tilstrækkelig relevant Karakter. Det var Anmeldelse til Valglisten til Menighedsraad om Tilhørsforhold til nævnte Kirkesamfund, der gav Grundlag for Sagens Rejsning.

Naar Højesteretsdommen tog Hensyn til Arboe Rasmussens Formening om embedsmæssigt at have haft Ret til at udtale sig som sket, staar det formentlig i Forbindelse med, at der maatte anerkendes et vist Spillerum for Afgivelser, altsaa den Ørstedeske Doktrin, hvis Berettigelse ikke var omtvistet. Naar han saa kunde henvise til den overfor ham af teologiske Autoriteter indtagne Holdning og til, at han overhovedet ikke nogetsteds kunde faa autentisk Oplysning om, hvor Grænsen gik, maa Berettigelsen af dette Synspunkt, som en enkelt Dommer bestred, vel anerkendes. Dette skyldes altsaa Omstændighederne i denne enkelte Sag. Forsaa vidt kan det tiltrædes, naar Pastor Olfert Ricard i Dansk Kirkeliv, medens Tiderne skifter (1925), S. 94, udtaler, at Højesteret viste sig at have et bedre Skøn end de kirkelige Autoriteter: »de røde Kapper trak sig i Virkeligheden baglænds ud af Salen og lod ved Domsafsigelsen forstaa, at Sagen i Grunden ikke hørte herhen.« Principielt var der derimod ikke taget Afstand fra som Appellinstans for gejstlige Domstole at idømme Embedsfortabelse som Straf for Kætteri. Noget af en Anomali er det naturligvis, at Paatalemyndigheden — i dette Tilfælde Biskop Poulsen — indtog Sæde som Dommer. Det var et Forhold, som havde sit Tilsvarende i ældre Krigsretter, hvor Jurisdiktionschefen kunde være Præsens i Retten, og de gejstlige Retter forefindes endnu.

Men er de juridiske Forhold paa dette Omraade iøvrigt uforandrede? Aktionen mod Arboe Rasmussen stilede mod en Dom til Em-

bedsfortabelse, naturligvis med Tab af Pension, altsaa en strængere Sanktion end Bøde og Fængsel, som Straffelov 1866 § 142 ogsaa hjemlede. Kun dette Udfald kunde tilfredsstille Paatalemyndigheden, og Dommen vilde næppe indlade sig paa at vælge noget andet. Men i nugældende Straffelov er Embedsfortabelse faldet bort som Straf, og Kætteristraffen, der skulde søge sin Hjemmel i Danske Lov, er ikke bestemt deri. Naar en Straffesag ved gejstlig Ret ikke længere kan faa dette Udfald, er Interessen i at rejse Tiltale for Kætteri formentlig bortfalden. Man kan med Professor Bentzon være enig i, at det normalt maa være Administrationens Sag at lade Kætteri virke som Afskedigelsesgrund. Et blot »Meningsskifte i Trosspørgsmaal« er der dog ikke Tale om, men om Brud paa Embedspligt ved uortodoks Forkyndelse. Men kan Domstolene overhovedet faa at gøre med Spørgsmaal herom? Hvis Præsten afskediges af denne Grund uden at faa tillagt fuld Pension, maa det ved ordinær Ret staa ham aabent at sagsøge Ministeriet, og Retterne maa da normalt betjene sig af teologisk Sagkundskab til at klare dette Incidenspunkt. Naar det ses, at Forordning af 5. December 1806 § 4, der er Hjemmelen for Provsteret, taler om dens Nedsættelse angaaende »gejstlige Embedsmænds Pligter eller Forhold i Embedsforhold« uden udtrykkeligt at begrænse den til Straffesager, forekommer det mig — uanset Praxis — ikke nødvendigt at iagttage denne Begrænsning. Jeg vilde derfor anse det for muligt, at Ministeriet anlagde Provsteretssag mod en Præst med Paastand om at kendes berettiget til at afskedige ham med nedsat Pension formedelst Kætteri. Sag om Afskedigelse med Pension kan derimod ikke anlægges, da denne Ret i Forvejen haves. Ved et saadant Søgmaal vilde Sagkundskaben altsaa være placeret i selve Dommersædet, og Ministeriet kunde have Interesse i at erhverve den retslige Afgørelse, medens Præsten endnu sad i Embedet og derved fritage sig selv og ham fra en Afskedigelse, som burde være undgaaet.

Der var i Arboe Rasmussen-Sagen blevet taget skaansomt paa dette at fastslaa en kirkelig Særmenings relevante Uoverensstemmelse med den retlig bindende Kirkelære. To andre Højesteretsdomme kan i denne Forbindelse have Interesse. Dom af 29. Juni 1887 fastslog, at en sagsøgende Skolelærer med Rette var afskediget uden Pension, da han paa Grundlag af Særmeninger i vigtige Trosspørgsmaal (Arvesynden og forskelligt vedrørende Daaben) ikke forsvarlig kunde udføre sine Embedspligter. Under den administrative Behandling af denne Sag forelaa der gejstlige Udtalelser. Dommen har Interesse ved sin Udtalelse om, at Afskedigelsens Aarsag ikke var Skolelæreren utilregnelig, idet det maa forudsættes, at han havde disse Meninger i al Oprigtighed med Hensyn til deres Forenelighed med Læregrundlaget i Skriften. Men om Straf var her jo ikke Tale. Dette

var derimod Tilfældet i Dom af 21. Oktober 1903. Sognepræst Ifversen ved Helligkorskirke i København tiltaltes for ikke at have villet udføre en ham paahvilende Vielse, og en nedsat Kommission (Stiftsprovst Paulli og Justitiarius Ingerslev) havde herfor mulktet ham med 200 Kr., idet den paapegede, at Ministeriets Ordre ikke havde skabt nogen ny Pligt for ham, da Forholdet var lovordnet. Brudgommen var ved Bevilling fraskilt for Ægteskabsbrud med Bruden, hvorfor den særlige Dispensation fra D.L. 3—16—8 var erhvervet, og han havde efter daværende Lovgivning ikke Adgang til borgerlig Vielse. Præsten paaberaabte sig sit Præsteløfte om at følge Skriften, der forbyder saadant Ægteskab. Ved Højesteret opnaaede Sognepræsten imidlertid Frifindelse med den Begrundelse, at selv om det maatte kunne anses for hans Pligt under Strafansvar at efterkomme Paalæget, havde han haft nogen Føje til at gaa ud fra den af mange af Folkekirkens Præster antagne Mening, at Paalægets Opfyldelse var uforeneligt med hans Pligter ifølge hans Præsteløfte som Kirkens Tjener. Det bemærkedes herved, at Folkekirkens Stilling til Spørgsmaalet var uklar, og at Staten havde fundet det nødvendigt i slige Tilfælde at tilstede Lempelse af Ritualet (med Hensyn hertil havde Ministeriet ogsaa stillet ham frit). Det ansaas derfor betænkeligt at betragte Vægringen som en forsætlig Krænkelse af Præstens Embedspligt. Efter denne Begrundelse var der saaledes ikke Tale om at lade Loven vige for et blot Hensyn til Præstens kirkelige Anskuelse, men at acceptere Antagelsen af en Strid mellem Loven og det juridisk bindende Præsteløfte, samt af denne Strids rettelige Afgørelse ved at give Løftet Fortrin og indfortolke et Forbehold i Loven. Ogsaa saaledes forelaa der dog Skaansomhed overfor en Særmening bestaaende i, at Retten fandt tilstrækkelig Føje til at tage Hensyn til en Fortolkningstvivl hos Præsten, som den aabenbart ikke selv delte. Af Kommissionens Dom ses, at Stiftsprovst Paulli for sit Vedkommende havde foretaget Vielse af omhandlede Art; Sognepræstens Indsigelse i den Anledning mod hans Habilitet som Dommer var naturligvis forkastet. Det var Højesteretssagfører Asmussen, der — under meget Røre i Publikum — førte Pastor Ifversens Sag til Sejr. Skæbnen vilde, at den Tendens, der saaledes ved hans Anstrengelser kom til Udtryk i øverste Insans, stod ham imod, da han i 1916 som Kirkens Talsmand mødte mod Arboe Rasmussen.

NAVNELISTE

- Aagesen, A. (1781—1846) Ass. i O.R. sen. H.R., 135.
Aasheim, A. N. (1749—1800) Prof., 63.
Abbestee (1728—94) Guvernør, 55.
Albertin, P. (1708—79) Ass. i H.R., 11.
Andersen, F. V. (1820—1910) Provst, 28.
Andersen, J. Oskar, Kirkehistoriker, 152 ff.
Arboe Rasmussen, N. P., Teolog, 163 ff.
Arctander, H. N. (1757—1837) Amtmand, 135.
Asmussen, V. F. (1842—1919) H.R. Sagf., 165 ff, 168.
- Bagge, Povl, Historiker, 142.
Bagger, Chr. (1692—1741) Ass. i H.R., 10, 29 ff.
Balle, N. E. (1744—1816) Biskop, 65.
Bang, O. L. (1731—89) H.R.Prok., 53 f., 73.
Bartholin, Th. (1690—1737) Ass. i H.R., 9 f., 29 ff.
Bastholm, Ass. i H.R., 51.
Bay, Herredsfoged, 164.
Beccaria, C. (1738—94) Forf., 94.
Beenfeldt, F. L. C. (1741—1801) Godsejer, 105 ff.
Bentzen, Niels, Ass. i H.R., 8.
Bentzon, V. (1861—1937) Prof., 165.
Bernstorff, A. P. (1735—97) Statsmand, 64, 145.
Berregaard, V. (1717—69) Just. i H.R., 20.
- Bilsted, H. (1774—1830) H.R.Prok., 62, 136 ff.
Bjørnsen, B. B., Ass., 10, 13 ff., 18.
Bjerre, K., Sognepræst, 28.
Bornemann, A. (1763—1854) Just. i H.R., 150, 161.
Braem, Chr. (1683—1752) Just. i H.R., 9.
Brandt, Chr. (1735—1805) Kanc. Pr., 104, 127.
Brandt, E. (1738—72) Hofmand, 41 f.
Brorson, Chr. (1762—1835) Ass. i H.R., 138.
Bruun, M. C. (1775—1826) Forf., 63 ff., 100.
Bruun, P. D. (1796—1864) Ass. i H.R., 150.
Buntzen, J. B. (1809—85) H.R.Adv., 142 f.
- Canning (1770—1827) engelsk Statsmand, 129.
Carl, Prins (1744—1836), 105.
Caroline Mathilde, 42, 53 f.
Cathcart, W. S. (1755—1843) engelsk General, 130 ff.
Christensen, V. (1864—1922) Historiker, 97.
Christian VI, 9, 29, 40.
Christian VII, 42, 54, 64, 130.
Christian, VIII, 36, 141, 144 f., 147.
Clausen, H. N. (1793—1877) Prof., 152 ff., 162.
Colbjørnsen, Chr. (1749—1814) Gen. Prok., 64, 72 f., 87 ff., 91 ff., 104 ff., 127 f., 131, 138, 145.

- Colbjørnsen, J. E. (1744—1802) Just. i H.R., 22, 73 ff., 91 ff., 127.
 Cold, C. M. T. (1754—1826) Prof., 122 f.
 Collin, J. (1776—1861) Finansdep., 126.
 Coninck, A. de (1814—72) Forf., 142.
 Coninck, Fr. de (1740—1811) Storkøbmand, 55 ff., 132 ff.
 Coopmans, G. (1746—1810) Prof., 58 ff.
 Cordsen (1727—1800) Ass. i H.R., 117.
 Dahl, Fr. (1869—1937) Prof., 18, 152, 157.
 Dass, Byfoged i Bergen, 49.
 Deuntzer, J. H. (1845—1918) Prof., 7, 12.
 Drewsen, I. C. (1746—1801) Ass. i H.R., 122.
 Drewsen, J. C. (1777—1851) Stænderdep., 141.
 Eberlin, P., Ass. i H.R. (1828—47), 150.
 Eggers, Chr. v. (1758—1813) Prof., 59.
 Eisenberg, Byfoged i Kbhvn., 44.
 Engelhardt (1777—1863) Ass. i H.R., 150, 161.
 Engelstoft, Povl, Historiker, 142.
 Faber, H., Raadmand i Bergen, 51.
 Fabritius & Wæver, Handelsfirma, 56.
 Falbe, C. W. (1742—1826) Just. i O.R., 135.
 Falsen, E. de (1686—1761) ekstraord. Ass. i H.R., 11, 13 f., 20.
 Falsen, E. de (1755—1808) Ass. i H.R., 60.
 Feddersen, P. (1750—1822) Ass. i H.R., 122 ff., 138.
 Fleischer, Chr. (1713—68) Overauditor, 12, 23 f.
 Fleischer, Fr. D. S. Sekretær, 21 f., 73.
 Fogtmann, N. (1788—1851) Prof. sen. Biskop, 161.
 Frausing, J., Ass., 18 f., 21.
 Frederik IV, 111.
 Frederik V, 12.
 Frederik VI, 61, 105 ff., 114, 130, 145, 157.
 Frederik VII, 145.
 Fridsch, M. (1742—1812) 73 ff., 102, 117.
 Gambier, engelsk Admiral, 133.
 Garboe, Borgmester i Bergen, 51.
 Graah, P. H. (1750—1830) Ass. i H.R., 55, 122 f., 138.
 Gram, Overjægermester, 38.
 Gritsch v., Huslærer, 106.
 Grundtvig, N. F. S. (1783—1872) Teolog, 153 ff.
 Guldborg, O. H. (1731—1808) Statsmand, 106.
 Guldborg, O. E. H. (1798—1843) H.R. Adv., 62 143.
 Grøn, H., Stiftamtmand, 164.
 Hansen, H. (1864—1938) Historiker, 42, 54.
 Harnack (1817—89) tysk Teolog, 164.
 Harrop & Stevenson, Handelsfirma, 55 f.
 Hauch, Fr. (1754—1839) Stiftamtmand, 135.
 Heiberg, P. A. (1758—1841) Forf., 100.
 Hennings, Paul (1875—1927) Forf., 140.
 Hjorth-Nielsen, H., Genealog, 66.
 Hojer A. (1690—1739) Gen. Prok., 9 f., 29 ff.
 Holm, E. (1883—1915) Historiker, 7, 29, 41, 103 f., 110, 113, 115, 140.
 Holstein, J. L. (1694—1763) Oversekretær, 11 ff., 40.
 Holtermann, K., Ass. i H.R. (1774—1815), 122, 138.
 Horn, Fr., Politimester, 20 f., 23.
 Hurtigkarl, F. T. (1763—1829) Prof., 138.
 Høller, F., Provst, 164.
 Høst, J. K. (1772—1844) Ass., 63.

- Iversen, J. (1863—1927) Præst, 168.
 Ingemann, B. S. (1789—1862) Digter, 154.
 Ingerslev, J. V., Just. i Kr. og P.R., 168.
- Jacobi, Chr. F. (1739—1810) Ass. i H.R., 122 ff.
 Jensen, H. (1890—1945) Historiker, 110, 113, 126, 147.
 Jensen, T. H., cand. jur., 89.
 Juel Vind, J., Just. i H.R. 1772—76, 20 f., 54.
 Jørgensen, Ellen (1877—1948) Historiker, 58.
 Jørgensen, Har., Historiker, 151, 159, 161.
- Kaalund, H. V., Ass. i H.R., 10.
 Kaas, F. J. (1758—1827) Kanc. Pr., 91 ff., 128, 157.
 Kall, Abr. ((1743—1821) Prof., 58 ff., 63.
 Katharina (1762—96) Kejserinde, 64.
 Kjeldsen, Niels, Dragon fra 1864, 125.
 Klingberg, Chr. (1765—1821) H.R. Adv., 63 ff.
 Koch, L. (1837—1917) Historiker, 157, 161.
 Koefoed, H. J. (1785—1870) Ass. i H.R., 150.
 Kofod-Ancher, P. (1710—88) Rets-historiker, 11, 18 ff., 41, 68.
 Kristensen, Marius (1842—1931) Forf., 156.
 Krøsus, Konge i Lydien, 61 f.
- Larsen, J. E. (1799—1856) Prof., 68.
 Lassen, C. F. (1776—1860) Ass. i H.R., 63, 150.
 Lauretsen, Ass., 9.
 Lautrup, Godsejer, 50.
 Lehmann, Orla (1810—70) Politiker, 141 ff.
 Levetzau, H. F. (1711—63) Just. i H.R., 18, 61.
 Levetzau, N., Ass. i H.R. 1783—1815, 138.
- Liebe, O. (1860—1929) H.R.Sagf., 165 ff.
 Lindberg, J. C. (1797—1857) Teolog, 158, 160, 162.
 Linvald, Axel, Historiker, 42.
 Lowson, A. (1704—58) Ass. i H.R., 16 ff.
 Luther, M. (1483—1546) Reformator, 154.
 Luxdorph, B. W. (1716—88) Ass. i H.R., 13 f., 18, 21 f.
 Lüttichau, C. F. T. v. (1744—1805) Godsejer, 105 ff.
- Malthesius, J., Kanc. Sekretær, 8.
 Mandix, Kanc. Sekretær, 113.
 Marie, Sofie Frederikke, 61, 105.
 Metzendorff, Superkargo, 55.
 Meza, Chr. J. de ((1792—1865) General, 130.
 Moltke, Fr. (1754—1836) Kanc. Pr., 91 ff., 127.
 Moltke, G., Ass i H.R. 1790—96, 122 f.
 Moltke, H. Ass. i H.R. 1827—45, 150.
 Moltke, H. Ass. i H.R. (1827—45), 150.
 Moltke, L. (1805—72) Kopist i O.R., 142.
 Monrad, Overauditor, 24.
 Munthe af Morgenstjerne, B. v. (1701—57) Ass. i H.R., 13 ff., 20.
 Munthe af Morgenstjerne, B. v. (1774—1835) Jurist, 62 f.
 Müller, A. G. (1769—1833) Ass. i H.R., 138, 161.
 Mynster, J. P. (1775—1854) Biskop, 36 f., 157.
 Münter, F. (1761—1830) Biskop, 155.
 Møller, J. (1779—1833) Prof., 160.
 Møller, P. (1767—1841) Ass. i H.R., 138.
- Napoleon (1769—1821) Kejser, 130.
 Nideros, Underfoged i Bergen, 49.

- Nielsen, J. Chr. W., Ass. i H.R. 1826—56, 150.
 Nielsen, Politimester i 1807, 133 f.
 Nyerup, R. (1759—1829) Prof., 59.
 Nystrøm, E. (1874—1948) Historiker, 140.
 Nørregaard, L. (1745—1804) Prof., 64, 73, ff., 91 ff., 122 f.
 Ompteda, engelsk Officer i 1807, 136.
 Osten, H. R. v. d. (1726—97) Just. i H.R., 73 ff., 126.
 Paulli, J. (1844—1915) Stiftsprovst, 168.
 Paulsen, Chr. (1798—1854) Prof., 155.
 Petersen, J. C., Ass. i O.R. sen. i H.R., 164.
 Peymann, H. E. (1737—1823) General, 130 ff.
 Pitaval, G. de. (1673—1743) fransk Jurist, 43.
 Poulsen, A. S. (1854—1921) Biskop, 163 f.
 Raft, Chr. (1762—1822) Ass. i H.R., 135.
 Rasmussen, Alex. (1868—1932) Provst, 155.
 Rasmussen, Chr., Sognefoged, 141.
 Rasmussen, S., Ass. i H.R., 8.
 Reiersen, Købmand, 55 ff.
 Rested, O. P., Ass. i H.R. (1778—1804), 73 ff., 113, 117.
 Reuss, I. F. (1700—77) Prof., 34, 39.
 Reventlow, Chr. D. F. (1748—1827) Statsmand, 145.
 Reventlow, Cl. (1693—1758) Pr. i H.R., 13 f., 18, 46.
 Reventlow, J. L. (1751—1801) Godsejer, 110.
 Ricard, O. (1872—1929) Teolog, 166.
 Rosenkrantz, M. (1700—78) Just. i H.R., 20.
 Rosenkrantz, Palle, Forf., 16.
 Rosenstand-Goiske, P. (1752—1803) H.R.Prok., 54 ff., 58, 117 ff.
 Rosenstand-Goiske, P. (1773—1950) Gen. Auditor, 131.
 Rothe, C. P. (1724—84) Gen. Auditor, 21.
 Rothe, Chr., Ass. i H.R. 1827—56, 150.
 Rottböll, Chr. M. (1791—1884) Ass. i H.R., 150.
 Rotwitt, C. E. (1812—60) H.R.Adv., 143.
 Ryberg & Co., Handelsfirma, 56.
 Ræder, J. T. (1798—1853) Forf., 137 ff.
 Rønne, B. F. (1764—1833) Præst, 132 ff.
 Rørdam, H. F. (1830—1913) Historiker, 29 f., 40 f.
 Schimmelmänn, H. E. (1747—1831) Statsmand, 145.
 Schiønning, C. Chr. (1778—1858) Ass. i H.R., 150.
 Schlegel, J. F. W. (1765—1836) Prof., 18, 91 ff., 122 f., 138.
 Schleiermacher, F. (1769—1834) Teolog, 152.
 Schouboe, O. B. de (1689—1763) Just. i H.R., 10, 13 f., 18, 47.
 Schulin, S., Greve, 132 ff.
 Schyberg, Fr., Forf., 55, 120.
 Schöller, C. (1644—1719) Just. i H.R., 8.
 Schönheyder, J. M. (1752—1831) H.R. Adv., 58 ff., 117 ff., 138 ff.
 Secher, V. A. (1851—1918) Historiker, 13, 18.
 Seckman, D. (1684—1743) Just. i H.R., 9 ff., 41.
 Seidelin, S. H. (1705—98) Jurist, 66 ff.
 Skibsted, P. F. (1753—1812) Gen. Fiskal, 55, 57 f.
 Slange, N. P. (1656—1737) Kanc. Sekr., 8.
 Smith, L. (1754—94) Prof., 60.
 Solon, græsk Vismand, 61.
 Spandel, N. M. (1788—1858) Ass. i O.R. 143, 160.
 Sporon, Ass., 22.

- Sporon (1749—1811) Ass. i H.R., 122, 138.
 Stabel, Ass., 22.
 Stampe, H. (1713—89) Jurist, 11 ff., 21 f., 49, 54, 73.
 Steenbuch, H. (1664—1740) Prof., 34, 39.
 Stellwagen, J. H. Chr. (1782—1864) Ass. i H.R., 150.
 Struensee, J. F. (1737—72) Greve, 41 ff.
 Stöcken, Chr. v. (1694—1762) Ass. i H.R., 11, 62 f., 72, 76, 80, 83, 86, 89, 91, 127 ff.,
 Thestrup, O. (1748—1814) Ass. i H. og St.R. sen. i H.R., 113, 135.
 Treschow, F. W. (1786—1869) H.R. Adv., 142 ff.
 Treschow, M. (1741—1816) Ass. i H.R., 122 ff.
 Trolle, Herluf (1516—65) Adelsmand, 118.
 Uhrbrock, Handelsbetjent, 55.
 Uldall, P. (1743—98) H.R. Adv., 18, 42, 53 f., 55 f., 58.
 Urne, Chr. (1749—1821) Just. i H.R., 122 ff.
 Ursin, H., Ass. i H.R., 11.
 Ussing, H. (1855—1943) Teolog, 164.
 Valdemar II, 27.
 Wartberg, J. S. (1697—1749) Ass. i H.R., 11.
 Westenholz, Mary, Forf., 166.
 Vibe, D. (1670—1731) Oversekr., 8.
 Wilse, Chr. F. (1790—1860) Ass. i H.R., 150.
 Winding, P. (1658—1712) Ass. i H.R., 8.
 Visby, C. H. (1801—71) Kapellan, 163 f.
 Wiwet, F. W. (1728—90) H.R. Prok., 41 ff., 53, 66.
 Wolff, O. (1760—1830) Forf., 63.
 Voltaire, F. M. A. (1694—1778) Forf., 64.
 Worm, C. W. (1672—1737) Biskop, 34, 39 f.
 Worm, J. (1652—1718) Ass. i H.R., 8.
 Wosemoese, H. Kanc. Sekr., 8 ff.
 Wöldike, M. (1699—1750) Prof., 34, 39.
 Ørsted, A. S. (1778—1860) Jurist, 62 f., 72, 76, 80, 83, 86, 89, 91, 127 f., 131, 134, 138 f., 142 ff., 152 ff., 161.